

somo

ONDERZOEKSGIDS

Handboek voor
het zelf doen van
wettelijk onderzoek

MULTI- NATIONALE ONDERNEMINGEN

Henk Kox

onderzoeksgids multi-nationale ondernemingen

Henk Kox

**ONDERZOEKSGIDS
MULTI-
NATIONALE
ONDERNEMINGEN**

*handboek voor het zelf doen
van kritisch onderzoek naar
multinationale ondernemingen*

*stichting onderzoek multinationale ondernemingen (somo)
amsterdam 1985*

CIP-GEGEVENS KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK, DEN HAAG

Kox, Henk

Onderzoeksgids multinationale ondernemingen : handboek voor het zelf doen van kritisch onderzoek naar multinationale ondernemingen / Henk Kox - Amsterdam: Stichting Onderzoek Multinationale Ondernemingen (SOMO)

Met lit. opg., reg.

ISBN 90-71284-02-6

SISO 351.4 UDC 334.726 UGI 540

Trefw.: multinationale ondernemingen.

Tweede druk

© Copyright Stichting Onderzoek Multinationale Ondernemingen (SOMO)

Uitgave: SOMO, Paulus Potterstraat 20, 1071 DA Amsterdam

Dienstverlening/omslag/distributie: uitgeverij Jan van Arkel,
Alexander Numankade 17, 3772 KP Utrecht

Lay-out: Grafisch Bureau Joop Bierling, Utrecht

ISBN 90-71284-02-6

Inhoudsopgave

Lijst van afkortingen	8
hoofdstuk 1 Inleiding	11
1.1 Achtergrond	11
1.2 Voor wie is het boek bedoeld?	15
1.3 Hoe dit boek te gebruiken?	
hoofdstuk 2 Hoe het onderzoek kan worden opgezet	17
2.1 Afbakening van de probleemstelling in vijf stappen	17
2.2 Tips voor tijdens het onderzoek	22
2.3 Gebruik maken van bibliotheken	34
2.4 Het onderzoek is afgerond: wat dan?	41
hoofdstuk 3 Zevenentwintig vragen over multinationale ondernemingen	45
3.1 Verschillende vragen, verschillende informatiebronnen	45
3.2 De afzonderlijke vragen:	48
vraag 1 Waar vind ik informatie over een onderneming in Nederland?	48
vraag 2 Waar vind ik informatie over een onderneming in het buitenland?	53
vraag 3 Tot welke multinational behoort deze onderneming?	57
vraag 4 Welke bedrijven horen nog meer bij deze multinational en waar zijn ze gevestigd?	60
vraag 5 Hoe kom ik aan enkele basiscijfers?	63
vraag 6 Welke producten of diensten brengt deze multinational voort en in welke landen worden ze verkocht?	66
vraag 7 Hoe zit deze multinational "op papier" (juridisch) in elkaar?	69
vraag 8 Hoe zit de feitelijke besluitvorming binnen deze multinational in elkaar?	73
vraag 9 Wat was het algemene beleid van deze multinational de laatste paar jaren?	77
vraag 10 Hoe is de internationale uitbouw van deze multinational verlopen?	79

vraag 11	Met welke concurrenten heeft deze onderneming vooral te maken? 82	
vraag 12	Hoe zit het met de positie van deze onderneming t.o.v. de rest van de bedrijfstak? 85	
vraag 13	Hoe staat het moederbedrijf er financieel voor? 92	
vraag 14	Is de financiële positie van het Nederlandse dochterbedrijf van dit concern verbeterd of verslechterd? 96	
vraag 15	Wat is de achtergrond van de reorganisaties die bij deze onderneming zijn doorgevoerd? 101	
vraag 16	Hoe kom ik te weten in welke Derde Wereldlanden deze multinational actief is? Met wat voor activiteiten? 106	
vraag 17	Welke effecten heeft het beleid van deze multinational op de situatie in Derde Wereld-landen? 108	
vraag 18	Hoe is deze multinational betrokken bij (Nederlandse) ontwikkelingshulpprogramma's? 113	
vraag 19	Hoe zit het met de ontwikkeling van de werkgelegenheid bij deze onderneming? 116	
vraag 20	Hoe zijn de arbeidsomstandigheden en arbeidsvoorwaarden binnen deze onderneming? 120	
vraag 21	Hoe is de medezeggenschap bij deze onderneming geregeld? Welke vakbonden vertegenwoordigen de werknemers? 123	
vraag 22	Bij welke technologische ontwikkelingen is deze multinational betrokken? 128	
vraag 23	Hoe hebben we als consument met deze multinational te maken? 132	
vraag 24	Hoe springt deze multinational met het milieu om? 135	
vraag 25	Welke relaties bestaan er tussen deze multinational en de (Nederlandse) overheid? 140	
vraag 26	Hebben leidinggevende personen van deze multinational bindingen met de top van andere concerns, of met de overheid? 143	
vraag 27	Bij welke twijfelachtige praktijken (korrupsie, relaties met diktatoriale regimes, discriminatie, etc) is deze multinational betrokken geweest? 145	
	3.3 Alfabetische lijst van onderwerpen in dit hoofdstuk	148
	hoofdstuk 4 Hoe een complete concern-schets eruit kan zien	151
	hoofdstuk 5 Overzicht van bruikbare informatiebronnen	161
	5.1 Toelichting	161
	5.2 Informatiebronnen, gerangschikt naar soort	164
	5.3 Alfabetisch register van de informatiebronnen	304

Verantwoording

Dit boek vormt de neerslag van 12 jaar SOMO-ervaring met concreet onderzoek naar multinationale ondernemingen. SOMO (Stichting Onderzoek Multinationale Ondernemingen) doet al sinds 1973 gespecialiseerd onderzoek naar multinationale ondernemingen, vooral in verband met de rol die deze ondernemingen spelen bij de (onder)ontwikkeling van de Derde Wereld. Steeds wordt die rol door SOMO in verband gebracht met hun optreden hier in Nederland, of omgekeerd. Het onderzoek van SOMO gebeurt voornamelijk op aanvragen afkomstig van werknemers, vakbeweging of groepen uit de Derde Wereldbeweging. SOMO streeft er steeds naar het onderzoek in rechtstreekse samenwerking met die aanvragers te verrichten.

Aan de totstandkoming van deze uitgave heeft een groot aantal mensen bijgedragen door middel van kritisch commentaar, suggesties en waardevolle opmerkingen:

Hans Rutten en Maurits Depla (Boerengroep Wageningen), Gerard Oonk (Landelijke India Werkgroep), Harrie Pijpers (C.O.S. Eindhoven), Ben Alders (TNO/STB), Fons van de Velden (Derde Wereld Centrum Nijmegen), Edgar Koning (Filippijnengroep Nederland), Sami Faltas (TH Eindhoven), Michael Polman (Onderzoeksgroep Basta), Jeroen Peijnenburg (TIE), Ekki Kreutzberger (Rijn-Schelde Instituut), Zwanne Slagter (Landelijke Vereniging van de Wereldwinkels), en last but not least de SOMO-kollega's Paul Elshof, Hans Heerings, Ruurd Stellinga, Leo van Velzen, Frank Hendriks en Usha Menon.

De concernschets die in hoofdstuk 4 is uitgewerkt, is geïnspireerd door de "Guide to the documentation on multinationals" (gestencild, IDOC, Rome 1982) geschreven door A.Castagnola en M.S.Lacommare.

Voorzover de tekst fouten, onjuistheden of storende onvolledigheden bevat, is dat volledig voor rekening van de auteur.

Deze uitgave werd mogelijk gemaakt door een subsidie van de NCO.

Lijst van afkortingen

- MNO : Multinationale Onderneming(en)
info : informatie
OB : Openbare Bibliotheek
UB : Universiteitsbibliotheek
KvK : Kamer(s) van Koophandel
RvK : Raad van Kommissarissen
RvB : Raad van Bestuur (directie)
NV : Naamloze Vennootschap
BV : Besloten Vennootschap
CV : Commanditaire Vennootschap
OR : Ondernemingsraad
COR : Centrale Ondernemingsraad
WOR : Wet op de Ondernemingsraden
WOB : Wet Openbaarheid van Bestuur

De namen van allerlei instellingen en organisaties komen in afgekorte vorm voor, vooral in Hoofdstuk 5. Zie voor hun betekenis het alfabetisch register helemaal achterin het boek.

Enige veelgebruikte termen

Met de term **multinationale onderneming** wordt in dit boek een onderneming verstaan met vestigingen voor handel, dienstverlening of produktie in verschillende landen. De vestigingen buiten het oorspronkelijke moederland dragen in belangrijke mate bij aan de totale omzet, resultaten en produktie. (Soms wordt als norm genoemd dat de buitenlandse vestigingen voor meer dan 10% aan de omzet van het concern bijdragen).

Een **concern** is een groep van ondernemingen (die elk voor de letter van de wet zelfstandig kunnen zijn) die van een punt geleid worden. De termen **multinationale onderneming** en **concern** komen in dit boek veelvuldig voor. Strikt genomen betekenen ze niet precies hetzelfde, omdat een concern niet persé een multinationale onderneming hoeft te zijn. In de praktijk echter loopt dit sterk door elkaar. In dit boek zullen de beide termen daarom door elkaar heen gebruikt worden..

Met de term **moedermaatschappij** wordt de toponderneming binnen een concern bedoeld, waar alle eigendomsrelaties van het concern bij elkaar komen.

Met de term **dochtermaatschappij** worden ondernemingen bedoeld die deel uitmaken en eigendom zijn van een multinationale onderneming.

Met de term **zustermaatschappij** worden die ondernemingen bedoeld die, bekeken vanuit de positie van één bepaalde dochtermaatschappij, eveneens deel uitmaken van een zelfde multinationale onderneming en ook eigendom zijn van de moedermaatschappij.

Met de term **onderneming** wordt een juridisch zelfstandige eenheid met eigen bedrijfsactiviteiten bedoeld. Een **bedrijf** daarentegen heeft wel eigen activiteiten (produktie, handel, dienstverlening), maar is juridisch niet zelfstandig.

Een **divisie** is een deel van een concern, bestaande uit meerdere activiteiten of vestigingen, die een soortgelijke aktiviteit uitoefenen (zelfde produkt, markt of regio) en als groep gecoördineerd worden.

hoofdstuk I

Inleiding

1.1 Achtergrond

Multinationals zijn voor ons geen mysterieuze monsters meer, maar harde economische machten waar we alle dagen mee te maken hebben. Als konsument, als werknemer, als belastingbetaler, als betaler van de gasrekening, enfin, noem maar op. Overal om ons heen komen we ze tegen. Welke Nederlandse onderneming van enige omvang heeft geen eigen dochterbedrijven in het buitenland, of maakt geen deel uit van een buitenlandse multinational? Ga maar eens na. De namen zijn misschien nog wel Nederlands, maar dat zegt niet zoveel. De laatste tien, vijftien jaren zijn de multinationale ondernemingen voor ons 'gewoner' geworden. Het nieuwe is eraf. Maar hun macht is ondertussen doorgegroeid. Door hun omvang en hun internationaal opereren staan ze in sterke onderhandelingsposities. Ze kunnen werknemers of overheden van verschillende landen tegen elkaar uitspelen, omdat ze over meer keuzemogelijkheden en informatie beschikken. Ze maken volop gebruik van die sterke onderhandelingsposities. Dat betekent dat de zwaksten steeds vaker aan het kortste eind trekken: werknemers, kleine boeren, mensen in de Derde Wereld, konsumenten, uitkeringsgerechtigden, omwonenden, enzovoorts. Het handelen van de multinationals staat puur in het teken van de opbrengst in dollars, guldens of franken. Sociale motieven spelen nauwelijks een rol.

Waar dient dit boek voor?

De macht van de multinationals is voor een heel belangrijk deel gebaseerd op hun informatievoorsprong. Juist daardoor kunnen ze anderen tegen elkaar uitspelen. De ondernemingen zullen er zelf wel voor zorgen dat die informatievoorsprong blijft bestaan. Wat ze zelf aan informatie verschaffen is niet meer dan het wettelijk minimum. Voor de rest maken ze alleen bekend wat hen goed uitkomt. De informatie die ze de wereld inbrengen, bevat vaak vele halve waarheden en soms zelfs klinkklare onwaarheden. Van de multinationale ondernemingen zelf hebben we dus niet veel te verwachten wanneer we ons willen informeren over hun activiteiten en structuur.

Om een tegenmacht tegen de multinationale ondernemingen te kunnen

vormen moet, men in de eerste plaats goed geïnformeerd zijn. Dat is niet het enige wat nodig is, maar wel een heel belangrijke voorwaarde om hen met succes tegemoet te kunnen treden. Dit boek wil een hulpmiddel zijn bij het doe-het-zelf onderzoek naar multinationals, hun handelwijzen, hun strategie, hun vertakkingen, hun geldstromen, hun keuzemogelijkheden, hun beperkingen. Het kan een hulpmiddel zijn bij het verkleinen van de informatie-achterstand. Het kan mistgordijnen helpen opheffen. Of van nut zijn bij het doorprikken van eenzijdige en onjuiste informatie. Het kan argumenten helpen leveren om iets te veranderen.

Dat bij acties tegen praktijken van bepaalde multinationals successen te boeken zijn, staat buiten kijf. Hoewel er vele gevallen zijn waar het niet gelukt is, zijn er tal van voorbeelden waar de acties succesvol waren. Het verzamelen en uitwisselen van informatie speelde daarbij altijd een uiterst belangrijke rol. Verder kan men er altijd vanuit gaan dat deze ondernemingen, ondanks al hun macht, toch beïnvloedbaar zijn wanneer maar voldoende tegenmacht wordt ontwikkeld. Ook bestaan binnen zo'n onderneming allerlei tegenstellingen, verschillen van belangen en meningen, waar men door onderzoek en actie op in kan springen. Dit boek is vooral bedoeld als een praktisch handboek bij zulk actie-onderzoek, onderzoek vanuit en ter ondersteuning van actie.

De noodzaak van een tegenmacht

De geschiedenis kan men niet terugdraaien. De internationale uitbouw van het bedrijfsleven is waarschijnlijk een proces dat niet kan worden omgekeerd. Het is een gegevenheid, een 'fact of life'. Maar daarmee wordt het des te belangrijker om een tegenmacht op te bouwen tegen de economische en politieke macht van de vrij kleine groep multinationale concerns. De onderstaande feiten geven een beeld van deze gegroeide macht op een aantal terreinen.

*** Aandeel in de wereldproductie.**

Volgens het rapport van de Commissie Brandt (III) bedroeg in 1976 het aandeel van MNO in de wereldproductie ongeveer 30%. Dat komt ongeveer overeen met de totale nationale productie van alle landen in de Derde Wereld (exclusief de OPEC). Voorspeld wordt dat in 1988 rond 40% van de wereldproductie afkomstig zal zijn van MNO. Alleen al de totale omzet van de 200 grootste MNO nam tussen 1970 en 1980 toe van 19 tot 29 procent van de totale bruto productie van de gehele westerse wereld. De vijf grootste Nederlandse MNO namen 1,2% daarvan voor hun rekening in 1980.

*** Aandeel in werkgelegenheid.**

Volgens schattingen van de Internationale Arbeidsorganisatie (ILO) nam in landen van de Derde Wereld het aantal mensen dat bij een MNO werkte, van 1970 tot 1980 toe van twee tot vier miljoen. Het aantal mensen in de Derde Wereld dat indirect (via afzet en toelevering) voor zijn werkgelegenheid afhankelijk is van MNO bedraagt nog

een veelvoud daarvan.

In de geïndustrialiseerde westerse landen wordt de rechtstreekse werkgelegenheid bij MNO midden van de jaren zeventig geschat op 25 tot 30 miljoen mensen. Voegt men daarbij nog de indirecte werkgelegenheid (toelevering, dienstverlening, etc) dan komt men volgens de ILO op een werkgelegenheid van 35 tot 40 miljoen in het midden van de zeventiger jaren. Zowel in de ontwikkelde als in de minder ontwikkelde landen is de werkgelegenheid bij MNO sterk geconcentreerd in de industriële bedrijven. De 850 grootste industriële bedrijven ter wereld zijn voor veruit het grootste deel (multinationale) ondernemingen afkomstig uit de ontwikkelde landen. Volgens de gegevens van het Amerikaanse blad *Fortune* hadden zij in 1982 samen 31 miljoen mensen in dienst. Die 850 ondernemingen maakten samen een omzet van 9 triljoen (twaalf nullen) gulden. De Nederlandse ondernemingen onder die 850 ondernemingen hadden een gezamenlijke omzet van 378 miljard gulden en hadden 950.000 mensen in dienst.

* Aandeel in de totale wereldhandel.

Uit de genoemde feiten wordt duidelijk dat de MNO een bepalende rol zijn gaan spelen in de internationale handel. Naar schatting verloopt ruim de helft van de totale wereldhandel via MNO. Voor grondstoffen ligt het MNO-aandeel nog veel hoger. Een recente UNCTAD-studie schat dat in 1980 driekwart van de internationale handel in grondstoffen via de multinationals gaat. Voor de landen in de Derde Wereld is dit met name een faktor van groot strategisch belang. Voor tal van grondstoffen geldt dat de wereldhandel voor het overgrote deel gedomineerd wordt door 15 of minder MNO. De olie-sektor wordt gedomineerd door een zestal 'zusters', zoals deze ondernemingen vaak genoemd worden omdat ze in kartelverband optreden. Gezamenlijk waren ze in 1982 goed voor een omzet van f 1070 miljard, ofwel een kwart van de totale wereldhandel. In de bauxiet/aluminiumsektor controleren zes ondernemingen meer dan tweederde van de wereldmarkt. In de tabakssektor hebben zeven ondernemingen meer dan zestig procent van de totale wereldmarkt. De lijst zou aangevuld kunnen worden met vele andere voorbeelden.

Niet alleen op bedrijfstakniveau neemt de concentratie toe. Verschillende grote MNO gebruiken de winsten uit hun 'eigen' sektor om zich in een snel tempo een belangrijke plaats te verwerven in andere sectoren. Een voorbeeld is hoe Shell in korte tijd een van de grootste ondernemingen is geworden in de sektor van de zaadhandel en zaadverdeling.

Deze concentratie komt o.a. ook tot uiting in de zeer omvangrijke handelsstromen die binnen ondernemingen plaatsvinden. Naarmate de multinationale ondernemingen in meer landen eigen vestigingen opbouwen zijn zij ook in staat tussen hun vestigingen onderling een internationaal netwerk van handel te organiseren. Het gevolg is dan ook dat een sterk groeiend deel van de wereldhandel buiten de 'markt' omgaat. Het vindt in plaats daarvan plaats binnen multinationale concerns. Verschillende schattingen en studies wijzen erop dat momenteel een kwart tot een derde van de wereldhandel in feite al tot de zogenaamde intra-koncernhandel kan worden gerekend. In 1977 was 38% van de totale buitenlandse handel van de Verenigde Staten al in-

tra-koncernhandel. De groei van de intra-koncernhandel biedt mogelijkheden voor financiële manipulaties door MNO. Voor de onderlinge handel tussen hun dochterbedrijven kunnen zij prijzen in rekening brengen die hoger of lager zijn dan de werkelijke waarde van de verhandelde goederen en diensten. Op zo'n manier kan men winsten van het ene land naar het andere verschuiven, bijvoorbeeld om te profiteren van belastingverschillen tussen landen. Voor overheden is dat moeilijk te controleren, omdat ze niet voldoende informatie hebben over de werkelijke prijzen en kosten.

* Beheersing van technologie.

Een ander belangrijk aspect van de macht van MNO betreft de technische kennis die steeds verder gedomineerd wordt door deze bedrijven. Door middel van patenten, licenties en managementkontrakten hebben deze concerns veel invloed op de spreiding en toepassing van kennis over de verschillende landen en markten. Dit geeft hen een bijzonder sterke positie in het internationale economische verkeer, met name ten opzichte van bedrijven en regeringen in de Derde Wereld. De laboratoria en onderzoekscentra van MNO zijn bijna alle te vinden in de geïndustrialiseerde landen.

* Rol in het internationale financiële systeem.

De sterke positie van MNO in de wereld economie uit zich ook in hun invloed op het financiële en monetaire systeem. Een groeiend deel van de internationale financiële transakties vindt plaats binnen en tussen multinationale concerns, vanwege hun handelsstromen, buitenlandse investeringen, winstoverboekingen en betalingen voor technologie, rente, etcetera.

Voor hun zakelijke activiteiten beschikken de multinationale ondernemingen over grote hoeveelheden financiële middelen waarmee ze op wereldschaal kunnen schuiven. Door te speculeren met slechts een deel van hun financiële middelen kunnen deze concerns een zeer grote druk uitoefenen op een bepaalde nationale valuta. Verschillende rapporten van het Internationale Monetaire Fonds (IMF) en de Verenigde Naties tonen aan dat de schuldenlast van Derde Wereldlanden mede veroorzaakt werd door het optreden van multinationale ondernemingen. Voor een groep van 62 ontwikkelingslanden werd nagegaan hoeveel de MNO in die landen investeerden en hoeveel ze eruit haalden aan winsten. In 1978 bijvoorbeeld investeerden de MNO uit de westerse wereld samen voor 6,8 miljard dollar, maar haalden ze voor 16,7 miljard dollar aan winsten uit deze ontwikkelingslanden. Officiële Amerikaanse overheidscijfers laten een nog ongunstiger beeld zien. Tussen 1970 en 1980 investeerden de Amerikaanse MNO voor 8 miljard in Derde Wereldlanden, terwijl er voor 56 miljard dollar aan winsten naar de Verenigde Staten terugstroomde.

Alle bovengenoemde feiten en cijfers illustreren wat voor een geweldige machtsfactor de MNO als groep zijn gaan vormen in de loop der jaren. Het wordt steeds belangrijker om te komen tot het uitbouwen van een (internationale) tegenmacht tegen deze ondernemingen. Nu kunnen zij vakbeweging, regeringen, ondernemingsraden, parlementen, consumentenbeweging en milieubeweging vaak nog "passeren", juist omdat deze nog voornamelijk op nationale basis georganiseerd zijn.

Bij het opbouwen van een tegenmacht zal het verzamelen en uitwisselen van informatie over de handel en wandel van multinationale ondernemingen een voorname rol spelen. Dat moet in het klein beginnen. In de praktijk hebben we meestal niet te maken met de MNO als groep, maar met één of enkele ondernemingen. Dit boek geeft handvaten om op dat concrete niveau de structuur en het beleid van afzonderlijke multinationale ondernemingen te onderzoeken.

1.2 Voor wie is het boek bedoeld?

Iedereen die een onderzoek wil doen naar multinationale ondernemingen kan met dit boek zijn voordeel doen. Vooral het bronnenoverzicht achterin kan voor velen nuttig zijn.

Toch is deze gids vooral gemaakt voor diegenen die zulk onderzoek niet voor hun beroep doen. En voor diegenen die er ook niet speciaal voor zijn opgeleid. Het boek richt zich op een brede groep mensen die er op een bepaald moment belang bij heeft om iets uit te zoeken over een (of meerdere) multinational(s) waar zij mee te maken hebben.

Vooral de volgende groepen of personen zullen iets aan deze handleiding kunnen hebben:

- * werknemers in de multinationale ondernemingen en hun dochterbedrijven (vakbondsleden of leden van een ondernemingsraad);
- * groepen die zich richten op solidariteit met Derde Wereldlanden; mensen bij Wereldwinkels, landenkomitees;
- * scholingsmedewerkers en onderwijsgeevenden;
- * plaatselijke werkgelegenheidskomitees of milieugroepen;
- * journalisten, mensen bij de media;
- * aktiegroepen, kraakbeweging;
- * studerende.

Het boek is zodanig opgezet dat het bruikbaar is voor zowel mensen die binnen de ondernemingen werken, als voor mensen van buiten de onderneming. Er is getracht rekening te houden met verschillende vragen die van belang zijn wanneer men binnen of buiten de onderneming actief is. Daarnaast zijn er natuurlijk een aantal basisgegevens die van belang zijn voor iedereen die onderzoek doet naar (een) MNO.

De inhoud van deze uitgave is vooral gericht op de Nederlandse situatie. Niet alle informatie over een bepaald internationaal bedrijf is in Nederland zelf te vinden. Daarom wordt ook een groot aantal informatiebronnen in het buitenland (of van buitenlandse herkomst) genoemd. Sommige gegevens kunnen binnen een paar jaren verouderen. Met de hoofdlijnen van de informatie in dit boek zal men echter nog jaren vooruit kunnen.

1.3 Hoe dit boek te gebruiken?

Dit boek is niet geschreven om van het begin tot het einde gelezen te worden. Daar zal waarschijnlijk ook niemand behoefte aan hebben. Het is een 'gebruiksboek', een gereedschapskoffer. De gids is zodanig

opgezet dat hij op drie manieren kan worden gebruikt:

1. Naslagwerk voor het nazoeken van gegevens over bepaalde nuttige informatiebronnen;
2. Naslagwerk wanneer men één speciale vraag over een MNO heeft;
3. Komplete handleiding bij het doen van onderzoek naar multinationale ondernemingen, wanneer men daar geen ervaring mee heeft;

Heeft men zich nog nooit met onderzoek of met onderzoek naar ondernemingen beziggehouden, of wil men het onderzoek breed opzetten, dan kan deze gids als een **komplete handleiding** gebruikt worden. Het belangrijkste wat men nodig heeft, komt men dan tegen. Vanaf het prille begin (het formuleren van een goede probleemstelling), het opzetten van een eenvoudig onderzoeksplan met een tijdschema, hoe spring je met bepaalde informatiebronnen om, het vinden van de juiste informatiebron voor het antwoord op de vraag waar het uiteindelijk om begonnen was, tot en met het naar buiten toe presenteren van de gegevens. Vooral Hoofdstuk 2 geeft een grote serie aanwijzingen en tips voor het uitvoeren van het onderzoek. Hoofdstuk 4 bevat een uitgewerkt voorbeeld van wat allemaal van belang zou kunnen zijn bij een onderzoek naar een bepaalde multinationale onderneming.

Wanneer men weleens ooit eerder onderzoek gedaan heeft, weinig tijd heeft en eigenlijk alleen maar een beperkte vraag heeft, kan men de gids gebruiken als een **naslagwerk voor speciale vragen over MNO**. Men kan rechtstreeks Hoofdstuk 3 opslaan. Daar zoekt men op of de eigen vraag overeenkomt met een of meer van de 27 standaardvragen die apart uitgewerkt worden in dit hoofdstuk. De 27 behandelde standaardvragen worden ook in de inhoudsopgave vermeld. Men kijkt dan op de betreffende bladzijden waar die vraag in een aantal aspecten wordt uiteengehaald. Voor ieder van deze aspecten wordt in de rechterkolom op die bladzijde aangegeven welke bronnen van speciaal belang zijn. Die bronnen worden aangeduid in kodenvorm; de kodenummers verwijzen naar het bronnenoverzicht achterin het boek. Daar vindt men nadere details over de afzonderlijke informatiebronnen. Voor mensen met speciale vragen kan ook de alfabetische lijst van behandelde onderwerpen (paragraaf 3.3) van nut zijn. Deze lijst geeft aan bij welke van de 27 standaardvragen een bepaald onderwerp aan bod komt.

Tenslotte kan de gids ook gebruikt worden als **naslagwerk over informatiebronnen**. Men heeft dan voldoende aan Hoofdstuk 5. Daar worden ruim 650 afzonderlijke bronnen genoemd die informatie over multinationale ondernemingen kunnen opleveren. Deze bronnen zijn gerangschikt naar soort. Per soort staan ze in alfabetische volgorde. Weet men zo snel niet bij welke soort een bepaalde informatiebron thuishoort, dan is dat te vinden in het alfabetisch register helemaal achterin.

hoofdstuk 2

Hoe het onderzoek kan worden opgezet

Dit hoofdstuk geeft aan hoe het onderzoek van het begin tot het einde kan worden opgezet op een systematische manier. Een goed-overdachte vraagstelling is het begin van elk succesvol onderzoek. In paragraaf 2.1 wordt een methode aangegeven om in vijf stappen te komen tot een goede afbakening van je probleemstelling. Dit zal van pas komen om later de hoofdzaken van de bijzaken te blijven onderscheiden, wanneer je eenmaal bezig bent.

In de tweede paragraaf van dit hoofdstuk (2.2) wordt een groot aantal tips gegeven over het uitvoeren van het onderzoek zelf. De tips lopen uiteen van het maken van een tijdsplanning, het omgaan met vertrouwelijke informatie, tot en met het oplossen van problemen met vreemde talen.

In de meeste gevallen zal men tijdens het onderzoek gebruik moeten maken van bibliotheken en dokumentatiecentra. Wanneer je daar efficiënt mee omspringt, bespaart dat veel tijd en levert meer informatie op. Daarom is een aparte paragraaf (2.3) gewijd aan het omgaan met bibliothek en en katalogussystemen.

Tenslotte is een paragraaf (2.4) gewijd aan wat er kan gebeuren, wanneer het onderzoek zelf is afgerond en het moment is aangebroken om iets met de resultaten te gaan doen. Onderwerpen als publiciteit, de afstemming van de presentatie op het te bereiken "publiek", en het gebruik van de resultaten in acties komen kort aan de orde.

2.1 Afbakening van de probleemstelling in vijf stappen

Deze paragraaf is vooral van belang voor onderzoeken en onderzoekjes die op zijn minst een paar dagen (gaan) duren. Gaat het onderzoek korter duren dan is voor een systematische afbakening van de probleemstelling nauwelijks de tijd. Het wordt dan veel meer een kwestie van improviseren.

Bij een onderzoek dat enige tijd gaat duren is het belangrijk structuur aan te brengen in de vraagstelling. Dat betekent vooral dat prioriteiten moeten worden vastgesteld. Doet men dat niet, dan leidt het later tot wanordelijk werken, tot door de bomen het bos niet meer zien en tot verzuipen in (hopelijk) grote hoeveelheden gegevens die bij het onderzoek op tafel komen.

Hieronder wordt een manier beschreven om in vijf stappen te komen

tot een betere afbakening van de probleemstelling en het bepalen van prioriteiten.

Eerste stap

Formuleer voor jezelf wat de aanleiding is voor het onderzoek. De informatie is geen doel op zich. Er kan natuurlijk meer dan een aanleiding zijn. Waarom ben je met het onderzoek van start gegaan?

Tweede stap

Probeer je informatievraag uiteen te rafelen in deelvragen. Welke vragen hangen samen met, of vloeien voort uit het onderwerp waarmee je je gaat bezighouden? Schrijf al die vragen, deelvragen en aandachtspunten eens op een kladpapiertje. In deze fase is alles wat in het hoofd opkomt nog van belang, als het maar iets met het onderwerp te maken heeft. Deze stap wordt aangeduid als brainstormen ("hersens-hozen"). Het uitschrijven kan op zich al zeer verhelderend werken. Wanneer het uitschrijven niet zo lukt, of de ideeën waren toch minder concreet dan je in het begin zelf dacht, kijk dan eens in Hoofdstuk 4.

Derde stap

We gaan er nu vanuit dat er een hele serie vragen en deelvragen ligt. Het gaat waarschijnlijk nog om een breed scala van problemen. Met alles tegelijk beginnen is onbegonnen werk. Er moet een volgorde van belangrijkheid worden aangebracht in al die deelvragen en aandachtspunten. Er moeten prioriteiten bepaald worden. In feite komt het erop neer dat we een keuze moeten maken tussen:

- * **centrale vraag** (of centrale vragen) waaraan in het onderzoek de meeste aandacht moet worden besteed;
- * **nevenvragen**, dat wil zeggen die problemen die verband houden met de centrale vraag (vragen), of daar uitwerkingen van zijn;
- * **"toegiften"**, dit zijn wat men kan noemen de interessante zijsporen of aandachtspunten. Het is aardig daarover meer te weten te komen zonder dat ze erg belangrijk zijn.

Probeer de verschillende vragen en aandachtspunten op het kladpapiertje al te voorzien van een "C" (centrale vragen), een "N" (Nevenvragen) of een "T" (toegiften). Lukt dat niet, of houd je teveel "C"'s over, dan kunnen de volgende stappen van belang zijn. Praktijkervaring leert dat een onderzoek nooit meer dan twee centrale vragen of probleemstellingen moet hebben.

Vierde stap

Ga bij ieder van de deelvragen na **waarvoor** je deze beantwoord wilt hebben. Een onderzoek kan starten vanuit een bepaalde aanleiding (zie: eerste stap), maar er kunnen in de loop van de tijd dat je ergens over nadenkt andere doelen bijgekomen zijn. Bij het bepalen van prio-

riteiten kan het geen kwaad even terug te komen op de achtergronden van de verschillende deelvragen. Wat wil je ermee bereiken? Waar is het voor bedoeld? Wil je er antwoord op krijgen vanwege:

- * puur nieuwsgierigheid (eigen interesse);
- * omdat het **direct** nodig is in verband met een actie of voor het eigen werk;
- * omdat het van belang is als achtergrondinformatie bij eigen werk en activiteiten;
- * om erover te kunnen publiceren;
- * voor studiedoeleinden of studieverplichtingen;
- * andere doeleinden, namelijk .....

Voor geen van deze doeleinden geldt natuurlijk dat het ene persé beter is dan het andere. Het gaat er echter om dat je niet onbewust (en eigenlijk ongewenst) van je oorspronkelijke doelen wegglijdt. Allerlei vragen blijken waarschijnlijk bij nader inzien vooral ontstaan uit puur nieuwsgierigheid. Dat zijn dan de "toegiften" en neven-vragen. Misschien vallen zo weer een paar "C's af.

Vijfde stap

Het verschil tussen willen en kunnen leidt tot frustratie. Wat heeft het voor nut een onderzoek breed op te zetten, wanneer dit toch niet uit te voeren valt. Het is goed aan het begin van het onderzoek vast te stellen wat de mogelijkheden en de onmogelijkheden zijn om een en ander uit te voeren. Juist de vaststelling van de onmogelijkheden kan een goed hulpmiddel zijn bij de prioriteitenbepaling. Men is dan gedwongen meer keuzes vooraf te maken. Hier volgen een aantal punten waarop zeker gelet moet worden:

* **Hoeveel tijd is voor het onderzoek beschikbaar?** Maak een realistische schatting van de tijd die je erin kunt steken. Het kan natuurlijk tijdens een onderzoek blijken dat het de moeite waard is om er extra tijd in te steken. Ga daar in het begin echter niet vanuit en stel een "budget" op van dagen of weken die je echt voor het onderzoek kunt vrijmaken. Het gaat dan om tijd die je gekoncentreerd aan het onderzoek kunt werken. Opstelling van zo'n tijdsbudget werkt soms weleens ontzuicherend.

* **Is bij bepaalde deelvragen in de probleemstelling speciale kennis nodig en valt daar een mouw aan te passen?** Ga er niet te snel vanuit dat bepaalde vragen boven de pet gaan. In de eigen omgeving of elders zijn meestal mensen met specifieke kennis of vaardigheden te vinden die je op weg kunnen helpen. Sommige kwesties zien er moeilijker uit dan ze zijn. Toch blijven er vragen waarbij speciale kennis nodig is, bijvoorbeeld op gebied van talen, techniek of bedrijfseconomie. Wanneer je onderzoek wilt doen naar bepaalde milieuproblemen die door een multinationale onderneming veroorzaakt worden, mag je ervan uitgaan dat er specialistische kennis op het gebied van chemie bij komt kijken. Denk je dat je niet zo gauw iemand zult vinden die deze technische kanten van het milieuprobleem kan uitzoeken, dan is het verstandig die vraag te laten liggen voor anderen.

* Waar moet de informatie vandaan komen? Hoe ver wil je letterlijk gaan om de informatie die je nodig hebt bij elkaar te harken? Het antwoord op sommige vragen zal niet zo snel in de eigen woonplaats gevonden worden. Neem je genoeg met alleen de plaatselijk aanwezige informatie, wil je die halen op andere plaatsen in Nederland of ga je zelfs internationaal proberen de antwoorden te vinden die je zoekt?

Reizen kost tijd (en geld). Veel grote bibliotheken en onderzoekscentra zitten in de Randstad. Het is natuurlijk heel goed mogelijk deze aan te schrijven. In de praktijk zal dit goed kunnen werken voor korte en simpele informatievragen. Deze krijg je telefonisch of schriftelijk nog wel beantwoord. Soms wordt materiaal toegestuurd waarmee je flink vooruit kunt. Stel je echter via de telefoon of per brief wat bredere vragen, of vragen waarvoor de aangesprokene (of aangeschrevene) zelf onderzoek zou moeten doen, dan zul je in veel gevallen geen pasklare informatie krijgen. Dat betekent dat je toch bezoeken moet gaan afleggen om nadere gesprekken te voeren of in bibliotheken te zoeken. Ben je daar eigenlijk niet toe bereid of kan dat niet (om welke reden dan ook), dan kun je die deelvragen waarvoor dat nodig is, beter meteen een "N" of een "I" geven.

* Hoeveel geld heb je voor je onderzoek beschikbaar? Onderzoek kost ook geld. Er moet gereisd worden, zoals al aan de orde kwam. Er moet ook gekopieerd worden. Er moeten brieven verstuurd worden en er moet gebeld worden. Soms moeten boeken of rapporten aangeschaft worden. Dat alles kan flink in de papieren lopen. Hoeveel, dat hangt af van het onderwerp en van de breedheid waarmee je een onderzoek opzet. Het is dus goed om, als dat mogelijk is, te schatten welke delen van het onderzoek waarschijnlijk veel geld gaan kosten. Is dat geld niet beschikbaar, dan is het zinnig je af te vragen of die deelvragen niet geschrapt kunnen worden. Misschien kun je een deelvraag afschuiven naar gespecialiseerde onderzoekscentra, naar studenten of anderen die meer onderzoeksmiddelen hebben of er goedkoop over kunnen beschikken.

Goed, de vijf stappen zijn nu achter de rug. We gaan ervan uit dat de probleemstelling wat bijgesteld en ingeperkt is. Er liggen 'hapklare brokken' waarmee je uit de voeten kunt, terwijl alle belangrijke onderwerpen toch aan de orde komen in de overblijvende vraagstelling. Achteraf kunnen toch nog altijd tegenvallers of meevallers optreden, daar doe je niets aan. Het belangrijkste is dat de probleemstelling waarmee je begint, uitvoerbaar is en geen overdreven hoge eisen stelt. Als het goed is, zou je nu het onderstaande schema kunnen invullen.

PROBLEEMSTELLING VAN HET ONDERZOEK OVER ...	
Centrale vraag (vragen)	1. .... 2. ....
Nevenvragen	1. .... 2. .... 3. .... 4. ....
"Toegiften" (interessante zijsporen)	1. .... 2. .... 3. .... 4. .... 5. ....

De hele procedure met de vijf stappen is alleen maar een hulpmiddel bij een systematische opzet. Het is helemaal geen wet van Meden en Perzen om persé op deze wijze te werk te gaan. Sommige mensen zweren bij hun eigen intuïtieve aanpak. Ze vinden het niet erg daarbij af en toe onderuit te gaan omdat hun probleemstelling gaandeweg is uitgedijd. Je moet er wel de tijd en energie voor hebben.

Tenslotte nog een advies. Praat je probleemstelling eens met anderen door. Die anderen kunnen mensen zijn uit de eigen omgeving (bedrijfsledengroep van de vakbond, e.a.). Het kunnen ook mensen zijn die in een vergelijkbare situatie een soortgelijk onderzoek hebben gedaan (naar een andere multinational). Het kunnen ook mensen zijn bij gespecialiseerde onderzoeksinstituten (zoals OSACI of SOMO) en aan universiteiten die zich voor hun beroep veel bezighouden met onderzoek naar MNO. De gespecialiseerde onderzoeksinstituten vind je in het bronnenoverzicht achterin (Hoofdstuk 5.2, rubriek "0"). Leg hen de onderzoeksvragen voor, bespreek die en verander deze zonnig. Bedenk wel dat anderen waarschijnlijk weer opnieuw zullen beginnen over de uitgangspunten (eerste stap) en over wat ermee gedaan moet worden (vierde stap). Belangstellingen verschillen natuurlijk van persoon tot persoon, al naar gelang hun achtergrond, ervaringen en werkplek.

Doe je het onderzoek samen met anderen of doe je het voor een bepaalde groep, zorg dan in elk geval het eens te worden over de centrale vraag/vragen. Bij de nevenvragen en "toegiften" zullen toch altijd de persoonlijke voorkeuren en belang-

stellingen naar voren blijven komen. In de taakverdeling kan daar natuurlijk rekening mee worden gehouden.

2.2 Tips voor tijdens het onderzoek

1. *Neem de tijd voor een oriëntatiefase*

Het kan niet voldoende beklemtoond worden: neem als het enigszins kan de tijd voor een oriëntatiefase in het begin! Dat wil zeggen een tijd waarin je je vrijelijk kunt oriënteren op de onderzoeksvraag, ontdekken welke kanten er allemaal aan vastzitten, wat voor soort bronnen er zoal van belang kunnen zijn, wie er al ooit eerder mee bezig geweest zijn, enzovoorts. Dat betekent veel praten, veel informeren, veel telefoneren, katalogi bekijken in bibliotheken en dokumentatie-instellingen, oriënterende gesprekken voeren met de direkt betrokkenen. Ga je nog niet inlezen op deelvragen of verdiepen in details. Later blijkt dat wellicht verspilde energie te zijn geweest. Probeer je in deze eerste fase een beeld te vormen van *totale* terrein dat van belang kan zijn. Probeer een boek te pakken te krijgen dat een algemeen overzicht geeft. Hoe lang zo'n fase kan of moet duren valt niet in zijn algemeenheid te zeggen; dat hangt van het konkrete onderzoek af en van de hoeveelheid tijd die men daarvoor (nog) beschikbaar heeft. Men zal achteraf zien dat het inbouwen van een dergelijke oriëntatiefase zijn tijd dubbel en dwars waard is geweest. Het plannen en efficiënt uitvoeren van de rest van het onderzoek wordt een stuk simpeler. Leg als resultaat van de oriëntatiefase een lijstje aan van alle bronnen die van belang zijn of van belang kunnen zijn. Dat kan er bijvoorbeeld zo uitzien:

- * jaarverslagen laatste drie jaren;
- * bedrijfstakbladen/vakbladen P,Q,R (laatste twee jaren);
- * gesprekken voeren met landenkomitee S;
- * raadplegen naslagwerken T,U;
- * bezoeken dokumentatie-instelling V en bibliotheek W;
- * gesprek voeren met vakbond X;
- * praten met onderzoeker Y;
- * etc.

2. *Sommige bronnen tijdig aanboren*

Het "aanboren" van bepaalde informatiebronnen kost tijd. Bij sommige overheidsinstellingen of bij bedrijven moet men tevoren een schriftelijke lijst met vragen toesturen. Daarna bezien ze intern of ze op dit informatieverzoek zullen ingaan. Daar kunnen soms weken overheen gaan. Bereid zulke bezoeken daarom in een vroeg stadium voor. Ook bij het schriftelijk benaderen van onderzoeksinstituten of personen in het (verre) buitenland moet men soms rekening houden met behoorlijke vertragingen voordat men antwoord heeft. Het stellen van vragen aan buitenlandse groepen of instellingen, het bestellen van

belangrijke buitenlandse publikaties, jaarverslagen van ondernemingen en dergelijke kan men daarom best in een zo vroeg mogelijk stadium doen.

3. *Beginnen met de beste en best toegankelijke bron*

De verleiding is groot om te beginnen met de informatiebron die het dichtst in de buurt is, om daar (soms ten koste van veel energie) zo veel mogelijk uit te halen. Dat is lang niet altijd verstandig. Het zou puur toeval zijn wanneer de dichtstbijzijnde bron ook de beste is. De beste bronnen zijn die waar:

- a) de meest volledige en gespecialiseerde informatie aanwezig is;
- b) de aanwezige informatie het meest overzichtelijk en toegankelijk is.

In sommige gevallen zijn die "beste" bronnen gespecialiseerde dokumentatie- of onderzoeksinstellingen, soms zijn het bepaalde personen of groepen, soms zijn het bepaalde publikaties of tijdschriften; dat hangt verder helemaal van de onderzoeksvraag af. Wanneer je in het begin een goede bron te pakken krijgt, scheelt dat veel onnodig zoeken, gereis en getelefoneer. In een oriëntatiefase aan het begin van een onderzoek zal men doorgaans de naam van de "beste" bron al wel tegen komen; op een gegeven moment wijzen dan allerlei pijlen naar één kant. Vooral mensen die al eerder met jouw onderzoeksvraag zijn bezig geweest, kunnen wat vertellen over de kwaliteit van de verschillende bronnen. Het kan zelfs zo zijn dat de feiten die je zoekt al door anderen op een rijtje gezet zijn.

De toegankelijkheid van de informatie is een apart punt van belang. Bij schriftelijke bronnen zijn daarvoor de katalogi, verwijzingsystemen of indexes van belang. (Zie hierover verder: paragraaf 2.3.) Maak bij boeken gebruik van het **register** (index, trefwoordenregister met namen) dat achterin het boek staat. Wanneer het gaat om tijdschriften, begin dan met het doornemen van tijdschriften die elk jaar een eigen inhoudsopgave publiceren. Deze inhoudsopgave staat meestal in het laatste nummer van een jaargang of in het eerste nummer van de volgende jaargang. Bewaar de tijdschriften die geen of een slechte inhoudsopgave hebben, voor later. Ze vergen in het begin teveel doorblader-tijd.

4. *Maximumtijd per bron stellen, efficiënt werken*

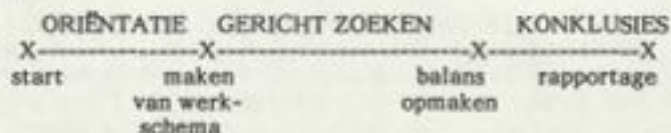
Leg jezelf beperkingen op bij het bekijken van de verschillende afzonderlijke bronnen. Dat helpt je efficiënt met je onderzoekstijd en energie om te gaan. Bij heel veel informatiebronnen is het zo dat het vinden van de eerste 75% informatie (die voor je van belang is), tamelijk weinig tijd kost. Het opsporen van de resterende 25% vergt naar verhouding erg veel tijd, omdat de informatie versnipperd aanwezig is. Bewaar dat dan maar voor later; kom nog een keer terug in een latere fase, wanneer de grote lijnen al duidelijk zijn. Laat je door de aanwezige informatie ook niet verleiden tot afdwalen van je oorspronkelijke zoekvraag.

5. Onderzoeksplan met tijdschema maken

Een "onderzoeksplan", dat klinkt nogal gewichtig. Toch hebben we aan een kladpapiertje al voldoende om zoiets te maken. Het hoeft trouwens niet op papier te staan, het kan ook in je hoofd zitten. Het is een manier om jezelf te dwingen efficiënt en consequent te werken. Het bespaart energie en voorkomt frustraties die ontstaan, wanneer je aan het eind hevig in tijdnood komt. Zeker wanneer met andere mensen samen iets gaat worden uitgezocht, is het zeer handig om samen een onderzoeksplan te maken. Hoe zet je zoiets op? Op de eerste plaats heb je een duidelijke probleemstelling nodig: welke zijn centrale vragen en nevenvragen die je wilt uitzoeken? In hoofdstuk II worden een aantal aanwijzingen gegeven voor het afbakenen van de probleemstelling. Op de tweede plaats maak je een inschatting van de hoeveelheid tijd die beschikbaar is of die je eraan wilt besteden. (Ook al heb je veel tijd, dan is het toch goed tussendoelen te stellen). Vervolgens kunnen we het onderzoeksplan opstellen.

In wezen valt elk onderzoek uiteen in drie delen, die als volgt in beeld gebracht kunnen worden:

Om dit schema nader in te vullen kunnen de volgende vragen dienen:

- * Hoeveel tijd wordt ingeruimd voor een oriënterende fase en hoe zet je deze op?
- * Welke bronnen moeten worden benaderd of geraadpleegd? (Dit kun je eigenlijk pas zeggen na de oriëntatiefase).
- * Zijn er bronnen die persé voorrang hebben (zie tip 2) en die je dus al in het begin moet benaderen?
- * Met welke van de andere informatiebronnen begin je (zie tip 3) en in welke volgorde ga je door met de andere bronnen?
- * Stel de tijd vast die je voor elk wilt uittrekken.
- * Stel vast wanneer je konklusies moet gaan trekken. Wanneer je de konklusies nog aan anderen wilt voorleggen voordat je ermee naar buiten treedt, ruim dan voldoende tijd in voor het bespreken en eventueel herschrijven.

6. Onderzoek zoveel mogelijk samen met direct betrokkenen

Onderzoek doet men meestal niet puur voor de bevrediging van de eigen nieuwsgierigheid. Probeer steeds degenen die (op welke manier dan ook) direct bij de handel en wandel van een bepaalde MNO betrokken zijn - en voor wie dus de resultaten van je onderzoek interessant kunnen zijn - te betrekken bij het onderzoek. Gebruik hen niet als een informatiespons die je kunt uitknippen en daarna weggooien. Dat is trouwens ook een doodlopende weg, omdat de meeste mensen daar op de duur toch niet voor gebruikt willen worden. Wanneer men onderzoek doet naar een bepaalde MNO of bedrijfstak, is het aan te

bevelen contact op te nemen met vakbonden, vakbondsgroepen in het bedrijf en met OR-leden. Niet alleen omdat zij veel weten wat jij kunt gebruiken. Maar ook vanwege het feit dat wanneer je straks iets wilt ondernemen om het gedrag van het bedrijf te veranderen, zij daarvan af zullen moeten weten. Je kunt hen mogelijksteun steunen met je informatie, ook al is dat niet het eerste doel van het onderzoek. Bekijk daarom al in het begin of je hun vragen of problemen kunt meenemen in je eigen probleemstelling. Neem contact op met actieve vakbonds- of OR-leden in het bedrijf (via het distriktkantoor van de vakbond of het OR-sekretariaat). Luister naar hen om te horen waar zij vooral mee zitten en zoek naar een mogelijk gemeenschappelijk belang. Op basis van een wederzijds belang zullen zij ook eerder steun verlenen bij het onderzoek.

Het kiezen van een dergelijke opzet impliceert ook dat voldoende tijd moet worden uitgetrokken voor het gezamenlijk doorpraten van de onderzoeksresultaten en de daaruit te trekken conclusies. Houd bij het naar buiten treden met de onderzoeksresultaten rekening met hun belangen en wensen. Een gezamenlijke publikatie is natuurlijk het beste.

Veel mensen in bedrijven hebben zelf geen ervaring met het doen van onderzoek. Zij beschikken meestal over zeer veel detailinformatie met betrekking tot hun bedrijf, maar ze zitten daar zo dicht "bovenop" dat ze niet altijd een-twee-drie het belang van die informatie inzien. Slechts door te werken met duidelijke, gestructureerde vragenlijsten komt zulke informatie boven tafel. Bij tip 12 wordt ingegaan op het werken met vragenlijsten.

7. Maak gebruik van deskundigheden van anderen

Praat met mensen die deskundigheid hebben op het gebied van jouw onderzoeksvraag: in bedrijven, vakbonden, Derde Wereld-groepen, onderzoeksgroepen, universiteiten, milieubeweging, e.d. Neem zelf met hen contact op of laat je bij hen introduceren door anderen. Hun deskundigheid en ervaring kan hopen tijd schelen. Het biedt bovendien vaak toegang tot informatie die (nog) nergens op schrift staat.

Vooraf bij allerlei deelvragen waar specifieke kennis nodig is (bijv. op gebied van techniek, financiële analyse, juridische aspecten, milieuaspecten) kunnen zij je over moeilijke drempels in het onderzoek heen helpen. Vaak zullen zij belangeloos hun medewerking verlenen, wanneer het om echt specifieke (deel)vragen gaat. Kom echter bij hen niet aan met vage, breed geformuleerde vragen waarop je zelf met weinig energie gemakkelijk de antwoorden zou kunnen vinden. Juist wanneer met deze laatste soort vragen bij hen aanklopt, zul je afgewimpeld worden omdat het hen teveel tijd kost.

8. Rekening houden met gekleurde informatie

Objektieve, niet-aanvechtbare informatie is schaars. Houd er rekening mee dat de meeste informatie die je te pakken krijgt, "gekleurd" is. Dat wil zeggen dat de specifieke positie, gezichtshoek of belangen van de informatiegever erin doorklinken. Dat geldt voor schriftelijke informatie net zoals voor mondelinge informatie. Neem daarom nooit zonder meer een bepaald gegeven als waar over. Allereerst gespeciali-

seerde (en dure) bedrijfstakbladen zijn bijvoorbeeld gericht op of zelfs via financiële banden verbonden met een bepaalde onderneming of groep van ondernemingen in die bedrijfstak. Dat zal zeker zijn weerslag hebben op hun berichtgeving. Omdat ook andere bladen en kranten de berichtgeving van de zojuist genoemde gespecialiseerde bladen klakkeloos overnemen, gaan deze berichten een eigen leven leiden. Het kan dan voor een buitenstaander lijken of het gaat om objectieve feiten.

Een voorbeeld. Philips en andere Westeuropese producenten van video-apparatuur voeren jarenlang een campagne om de import in de EEG van goedkope Japanse konsumentenelektronika (zoals video-apparatuur) aan banden te leggen. Zogenaamd omdat de Japanse bedrijven doen aan oneerlijke concurrentie en dumping, d.w.z. prijsbederf door verkoop beneden de kostprijs. Dat beeld is in allerlei kranten overgenomen. Lezen we over dit onderwerp de informatie vanuit Japan (bijv. in Engelstalige tijdschriften uit dat land), dan krijgen we een heel ander verhaal te horen: hun produkten zijn kwalitatief beter door een goede kwaliteitsbeheersing en goedkoper door efficiëntere produktiemethodes.

Dit voorbeeld geeft aan dat we steeds moeten proberen de de oorspronkelijke bron van een bepaald nieuwsfeit te vinden. Heel vaak zijn dat de persberichten die ondernemingen zelf publiceren. Om erachter te komen waarin nu de "gekleurdheid" van de informatie zit, is het van belang ook kennis te nemen van de berichtgeving van de "tegenpartij". Het betekent dat we een beeld van de voornaamste belangen- tegenstellingen in ons achterhoofd moeten vormen: wie staat tegenover wie/wat? In hoofdstuk III (bij VRAAG 15) is een schematisch voorbeeld gegeven van zo' n veld van belangentegenstellingen, zoals die optreden bij reorganisaties van bedrijven.

Door de ene gekleurde informatie tegenover de andere te leggen, krijgen we in elk geval een vollediger en betrouwbaarder inzicht. Ze kunnen elkaar aanvullen of korrigeren. Zeker voor de centrale feiten die van doorslaggevend belang zijn in het onderzoek, is dit zeer aan te bevelen. Dit alles neemt natuurlijk niet weg dat we, zeker bij aktie-onderzoek, zelf een standpunt zullen moeten kiezen en konklusies moeten trekken. De informatiebasis voor dat standpunt en die konklusies dient echter solide te zijn.

9. Informatie moet up-to-date zijn

Sommige informatie, bijvoorbeeld over het beleid van een MNO, verouderd zeer snel. Tracht daarom steeds van de laatste berichten op de hoogte te komen. Zoek naar het het laatst verschenen jaarverslag of kwartaalbericht van deze MNO. Probeer de nieuwste editie van een naslagwerk te pakken te krijgen. De meeste boeken die informatie over een bepaalde MNO geven, zijn in feite al verouderd op het moment dat ze verschijnen. Zelfs in het gunstigste geval bevatten ze informatie die minstens een half jaar tot een jaar oud is. Meestal lopen deze boeken een paar jaar achter op de aktuele ontwikkeling. Dat neemt natuurlijk niet weg dat ze toch erg waardevol kunnen zijn! We dienen echter de meest aktuele informatie zelf aan te vullen. Knipselarchieven, jaarverslagen, kwartaalberichten, vakbladen, mondelinge informatie zijn daarvoor de aangewezen weg.

10. Zorgvuldig met bronnen omspringen

In het begin speelt dat nog geen rol, maar naarmate men verder komt in een onderzoek, verliest men gegarandeerd het zicht op welke informatie van welke bron afkomstig was. Dat kan lastig worden wanneer men iets verder wil nazoeken. Het is ook een handicap wanneer men zonder een goede bronnendokumentatie naar buiten treedt met de informatie. Bij actie-onderzoek zal de "tegenpartij" proberen deze informatie onderuit te halen, door de juistheid van feiten of cijfers aan te vechten, de betrouwbaarheid van de bronnen en onderzoeksmethode in twijfel te trekken, soms zelfs door de integriteit van de onderzoekers in diskrediet te brengen. Andere mensen zullen daarentegen juist door het onderzoeksresultaat geïnteresseerd raken en zelf dingen willen nalezen of verder uit willen zoeken. In al deze gevallen komt het erop aan dat je weet welke informatie van welke bron afkomstig is.

Om deze reden en om orde in de chaos te houden, dienen we zorgvuldig met bronnen om te springen. Maak van de gesprekken met informantanten of deskundigen steeds aantekeningen, ook al gaat het om telefoongesprekken. Maak trouwens met hen ook afspraken over het naar buiten brengen van vertrouwelijke of "gevoelige" informatie: welke wel en welke niet. Wanneer je schriftelijke bronnen raadpleegt, teken dan steeds aan welke informatie uit welke bron afkomstig is (naam, auteur, titel, jaar of eventueel datum). Kopieer zoveel mogelijk en schrijf op de kopiën (meteen) waaruit ze afkomstig zijn. Wanneer je zelf een knipselarchief bijhoudt, maak er dan een gewoonte van meteen na het uitknippen op het artikel te vermelden uit welke krant of periodiek het afkomstig is, en van welke datum.

11. Opbouwen van een eigen archiefje

Wanneer een onderzoek wat langer duurt dan een paar dagen, kan het handig zijn een eigen archief over een MNO, bedrijfstak of andere zaken aan te leggen. Het voordeel daarvan is dat de informatie te allen tijde bij de hand is, zodat er steeds op kan worden terug gevalen. Zo'n archief kan bestaan uit financiële en sociale jaarverslagen van MNO, knipsels (bron, datum erop!), kopiën uit rapporten, boeken of naslagwerken, aantekeningen van gevoerde gesprekken, statistieken, uittreksels van boeken of artikelen, etcetera. Soms is het zinvol een kaartenbakje aan te leggen, dat je steeds bijwerkt met de nieuwste gegevens. Het voordeel van een kaartenbak is dat je dingen kunt tussenvoegen en eventueel het geheel gemakkelijk kunt herordenen. Zo'n kaartenbak kan bovendien een hulpmiddel zijn om "witte plekken" te ontdekken. Kopieer altijd zoveel mogelijk. Wanneer je op een bepaalde bibliotheek of dokumentatie-instelling bent, kun je veel meer bronnen (tijdschriften, rapporten, e.d.) per dag doornemen als je systematisch kopieert in plaats van alles over te schrijven.

12. Werken met vragenlijsten

In gevallen waarbij men van veel mensen een zelfde soort van informatie vraagt (zoals bij een inventarisatie van meningen, klachten, feiten of ervaringen), kan het gebruik van een vragenlijst zinvol zijn. Het

kan een hulpmiddel zijn waarmee werknemers in hun eigen onderneming informatie op een rij kunnen zetten. Dit gebeurt nogal eens bij werknemersonderzoek naar arbeidsomstandigheden of alternatieve produktiemogelijkheden (bij bedrijven die met sluiting of reorganisatie bedreigd worden). Vragenlijsten kunnen ook gebruikt worden voor andere doeleinden, zoals het inventariseren van klachten van omwonenden (bij milieu-overlast).

De vragenlijst mag nooit te algemeen zijn of te uitvoerig zijn. Ze dient goed aan te sluiten bij de konkrete situatie van de "ondervraagden". Zorg dat de vragen duidelijk zijn en maar voor een uitleg vatbaar. Maak desnoods eerst een voorlopige vragenlijst die je voorlegt aan of bespreekt samen met de direkt betrokkenen. Zij zijn het beste van de situatie op de hoogte. In Hoofdstuk 5 zit een uitvoerig overzicht van vragen die bij een vragenlijst van belang zouden kunnen zijn. Kijk of er vragen bij zijn die bruikbaar zijn en herformuleer ze in begrijpelijke vorm. Het zonder voorafgaand gesprek toesturen van een schriftelijke vragenlijst werkt zelden. In het invullen van de vragen moeten mensen tijd en energie steken. Velen zullen dat niet doen wanneer ze niet op de hoogte zijn van het doel van het onderzoek en overtuigd zijn van het nut daarvan. Besteed daarom veel aandacht aan het uitleggen van datgene waarmee je bezig bent en wat met de onderzoeksresultaten gaat gebeuren. Vraag mensen mondeling of het goed is dat je hen een aantal schriftelijke vragen stelt. Het beste blijft toch de vragen persoonlijk te (laten) stellen. Veel "ondervraagden" zullen het tenslotte op prijs stellen na afloop van het onderzoek (of van de inventarisatie) een korte samenvatting van de resultaten te ontvangen. Bespreek de resultaten en konklusies ook zoveel mogelijk met de betrokkenen samen.

13. Benaderen van ondernemingen en officiële instellingen

Het benaderen van de ondernemingen en officiële instellingen is voor velen een drempel waar ze nogal tegenop kijken. Soms draait het er dan op uit dat men dat dan maar laat zitten. Dat is jammer, want hierdoor mist men misschien waardevolle informatie, terwijl er een kans blijft liggen om beter de denkwijze en gezichtspunten van deze onderneming of instelling te leren kennen. Ook al is men het met deze laatste wellicht niet eens, geeft het toch meer inzicht in de achtergronden van hun beleid.

Zeker bij overheidsinstellingen krijgt men soms veel medewerking, steun of advies. Voorwaarde daarvoor is dat je goed in je onderwerp zit en niet met onzinnige of vage vragen komt aanzetten. Ambtenaren vinden het soms wel interessant om eens te praten met iemand van buiten de eigen kringen. Dat geldt ook voor leidinggevende personen in ondernemingen. Men dient vooral als serieuze gesprekspartner over te komen. Bereid een bezoek of interview bij een onderneming of officiële instelling daarom altijd goed voor. Formuleer de achtergrond van je bezoek altijd enigszins neutraal en apolitiek: bijvoorbeeld "studiedoeleinden", "vergelijkend onderzoek", "oriëntatiegesprek", etc. Het noemen van referenties (mensen van enige naam die achter je onderzoek staan en bij wie eventueel nadere inlichtingen kunnen worden ingewonnen) wil ook nog wel eens helpen. Natuurlijk dient bij deze referentiepersonen tevoren wel toestemming te worden gevraagd.

Bij grote ondernemingen krijgt men meestal eerst te maken met de afdeling voorlichting en publiciteit. Bij hen kan men doorgaans wel terecht met wat algemenere vragen over de onderneming of het ondernemingsbeleid. Voor meer specifieke en strategische vragen moet men echter niet bij hen zijn. Laat je in dat soort gevallen niet afwimpelen met vage antwoorden en algemeenheden, maar probeer rechtstreeks een gesprek te krijgen met iemand van de ondernemingsleiding. Zowel bij overheidsinstellingen als ondernemingen is het heel gebruikelijk dat zij na een telefonische afspraak eerst een schriftelijke lijst van je belangrijkste vragen toegestuurd willen krijgen. Maak daar wat werk van, zodat deze in goed Nederlands is gesteld en getypt is.

14. Inzicht krijgen in niet-gepubliceerde overheidsstukken

Zeer veel overheidsstukken, ambtelijke rapporten, beleidsevaluaties, etcetera worden nooit officieel gepubliceerd. Slechts een beperkte kring van mensen is van het bestaan en de inhoud van deze stukken op de hoogte. Als buitenstaander en niet-deelnemer in die kringen zou men nooit over hun inhoud geïnformeerd kunnen raken, terwijl ze toch vaak een belangrijke rol spelen in de beleids- en besluitvorming van de overheid. Juist om deze belemmering voor het democratisch proces weg te nemen, is in de loop van van de zeventiger jaren de zogenaamde "Wet op de Openbaarheid van Bestuur" (WOB) aangenomen. Deze legt voor de Nederlandse staatsburgers het recht vast op inzage van een groot deel van de overheidsstukken, ook de niet-gepubliceerde. Ieder ministerie heeft sindsdien een zogenaamde WOB-kommissie via welke men inzage in overheidsstukken (van dat ministerie) kan krijgen. Men kan schriftelijk aan deze commissie om inzage vragen van bepaalde, met naam en toenaam genoemde overheidsstukken. Nu zit in dat laatste wel enigszins een probleem. Men moet aan de WOB-kommissie zo nauwkeurig mogelijk opgeven hoe het rapport of stuk heet (of "moet heten"), wie of welke afdeling het gemaakt heeft en uit welk jaar het is. Het zal soms niet gemakkelijk zijn om deze details in je eentje op te snorren. Vraag het dan aan deskundige buitenstaanders, aan politiek welgezinde ambtenaren of aan parlementariërs. Lukt dat niet, dan zul je met de bekende gegevens zo nauwkeurig mogelijk moeten omschrijven over wat voor overheidsstuk het gaat. Desnoods hier en daar maar gokken.

In lang niet alle gevallen zal men de gevraagde stukken mogen kopiëren. Soms krijgt men slechts inzage, onder toezicht. Men mag dan echter wel zelf aantekeningen maken en dingen overschrijven.

15. Omgaan met vertrouwelijke informatie

Er bestaat een verschil tussen geheime en vertrouwelijke informatie. Beide vormen kunnen we tegenkomen bij een onderzoek naar de handel en wandel van MNO. Bij **geheime** informatie is het aan degene die deze informatie (vaak op grond van diens functie) krijgt, niet toegestaan om deze aan anderen door te geven of deze met anderen te bespreken. Bij informatie die als **"vertrouwelijk"** wordt aangeduid, gaat het om kennis die men met zijn eigen omgeving, achterban en andere vertrouwde personen mag bespreken, maar die niet openlijk

"op straat" terecht mag komen.

Vertrouwelijke informatie is per definitie niet naar buiten gepubliceerde informatie. Het kan gaan om informatie (zoals jaarcijfers of reorganisatierapporten) die op schrift staat en slechts in kleine kring circuleert, zoals bij veel informatie die aan ondernemingsraden wordt uitgereikt. Het kan ook gaan om kennis die slechts bij een beperkt aantal mensen aanwezig is, bijvoorbeeld alleen bij de werknemers op een bepaalde afdeling in een onderneming. Nu is het zo dat veel informatie in ondernemingen alleen routinematig als "vertrouwelijk" wordt geklassificeerd, dus zonder dat daarvoor een duidelijke noodzaak is. Soms beoogt de ondernemingsleiding met het "vertrouwelijk" of "geheim" alleen dat de ondernemingsraad of vakbonden gehinderd worden in hun contacten met de achterban. Het legt hen namelijk een soort isolement op. Of zoiets het geval is, kan men natuurlijk alleen maar van geval tot geval bekijken. De direkt betrokkenen zijn daarvan het best op de hoogte.

Iemand die onderzoek naar MNO doet en tijdens dat onderzoek de beschikking krijgt over vertrouwelijke informatie, kan die informatie natuurlijk publiceren. Daarmee kan aan rapporten of conclusies soms een pikanter karakter gegeven worden. Een goede onderzoeker (ook bij aktie-onderzoek) is echter geen journalist die op jacht is naar "primeurs" om zo de eigen reputatie op te vijzelen. Op zichzelf is het naar buiten brengen van vertrouwelijke informatie allerminst een verdienste. Men kan daardoor soms personen danig in verlegenheid brengen of zelfs in serieuze problemen, zoals ontslag of rechtsvervolging. Men kan ook oplossingen die eraan zitten te komen en waarover nog onderhandeld wordt, doorkruisen of in gevaar brengen. Tenslotte zijn er gevallen waar het uitlekken van vertrouwelijke informatie onbedoeld heeft geleid tot grote financiële nadelen voor een onderneming.

Het omgaan met vertrouwelijke informatie vereist dus grote zorgvuldigheid. Twee dingen zijn daarbij van groot belang. Op de eerste plaats dat men afweegt wat het naar buiten brengen van deze informatie oplevert en wat het "kost" voor de betrokkenen en voor "derden". In hoeverre dient het naar buiten brengen van die informatie het doel dat we nastreven? Op de tweede plaats zullen we ervoor dienen te zorgen dat onze bronnen worden beschermd. We zullen ons steeds moeten afvragen wie er door in problemen kan komen, omdat de herkomst van de gegevens gemakkelijk kan worden achterhaald. Bedenk te voren dat er een situatie kan ontstaan (rechtsvervolging!) waarin we gedwongen worden om de feiten of cijfers hard te maken; ook dan zullen we onze informant moeten blijven beschermen. Wanneer men niet in de onderneming zelf werkt, is het niet verstandig belangrijke informanten op hun werk te bellen. Natuurlijk tenzij ze daar zelf geen bezwaar tegen hebben. Maak altijd goede afspraken met degene waarvan men geheime of vertrouwelijke informatie krijgt: welke informatie mag men naar buiten brengen en welke niet. Soms is het al voldoende om die informatie gezien te hebben als achtergrondinformatie of om te weten dat je op het goede spoor zit met je onderzoek.

16. Overwinnen van taalproblemen

Bij Nederlandse multinationale ondernemingen zullen we meestal nau-

welijks taalproblemen hebben omdat veel informatie over (en van) deze ondernemingen in de Nederlandse taal is gesteld. Doordat we met MNO te doen hebben, krijgen we in de meeste gevallen te maken met buitenlandse talen. De financiële jaarverslagen en andere publicaties van die ondernemingen zijn in die taal gesteld. Ook bij allerlei naslagwerken en vakbladen zullen we te maken krijgen met vreemde talen. Willen we contact zoeken met buitenlandse instellingen, dan geldt hetzelfde.

De aard van dit soort onderzoek brengt met zich mee dat we met meer talen te maken krijgen. In misschien wel 70% van alle gevallen zullen we met Engels te maken hebben, maar ook Frans en Duits komen herhaaldelijk voor. Multinationals uit Japan brengen meestal ook financiële jaarverslagen in het Engels uit. Wanneer ons onderzoek iets met Latijns-Amerika te maken heeft, komen we automatisch terecht bij het Spaans. Tenslotte zal in een enkel geval Italiaans of Portugees (ook in Braziliaans) voorkomen.

Hoe vinden we een oplossing voor het "taalprobleem"? Wanneer men onderzoek doet naar een bepaalde MNO, is het verstandig ervoor te zorgen dat in de onderzoeksgroep in elk geval één persoon zit die de taal van het "moederland" van deze MNO goed kan lezen en eventueel schrijven of spreken. Denk niet dat een woordenboek in de betreffende taal een uitkomst biedt. Het kan hoogstens als aanvulling dienen bij het lezen van teksten. Daar komt bij dat allerlei termen die met ondernemingen, financiën en dergelijke zaken te maken hebben, slechts heel gebrekkig in de meeste woordenboeken staan. Dus in elk geval heb je iemand nodig die de taal redelijk goed kan lezen.

Er zijn altijd wel mensen te vinden die kunnen helpen met het ontcijferen van Engelstalige teksten. Met Frans en Duits lukt dat misschien ook nog wel, maar voor alle andere talen wordt het moeilijker. In de meeste universiteitssteden bestaan 'vertaalwinkels' waarbij studenten in een bepaalde taal medewerking verlenen bij het vertalen van teksten. Voor afdelingen, bedrijfsledengroepen van vakbonden of ondernemingsraadsleden is hun vertaalwerk vaak kosteloos. Deze vertaalwinkels kan men bereiken door contact op te nemen met de Wetenschapswinkels die in alle universiteitssteden bestaan. (Voor adressen: zie Hoofdstuk 5 Bronnenoverzicht, bij M 58). Men dient er wel rekening mee te houden dat er tussen het moment van de aanvraag en van de kant en klare vertaling soms enkele weken kunnen zitten. Vakbondsgroepen kunnen bij hun distrikbestuurder aankloppen voor hulp bij het vinden van iemand die voor vertalingen van teksten kan zorgen.

17. "Witte plekken" inventariseren, vraagstelling aanpassen

Het kan gebeuren dat we ons in het begin bepaalde doelen stellen die moeilijk te realiseren blijken. Soms kan men domweg niet aan de benodigde informatie komen voor dat deel van het onderzoek. De informatiebronnen waarvan we dachten dat die voor deze vragen veel zouden opleveren, blijken misschien onvoldoende of ze bieden andere informatie dan we gedacht hadden. Halverwege een onderzoek heb je vaak al een redelijk zicht op het eindresultaat dat er waarschijnlijk uit zal komen. Het is nuttig om dan een moment in te bouwen waarop je vaststelt wat de belangrijkste "witte plekken" in het onderzoek

zijn. Dat houdt in dat je de probleemstelling nog eens bij de kop pakt. Welke waren de centrale vragen? Welke waren de nevenvragen? Als er zulke belangrijke "witte plekken" in de gevonden informatie zitten dat je bepaalde vragen niet of onvoldoende zult kunnen beantwoorden, moet je wellicht het roer omgooien en de probleemstelling aanpassen. Een bepaalde vraag kun je misschien laten vallen of anders formuleren. Of je richt de aandacht volledig op een beperkter aantal vragen.

18. Taakverdeling en coördinatie

Wanneer samen met een aantal anderen een onderzoek wordt gedaan is het van het grootste belang om een goede taakverdeling op te stellen en regelmatig de taakverdeling bij te stellen. Zorg vooral dat je het goed eens wordt over de probleemstelling (de centrale onderzoeksvragen). Daarna wordt het gemakkelijker om taken te verdelen. Dat kan inhouden dat een persoon een bepaalde deelvraag in zijn geheel voor zijn/haar rekening neemt. Het kan eveneens inhouden dat er een verdeling wordt gemaakt van de informatiebronnen die onderzocht of nagelopen moeten worden. Misschien is het mogelijk een deel van het onderzoek bij anderen "uit te besteden". Er zijn bijvoorbeeld altijd studenten die verlegen zitten om een goed onderwerp voor skripties en werkstukken. Wellicht willen zij een deel van het onderzoek voor hun rekening nemen. Zorg er wel voor dat er goede afspraken zijn over het onderwerp en de tijdsplanning. Het is mogelijk met hen contact te leggen via bijvoorbeeld Wetenschapswinkels. (Voor adressen: zie Bronnenoverzicht onder M 58). Spreek van tevoren af wanneer je elkaars bevindingen bespreekt en onderling verslag uitbrengt.

19. Hoor en wederhoor

De term "hoor en wederhoor" stamt eigenlijk uit de journalistiek. Daar wordt het als journalistiek fatsoen beschouwd dat men altijd de mening van verschillende "partijen" en betrokkenen bij een bepaalde zaak of konflikt weergeeft. Nu hoeven we in het geval van actie-onderzoek per definitie niet onpartijdig te zijn, dus wat dat betreft zou hoor en wederhoor niet nodig zijn. Toch kan een procedure van hoor en wederhoor de resultaten en het effect van een onderzoek versterken. Het is vooral een kwestie van zorgvuldigheid. In zeer veel gevallen weigeren ondernemingen helaas iedere medewerking. Probeer van deze weigering steeds een schriftelijke bevestiging te krijgen en neem deze weigering op als bijlage in het eindrapport. Zelfs zo'n weigering versterkt je positie als onderzoeker omdat voor de buitenwacht blijkt dat het kennelijk niet aan jou heeft gelegen.

Bij hoor en wederhoor worden veelal twee fasen onderscheiden, namelijk bij het verzamelen van gegevens en bij het presenteren van de onderzoeksresultaten.

Tijdens het onderzoek kunnen we de mening van de (multinationale) onderneming vragen over bepaalde punten en we kunnen hen vragen om aanvullende feitelijke informatie. In beide gevallen kan een dergelijk verzoek aan de betrokken onderneming gemotiveerd worden met de wens "een evenwichtig beeld van de problematiek" te krijgen. In een aantal gevallen zullen ondernemingen daarop in gaan. Wellicht kan men met hun informatie rekening meehouden bij het trekken van

konklusies. Hun informatie kan misschien ook voorkomen dat er fouten zitten in de feitelijke gegevens op basis waarvan men konklusies trekt.

Wanneer het onderzoek is afgerond en klaar is voor presentatie naar buiten kan men de belangrijkste konklusies en bevindingen eventueel aan de onderneming ter kommentaar, ter bevestiging of ter correctie voorleggen. Wees niet te bang voor een dergelijke stap. Als onderzoeker houdt je tenslotte zelf de eindverantwoordelijkheid: je kunt zelf beslissen om al dan niet gebruik te maken van de opmerkingen en het kommentaar. Je houdt ook het laatste woord. Eventueel kan de mening van de onderneming achterin de publikatie worden opgenomen met toevoeging van een eigen kommentaar waarin je aangeeft waarom je het met de onderneming wel of niet eens bent. Wanneer de onderneming medewerking verleent, voorkomt men op deze manier misschien storende fouten.

2.3 Gebruik maken van bibliotheken

Een goede bibliotheek is niet alleen een bewaarplaats. Het is ook een plaats waar boeken en andere informatiedragers (tijdschriften, naslagwerken, kranteknipsels) voor iedereen **geordend, gerangschikt en toegankelijk** zijn. Enige kennis van het functioneren van bibliotheken is zeer waardevol bij onderzoek naar multinationale ondernemingen.

Soorten bibliotheken

Een belangrijk onderscheid tussen de ene bibliotheek en de andere is het terrein waarover ze boeken en andere literatuur verzamelen. Aan de ene kant zijn er de algemene bibliotheken, aan de andere kant de gespecialiseerde bibliotheken en dokumentatie-instellingen.

Algemene bibliotheken hebben boeken en andere literatuur over een zeer breed terrein van onderwerpen. Bij wijze van spreken over de voortplanting van paddestoelen, het bouwen van antennes, tot en met medezeggenschapsrechten in ondernemingen. Zowel **openbare bibliotheken** als **universiteitsbibliotheken** hebben kollekties boeken over zulke brede onderwerpgebieden. De ene bibliotheek is natuurlijk groter dan de andere, maar het terrein waarover ze boeken hebben is even breed. Een openbare bibliotheek heeft niet alleen ontspanningsboeken ('literatuur'), maar ook een grote verzameling studieboeken, naslagwerken over tal van onderwerpen en tijdschriften. De meeste studieboeken, naslagwerken en tijdschriften bij openbare bibliotheken zijn in de Nederlandse taal geschreven. Bij universiteitsbibliotheken ligt de nadruk volledig op studieboeken en wetenschappelijke literatuur. Slechts een deel daarvan is uit Nederland afkomstig en in de Nederlandse taal geschreven. Tot de universiteitsbibliotheken horen ook de bibliotheken van Technische Hogescholen en andere Hogescholen (o.a. Delft, Enschede, Eindhoven, Tilburg). Zij bezitten altijd een grote verzameling tijdschriften en naslagwerken op allerlei gebieden. Ook over sociaal-ekonomische onderwerpen, multinationale ondernemingen en bedrijfstakken. **Iedereen** kan (gratis of tegen zeer lage kosten) gebruik maken van universiteitsbibliotheken, evenals van de

openbare bibliotheken.

Dat waren de algemene bibliotheken. Daarnaast zijn er, zoals gezegd, tal van gespecialiseerde bibliotheken en dokumentatie-instellingen. Zij doen geen pogingen om op een zeer breed terrein literatuur te verzamelen. Ze beperken zich tot een bepaald gebied of onderwerp, maar daarover hebben ze dan ook meestal bijzonder veel, afkomstig uit de hele wereld. Op dat terrein zullen ze doorgaans meer hebben dan wat een algemene bibliotheek daarover heeft. Voor ons zijn vooral die gespecialiseerde bibliotheken interessant waar veel materiaal te vinden valt over het internationale bedrijfsleven, bedrijfstakken, ondernemingen en onderwerpen op economisch gebied. Dan komen we bijvoorbeeld terecht bij een aantal **instituuksbibliotheken** aan universiteiten en hogescholen waar het vak economie, bedrijfseconomie, of bedrijfskunde gegeven wordt. Het zijn aparte deelbibliotheken naast de algemene bibliotheek. Onder andere in Rotterdam, Amsterdam, Delft, Tilburg, Groningen, Eindhoven en Enschede treft men zulke bibliotheken aan. Meestal hebben deze naast een gewone kollektie boeken, naslagwerken en tijdschriften ook een grote hoeveelheid financiële jaarverslagen van ondernemingen uit binnen- en buitenland. Vele (kostbare) naslagwerken op het gebied van ondernemingen en bedrijfstakken die achterin dit boek genoemd worden, zal men op zulke bibliotheken vinden. Ook van deze bibliotheken kan iedereen kosteloos gebruik maken.

De meest uitvoerige Nederlandse bibliotheek op ons terrein is de bibliotheek van de Exportbevorderings- en Voorlichtings Dienst (EVD) in Den Haag. Deze hoort bij het Ministerie van Economische Zaken, maar is voor iedereen toegankelijk. De **EVD-bibliotheek** wordt verderop in deze paragraaf apart beschreven. Verdere gespecialiseerde bibliotheken waar nuttige informatie over het internationale bedrijfsleven of over bepaalde bedrijfstakken valt te halen, treft men aan bij een aantal (semi-) overheidsinstellingen, bij bedrijfstakorganisaties, bij onderzoeksinstellingen op het gebied van multinationale ondernemingen (zoals SOMO) en bij grote ondernemingen. In Hoofdstuk 5.2 onder de rubrieken "M" en "O" worden een aantal van deze gespecialiseerde documentatiecentra kort beschreven. De mate waarin ze publiek toegankelijk zijn varieert. Ook kan men niet overal boeken lenen.

Geen angst voor kaartenbakken

Sommige mensen begint het al te duizelen wanneer ze een bibliotheek binnenkomen. Die onoverzichtelijke massa boeken, al die kaartenbakken. Vraag aan het personeel om je wegwijs te maken. Zij zitten ervoor. In een aantal bibliotheken staan de boeken per onderwerp bij elkaar. Men kan dan zelf snel bekijken of er wat geschikt is bijzit.

Er zijn in de meeste bibliotheken twee manieren om een bepaald boek, rapport of artikel te vinden:

* via de **katalogus op auteursnaam**. Wanneer je weet wie een bepaald boek of artikel geschreven heeft, kun je het via deze **katalogus** terugvinden;

* via de **onderwerpenkatalogus**. Deze wordt soms ook wel systematische katalogus genoemd.

De beide katalogussystemen bestaan naast elkaar. Voor elk zijn een aantal kaartenbakken ingeruimd. De kaartenbakken van de auteurskatalogus zijn gemakkelijk herkenbaar doordat de letters van het alfabet erop staan. De kaartenbakken van de onderwerpenkatalogus zijn meestal herkenbaar doordat er allerlei nummers op staan.

In veruit de meeste gevallen dat we een bibliotheek binnenstappen, zullen we niet tevoren weten wie de voor ons de belangrijke boeken of rapporten heeft geschreven. Dan hebben we weinig aan de auteurskatalogus. De onderwerpenkatalogus is daarom in de regel het meest van belang. Alle boeken staan daarin per onderwerp bij elkaar in een bepaalde kaartenbak.

Verderop worden de twee belangrijkste methodes beschreven.) Ook hebben de meeste grotere bibliotheken een **kaartenbak met trefwoorden**, op alfabetische volgorde. Zoeken we bijvoorbeeld onder "multinationale ondernemingen" dan vinden we op de betreffende kaart een aantal cijfercodes. Bij deze nummers in de onderwerpenkatalogus vinden we boeken over multinationale ondernemingen. Behalve de onderwerpen- en auteurskatalogus vinden we bij de meeste bibliotheken een **overzicht van de tijdschriften** die aanwezig zijn. Soms zijn deze gerangschikt naar onderwerp of land/gebied. Meestal echter staan ze gewoon op alfabetische volgorde.

De titels van de boeken kunnen meer beloven dan erin staat, of het gaat over andere dingen dan je verwacht. Sjouw daarom niet alle gevonden literatuur mee naar huis. Blader ze ter plekke even door en maak een selectie van wat wel en niet mee moet. Maak kopieën wanneer slechts een paar pagina's uit een boek van belang zijn.

Zoek je een bepaald boek of naslagwerk dat niet in de bibliotheek staat, dan zijn er toch mogelijkheden dit in handen te krijgen. De meeste bibliotheken kunnen boeken bij elkaar lenen. Geef aan de balie door welk boek of rapport je niet kon vinden en toch graag in handen zou willen krijgen. Je moet daarvoor dan een formulier invullen en krijgt bericht wanneer het is aangekomen. Meestal gaan daar enige weken overheen.

De onderwerpenkatalogus in Openbare Bibliotheken

De onderwerpenkatalogus van openbare bibliotheken is ingedeeld volgens het SISO-systeem. SISO staat voor **S**chema voor de **I**ndeling van de **S**ystematische katalogus in **O**penbare **B**ibliotheken. Ga je in een openbare bibliotheek zoeken, vraag dan naar de SISO-map. Daarin staan alle onderwerpen genoemd. Of nog gemakkelijker, kijk in de kaartenbak met trefwoorden; daarin zijn alle onderwerpen alfabetisch gerangschikt met vermelding van de bijbehorende codes.

Het indelen van de boeken naar onderwerp is niet altijd zonder problemen. Neem nu een boek over de praktijken van 'medicijnen-multinationals' in landen van de Derde Wereld. Bij welk onderwerp hoort dit thuis: multinationals, farmaceutische (medicijnen-) industrie, Derde Wereldlanden, medicijngebruik? Meestal zal zo'n boek niet bij alle vier deze onderwerpen worden ingedeeld, maar slechts bij een of hooguit twee van de genoemde onderwerpen. Dat betekent dat er altijd een zekere willekeur zit in de onderwerpenkatalogus. **Zoek**

daarom altijd bij meer dan een onderwerp in de onderwerpenkatalogus. Hieronder volgen een aantal codes en onderwerpen die van pas zullen komen bij het zoeken in openbare bibliotheken:

- 351.4 trusts, kartels, fusies, multinationals
- 380.7 multinationals algemeen
- 354 internationale economische politiek
- 360 bedrijfseconomie
- 301 sociale en economische statistiek
- 317 arbeidsverhoudingen
- 380.1 Nederlandse industrie, algemeen
- 380 t/m 389 beschrijving van afzonderlijke bedrijfstakken en grondstoffen, bijvoorbeeld:
- 384 elektrotechnische industrie

Allerlei naslagwerken over ondernemingen zul je waarschijnlijk bij een openbare bibliotheek terugvinden onder de onderwerpen 360.1, 380.1 of 380.5. Meer algemene naslagwerken, zoals bijvoorbeeld de "International who is who" (naslagwerk over personen) en de Staatsalmanak kun je terugvinden onder de kodenummers 043 of 053.

De onderwerpenkatalogus in universitaire bibliotheken

De onderwerpenkatalogus bij universiteitsbibliotheken kent een nog veel uitgebreidere onderwerpenindeling dan de openbare bibliotheken. Vrijwel overal (ook in het buitenland) maken universiteiten gebruik van de zogenaamde UDC, de Universele Decimala Classificatie. Hierbinnen zijn alle onderwerpen veel verder uitgesplitst dan de SISO-code van de openbare bibliotheken. Ook zijn er veel meer samengestelde onderwerpen (kombinaties) mogelijk. Vraag in de balie van een universitaire bibliotheek naar de "UDC-map" waar de meeste onderwerpen in genoemd staan. Kijk bij welk UDC-onderwerp jouw zoekvraag thuishoort. Sommige universiteitsbibliotheken hebben een bak met trefwoorden. Daarin staan de belangrijkste onderwerpen kort genoemd, (in alfabetische volgorde), met daarachter vermeld bij welke code je moet zoeken in de kaartenbak van de onderwerpenkatalogus. Kom je er niet uit, vraag dan assistentie van het aanwezige personeel. Zij zitten ervoor.

Ook al is het UDC-systeem nog zo uitgeknipt en uitgesplitst, er blijft hier net zoals bij de openbare bibliotheken een zekere willekeur in de manier waarop boeken worden ingedeeld bij een bepaald onderwerp. Zoek daarom altijd bij meer dan een onderwerp, wat met je zoekvraag te maken zou kunnen hebben.

Hieronder staan een aantal codes en onderwerpen uit het UDC-systeem, die nuttig zullen zijn bij het zoeken naar informatie over het internationale bedrijfsleven en over afzonderlijke bedrijfstakken:

- 334.726 multinationale ondernemingen
- 658.11 idem
- 339.9 internationale economische betrekkingen
- 334.7 fusies, kartels
- 658 bedrijfseconomie/ commerciële organisatie

67 t/m 68	verschillende industrieën, bedrijfstakken
622	mijnbouw
624	bouwnijverheid
629	verkeer / vervoer

Informatie over afzonderlijke werelddelen, gebieden en landen is terug te vinden met de geografische kode van de onderwerpenkatalogus. Sommige universiteitsbibliotheken beschikken over een apart onderdeel van die onderwerpenkatalogus. Daar staat de informatie bij elkaar die gaat over **afzonderlijke landen**, gebieden of werelddelen. Daarbij worden de volgende nummers gebruikt:

- (4) Europa
- (492) Nederland
- (4..) Andere Europese landen
- (5) Azië
- (5..) Afzonderlijke landen in Azië
- (6) Afrika
- (7) Noord Amerika
- (8) Zuid-Amerika
- (9) Australië/Oceanië

De EVD-bibliotheek

De bibliotheek van de Exportbevorderings- en Voorlichtings Dienst (vroeger: Economische Voorlichtings Dienst) is de beste bibliotheek in Nederland op het gebied van internationale handel en bedrijfsleven. Deze bibliotheek beschikt over een zeer groot aantal tijdschriften uit binnen- en buitenland over afzonderlijke bedrijfstakken en landen. Dit tijdschriftenbestand en de grote hoeveelheden naslagwerken met informatie over afzonderlijke ondernemingen en bedrijfstakken maken de EVD-bibliotheek bijna tot een **verplicht nummer** in het kader van ieder onderzoek over multinationale ondernemingen. De EVD-bibliotheek heeft niet zoveel over algemene economische theorieën, maar des te meer over concrete economische ontwikkelingen in afzonderlijke bedrijfstakken en landen. Daarnaast beschikt men over veel statistieken en over financiële jaarverslagen van ondernemingen in binnen- en buitenland.

De EVD-bibliotheek is te vinden aan de Bezuidenhoutseweg 151 in Den Haag, op tien minuten lopen van het Centraal Station. Het telefoonnummer is 070-814111 en het toestelnummer van de bibliotheek is 3207. Men kan er terecht van kwart voor tien 's ochtends tot kwart voor vijf 's middags. Op vertoon van een legitimatiebewijs kan ieder boeken lenen. Uitgeleende boeken die je bespreekt, worden gratis toegezonden.

De katalogus kent een indeling naar bedrijfstakken en naar landen. De katalogus-indeling is dezelfde als bij universiteitsbibliotheken (UDC). Vanaf 1978 is deze **katalogus** op microfiches gezet. In sommige gevallen zal het bibliotheekpersoneel ook behulpzaam zijn bij het uitvoeren van een zoekprocedure met de daar aanwezige computer-terminal. Daarmee kan zeer snel informatie gezocht worden over speciale, samengestelde zoekvragen. Stel dat je informatie zoekt over de

steenkoolhandel tussen Nederland en Colombia sinds 1979, dan kan met behulp van de computer snel worden aangegeven in welke boeken en tijdschriftartikelen je daarover informatie vindt. De catalogus kent helaas geen bruikbare ingang op namen van ondernemingen.

In de leeszaal van de EVD-bibliotheek staat een groot aantal naslagwerken op het gebied van concrete informatie over ondernemingen en bedrijfstakken in alle mogelijke landen van de wereld. Deze naslagwerken worden niet uitgeleend. Je kunt er wel uit kopiëren. De overzichtelijkheid van de indeling laat nogal te wensen over op de leeszaal. Vraag daarom verdere informatie aan de leeszaalbeheerder/ster.

Van de meeste tijdschriften die de EVD heeft kan men de lopende jaargangen inzien. Deze staan, wanneer men binnenkomt, aan de linkerkant. Blader de tijdschriften over de bedrijfstak of het land waarmee je bezig bent, eens rustig door. Zo krijg je een goed beeld welke de waardevolle tijdschriften zijn die de andere tijdschriften over dezelfde branche eigenlijk "overbodig" maken.

Mikrofiches en automatisering

In bibliotheken en dokumentatiecentra zal men in de toekomst steeds meer te maken krijgen met microfiches en het gebruik van terminals. De microfiches zijn vooral een oplossing voor de ruimteproblemen waar alle bibliotheken op een gegeven moment mee te maken krijgen. Een microfiche is een dun plastic plaatje. Het is eigenlijk een dia waarop - heel sterk verkleind - een groot aantal pagina's van een boek of catalogus staan afgebeeld. Nemen we ter vergelijking dit boek, dan kan één microfiche ruim honderd van zulke bladzijdes bevatten. Met een leesapparaat dat sterk vergroot kan het microfiche gelezen worden als een gewoon boek. Er zijn ook leesapparaten met een daaraan gekoppelde printer die het mogelijk maakt bepaalde bladzijdes te kopiëren op een normaal leesbaar formaat. Alle grotere bibliotheken hebben tegenwoordig zulke apparaten. De microfiches maken het mogelijk oude jaargangen van tijdschriften te bewaren, terwijl ze vroeger weggegooid werden na een jaar of vijf vanwege de ruimteproblematiek. Een klein envelopje met microfiches kan volledige jaargangen van tijdschriften bevatten. Ook voor katalogi worden microfiches steeds meer toegepast.

Een andere ontwikkeling waar iedereen die onderzoek doet (naar MNO) steeds meer mee te maken zal krijgen is het gebruik van **computers en beeldschermen** in bibliotheken en dokumentatiecentra. In de toekomst zullen steeds meer katalogi bij bibliotheken uitsluitend nog per microfiche of via een computer-terminal te raadplegen zijn. Dat heeft nadelen: het turen naar zo'n beeldscherm is geen lolletje wanneer je het lang achter elkaar moet doen. Maar het heeft ook grote voordelen. Die voordelen liggen op twee terreinen: het zoeken gaat sneller en er zijn meer mogelijkheden om bepaalde onderwerpen in combinatie met elkaar op te zoeken. Meestal hoeft men slechts een bepaalde code of trefwoord (bijvoorbeeld "multinationale ondernemingen") in te typen en men krijgt alle titels te zien die daarover aanwezig zijn. Ook het zoeken naar bepaalde combinaties van onderwerpen

wordt een fluitje van een cent. Wil je iets weten over de rol van bedrijven uit de "natte" en "droge" aannemerij in het Midden Oosten en Afrika, dan typ je de codes voor "aannemerij/bouw", "Midden Oosten" en "Afrika" in. De komputers brengt dan in zeer korte tijd alleen die titels van boeken en rapporten op het scherm die over alle drie deze onderwerpen tegelijk gaan. Je hoeft dus niet alles over Afrika, het Midden Oosten en de aannemerij door te worstelen om uiteindelijk bij de voor jou belangrijke titels terecht te komen. Wil je de mogelijkheden van zo'n komputerkatalogus volledig benutten, dan zul je wel goed over de zoekvraag moeten nadenken. Om in ons voorbeeld te blijven. Welke van de onderstaande onderwerpen wil je eigenlijk hebben:

- * Het moet tegelijk gaan over alle soorten aannemerij en over het Midden-Oosten of over Afrika;
- * Het moet gaan over de natte of de droge aannemerij en het Midden-Oosten en Afrika;
- * Het moet gaan over over de natte of de droge aannemerij of het Midden-Oosten of Afrika.

Behalve deze drie zoekvragen zijn nog meer combinaties denkbaar tussen deze vier onderwerpen. Bij ieder van deze zoekvragen zal de komputers een andere selectie van titels uit zijn geheugen opdienen. Het is daarom zinnig om de voor jou meest belangrijke combinatie van "zoek-onderwerpen" op te schrijven, voordat je achter zo'n apparaat gaat zitten. Zeker wanneer de zoektijd in rekening gebracht wordt, zoals bij veel commerciële databanken (zie Hoofdstuk 5.2, rubriek "S") het geval is, kan dat tijd en geld besparen.

De dienstverlening van de Koninklijke Bibliotheek

De Koninklijke Bibliotheek in Den Haag (070-140911) is een soort moederbedrijf voor het Nederlandse bibliotheekwezen. Niet wat betreft eigendomsverhoudingen, maar wat betreft kennis over wat er overal in Nederland op schrift verkrijgbaar is. Een zeer groot aantal bibliotheken in Nederland, waaronder alle openbare en universitaire bibliotheken, allerlei gespecialiseerde bibliotheken en ook bedrijfsbibliotheken, geeft voortdurend aan de Koninklijke Bibliotheek door wat er bij hen aan boeken en tijdschriften binnenkomt. Op die manier is de Koninklijke Bibliotheek (K.B.) de plek waar het meest volledige overzicht aanwezig is van wat in Nederland op welke plaats aanwezig is. Voor boeken heeft de K.B. de zogenaamde **Nationale Centrale Catalogus** waarin al deze informatie is opgenomen. Wanneer bibliotheken aan elkaar uitleenen, gaat dat steeds met behulp van de **Nationale Centrale Catalogus**. Deze registreert waar welke boeken en rapporten aanwezig zijn. Daarnaast houdt de K.B. dit ook bij voor tijdschriften en jaarlijks (periodiek) verschijnende serie- en naslagwerken. In de **Centrale Periodieken Catalogus (CPC)** wordt aangegeven welke jaargangen van een tijdschrift of naslagwerk in welke bibliotheek aanwezig zijn. Zoek je een bepaald tijdschrift dat je nog niet in een bibliotheek hebt kunnen vinden, bel dan naar de K.B. en vraag waar het is te vinden. Deze service wordt door de K.B. gratis aan iedereen verstrekt. De CPC is in 1983 voor het laatst in druk verschenen (13 blauwe delen). Deze is bij alle universitaire bibliotheken en ook bij alle

grote openbare bibliotheken aanwezig en in te zien.

Enigszins vergelijkbaar met de CPC is de **Centrale Technische Catalogus (CTC)** die eens per twee jaar door het CTC-buro aan de TH Delft wordt uitgebracht. De CTC is gespecialiseerd op het gebied van technische tijdschriften (en boeken). Daarbij horen veel bedrijfstakbladen, voorzover deze ook technische informatie bevatten. Zo'n 150 bibliotheken op technisch/bedrijfskundig gebied geven voortdurend aan de CTC door wat er bij hen binnenkomt. Tot die 150 horen onder andere veel bedrijfsbibliotheken in Nederland. Kan men een bepaald tijdschrift of naslagwerk nergens vinden, dan kan men altijd het CTC-buro aan de TH Delft bellen (015-785665). Als kostenloze service vertellen zij dan waar het tijdschrift of naslagwerk in Nederland te vinden is. Bij grotere bibliotheken is de CTC ook in druk aanwezig (2 delen).

2.4 Het onderzoek is afgerond: wat dan?

Wanneer het eigenlijke onderzoek is afgerond, is de volgende stap om de resultaten te presenteren en te gebruiken. Het valt buiten het bestek van dit boek om daar uitvoerig op in te gaan. Hier worden daarom alleen kort enkele belangrijke punten genoemd.

Verschillende soorten "publiek"

De manier waarop de onderzoeksresultaten gepresenteerd worden is erg belangrijk, ook al vind je dat misschien zelf een ondergeschikt punt. De presentatie heeft zowel te maken met de inhoud als met de vorm waarin die inhoud gebracht wordt. Om te beginnen is van belang wie het "publiek" is op wie je je richt: kollega's; dagbladen, weekbladen of andere media; wetenschappelijke discussie; breed algemeen publiek; vakbonden; ondernemingsraden; ondernemingen; overheid of parlement; andere instellingen; studiebegeleider; overigen.

De keuze voor een bepaald "publiek" heeft ook implicaties voor de inhoud. Vraag je af **welk deel van de onderzoeksresultaten** voor hen van belang is. Jouw eigen problemen tijdens het onderzoek, hoe je met vallen en opstaan tot resultaten gekomen bent, zal de meeste mensen niet zo interesseren. Dit zal slechts een rol spelen bij studieonderzoek en wetenschappelijke discussie. Alle anderen zullen voornamelijk oog en oor hebben voor de **"harde resultaten"** van je onderzoek en niet voor jouw leerproces. De media zullen voornamelijk geïnteresseerd zijn in onderzoeksresultaten die een duidelijke nieuwsaarde hebben en erg actueel zijn. Overheden zullen vooral belangstelling voor onderzoeksresultaten die van direct belang zijn voor het te voeren beleid. Hun belangstelling zal eerder gewekt worden wanneer je beleidsaanbevelingen toevoegt aan je onderzoeksresultaten. Wanneer het onderzoeksresultaat voor werknemers (kollega's) in het (eigen) bedrijf wordt gepresenteerd, laat dan alle algemene theorie achterwege en kom meteen met "harde" resultaten die van direct belang zijn voor hun situatie.

Publiciteit

Het is niet slecht tevoren een publiciteitsplan op te stellen voordat je met de onderzoeksresultaten naar buiten treedt. In zo'n plan kun je op een rij zetten:

- * hoe je de media wilt benaderen (persbericht opstellen, pamflet, perskonferentie, gerichte aktie, petitie aanbieden, e.d.);
- * welke media geschikt zijn (kranten, weekbladen, aktualiteitenrubrieken, lokale omroepen, plaatselijke kranten);
- * of en hoe je werknemers in de onderneming zelf op de hoogte brengt (wie daarbij ingeschakeld wordt, manier waarop);
- * wanneer welke stap wordt ondernomen (fasering, voorbereiding);
- * waar en hoe belangstellenden verdere achtergrondinformatie kunnen krijgen;
- * hoeveel de publiciteit mag kosten (begroting maken);
- * wie wat doet (taakverdeling).

Zeer veel praktische aanwijzingen over publiciteit bij de presentatie van onderzoeksresultaten vindt men in "het mediaboek" van Gerard Boon en Kees Brants. Het wordt nader beschreven in het bronnenoverzicht (Hoofdstuk 5.2, onder kode Z 3a).

Vormgeving van de resultaten

Niet alleen de inhoud, maar ook de vormgeving van de onderzoeksresultaten dient rekening te houden met het "publiek" waarop gemikt wordt. Dingen waarop gelet zou kunnen worden zijn:

* welke **publikatievorm** wordt gekozen: pamflet of brochure, boekje, krantje, artikel, wetenschappelijk rapport? Een combinatie is natuurlijk ook heel goed mogelijk. Leg bijvoorbeeld de complete onderzoeksresultaten in een volledig rapport vast met daarnaast een brochure die een samenvatting eruit en enkele aktiepunten aangeeft. Zo'n brochure kan wat betreft taalgebruik op een veel breder publiek worden afgestemd dan het complete rapport, dat waarschijnlijk toch door een beperkter aantal mensen gelezen zal worden.

* **taalgebruik en spelling.** Afhankelijk van het publiek waarop gemikt wordt, is het niet onverstandig rekening te houden met het taalgebruik en de spelling in je publikatie. Wanneer het de bedoeling is dat ondernemingen of overheidsinstellingen het lezen en er iets mee doen, heeft dat gevolgen voor het taalgebruik. Houd formuleringen steeds aan de neutrale kant en laat in ieder geval onparlementair taalgebruik (scheldwoorden, laatdunkende opmerkingen) achterwege. Wanneer het "verhaal", de feiten en argumenten goed zijn, kan iedereen er zelf wel zijn konklusies uit trekken. Gebruik zoveel mogelijk de voorkeurspelling: moderne spelling stoot veel mensen af. Wees in het algemeen bondig met je formuleringen. Gebruik geen zinnen langer dan twee regels (lieft korter). Wees spaarzaam met bijzinnen die beginnen met "mits", "maar", en "hoewel". Teveel nuanceringen in één zin, maakt de zaak moeilijk leesbaar. Dit wordt des te belangrijker wanneer je schrijft voor mensen die niet vertrouwd zijn met het lezen van lange en moeilijke stukken. Dat geldt o.a. voor veel werknemers in bedrijven. Wanneer je schrijft voor een breder publiek, gebruik dan zo weinig mogelijk vreemde woorden. Leg technische termen steeds even

uit. Probeer ze liever nog te vermijden.

* Wellicht is het mogelijk een **audiovisuele presentatie** over de onderzoeksresultaten en aktiepunten te maken. Dit is een verhelderende vorm van presentatie wanneer je voor grotere groepen iets over wilt brengen. Er zijn verschillende mogelijkheden op dit gebied: van fototentoonstelling met teksten, diaserieën met of zonder geluid, videoprodukties en zelfs korte films. In veel steden bestaan filmklubs, fotoclubs en videoklubs. Ook bestaan groepen die zich ermee bezighouden om vanuit een kritische invalshoek allerlei maatschappelijke problemen in beeld en geluid te brengen.

Akties binnen en buiten het bedrijf

Een gouden vuistregel is om nooit aktie te ondernemen zonder overleg met de direkt betrokkenen, of dat nu werknemers binnen de onderneming, omwonenden, verwante organisaties, plaatselijke vakbond, ondernemingsraad of andere betrokkenen zijn. Ieder bondgenootschap kan je positie alleen maar sterker maken. Omgekeerd is het zo, dat het altijd een verzwakking van de positie betekent, wanneer bepaalde direkt betrokkenen het tijdens een aktie af laten weten of laten merken er niet achter te staan.

Binnen een bedrijf is het altijd bijzonder sterk om met een eensgezind werknemersstandpunt te komen: ondernemingsraad, FNV-bond, CNV-bond, Unie BLHP en eventueel 'ongeorganiseerden'. Overleg met zo'n brede koalitie over gezamenlijke publiciteit en alle belangrijke stappen die naar de ondernemingsleiding en 'naar buiten' ondernomen worden. Zorg voor een goede onderlinge berichtgeving. Wanneer men onder spanning staat, kunnen onderlinge misverstanden al snel uitgroeien tot breukpunten. De eerste die daarvan zal profiteren is de direktie. Steun vanuit het buitenland is natuurlijk ook nooit weg. Laat vakbonden, ondernemingsraden of andere werknemersorganisaties bij buitenlandse zusterbedrijven weten dat je in aktie bent en waarover het gaat. Een vraag om solidariteitsverklaringen en andere vormen van ondersteuning (financieel, geen besmet werk verrichten, e.d.) zal in veel gevallen resultaat opleveren. Vakbonden kunnen via hun internationale kontakten een ondersteunende rol leveren, al moet men er soms nogal achterheen zitten om er vaart achter te zetten.

Buiten de onderneming geldt in feite hetzelfde als binnen de onderneming; eendracht maakt macht. Het is van wezenlijk belang om eraan te werken dat een samenwerking tot stand komt tussen aktievoerders buiten de onderneming en werknemers binnen de onderneming. Hoewel de belangen uiteen kunnen lopen (bijvoorbeeld milieu-overlast tegenover werkgelegenheid), is het de moeite waard om te proberen gezamenlijke 'oplossingen' en wensen op tafel te leggen. Het zal soms wat moeite kosten om wederzijds wantrouwen over motieven en werkwijze te overwinnen.

Formuleer de doelen positief, geef alternatieven aan

Uiteindelijk gaat het er niet om je gal te spuwen, je woede van je af te schrijven, of de onderneming aan de schandpaal te nagelen. De

bedoeling is dat het beleid verandert, dat een onderneming ophoudt met ongewenste praktijken, kortom dat er verbetering in de situatie optreedt. Houd dat steeds in de gaten. Stem daarop de publiciteit en de aktie af. Puur het aan de kaak stellen van misstanden kan verhelderend werken, maar nog belangrijker is om aan te geven wat dient te veranderen. En ook: hoe moet het veranderen, in welke richting? Tracht daarom alternatieven aan te geven. Die alternatieven hoeven niet tot in de puntjes te worden uitgewerkt, laat dat aan de onderneming of overheidsinstantie over. Want tenzij je over eigen experts en deskundigen kunt beschikken, is de kans groot dat je struikelt over technische uitwerkingen. Dat geeft een onderneming of overheidsinstelling alleen maar de kans om te zeggen dat "het" niet kan, niet haalbaar is, te duur is, etcetera. Dring op een nadere studie over de hoofdlijnen van je alternatieven aan. Zorg dan dat een tijdsplanning wordt afgesproken, want het moet geen doofpot worden. Tracht als het enigszins kan een procedure af te spreken waarbij je zelf steeds de vinger aan de pols van dat "nadere onderzoek" kunt houden.

hoofdstuk 3

Zevenentwintig vragen over multinationale ondernemingen

Dit hoofdstuk vormt de eigenlijke kern van deze onderzoeksgids. Er wordt vanuit gegaan dat de probleemstelling bekend is en dat er een of meerdere specifieke vragen liggen. Het gaat er vervolgens om antwoorden op die vragen te vinden.

3.1 Verschillende vragen, verschillende informatiebronnen

Vanuit talrijke gezichtshoeken kan men vragen over MNO opwerpen. Iedereen zal, afhankelijk van zijn achtergrond en situatie, naar verschillende dingen zoeken. In dit hoofdstuk worden een aantal vragen die veel met elkaar te maken hebben op een hoopje gevoegd. Zo is een lijst met 27 standaardvragen over MNO uit de bus gekomen. Een deel van deze vragen is sterk gericht op mensen buiten de onderneming, terwijl een ander deel vooral interessant zal zijn voor diegenen die in de onderneming werken. Iemand die niet in de onderneming werkt kijkt in de regel anders tegen die onderneming aan als iemand die daar zijn baan heeft. Tenslotte kan een deel van de vragen beschouwd worden als basisvragen over elementaire zaken betreffende een bepaalde MNO.

Op volgende pagina staat een schema met alle 27 vragen. In de kolommen achter de vraag is aangegeven of een vraag beschouwd kan worden als basisvraag, als vraag voor vooral mensen binnen de onderneming of als vraag voor vooral mensen buiten de onderneming. Bekijk de vragen en streep aan welke het beste overeenkomt met je eigen vraagstelling. Vaak zal meer dan één van de 27 behandelde vragen van belang zijn.

In de volgende paragraaf worden aan elke vraag steeds een paar bladzijden gewijd. De opzet is daarbij dat de vraag uiteen gerasfeld wordt in een aantal aspecten die eraan vast zitten. In de rechterkolom naast de tekst wordt in **kodet** verwezen naar de informatiebronnen die je kunt hanteren om bepaalde soorten specifieke informatie te vinden die in de tekst genoemd genoemd wordt. De kodes in de rechterkolom verwijzen naar het achterin dit boek. Daar worden ruim 650 verschillende informatiebronnen en vindplaatsen apart beschreven.

- A = basisinformatie, interessant voor brede groep
 B = vragen vooral voor mensen buiten de onderneming
 C = vragen vooral voor mensen binnen de onderneming

De 27 afzonderlijke vragen	A	B	C
vraag 1 Waar vind ik basisinformatie over een onderneming in Nederland?	●		
vraag 2 Waar vind ik basisinformatie over een onderneming in het buitenland?	●		
vraag 3 Tot welke multinational behoort deze onderneming?	●		
vraag 4 Welke bedrijven horen nog meer bij deze multinational en waar zijn ze gevestigd?	●		
vraag 5 Hoe kom ik aan enkele basiscijfers?	●	●	
vraag 6 Welke producten of diensten brengt deze multinational voort en in welke landen worden ze verkocht?	●		
vraag 7 Hoe zit deze multinational "op papier" (juridisch) in elkaar?	●		●
vraag 8 Hoe zit de feitelijke besluitvorming binnen deze multinational in elkaar?			●
vraag 9 Wat was het algemene beleid van deze multinational de laatste paar jaren?	●	●	
vraag 10 Hoe is de internationale uitbouw van deze multinational verlopen?	●	●	
vraag 11 Met welke concurrenten heeft deze onderneming vooral te maken?	●	●	
vraag 12 Hoe zit het met de positie van deze onderneming t.o.v. de rest van de bedrijfstak?			●
vraag 13 Hoe staat het moederbedrijf er financieel voor?			●
vraag 14 Is de financiële positie van het Nederlandse dochterbedrijf van dit concern verbeterd of verslechterd?			●
vraag 15 Wat is de achtergrond van de reorganisaties die bij deze onderneming zijn doorgevoerd?	●		●
vraag 16 Hoe kom ik te weten in welke Derde Wereldlanden deze multinational actief is? Met wat voor activiteiten?		●	
vraag 17 Welke effecten heeft het beleid van deze multinational op de situatie in Derde Wereld-landen?		●	●
vraag 18 Hoe is deze multinational betrokken bij (Nederlandse) ontwikkelingshulpprogramma's?		●	●
vraag 19 Hoe zit het met de ontwikkeling van de werkgelegenheid bij deze onderneming?			●
vraag 20 Hoe zijn de arbeidsomstandigheden en arbeidsvoorwaarden binnen deze onderneming?		●	●
vraag 21 Hoe is de medezeggenschap bij deze onderneming geregeld? Welke vakbonden vertegenwoordigen de werknemers?		●	●
vraag 22 Bij welke technologische ontwikkelingen is deze multinational betrokken?		●	
vraag 23 Hoe hebben we als konsument met deze multinational te maken?		●	
vraag 24 Hoe springt deze multinational met het milieu om?		●	
vraag 25 Welke relaties bestaan er tussen deze multinational en de (Nederlandse) overheid?	●	●	●

vraag 26 Hebben leidinggevende personen van deze multinational bindingen met de top van andere concerns, of met de overheid?		•	•
vraag 27 Bij welke twijfelachtige praktijken (korruptie, relaties met diktatoriale regimes, diskriminatie, etc) is deze multinational betrokken geweest?		•	•

De opzoek-kode

In de volgende paragraaf wordt steeds in codevorm aangegeven bij welke informatiebronnen men bepaalde gegevens kan vinden. Deze code is erg simpel en bestaat steeds uit een letter en een of twee cijfers. Bijvoorbeeld: A10, I 5 of M58. De letter in de code geeft steeds aan om wat voor **soort** bron het gaat. In de drie voorbeelden zijn dat:

- A = Handboeken en naslagwerken over Nederlandse ondernemingen
- I = Openbare informatie, afkomstig van bedrijven zelf
- M = Openbare en partikuliere instellingen in Nederland

De verklaring van de letterkode staat ook afgedrukt op het inlegvel dat bij dit boek is geleverd. De cijfers betekenen niets speciaals; zij geven slechts de volgorde van de afzonderlijke informatiebronnen van iedere soort aan. Op deze manier duiden de drie bovengenoemde opzoek-kodes de volgende informatiebronnen aan:

- A10 = Nederlandse ondernemingen en hun financ. kenmerken
- I 5 = Financ. jaarverslagen van buitenlandse moedermij.
- M58 = Wetenschapswinkels aan universiteiten / hogescholen

Achterin het boek vindt men het complete bronnenoverzicht, waar nadere details over de drie zojuist genoemde bronnen kunnen worden gevonden onder de nummers A10, I 5 en M58.

Voor wat betreft sommige vragen kan het een probleem opleveren om daar een specifieke bron te noemen, omdat de informatie aanwezig en/of versnipperd is over een aantal **soortgelijke** bronnen. In dat geval vermeldt de opzoek-kode een nul ("0") achter de betreffende letter, dus E 0, X 0, etcetera.

3.2 De afzonderlijke vragen

VRAAG 1 *Waar vind ik basisinformatie over een onderneming in Nederland?*

De volgende informatie kan worden beschouwd als basisinformatie voor het verdere onderzoek: de precieze plaats van vestiging, het adres, de juiste naam, de rechtsvorm van de onderneming en het telefoonnummer.

Bij ieder onderzoek naar een onderneming is het van belang om de **juiste naam** ervan te kennen. Net zoals bij mensen is de officiële naam van een onderneming lang niet altijd gelijk aan de roepnaam. Bij ondernemingen is de roepnaam vaak een afkorting van de officiële naam of het is de merknaam van het produkt van de onderneming. In allerlei alfabetische lijsten die je straks misschien zult moeten raadplegen, staan de ondernemingen gerangschikt volgens hun officiële naam. Een voorbeeld: je wilt iets weten over de drankenfabriek Bols. Onder de letter **B** zoek je dan vaak vergeefs, omdat de officiële naam "Koninklijke Distilleerderijen Erven Lucas Bols NV" luidt. Je zult dus onder de **K** moeten zoeken. Het is handig om in het begin van het onderzoek een lijstje te maken van de namen waaronder je een onderneming tegenkomt. De beste bron voor de officiële naam is het jaarverslag van de onderneming.

Wanneer men de vestigingsplaats en de naam van de onderneming kent, kan men de overige basisinformatie vinden via een aantal naslagwerken en bij het Handelsregister.

Het **adres** van de onderneming is van belang wanneer je bijvoorbeeld schriftelijke informatie, zoals een jaarverslag, bij de onderneming wilt aanvragen. Wanneer de naam van het bedrijf en de vestigingsplaats bekend zijn, kan men het adres opzoeken in een aantal naslagwerken. Als men hun produkten kent, kan men het adres van bedrijven soms ook vinden via een van de "gouden gidsen". Soms zit er bij het adres een addertje onder het gras, doordat een onderneming statutair (wettelijk) op een andere plaats is ingeschreven dan het kantooradres van waaruit men zaken doet. Een onderneming kan bijvoorbeeld zelf in Amsterdam of Den Haag staan ingeschreven, terwijl het kantoor in Genève staat! Belastingredenen hebben daar vaak alles mee te maken. Er kunnen ook meerdere ondernemingen op een zakenadres zitten, de

zoeken bij

I 7/I 8/I 9

A 1/A 8/A10
A14/M31

A 6/A o

M31

zogenaamde voordeur- of brievenbusdelers. Dit geldt voor allerlei financiële BV's, onroerend goed-bedrijven, koppelbazen en "brievenbusmaatschappijen" die alleen op papier bestaan.

De rechtsvorm van een onderneming is voor een onderzoeker van groot belang. De rechtsvorm is te herkennen aan de afkorting die men achter of voor de officiële naam van het bedrijf ziet staan: NV, BV, CV (Commanditaire Vennootschap), Fa (Firma), Coöperatieve Vereniging, soms Stichting. Iedere rechtsvorm brengt voor de onderneming bepaalde publicatieverplichtingen met zich mee. De ene rechtsvorm meer dan de andere. De keuze voor een bepaalde rechtsvorm door de eigenaars van een onderneming hangt af van verschillende overwegingen: omvang van de onderneming, belastingvoordelen, wel of niet kapitaal aantrekken via de effectenbeurs, publicatieverplichtingen, verplichtingen op gebied van medezeggenschap, mogelijkheden om het kapitaal van de onderneming in een hand te houden of te spreiden.

Hieronder volgt een kort overzicht van de voornaamste publicatieverplichtingen waaraan de verschillende soorten ondernemingen moeten voldoen volgens de eisen van de Nederlandse overheid. Met ingang van 1984 zijn deze veranderd. Hieronder worden alleen de nieuwste eisen genoemd. Tot slot wordt een en ander nog kort samengevat in een schema.

De NV (Naamloze Vennootschap) heeft de meeste verplichtingen. Zij is verplicht tot het jaarlijks publiceren van een financieel jaarverslag waarin moeten staan: een verslag van de directie over het afgelopen jaar en de vooruitzichten voor het komend jaar, de jaarrekening (balans, verlies- en winstrekening, plus toelichting hierop) en de accountantsverklaring waarin deze aangeeft of de financiële cijfers 'kloppen' met de werkelijkheid. De accountantsverklaring is overigens geen garantie dat er niets met cijfers aan de hand is, zoals verschillende faillissementen de laatste jaren in Nederland hebben laten zien. Vooral grotere NV's waarvan de aandelen op de beurs in Amsterdam verhandeld worden, sturen in het algemeen vrij gemakkelijk jaarverslagen toe op aanvraag. Het gaat daarbij om zo'n 300 bedrijven. In elk geval moeten ze hun financiële jaarverslag in de Nederlandse taal voor iedereen ter inzage leggen bij de Kamer van Koophandel. Daarnaast liggen ze meestal ook ter inzage bij grote banken en een aantal jaarverslagenarchieven.

De BV's (Besloten Vennootschappen) kenden tot 1984 minder publicatieverplichtingen dan de NV's. Alleen de grote BV met meer dan 100 mensen in dienst of met bezittingen van meer dan f 8 miljoen kende een

zoeken bij

Y20

I 7

I22

M31

0 0

bepaalde publicatieplicht. Dat betekende dat ze een verkorte balans bij de Kamer van Koophandel ter inzage moest leggen voor iedereen.

Volgens de nieuwe verplichtingen moeten in principe alle NV's en BV's hun jaarstukken openbaar maken. In principe, want de wet heeft weer eens voor ontsnapingsmogelijkheden gezorgd. De kleine BV's hoeven alleen maar een verkorte balans met toelichting te publiceren. Een BV wordt klein genoemd wanneer ze aan minstens twee van de volgende drie punten voldoet: het balanstotaal is minder dan f 4 miljoen, de omzet is lager dan f 8 miljoen of er werken gemiddeld minder dan 50 mensen. De voor ons meest ernstige ontsnapingsmogelijkheid geldt echter voor dochterondernemingen van Nederlandse concerns. Zij hoeven niets openbaar te maken als de moedermaatschappij dat niet wil en als bovendien de jaarrekening van het Nederlandse dochterbedrijf is opgenomen (gekonsolideerd) in de jaarrekening van een ander Europees concernonderdeel. Dat andere concernonderdeel moet zich dan wel garant stellen voor de schulden van de Nederlandse dochtermaatschappij. In de praktijk zal het voor een concern niet moeilijk zijn om een beroep te doen op deze ontsnapingsmogelijkheid. Het gevolg kan zijn dat over het reilen en zeilen van een dergelijke dochtermaatschappij niets buiten de onderneming wordt gepubliceerd. Het enige informatiemiddel dat dan overblijft is het doen van een beroep op leden van de ondernemingsraad van zo'n bedrijf die recht hebben op extra informatie.

De CV (Commanditaire Vennootschap) en de VOF (Vennootschap Onder Firma) kennen niet de verplichting om jaarrekening en statuten bij de Kamer van Koophandel ter inzage te leggen. Zelfs de ondernemingsraadsleden krijgen slechts een beknopte jaarrekening te zien. Vaak echter weet een CV ook nog onder de verplichting tot instelling van een ondernemingsraad uit te komen. Steeds meer ondernemers gaan gebruik maken van deze verouderde rechtsvormen, juist omdat er zo weinig 'pottenkijkers' worden toegelaten. Onder andere in de Rotterdamse haven (bijv. bedrijf Multi-terminals) wordt deze rechtsvorm op een dergelijke manier misbruikt.

De Coöperatieve Vereniging tenslotte is een rechtsvorm die van oudsher veel voorkomt bij ondernemingen die door boeren gezamenlijk zijn opgezet, zoals bijvoorbeeld zuivelverwerkingscoöperaties. Hoewel de oorspronkelijke coöperatiegedachte vaak helemaal verwaterd is (zoals bij Rabobank en Interpolis), blijft de rechtsvorm gehandhaafd. Achter de naam van de 'coöperatieve vereniging' staat altijd een afkorting die

zoeken bij

M31

I 9

I 8

J o/K 8

J13/J15

J11/J 2/J 3

aangeeft of en in hoeverre de leden van de coöperatie aansprakelijk zijn voor de schulden van de coöperatie. WA betekent volledig aansprakelijk, BA betekent aansprakelijkheid tot een bepaald bedrag, en UA betekent dat bij een faillissement de schulden niet op de leden verhaald kunnen worden. De 'coöperatieve vereniging' heeft alleen de verplichting tot publikatie van een jaarverslag wanneer het totaal van de bezittingen mèer bedraagt dan f 3 miljoen. Dit jaarverslag ligt dan bij de Kamer van Koophandel ter inzage. Bij kleinere coöperaties krijgen de leden van de ondernemingsraad inzage in een beknopte jaarrekening.

zoeken bij

Y20

M31/J15/J11

Tenslotte volgt hier in schemavorm nog een overzicht waarmee je zelf kunt vaststellen hoeveel een NV of BV aan informatie moet verschaffen aan de buitenwereld. Kruis eerst in het eerste schema aan hoe groot de onderneming is. (Die informatie is te vinden via de antwoorden op vraag 5, verderop in dit hoofdstuk).

Schemen om te bepalen in welke groottecategorie de onderneming valt

HOE GROOT IS DE Onderneming? (KRUIS ANK)	Gemiddeld aantal werknemers:			
	minder dan 50	☐		
	tussen 50 en 250		☐	
	meer dan 250			☐
	Netto omzet:			
	minder dan f 8 mln	☐		
	tussen f 8 en f 35 mln		☐	
	meer dan f 35 mln			☐
	Waarde van de activa:			
	minder dan f 4 mln	☐		
tussen f 4 en f 17 mln		☐		
meer dan f 17 mln			☐	
	KLEIN (Wanneer minstens twee van de drie vakjes kunnen worden aangevinkt)	MIDDELGROOT (Wanneer minstens twee van de drie vakjes kunnen worden aangevinkt)	GROOT (Alle overige ondernemingen)	

VRAAG 2 *Waar vind ik basisinformatie over een onderneming in het buitenland?*

Voor alle verdere naspeuringen zullen we de volgende basisinformatie nodig hebben: de precieze naam van de onderneming, het adres, de vestigingsplaats, het telefoonnummer en de rechtsvorm.

De **precieze naam** van de onderneming is natuurlijk van groot belang voor het verdere onderzoek. Veel informatie, zoals bijvoorbeeld in alfabetisch gerangschikte overzichten, vind je alleen maar wanneer de juiste naam van het bedrijf bekend is. Wanneer het om een buitenlandse dochteronderneming van een multinationalaal concern gaat, kan de precieze naam van die dochtermaatschappij worden opgezocht in het jaarverslag van de moedermaatschappij of in een van hiernaast genoemde naslagwerken. Wanneer de produkten van het bedrijf en de vestigingsplaats bekend zijn, kan gezocht worden via bepaalde andere naslagwerken.

Het **adres van de onderneming** in het buitenland is het gemakkelijkst te vinden wanneer het om een moederbedrijf gaat. Weet je de juiste naam van het moederbedrijf en het land van vestiging, dan kan het verdere adres worden gevonden met:

Gaat het om een dochterbedrijf dan is het vinden van het juiste adres iets meer werk. Wanneer de naam en het land van vestiging bekend zijn, kan gezocht worden via:

Is bovendien bekend welk produkt of dienst geleverd wordt door het dochterbedrijf, dan kan gezocht worden met behulp van:

Als stelregel geldt dat het vinden van adressen van dochterondernemingen die actief zijn op gebied van handel en industrie gemakkelijker zal zijn dan die van financiële dochterbedrijven (holdings bijvoorbeeld) en dienstverlenende bedrijven.

De **rechtsvorm van de buitenlandse onderneming** is voor het verdere onderzoek van groot belang. De rechtsvorm van de onderneming staat meestal aangegeven in de vorm van een afkorting achter of voor de naam van de onderneming. Voorbeelden daarvan zijn: Ltd en PLC bij Engelse ondernemingen SA of SARL bij Franse; Inc en Corp bij Amerikaanse; AG of GmbH bij Westduitse ondernemingen. In andere landen bestaan weer andere rechtsvormen. De rechtsvorm van de onderneming is vooral van belang vanwege de publikatieverplichtingen (van financieel-eko-

zoeken bij

B20/B21

I 6

I 5/122

B o/B 6/B10

B /B 1/B 2
B27/M22/012

I 5

B o/B47/B48
B49/B50/N13

B20/B21/012
M22/N13/B o

B27/B 1/B 2
B42/B25/B o
012/N13/Y23

B 3/B14/B45

zoeken bij

Y12/Z30/Y42

nomische gegevens) die er voor de onderneming uit voort kunnen vloeien. Sinds 1984 gelden in alle EEG-landen ongeveer dezelfde normen voor publikatieverplichtingen. Net zoals in Nederland de ene soort onderneming (bijv. de NV en de grote BV) meer verplichtingen heeft om gegevens te publiceren over de gang van zaken in het bedrijf dan andere soorten ondernemingen (bijv. de kleine BV of de Firma), zo ligt dat ook in het buitenland. Een volledige beschrijving van de publikatieverplichtingen past natuurlijk niet in het raamwerk van dit boekje, maar er kan wel een globaal overzicht gegeven worden. Hoeveel financieel-ekonomische informatie een onderneming openbaar moet maken hangt in hoofdzaak van twee dingen af:

- a. de rechtsvorm van de onderneming;
- b. de vraag of de onderneming aandelen of andere effecten heeft uitgegeven die op de beurs verhandeld worden.

A 5/B32/B39
B33/B17

Op volgende pagina is in een tabel aangegeven bij welke rechtsvormen in de verschillende landen relatief veel of relatief weinig gepubliceerd moet worden. In de tabel wordt in die gevallen waar het wat uitmaakt, met een onderstreping aangegeven of de aandelen op de beurs genoteerd zijn. Het schema geeft alleen de grote lijnen aan. Er zijn echter ook gespecialiseerde publikaties waar meer gedetailleerde informatie te vinden valt.

Y11/Y12/Y42

Wanneer een buitenlandse onderneming "relatief veel" moet publiceren, geeft zij waarschijnlijk ook een jaarverslag uit. Dat kan bij de betreffende onderneming worden aangevraagd. Een keurig getypt briefje waarin men zegt interesse te hebben in de aankoop van aandelen van het bedrijf en daarom een recent jaarverslag wil ontvangen, wil nog wel eens helpen.

I 5/I 6/I22
I 4

Bijvoorbeeld: "Dear Sir/Madam, I am interested in buying shares of your company and would appreciate to receive your latest annual report. Sincerely yours,...).

Het heeft ook zin de jaarverslagen aan te vragen van grote zustermaatschappijen in het buitenland (zie VRAAG 4). Bij Amerikaanse moedermaatschappijen is het zinvol om tegelijk met het jaarverslag het zogenaamde "10-K Form" aan te vragen.

I 6

I 13

Vaak kan men zich deze moeite ook besparen door in Nederland zelf naar een instelling te gaan waar veel buitenlandse jaarverslagen worden bewaard.

0 1/0 2/0 4
0 5/0 9/010
011/012/013
015/019

Vindt men daar niet wat men nodig heeft en levert een

briefje naar de onderneming ook niets op, dan zijn er nog andere mogelijkheden. Deze kosten soms wel wat meer tijd. In de meeste landen zijn wel verzamelplaatsen van financiële jaarverslagen voor ondernemingen uit dat land. Na een briefje kan men in het algemeen tegen betaling een kopie van elk financieel jaarverslag krijgen.

zoeken bij

N 0/N20/N 6
N13/P 0/S 0

Publikatieverplichtingen voor buitenlandse ondernemingen
(onderstreping betekent dat aandelen op de beurs moeten
zijn genoteerd)

Land	Ondernemingen publiceren:	
	relatief veel	relatief weinig
Argentinië	SA, grote SARL	kleine en mid- delgrote SARL
Australië	Ltd	Pty Ltd
België	NV, SA	PVBA, SPRL
Bondsrep. Duitsland	AG, grote GmbH	KGA, KG, kleine/ middelgr. GmbH
Brazilië	SA	Ltda, SARL
Canada	<u>Ltd</u> , <u>Inc</u> , <u>Corp</u> , <u>Ltee</u>	Holding company, Ltd, Inc, Corp
Frankrijk	SA	SARL, SC
Groot-Brittannië	<u>Ltd</u> , grote PLC	Ltd, overige PLC
Hongkong	<u>Ltd</u>	Ltd
India	<u>Ltd</u>	Ltd
Indonesië	-	PT
Italië	SpA	SrL, SAS
Japan	KK	YK
Kenya	<u>Ltd</u>	Plc
Luxemburg	SA	SARL
Maleisië	Ltd, (private) Bhd	-
Mexico	SA	SRL, SadeCV
Nigeria	Ltd	PLC
Panama	-	Corp, SA
Philippijnen	<u>Corp</u> , <u>Inc</u>	Corp, Inc
Singapore	<u>Ltd</u>	Ltd
Spanje	SA	SRL, CdeRL, SL
Turkije	AS	LS
USA (verschillen per staat; minste in N.York, Delaware, Maryland)	<u>Corp</u> , <u>Inc</u>	Corp, Inc
Zuid-Afrika	<u>Ltd</u>	(Pty) Ltd
Zweden	AB	HB, KB
Zwitserland	SA, AG	SARL, GmbH

VRAAG 3 Tot welke multinational behoort deze onderneming?

zoeken bij

We vermoeden dat een bepaalde onderneming deel uitmaakt van een groter geheel, waarschijnlijk een multinationale onderneming. Lang niet altijd is dat even duidelijk. Aan de naam is het in elk geval vaak niet te zien. Wie zou denken dat een verzekeringsmaatschappij met de oerNederlands klinkende naam De Zwolsche Algemeene onderdeel uitmaakt van het Amerikaanse ITT concern? Wie zou vermoeden dat Douwe Egberts deel uitmaakt van het internationale concern Consolidated Foods? Vele MNO stellen het niet op prijs wanneer iedereen (vooral overheden of concurrenten) zouden weten welke maatschappijen zij allemaal controleren. Een enkele keer komt er iets naar buiten over concerns die in het geheim hele series van kleinere ondernemingen controleren. Voor dit soort "netwerken achter de schermen" wordt veelal gebruik gemaakt van banken, tussen-BV's of stromannen. In 1985 kwam zo bijvoorbeeld naar buiten dat Philips al jarenlang een heel netwerk van kleinere bedrijven controleerde waaronder Grundig, Nordmende en Loewe Opta. Er leek dus meer concurrentie dan er was. Niet voor niets sprak men in dit verband van het "Zwarte Licht"-circuit. Meestal hebben we echter te maken met veel openlijker vormen van controle.

We gaan nu uit van de situatie dat we alleen een vermoeden hebben en verder nog niets weten van een concern of een moedermaatschappij waar de onderneming onder valt.

Wanneer men in het bedrijf zelf werkt, is de simpelste methode om het gewoon te vragen aan iemand van de leiding, aan een ondernemingsraadslid of aan iemand van de vakbondsgroep in het bedrijf. Is dat niet mogelijk, dan gekeken worden in advertenties of op briefpapier van de onderneming. Als de onderneming tot een groter concern behoort staat dat vaak wel met kleine letters vermeld. Als er een personeelsblad is, wijdt dit soms ook aandacht aan het moederbedrijf, bijvoorbeeld als het jaarverslag daarvan net uitgekomen is (meestal april - juli). Bij de grotere bedrijven kan men soms folders of brochures over het bedrijf en zijn producten krijgen, die ook iets vertellen over het grotere geheel waar de onderneming deel van uitmaakt.

Leveren deze methodes niets op, dan kunnen het best informatiebronnen buiten het bedrijf worden aangeboord. Op de eerste plaats kan men naar het Handelsregister (bij Kamer van Koophandel) stappen en kosteloos informatie over de onderneming vragen. Je moet daarvoor de juiste naam en het adres van de onderneming weten.

K 7/K 8/I22

I18/I21

I11

I22/I 3

M31,Y15

Een andere methode is gebruik te maken van een aantal naslagwerken over ondernemingen in Nederland. Deze zijn te vinden in de leeszaal van Openbare Bibliotheken in de wat grotere plaatsen en in de leeszaal van universiteiten en TH's. Deze kan men overigens ook aantreffen in de Kamers van Koophandel. We noemen hier vier van die naslagwerken. Hebben ze het ene niet dan vindt men waarschijnlijk wel één van de andere:

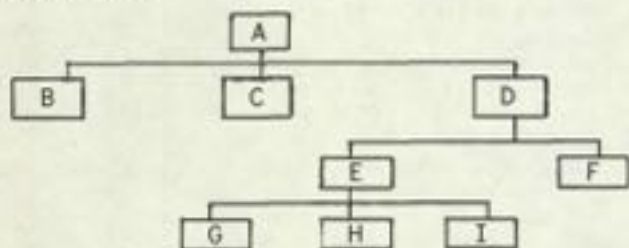
* In de "ABC voor handel en industrie" (twee delen) eerst achterin het tweede deel de naam van het bedrijf opzoeken in het register. Daar staat door middel van een kode waar je in het eerste deel informatie over de onderneming kunt vinden.

* In het "Financieel Economisch Lexicon" (4 delen) staat in het deel "Dochterondernemingen en deelnemingen in het Nederlandse bedrijfsleven" een lijst met een groot aantal ondernemingen, met daarachter de naam van de moedermaatschappij vermeld.

* In "Nederlandse ondernemingen en hun financiële kenmerken" wordt voor een groot aantal ondernemingen aangegeven of ze deel uitmaken van buitenlandse concerns. Zoek via het register eerst op op welke pagina informatie over de onderneming staat, kijk dan in de kolom "aandelenkapitaal" en kijk vervolgens bij de voetnoot wie de aandelen heeft.

* In "Who owns whom" neem je van de twee delen met het opschrift "Continental Edition" deel II. Zoek het bedrijf op, dan vind je de naam van de moedermaatschappij en het land waar deze gevestigd is.

Neem nooit genoegen met de eerste de beste naam die je tegenkomt als moedermaatschappij. Er kan nog een onderneming boven zitten, een "grootmoedermaatschappij". Veel multinationals (MNO) zijn opgebouwd in verschillende eigendomsstrappen, waarbij gebruik gemaakt wordt van tussenschakels. Het onderstaande schema geeft een voorbeeld:

Het kan soms even duren voor we erachter zijn dat onderneming "C" een dochtermaatschappij is binnen een concern waar onderneming "A" de uiteindelijke moedermaatschappij is. Dus altijd even doorzoeken of de moedermaatschappij die we het eerst vinden, niet een tussen-

zoeken bij

M47

M 3/M 2

M31

A 1

A 4

A10

B49

X 9

schakel is, zoals "E" en "D". Dan kan het voorkomen dat we een moedermaatschappij tegenkomen die in het buitenland gevestigd is. Via "Who owns whom" en vergelijkbare naslagwerken kunnen we (op eenzelfde manier als boven beschreven) nagaan of dit de uiteindelijke moedermaatschappij is. De "Who owns whom" laat in het deel "parent companies" door middel van inspringen zien of het gaat om tussenschakels.

zoeken bij

B49/B47/B48

B46/B50/B51

B52/B53/B37

B33/B26/B19

VRAAG 4 Welke bedrijven horen nog meer bij deze multinational?

zoeken bij

Als bekend is bij welke multinationale onderneming (MNO) een onderneming deel uitmaakt, kan onderzocht worden welke andere ondernemingen nog meer bij dit concern horen.

Laten we beginnen na te gaan hoe de vraag beantwoord kan worden voor een concern met zijn hoofdzetel in Nederland, dus een Nederlandse moedermaatschappij. Het meest gemakkelijke startpunt wordt gevormd door het financiële jaarverslag dat dit concern publiceert. Daarin is als het goed is een lijst opgenomen van dochterondernemingen en de landen waar ze gevestigd zijn. Soms wordt ook nog iets verteld over hun activiteiten. Wanneer de moedermaatschappij de laatste jaren met nieuwe aandelen op de markt is gekomen, dan heeft zij om geïnteresseerde beleggers te informeren een brochure met informatie over het concern uitgebracht, de zogenaamde emissie-prospektus. Daarin staan zeker de belangrijkste dochterondernemingen genoemd. We kunnen ook gebruik maken van naslagwerken over Nederlandse ondernemingen. Het "Financieel Economisch Lexicon" heeft vier delen; in het deel met het opschrift "Dochterondernemingen en deelnemingen" vinden we een lijst met alle dochterondernemingen in Nederland, met vermelding van de plaats van vestiging. Willen we ook de buitenlandse zusteronderneming kennen, dan kunnen we gebruik maken van de "Who owns whom". Van de twee delen met het opschrift "Continental Edition" nemen we deel I, zoeken daarin Nederland (NL) op en vinden onder de naam van de moedermaatschappij keurig een grote rij dochterondernemingen en het land waarin ze gevestigd zijn. Voor de tien grootste Nederlandse concerns vinden we dezelfde informatie ook in de zgn. "Hoppenstedt".

Nu dezelfde vraag voor concerns met hoofdzetel in het buitenland, ook hier is het nuttig om zomogelijk van start te gaan met het financiële jaarverslag van de moedermaatschappij. Er zijn verschillende verzamelplaatsen in ons land waar de jaarverslagen voor een groot aantal concerns bij elkaar staan. Ook vinden we daar nadere informatie die de concerns voor beleggers gepubliceerd hebben, zoals emissieprospektussen, "10-K Forms" (alleen van Amerikaanse concerns). Achterin of voorin de jaarverslagen vinden we altijd wel een lijst van dochterondernemingen en het land waar ze zijn gevestigd. Behalve van de verslaggeving van het concern zelf kunnen we gebruik maken van naslagwerken om andere dochterondernemingen op te sporen. Voor veel internationale concerns en Duitse MNO vinden we informatie in de Hoppenstedt,

I 7

I 4

A 4

B49

B19

I 5

0 0/0 1/0 2

0 4/0 5/0 9

010/011/012

013/015/019

I 4/I13

B 0

B19

waar ook het land van vestiging vermeld wordt. Verder is voor dit doel de "Who owns whom" nuttig. Daarvan bestaan 4 delen voor Europa: 2 voor Groot-Brittannië en 2 voor de rest van Europa ("Continental Edition"). In het dunste deel van iedere set staan per land alle concerns genoemd, met een lijst van dochterondernemingen. Voor Noord Amerikaanse, Australische en Aziatische (Japanse concerns bestaan twee aparte delen van de "Who owns whom").

Verder zijn er per land soortgelijke naslagwerken, bijvoorbeeld voor België, Duitsland, Engeland, Zwitserland, de Verenigde Staten, e.a.

Ook per bedrijfstak bestaan er overzichten van de dochtermaatschappijen die horen bij een bepaald concern in die bedrijfstak.

Door de informatie uit een aantal van deze naslagwerken naast elkaar te leggen en te combineren, valt in de regel de meerderheid van de zusterondernemingen te achterhalen.

Het op deze wijze gevonden overzicht van zusterondernemingen is vaak nog niet compleet. Hierin zullen waar - schijnlijk de zusterondernemingen ontbreken die door het concern worden beheerst via een zogenaamd controlerend minderheidsbelang. (zie VRAAG 7). Verder zullen die zusterondernemingen ontbreken die door het concern worden beheerst langs een andere weg dan de eigendom van aandelen. Er zijn vormen van kontraktuele bindingen waardoor ondernemingen met handen en voeten aan het beleid van een concern gekluisterd worden, terwijl ze op papier toch zelfstandig blijven. Een aantal van die kontraktuele bindingen zijn:

- * het concern heeft een aantal **technologische** vindingen en patenten op zijn naam staan. Kleinere bedrijven, waaronder veel bedrijven in Derde Wereldlanden kunnen deze kennis en patenten tegen betaling (royalties) en vaak allerlei andere kontraktuele verplichtingen (o.a. op het gebied van marktafspraken, prijzen,) gebruiken.
- * **Managementkontrakten**, dit zijn kontrakten waarbij het concern tegen betaling de leiding en het beheer van bepaalde projecten of ondernemingen verricht. Het concern heeft daarbij geen risico en kan het beleid toch afstemmen op zijn eigen planning. Dit is de vorm waarmee veel oliemaatschappijen ook na nationalisaties hun activiteiten voortzetten in verschillende OPEC-landen.
- * Kontrakten waarbij het concern aan andere (veel kleinere) zelfstandige ondernemingen het recht

zoeken bij

B49/B50

B48/B47

B o/B 7/B18
B26/B37/B46
B51/Y23

A10/A11/B o
B 3/B12/B13
B14/012

M45/H15

Z32

Z32

verkoopt om een bepaalde merknaam en verkoopformule te gebruiken: ***franchising***. Dit gebeurt bijvoorbeeld bij tal van hotelketens (zoals Holiday Inn of Hilton), grootwinkelbedrijven (bijv. Spar) en horecakoncerns (bijv. MacDonalds). Op papier blijft de kleine ondernemer zelfstandig, maar in feite is deze met handen, voeten en beurs gebonden aan het concernbeleid.

Via dit soort van kontraktuele bindingen kan het concern zijn centrale planning en financiële dwang opleggen aan een groter aantal bedrijven dan puur de 'eigen' dochterondernemingen. Ook langs puur commerciële weg kan een groot concern een groot aantal kleinere ondernemingen controleren. Een onderneming als General Motors heeft in de USA bijna 30.000 toeleveranciers, die aan GM leveren. Een flink aantal daarvan is met handen en voeten aan General Motors gebonden. Sommige onderdelen; grond- of hulpstoffen, worden alleen maar door een bepaald concern gekocht. Op een soortgelijke manier controleren grote MNO ook veel "zelfstandige ondernemingen" in de handelssfeer. Het is niet gemakkelijk over deze vorm van binding een systematisch beeld te krijgen. Zelden staat dat ergens kant en klaar op een rijtje. Wil men hier dan ook achter komen dan zal spuurwerk moeten worden verricht. We moeten het vooral hebben van vermeldingen op het moment dat zulke contracten worden aangegaan. Soms staat dat in het directieverslag dat jaarlijks hoort te zijn opgenomen in het financieel jaarverslag, of in persberichten die door de ondernemingen worden gepubliceerd. In de financiële pers en in vakbladen voor een bedrijfstak komen we dit soort vermeldingen vaak tegen in de vorm van korte berichten. Het is dan nuttig om te zoeken in knipselarchieven die bij gespecialiseerde documentatie- en onderzoeksinstellingen worden bijgehouden over afzonderlijke MNO. Ook al vinden we een vermelding dat zulke contracten zijn afgesloten tussen een concern en een kleinere onderneming, dan nog wordt zelden vermeld wat de voorwaarden en de betalingen zijn die zijn afgesproken.

zoeken bij

I 5/I 7/I12

I17

C o/D o/E o
F o

019/017/0

VRAAG 5 *Hoe kom ik aan enkele basiscijfers over deze onderneming?*

Het kan zijn dat men voor een bepaald doel snel een aantal basiscijfers over één of meer ondernemingen nodig heeft.

Onder basiscijfers verstaan we dan:

- * aantal werknemers
- * omzet
- * netto winst
- * omvang van het aandelenkapitaal
- * omvang van het totale vermogen (balanstotaal)

Dit soort cijfers over het afgelopen jaar of de 2 à 3 laatste jaren zijn in de meeste gevallen betrekkelijk snel te vinden, zowel voor grote dochterondernemingen als voor het totale concern, zowel voor Nederlandse als voor buitenlandse ondernemingen. Voor de kleinere dochterondernemingen en ook de zogenaamde "kleindochter-ondernemingen" (zie VRAAG 3) kan het een probleem worden om aan financiële cijfers te komen. Zelfs omzet- en winstcijfers worden daarvan meestal niet apart gepubliceerd. Ze worden opgenomen in de totaalcijfers van het concern of een grotere dochtermaatschappij. Ze zijn daardoor niet verder meer te herkennen voor de buitenwacht. Ondernemingsraadsleden bij zulke kleinere of "kleindochterbedrijven" krijgen zulke basiscijfers echter wel.

Deze basiscijfers kunnen o.a. gebruikt worden om ondernemingen met elkaar te vergelijken. We kunnen ook, als we cijfers over meer jaren verzamelen, een globaal beeld krijgen van de gebeurtenissen in de onderneming. Door enkele van deze basiscijfers op elkaar te delen kunnen we verder een grof beeld krijgen van de ontwikkeling van het rendement (netto winst gedeeld door balanstotaal of aandelenkapitaal) en van de ontwikkeling van de omzet die per jaar per werknemer wordt gehaald, de winst per werknemer, etc.

Basiscijfers over Nederlandse ondernemingen kunnen we vinden in de financiële jaarverslagen van de ondernemingen zelf. Voor NV's en grote BV's zijn deze over het algemeen te vinden bij het Handelsregister. Voor de middelgrote BV's wil dat ook nog wel eens lukken, maar voor de kleine BV's zal men vaak bot vangen vanwege hun beperkte publicatieplicht (zie VRAAG 1).

Er zijn er ook een aantal naslagwerken waarin men basiscijfers over Nederlandse ondernemingen kan aantreffen. Naar aanleiding van het jaarlijks uitkomen van de financiële jaarverslagen publiceren de financiële bladen regelmatig dit soort basiscijfers. De landelijke en lokale dagbladen hebben altijd vaste pagina's gewijd aan het bedrijfsleven. In de periode van januari tot juli als de jaarverslagen gepubliceerd worden, staan in deze bladen meestal ook de basiscijfers over ondernemingen genoemd.

zoeken bij

J o/J15

I 7/I 8/I 9

M31

A 1/A 3/A 4

A 5/A10/A12

C o/C 3/C 4

C 6/C 1/C 2

C 5/C 7/Z19

In de gemeente waar een onderneming gevestigd is, worden soms knipselmappen over afzonderlijke bedrijven bijgehouden door de gemeentelijke archiefdienst. Veel uitgebreidere knipselarchieven over ondernemingen vindt men bij de gespecialiseerde dokumentatiecentra. Wanneer men binnen de onderneming zelf werkt moet het al helemaal geen probleem zijn om aan deze gegevens te komen.

Basiscijfers over buitenlandse ondernemingen en concerns kan men op een soortgelijke manier vinden. In principe is het altijd het best te beginnen met de bron waar de gegevens vandaan komen, namelijk het financiële jaarverslag van de onderneming. Voor zeer veel buitenlandse concerns zijn deze in Nederland zelf te vinden. Een groot aantal MNO sturen overigens op schriftelijk verzoek een jaarverslag en verdere informatie over de onderneming.

Lukt dit niet of ontbreekt de tijd ervoor, dan kan men ook terecht bij een groot aantal naslagwerken waar dit soort basisgegevens over buitenlandse ondernemingen worden vermeld. Dat geldt hoofdzakelijk voor moedermaatschappijen, maar soortgelijke informatie over grote dochtermaatschappijen is vaak eveneens te vinden.

Tenslotte kan men de betreffende basiscijfers in het algemeen ook geciteerd vinden in de binnen- en buitenlandse financiële pers. Voor de meeste mensen zal dit zoeken zijn naar een speld in een hooiberg. Er zijn echter verschillende manieren waarop die internationale financiële pers wat toegankelijker wordt voor afzonderlijke zoekvragen.

Een daarvan is de steeds belangrijker wordende groep van commerciële informatiediensten en gekomputeriseerde databanken. Tegen betaling kan men daar titels en soms samenvattingen krijgen die over een bepaalde onderneming zijn verschenen in de internationale financiële pers. Door deze dan weer op te sporen vindt men informatie over de betrokken bedrijven.

Op de tweede plaats kan men zich wegwijs laten maken in de internationale financiële pers door de niet-kommerciële instellingen op het gebied van onderzoek naar MNO.

Ook in het buitenland zijn er van dit soort organisaties op niet-kommerciële basis waar men in een aantal gevallen met succes zal vragen naar hulp bij het zoeken van basiscijfers over ondernemingen in het buitenland.

Tenslotte zijn er een aantal heel regelmatig verschijnende boekwerken waarin voor alle belangrijke ondernemingen wordt bijgehouden wat in welke bladen over die onderneming is verschenen. Daarna kan men in deze bladen zelf de artikelen opzoeken, met daarin hopelijk de basiscijfers. Dit is een omweg die men alleen moet

zoeken bij

M17

0 o/019/0 9

I11/K 7/K 8
J15

I 5/I 6

0 o

I22/I21/I 3

A 3/B o/B10
B15/B24/B29
B33/B35/B36
B43/B52/B53

C o/D o

Q o/R o/S o

0 o/012/019
0 9/015

P o/P12/P15
P18/P19/P20
P21/P22/P 4
P34

Y 4/Y 8/Y11
Y14/Y24/Y30
Y40

bewandelen wanneer de vorige methodes niets opleveren.

zoeken bij

VRAAG 6 Welke produkten of diensten brengt deze multinational voort?

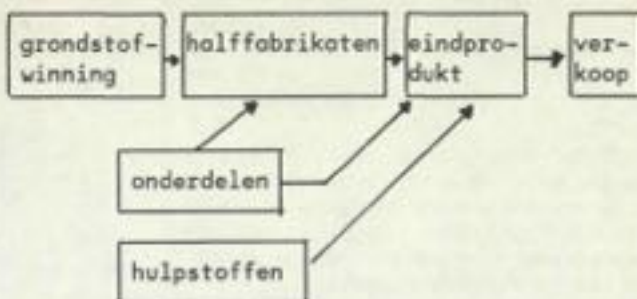
zoeken bij

Veel MNO laten in Nederland slechts een deel van hun activiteiten en produkten zien. In hun moederland of in andere landen ontplooiën ze meer activiteiten dan we hier in Nederland te zien krijgen. Bij de grotere internationale concerns bestaan soms zeer uitgebreide stromen goederen en dienstverlening tussen de verschillende dochtermaatschappijen en de moedermaatschappij. Iedere dochtermaatschappij is daarbij een radertje in het geheel, met een beperkte functie. MNO ontplooiën soms tegelijkertijd activiteiten in zeer uiteenlopende bedrijfstakken die verder niets met elkaar te maken hebben. Men spreekt in dat verband van "konglomeraten". Een onderneming als IIT maakt in Nederland zowel telefoons, schokbrekers (Koni), doet in verzekeringen (Zwolsche Algemeene), publiceert de "gouden gidsen" en zo nog enige activiteiten. Sommige grote concerns, zoals Shell, bezitten dochterbedrijven in de hele keten van de winning van de grondstof (olie) tot de verkoop van de eindprodukten aan de klant. Een bedrijf als Unilever vangt op zijn eigen schepen zijn vis, verwerkt deze, vriest ze in tot diepvriesprodukten (Iglo) of verkoopt ze via zijn restaurants (Noordzee Quick Restaurants) aan de klanten. Bij andere concerns zijn de stromen van onderlinge leveringen tussen de verschillende dochterbedrijven nog veel ingewikkelder. Een autobedrijf als Ford of een elektronikabedrijf als Philips kent tal van dochterondernemingen die alleen maar onderdelen maken voor zustermaatschappijen. Om te voorkomen dat de hele produktieketen kan worden lamgelegd door een staking of andere werkonderbreking in één dochterbedrijf, zorgen zulke concerns er soms voor dat meer dan één bedrijf een bepaald onderdeel maakt of kan maken.

X 6

Om zicht te krijgen op alle productie-activiteiten, goederenstromen en verkoopactiviteiten binnen een MNO kan het zinnig zijn om een schema te maken. Per produkt kan dan worden aangegeven van welk bedrijf de grondstof afkomstig is, welke bedrijven er halffabrikaten van maken, welke dochterbedrijven onderdelen of hulpstoffen toeleveren, waar het eindprodukt in elkaar gezet wordt, welke bedrijven het transport verzorgen, waar het verkocht wordt en onder welke merknamen. Bijvoorbeeld:

X 3

Daarbij moet dan steeds achterhaald worden welke dochterbedrijven in welke landen erbij betrokken zijn. Heeft een MNO meer dan één produkt, dan kan zoiets ook voor de andere produkten worden opgezet. De relaties van onderlinge leveringen kunnen soms erg ingewikkeld zijn, doordat verschillende "produktlijnen" aan elkaar gekoppeld zijn. Een bepaalde grondstof kan bijvoorbeeld leiden tot uiteenlopende halffabrikaten of eindprodukten die bij andere delen van het concern gemaakt worden.

Zo krijgen we een beeld van de goederenstromen binnen het concern en van de onderlinge afhankelijkheid van de verschillende onderdelen van het concern. Een dergelijk schema geeft ook enigszins aan waar een concern het meest kwetsbaar is voor stakingen of produktieonderbrekingen.

Dan uiteraard de vraag hoe we deze informatie kunnen verzamelen. De eerste bron waarvan gebruik gemaakt kan worden, is het jaarverslag van de moedermaatschappij. Naast een lijst van de belangrijkste dochtermaatschappijen en hun plaats van vestiging vindt men meestal ook informatie over de activiteiten en produkten van de belangrijkste dochterbedrijven of produktgroepen.

In brochures van de verkoopafdeling van de onderneming worden veelal produkten van het totale concern opgenomen in de reclame. Dit levert informatie op over de produktie-activiteiten van zusterondernemingen. Ook het aanvragen van jaarverslagen van zusterondernemingen in het buitenland (zie buitenlandse publikatieverplichtingen bij vraag 2) levert in de regel de nodige informatie. Het praten met mensen die in het magazijn of bij de inkoopafdeling van het bedrijf werken levert meestal veel informatie over de herkomst van de produkten. Mensen bij de expeditie of de verkoopafdeling beschikken over informatie over de bestemming van de produkten.

Leden van de ondernemingsraad bij een dochteronderneming kunnen op grond van hun 'algemeen informatierecht' aan hun direktie een overzicht vragen van de belangrijkste zustermaatschappijen en hun produkten. De verhou-

I 5/I 7

I21/I16

I 6

K 7

K 8/J12/J13

ding met de direktie moet dan wel goed zijn. De direktie is namelijk niet verplicht zo'n overzicht te verstrekken, tenzij de OR kan aantonen dat hij dit nodig heeft om 'redelijkerwijs zijn taak te vervullen', zoals in de wet staat.

Er zijn ook verschillende manieren om buiten het bedrijf een groot deel van de nodige informatie te vergaren. We moeten dan wel systematisch te werk gaan. Om te beginnen moeten we vraag 4 en vervolgens vraag 2 beantwoorden, zodat we weten welke zusterondernemingen er zijn en in welke landen (plaatsen) ze gevestigd zijn.

Vervolgens kunnen we dan gebruik maken van tal van handboeken die er zijn met korte informatie over afzonderlijke bedrijven in het buitenland en de produkten (merken) die ze maken.

Bij de gespecialiseerde onderzoeks- en dokumentatie-instellingen in binnenland en buitenland kan men altijd verder geholpen worden als men met de eigen pogingen vastloopt. Kan men over een eigen budget beschikken (bijv. ondernemingsraden) dan kunnen ook de kommerciële buro's en databanken een hulpmiddel zijn.

Tenslotte heeft men het helemaal gemakkelijk als door het bedrijf zelf of door anderen al een dergelijk overzicht van de produktie en handelsactiviteit is gemaakt.

zoeken bij

B o/Y23/B 1
B 2/B 4/B 5
B11/B17/etc

O o/P o

Q o/R o/S o

I 3/X o

VRAAG 7 *Hoe zit deze multinational "op papier" (juridisch) in elkaar?*

zoeken bij

Voor bepaalde kwesties kan het van belang zijn om een precies beeld te krijgen van de juridische structuur van het concern. We bedoelen dan de manier waarop de eigendomsverhoudingen, de formele bevoegdheden en aansprakelijkheden ten opzichte van 'dorden' geregeld zijn. Deze juridische structuur hoeft helemaal niet samen te vallen met de manier waarop in werkelijkheid de macht en leiding in het concern geregeld is. Daarom is het in veel gevallen vooral een "papierstructuur". Voor een ondernemingsraad, vakbond of mensen buiten het bedrijf die, met een beroep op de wet, een konflikt met een onderneming of direktie aangaan, is het persé nodig die papieren structuur goed in kaart te brengen.

Y26

Het eerste en belangrijkste punt van de juridische structuur wordt gevormd door de eigendomsverhoudingen. Vroeger waren de meeste ondernemingen familiebezit. Het vermogen waarmee de onderneming werkte viel dan samen met het familievermogen. Er zijn nu nog steeds wel een aantal ondernemingen waarbij dit zo is (bijv. C & A), maar de meeste grote ondernemingen hebben de vorm van een vennootschap op aandelen. De NV- en BV-vorm zijn daarvan de belangrijkste. In het buitenland kent men soortgelijke rechtsvormen. Het kenmerk hiervan is dat het eigendom opgesplitst is in 'aandelen'. Bij een NV kunnen die aandelen vrij verhandeld worden. Soms gebeurt dat via de effectenbeurs; we spreken dan van een "open NV". Bij een BV staan de aandelen op naam en mogen ze niet verhandeld worden zonder toestemming van andere aandeelhouders. Veel familiebedrijven hebben de vorm van een BV gekozen. Bij vraag 1 worden een aantal redenen genoemd waarom de eigenaars van de onderneming voor de ene of de andere rechtsvorm kiezen.

Een concern is een groep van ondernemingen die vanuit één punt (de moedermaatschappij) gecontroleerd worden. Die controle heeft meestal de vorm van het bezit van aandelen in de dochtermaatschappijen. We kunnen verschillende soorten dochtermaatschappijen onderscheiden, afhankelijk van de grootte van het aandelenbezit dat door de moedermaatschappij wordt gecontroleerd:

- * volledige dochterondernemingen (concern bezit alle aandelen)
- * meerderheidsdeelnemingen (concern bezit meer dan 50% van de aandelen, maar moet rekening houden met anderen)
- * minderheidsdeelnemingen (concern heeft minder dan 50% van de aandelen; als de rest van de aandelen nu maar erg verspreid zit over een groot aantal anderen)

kan het concern via het minderheidsbelang toch een dominerende invloed hebben).

In sommige landen kent de wet een speciale bescherming van de rechten van de minderheids-aandeelhouders. In de Duitse Bondsrepubliek bijvoorbeeld geeft de wet aan aandeelhouders die samen 25% of meer van de aandelen hebben, een vetorecht bij belangrijke beslissingen.

In het financiële jaarverslag van een Nederlands concern staan achterin de namen van deelnemingen en dochtermaatschappijen vermeld. Voor volledige dochterondernemingen, meerderheidsdeelnemingen en grote minderheidsdeelnemingen moet de naam en het land van vestiging vermeld worden. Van de niet-vermelde deelnemingen moet bij het Handelsregister een lijst (soms een lange!) ter inzage worden gelegd. Verdere details over de publicatieverplichtingen treft men in gespecialiseerde literatuur. Voor buitenlandse concerns gelden soortgelijke verplichtingen om in hun jaarverslagen gegevens over hun dochters en deelnemingen vast te leggen. Voor Amerikaanse concerns is naast de financiële jaarverslagen ook het zogenaamde "10-K Form" dat bedrijven moeten publiceren, informatief.

Voor Nederlandse ondernemingen geldt dat de Ondernemingsraad bij zijn aantreden informatie over het concern en de zusterondernemingen moet krijgen van de directie.

Ook uit bronnen buiten de onderneming kunnen we informatie krijgen over de juridische structuur van het concern, en met name de deelnemingen. De "Who owns whom" vermeldt de naam en het land van vestiging van de meeste deelnemingen. Andere naslagwerken, zoals de Hoppenstedt, geven ook de deelnemingspercentages en soms nog verdere informatie.

Waar we bij het in kaart brengen van de eigendomsstructuur binnen een concern steeds rekening mee moeten houden, is de mogelijkheid dat er verschillende tussenschakels zijn tussen de moedermaatschappij en een bepaalde dochteronderneming. Zie bijvoorbeeld het schema bij vraag 3. De structuur van MNO zit niet altijd logisch in elkaar, maar is vooral het resultaat van de groei in het verleden (bijvoorbeeld allerlei overnames). Wanneer een moeder bijvoorbeeld een ander bedrijf overgenomen heeft, dan heeft dat ook weer allerlei dochterondernemingen en zelfs 'kleindochterondernemingen', die op precies dezelfde terreinen actief kunnen zijn als de dochters van de oude moedermaatschappij.

Naarmate een MNO 'ouder' is, wordt de structuur meestal meer in overeenstemming met de activiteiten gebracht. Zo'n MNO kent dan bijvoorbeeld landenholdings, kontinentholdings of divisieholdings. Deze holdings

zoeken bij

Y26

I 7

M31

Y20/Y31/Z30

Y42

I13/I14

J13/K 8

B49/B48/B47
B50

B19/B51/B26
B16/B23/B32
B33/B46/Y23

X 9/X 6/X11

zijn speciale dochterondernemingen waarin het concern alle aandelen van dochterondernemingen in een bepaald land, kontinent of produktgroep (divisie) onderbrengt. Er kunnen allerlei motieven achter zitten om zulke juridische tussenschakels op te richten. Bijvoorbeeld belastingmotieven, betere financiële kalkulatie, voldoen aan wettelijke verplichtingen in een bepaald land, het splitsen van winstgevende en verliesgevende ondernemingen in aparte juridische eenheden (zoals sterfhuis-konstrukties) en het mogelijk maken van overheidssteun in een bepaald land.

Een combinatie van de twee laatstgenoemde motieven speelde mee bij het Nederlandse concern VMF-Stork in 1974. Het concern had in Nederland een aantal verliesgevende bedrijven, terwijl de meeste buitenlandse bedrijven met winst draaiden. Men richtte toen een holdingmaatschappij op in Zwitserland en bracht daarin alle aandelen van buitenlandse dochterondernemingen onder. Zo werd een financieel en juridisch gordijn getrokken tussen Nederlandse en buitenlandse VMF-ondernemingen. VMF vroeg en kreeg van de Nederlandse overheid subsidie voor de verliesgevende Nederlandse activiteiten. De Zwitserse holding kon dankzij zijn winstgevendheid kapitaal aantrekken op de Zwitserse kapitaalmarkt.

Het verdient aanbeveling om van alle gegevens die men vindt over de eigendomsstructuur binnen het concern een schema te maken zoals afgebeeld bij vraag 3. Daarbij kan dan ook worden aangegeven welk percentage van de aandelen het concern in eigendom heeft. Zo krijgt men in één oogopslag de eigendomsstructuur in beeld.

De eigendomsstructuur vindt zijn verlengstuk in de afbakening van de bevoegdheden van de directie en de raad van commissarissen. Bij ondernemingen in Nederland zijn deze vastgelegd in de statuten van de onderneming welke ter inzage moeten liggen bij het Handelsregister. De raad van commissarissen (RvK) heeft als functie om namens de aandeelhouder toe te zien op het beleid van de directie. Dit geldt ook voor de RvK van een dochteronderneming. Formeel-juridisch is dat namelijk ook een zelfstandige onderneming. In de RvK van een dochteronderneming zitten in de regel minstens één of twee vertegenwoordigers uit de top van het concern. Daarnaast vinden we daar vaak mensen van de huisbankier, het advocatenkantoor dat voor het bedrijf werkt of enige figuren met goede connecties bij de overheid. De samenstelling van de RvK en de nevenfuncties van deze mensen moeten aan de ondernemingsraad bekend gemaakt worden. In het financieel jaarverslag van de onderneming moeten hun namen en de recentste veranderingen erin worden genoemd. Bij het Handelsregister kan men hun namen, adressen, datum van benoeming en hun nationaliteit vinden. Zie verder

zoeken bij

X 9
Y26

M31

A 4/B38/B 9

J13

I 5/I 6/I 7
I 9/I14/I13

M31

vraag 26.

Bij dochterondernemingen van Amerikaanse concerns kan men de functie van de concern-vertegenwoordigers in de RvK vaak terugvinden in de lijst van topfunctionarissen (soms met foto) die achterin de Amerikaanse jaarverslagen plegen te staan.

zoeken bij

I 5

VRAAG 8 *Hoe zit de feitelijke besluitvorming binnen deze multinational in elkaar?*

zoeken bij

De eigendomsstructuur van een MNO is aan de orde geweest bij de vorige vraag (Vraag 7). Deze hoeft helemaal niet samen te vallen met de werkelijke machtsverdeling. Hoe komen besluiten tot stand? Een belangrijke vraag is altijd wat de plaats is van de direktie van een werkmaatschappij of dochteronderneming. Waarover kan deze zelfstandig beslissen en wat wordt haar van bovenaf opgelegd? Op papier is het namelijk zo dat de meeste dochtermaatschappijen zijn ondergebracht in zelfstandige vennootschappen (BV of NV in Nederland) waarbij de direktie zelfstandig bevoegd en verantwoordelijk is. Formeel heeft het concern alleen een adviserende bevoegdheid. Dit is dan ook het verhaal dat multinationals en lokale direkties graag ophangen.

Toen Shell in de jaren zeventig het racistische regime van Smith in Zimbabwe (Rhodesië) in strijd met alle internationale boykots van olie bleef voorzien, waste de concernleiding zijn handen in onschuld. Volgens hun verhaal hadden zij hierover namelijk niets te vertellen, maar was het een beslissing van de lokale direktie van Shell Rhodesië.

Zo'n juridische benadering van de beslissingsstructuur binnen een MNO leidt in veel gevallen niet tot veel inzicht in de werkelijke machtsverhoudingen.

Y26

Gebruikelijk is dat binnen een MNO door de moedermaatschappij de grote lijnen van het beleid worden uitgezet voor de afzonderlijke dochterondernemingen. De direkties van de dochtermaatschappijen worden "in de hand gehouden" via een benoemingenbeleid en een financieel controlesysteem. (Hoe de financiële controle werkt, wordt nader aangegeven bij de vragen 13 en 14). Tenslotte moet de direktie van de dochtermaatschappij op verschillende manieren verantwoording afleggen voor het gevoerde beleid. Dat gebeurt in de vorm van verschillende soorten rapportages aan de leiding van het concern. De informatie over de manier waarop de organisatie van het concern precies werkt en wat een vestigingsdirecteur wel en niet mag, is in de regel alleen binnen de onderneming te vinden. Er bestaan geen naslagwerken over.

K o/K 3

K 7

De hoofdlijnen van de organisatiestructuur zijn soms te achterhalen doordat een schema staat afgedrukt in het financieel jaarverslag of in brochures die de onderneming uitgeeft. Over het algemeen is de organisatie zo opgezet dat per produktgroep (verwante produkten) en/of per gebied (regio, werelddeel) de activiteiten van dochtermaatschappijen worden gecoördineerd en gepland. Bij grotere MNO worden per produktgroep of per regio apar-

I 7/I 3

te organisatorische eenheden opgezet ("divisies"), met een eigen direktie of staf. Soms, maar lang niet altijd, worden de divisies van een eigen juridische status voorzien door middel van een holdingmaatschappij waarin alle aandelen van de dochtermaatschappijen in die divisie worden ondergebracht. (Zie vraag 7). De managers in de divisieleiding zijn de direkte chefs waaraan de direktie van de afzonderlijke werkmaatschappij verantwoording moet afleggen. Er zijn enige naslagwerken waarin men de hoofdlijnen van de divisie-indeling van een groot aantal MNO kan vinden. Voor Amerikaanse MNO vindt men dat bijvoorbeeld in Moody's Industrial Manual en Standard & Poor's Register. Er zijn ook enige meer internationaal gerichte overzichten.

Een ondernemingsraad (OR) in Nederland heeft het recht om ongevraagd informatie te krijgen over de organisatiestructuur van het concern en de plaats daarin van de eigen vestiging. Daarnaast kan de OR altijd aanvullende informatie vragen op grond van zijn algemeen informatierecht. Via dit recht kan ook worden gevraagd tot welk bedrag de direktie mag beslissen over investeringsuitgaven en andere uitgaven en vanaf welk bedrag men de goedkeuring moet krijgen van de divisie of de moedermaatschappij.

De stafafdelingen van de dochteronderneming staan in regelmatig contact met de overeenkomstige stafafdeling van de divisie of van de moedermaatschappij. De afdeling personeelszaken van de werkmaatschappij zal bijvoorbeeld in verbinding staan met de afdeling "Manpower Planning", "Employee Relations", "Personnel & Organisation", of iets soortgelijks bij de Amerikaanse moedermaatschappij. Voor de afdeling marketing, verkoop, productieplanning, financiën en Administratie zal iets soortgelijks gelden. Er is sprake van een voortdurende stroom van rapportages naar de stafafdelingen bij de divisie of moedermaatschappij. Over de meeste zaken zal maandelijks, voor andere wekelijks rapport worden uitgebracht. Daartegenover staat een stroom van aanwijzingen, richtlijnen, akkoordverklaringen en dergelijke die van de hogere organisatienivo's naar beneden worden doorgegeven. Nadere gegevens over deze informatiestromen kunnen alleen worden verkregen via interne kontakten binnen het bedrijf of bij zusterbedrijven. Het grootste deel van de informatiestromen tussen stafafdelingen is een kwestie van rapportage achteraf, over gebeurtenissen die reeds hebben plaatsgevonden. Daarnaast kennen grote MNO ook een op de toekomst gerichte planning.

In de planning zijn de keuzes voor de toekomst van het concern verwerkt. De planning komt steeds tot stand volgens een vast tijds patroon. Daarbij is sprake van een wis-

zoeken bij

X 9

B33/B38/B26

B52/B53

J13

J11/J12

K 3/K 7

K 4/K 7

K 6/K 2

selwerking tussen de produktie-, investerings- en verkoopwensen van de direktie van de dochtermaatschappijen aan de ene kant en de financiële en strategische keuzes van de moedermaatschappij aan de andere kant. De koncerneleiding stelt een meerjarenplan ofwel **strategisch plan** op. Daarin worden voor de komende jaren (meestal 3 of 5) de belangrijkste keuzes voor het concern vastgelegd. De grote lijnen van het beleid op gebied van investeringen (ook afstoting van aktiviteiten!), op gebied van ontwikkeling van nieuwe produkten en technieken, op gebied van het aanboren van nieuwe marktgebieden, op het gebied van financiering van en rendementsvormen voor nieuwe investeringen, e.d.

Tegen de achtergrond van deze basiskeuzes in het meerjarenplan geven de direkties van dochtermaatschappijen meestal zo rond april/mei hun ontwerpplannen en wensen voor produktie, investeringen en verkoop in het volgende jaar door aan de koncerneleiding. Deze weegt de plannen van de verschillende dochtermaatschappijen tegen elkaar af, streept sommige plannen door, vraagt uitwerkingen en toelichtingen. De koncerndirektie bekijkt welke plannen financieel het meest opleveren en welke het beste passen bij de toekomstkeuzes van het concern. De koncerndirektie kijkt veel afstandelijker aan tegen de plannen van de afzonderlijke dochtermaatschappijen dan de direktie van de laatsten. Soms worden dochtermaatschappijen tegen elkaar uitgespeeld. Dit proces van onderhandelen en sobatten tussen de direkties van de verschillende dochtermaatschappijen en de koncerneleiding duurt meestal tot december. Daar kunnen heel wat vergaderingen bij zitten waar keurige heren na afloop met rode hoofden naar buiten komen omdat ze hun wensen er niet doorheen gesleept krijgen. Het resulteert in december meestal in definitieve keuzes voor het beleid in het direkt daaropvolgende jaar. Al deze keuzes worden vastgelegd in het **operationele plan** met een bijbehorend budget. Op grond van dit plan en budget moet de direktie van een werkmaatschappij van jaar op jaar zijn beleid voeren. Een ondernemingsraad heeft recht op informatie in het operationeel plan. Maar nog interessanter dan wat erin staat, is datgene wat er niet in staat, dus datgene wat de direktie er in de loop van het onderhandelingsproces niet door heeft kunnen slepen (bijvoorbeeld uitbreidings- of investeringsplannen). Via het algemeen informatierecht kan de ondernemingsraad de direktie vragen om een overzicht van de goedgekeurde, aangehouden (uitgestelde) en afgevozen investeringsprojecten.

Het meerjarenplan van een concern of zelfs een divisie heeft binnen de onderneming vaak een stempel "zeer geheim" op zijn kapt en het zal moeilijk zijn er de hand op te leggen. (Zie voor het omgaan met geheime en vertrouwelijke informatie: paragraaf 2.2). Kan een OR het

zoeken bij

K 5

K 4/K 7/J16

J12

bestaan van het meerjarenplan aantonen, dan heeft hij recht op minstens een samenvatting van het meerjarenplan, voorzover het de plaats van de eigen onderneming in de concernplannen betreft. Het is zeer de moeite waard om deze slag aan te gaan, want het stuk bevat (in zijn volledige vorm tenminste) de richtlijnen waarbinnen de directie van de werkmaatschappij zijn beleid zal mogen uitvoeren.

zoeken bij

J17

VRAAG 9 *Wat was het algemene beleid van deze multinational de laatste paar jaren?*

Dat is wel een erg algemene vraag natuurlijk. Voor allerlei doeleinden kan het echter nodig zijn dat we een soort algemeen beeld krijgen van het beleid van een bepaalde MNO. In Hoofdstuk 4 van dit boek wordt uitgesplitst wat we allemaal onder deze algemene vraag zouden kunnen verstaan.

Over sommige concerns zijn boeken of boekjes geschreven waarin de grote lijnen van het concernbeleid in het verleden uit de doeken worden gedaan. Het is natuurlijk prachtig als we zulke boeken kunnen vinden. Het grootste nadeel ervan is dat de informatie die erin staat, snel veroudert. Dat kan ook moeilijk anders. Zelfs als zo'n boek vandaag zou verschijnen, dan zal de informatie die erin staat waarschijnlijk minstens een jaar oud zijn.

Wanneer we informatie over het beleid van de MNO gedurende de laatste twee tot drie jaar zoeken, zijn we in de regel gedwongen die informatie in stukjes en beetjes bij elkaar te zoeken. Alleen wanneer men een bedrag van al gauw enkele honderden guldens eraan spendeert, kan men veel van dit soort informatie bij commerciële buro's of databanken wegslepen. Kan of wil men dat geld er niet voor uitgeven, dan zal men op een van de onderstaande manieren aan die informatie moeten komen.

Op de eerste plaats zijn natuurlijk de laatste jaarverslagen van de MNO van belang. Het eerste deel daarvan bevat steeds een verklaring van de directie (bedoeld voor de aandeelhouders!) over de algemene bedrijfsontwikkelingen in het voorafgaande jaar. De meeste ondernemingen publiceren bovendien elk kwartaal (ook weer voor de aandeelhouders) een overzicht over de ontwikkelingen in het afgelopen kwartaal. Vele ondernemingen zullen dat op aanvraag toesturen. Anders kan men terecht in de dagbladen die op hun financiële pagina's steeds de belangrijkste informatie uit die kwartaalberichten afdrucken. De meeste MNO zullen bij belangrijke gebeurtenissen waarmee ze goede sier kunnen maken, zelf persberichten uitsturen. Deze worden door de meeste kranten soms ingekort, maar over het algemeen klakkeloos afgedrukt.

Verder zijn er een aantal financiële dagbladen en tijdschriften die regelmatig achtergrondartikelen schrijven over bepaalde MNO of over een hele bedrijfstak. Hier kan men soms interessante informatie aantreffen over het beleid van afzonderlijke ondernemingen en het waarom daarvan. Nu zullen de meeste lezers van dit boek niet op dit soort bladen zijn geabonneerd. Dat levert twee problemen op. Een: Hoe weet ik wanneer over 'mijn' onderneming informatie is verschenen in die financiële bladen?

zoeken bij

X o

Q o/R o
S o

I 5/I 7

D19

I15

C o/C 4/C 7
Z19

I17/C 7

C 1/C 2/C 3
C 4/C 5/D o
D14/D 9/D31
D27/D25/etc

En twee: Zelfs als ik daarachter ben gekomen, waar vind ik dat blad dan? Als oplossing voor het eerste probleem bestaan enkele handige hulpmiddelen. Er zijn regelmatig verschijnende overzichtswerken waarin voor een groot aantal financiële dagbladen en periodieken wordt aangegeven wanneer waar over een bepaalde onderneming of bedrijfstak een artikel is verschenen. Veel tijdschriften maken verder elk jaar een inhoudsopgave van alle artikelen die ze hebben gepubliceerd in het voorafgaande jaar. Vaak komt deze inhoudsopgave in januari uit en geeft per onderneming of bedrijfstak aan welke artikelen daarover zijn verschenen.

Als oplossing van het tweede probleem zijn er in Nederland een aantal plaatsen waar iedereen zonder veel problemen financiële bladen of periodieken kan inzien. Bij een aantal gespecialiseerde centra zijn veel van die bladen per onderneming of bedrijfstak geknipt of geordend. Openbare Bibliotheken of Gemeentelijke Archiefdiensten willen nog wel eens knipselarchieven bijhouden over bedrijven in de omgeving.

Voor mensen die zelf werkzaam zijn in de onderneming waarover ze informatie zoeken, staat naast de bovengenoemde middelen ook het informatierecht van de ondernemingsraad ter beschikking. Bedrijfsledengroepen van vakbonden kunnen soms via de internationale contacten van hun bonden aan verdere informatie over het concern komen. Ook contacten met kollegawerknemers in het buitenland (bijv. buitenlandse ondernemingsraden) leveren vaak veel informatie op.

Tot slot zijn er ook nog een aantal naslagwerken die regelmatig verschijnen en berichten over belangrijke gebeurtenissen en concernbeleid in de afgelopen periode. Dit soort naslagwerken bestaan voorzover bekend niet in de Nederlandse taal.

Het verzamelen van gegevens over het algemene concernbeleid is een ding, het interpreteren ervan is weer een ander verhaal. Bij VRAAG 10 en 15 worden een aantal handvaten gegeven om meer lijn in het concernbeleid te ontdekken.

zoeken bij

Y 4/Y 8/Y11
Y14/Y24/Y30
Y40

E o/F o

Y 9
M47/M 3/M 2

O o/O12/O19

M47/M18

J11
K 6/W o

K 2/W o/T 9

B 7/B 8/B12
B13/B14/B17
B18/B33/B52

VRAAG 10 *Hoe is de internationale uitbouw van deze multinational verlopen?*

zoeken bij

De groei van een onderneming tot multinationale onderneming gebeurt niet van de ene dag op de andere. De internationalisatie speelt zich in de regel af op verschillende onderdelen van het concernbeleid. Zowel de afzet, de produktie, de financiering (het aantrekken van kapitaal), de arbeidsverhoudingen en de betrekkingen met overheden krijgen een internationaal karakter bij een echte multinationale onderneming. Meestal vindt de internationale uitbouw plaats volgens een tamelijk vast patroon. Bij industriebedrijven komen we vaak de volgende vijf stappen tegen:

X 4/X10/Z32

stap 1 : De onderneming zet steeds meer produkten op de buitenlandse markt af (groei export).

stap 2 : De export naar bepaalde landen loopt zo goed dat de onderneming besluit in de belangrijkste exportlanden handelskantoren op te zetten.

stap 3 : De verkoopactiviteiten van een buitenlands handelskantoor zijn zodanig dat besloten wordt in dat land met eenvoudige produktie-activiteiten te beginnen (bijvoorbeeld assemblage).

stap 4 : Uitgroei van de produktie-activiteiten in het buitenland tot volwaardige ondernemingen; dat gebeurt ook in steeds meer landen.

stap 5 : Binnen het concern treedt een specialisatie van produktie op. De buitenlandse dochtermaatschappijen krijgen heel eigen produktietaken; ze gaan ook over tot exporten naar het oorspronkelijke moederland en naar de rest van de wereld.

stap 6 : De relatie tussen het hoofdkwartier van het concern en de produktievestigingen in binnen- en buitenland wordt steeds meer een puur financiële band. De grote dochterondernemingen krijgen veel operationele vrijheid. Zij worden voornamelijk nog gecoördineerd via het strategische plan (meerjarenplan) en financiële normen die in het hoofdkwartier worden vastgesteld.

Bij iedere MNO zal de uitbouw natuurlijk op een net iets andere wijze plaatsvinden. Dat hangt onder andere af van het soort produkten dat men maakt. Voor een bankbedrijf of een bouwbedrijf zal de internationale expansie op een andere manier plaatsvinden dan voor een onderneming als Philips.

X 7/X o

Naarmate de buitenlandse uitbouw van een concern toeneemt zal binnen het concern zelf van alles veranderen. De organisatiestructuur zal bijvoorbeeld veranderen. De buitenlandse activiteiten die eerst onder een exportafdeling vielen zullen door een internationale divisie gecoördineerd worden. Vindt nog verdere internationale

B19/B26/B33
B38

groei plaats dan zal uiteindelijk misschien gekozen worden voor een wereldomspannende structuur op basis van kontinentdivisies (bijv. Akzo, Ballast-Nedam) en/of productdivisies. (zie VRAAG 8). Belangrijk gevolg van deze organisatieverandering is meestal dat een steeds grotere afstand ontstaat tussen de concernleiding en de afzonderlijke (Nederlandse) dochtermaatschappij. Bij veel grote concerns is het zo dat de koncerntop eigenlijk alleen nog in geld handelt; de activiteiten waarmee dat geld verdiend moet worden, laat men aan anderen in het concern over.

Hoe kunnen we de stappen waarin de internationale uitbouw van een MNO heeft plaatsgevonden, zichtbaar maken? Een van de manieren daarvoor is het maken van een overzicht van alle nieuwe dochtermaatschappijen en deelnemingen die het concern de laatste bijvoorbeeld 15 jaar heeft verworven of opgericht. Schrijf op in welk land en in welke plaats de dochterbedrijven zitten. Uiteraard moeten we ook de gesloten of verkochte bedrijven noteren. We kunnen een dergelijke lijst samenstellen met behulp van jaarverslagen van de onderneming. De lijst van dochterondernemingen is steeds achterin te vinden. Wanneer we met de jaarverslagen werken, kunnen we ook tegelijkertijd zien hoe de organisatiestructuur van het concern verandert. Meestal worden de belangrijke wijzigingen in de organisatiestructuur gemeld in het verslag van de directie. Soms treffen we zelfs complete organisatieschema's aan.

De jaarlijkse veranderingen in de lijst van dochtermaatschappijen en deelnemingen kunnen we ook vinden met behulp van een aantal naslagwerken. Bij verschillende instellingen heeft men daarvan namelijk ook de oudere exemplaren bewaard. Over het werken met dit soort naslagboeken: zie VRAAG 4.

Vervolgens zullen we moeten proberen een lijn in de van jaar tot jaar veranderende lijst van dochterbedrijven aan te brengen. Blijft men bij dezelfde produkten en gaat men puur over tot het opzetten van een internationaal productie- en handelsapparaat voor die produkten? Of vindt er een specialisatie op bepaalde produkten plaats bij de internationale expansie? Is sprake van concentratie op een bepaald werelddeel of land? Gaat men over op andere produkten in het buitenland (diversifikatie)? Worden financieringsmaatschappijen of houdstermaatschappijen opgericht?

Behalve in de lijst van buitenlandse dochterondernemingen kunnen we de internationale expansie ook terugvinden door het verschuiven van de omzet, produktiemiddelen, werkgelegenheid of investeringen naar het buitenland. Sinds 1984 moeten Nederlandse ondernemingen een overzicht publiceren over de geografische verdeling van de

I 5/I 7/I 9
I13/I14/I20
I11

A 7/A 4/B49
B46/B47/B48
B50/B51/B16
B17/B18/B26
B32/B33/B o

I 7

omzet. Sommige grote Nederlandse bedrijven (zoals Shell) deden dat trouwens al langer. In verschillende andere landen (o.a. de USA) moeten ondernemingen elk jaar publiceren naar welke werelddelen hun investeringen gaan, waar hun bezittingen staan, waar ze hun omzet halen. Soms wordt ook een overzicht gegeven van de verdeling van de werkgelegenheid naar geografische gebieden (meestal werelddelen). Omdat in elk jaarverslag vaak een meerjaren-overzicht staat met vermelding van cijfers over de afgelopen 5 of 10 jaar, hoeft men niet persé alle jaarverslagen afzonderlijk door te nemen. Soms is dat toch nodig omdat het concern de indeling (bijvoorbeeld van geografische gebieden) tussentijds verandert.

Wanneer we te maken hebben met een MNO die al lang bestaat, kunnen we een groot deel van de internationale expansie beschreven vinden in gedenkboeken die meestal bij ieder jubileum worden gepubliceerd.

zoeken bij

I 5/Y42/Z30

I10/X o

VRAAG 11 *Met welke concurrenten heeft deze onderneming vooral te maken?*

zoeken bij

Ondernemingen hebben heel vaak de neiging om over "DE" concurrentie te spreken. Bijvoorbeeld: "De concurrentie maakt het ons onmogelijk om aan de looneisen tegemoet te komen en investeringen te doen in verbetering van arbeidsplaatsen." Of: "De concurrentie dwingt ons tot kostprijsverlaging en het ontslag van 200 werknemers." Zelden geven de ondernemingen daarbij aan wat ze onder "DE" concurrentie verstaan. Wie of wat zijn dat? Kunnen we dat verhaal over die concurrentie natrekken? De praktijk wijst namelijk uit dat ondernemingen de concurrentie maar al te vaak gebruiken als een soort mistgordijn waarachter ze zich kunnen verschuilen. Zodat ze geen dingen hoeven te doen waar ze geen zin in hebben. Zeker bij dochterbedrijven van MNO is het moeilijk om een goed zicht te krijgen op de concurrentie. In tal van bedrijfstakken, voor tal van produkten en markten bestaan openlijke of stilzwijgende afspraken tussen concurrenten. In Nederland moeten zulke afspraken (kartels) bij het Ministerie van Economische Zaken worden aangemeld. Het kartelregister is echter niet openbaar.

M34

Het concurrentieverhaal is niet altijd onzin. Soms kan men het gedrag van een bepaalde onderneming alleen begrijpen tegen een bepaalde achtergrond van de concurrentie in de bedrijfstak. Hoe komen we daar nu achter? Op de eerste plaats zullen we te weten moeten komen met **WELKE** concurrenten het concern of de dochteronderneming vooral te maken heeft. Bij VRAAG 12 komt aan de orde hoe de krachtsverhoudingen tussen de concurrenten zijn.

We stoten bij het opsporen van de concurrenten meteen al op een probleem. De meeste grote concerns hebben verschillende soorten produkten waarmee ze op verschillende markten opereren. Voor al die afzonderlijke produkten en markten kan de onderneming met verschillende concurrenten te maken hebben. We moeten daarom eerst bepalen over welk produkt en over welke markt (land, regio, soort afnemers) van de onderneming we het hebben. In veel gevallen zal het gaan om een groep van produkten waarmee het concern op een bepaalde markt vertegenwoordigd is.

Zijn we zover, dan kunnen we op zoek. Voor Nederlandse ondernemingen op het gebied van handel en industrie bestaat een handig naslagwerk. De ABC voor Handel en Industrie geeft in het eerste van de twee delen steeds een overzicht per produktsoort van de belangrijkste ondernemingen in Nederland die dat produkt maken of op de markt brengen. De ondernemingen staan per stad of dorp gerangschikt. Zulke overzichten bestaan er nog meer.

A 1

A 8/A 3

Het probleem is dat hun indeling in bedrijfstakken meestal tamelijk grof (breed) is. Wanneer men heel toegespitste informatie zoekt, is het beter te zoeken via gespecialiseerde adreslijsten en naslagwerken die voor de meeste bedrijfstakken bestaan. Veel daarvan kan men vinden bij de EVD in Den Haag. Ook bij bedrijfstakorganisaties van ondernemers en bij de vakbond voor de betreffende bedrijfstak kan men soms een lijstje krijgen van de belangrijkste concurrenten.

Voor een aantal bedrijfstakken en produkten bestaan de zogenaamde 'produktschappen'. Dit zijn bedrijfstakorganisaties met vertegenwoordigingen van overheid, vakbonden en ondernemingen. Daar is erg veel kennis over zo'n bedrijfstak aanwezig. Hoewel men er geen informatie over afzonderlijke ondernemingen kan krijgen, zal het verkrijgen van een lijstje namen van ondernemingen die een bepaald produkt maken niet zo'n probleem opleveren.

Voor het vinden van de concurrenten van buitenlandse ondernemingen geldt in hoofdlijnen dezelfde procedure. Wanneer we eenmaal weten welke produkten die onderneming maakt of verkoopt (VRAAG 6), weten we in welke bedrijfstak de onderneming actief is.

Voor alle grote landen afzonderlijk bestaan adresboeken met gegevens over ondernemingen per land, waaruit we kunnen opmaken welke de belangrijkste concurrenten van de onderneming zijn in dat land.

Er bestaan ook tal van naslagwerken waarin men per bedrijfstak de belangrijkste ondernemingen in een bepaald werelddeel of over de hele wereld kan terugvinden.

Bij het speuren naar de concurrenten van een onderneming dienen we altijd ook te letten op zustermaatschappijen binnen dezelfde MNO. Het gebeurt heel vaak dat verschillende ondernemingen binnen hetzelfde concern eenzelfde produkt produceren of op de markt brengen, soms onder andere merknamen (zie VRAAG 6). Op zo'n manier kunnen zustermaatschappijen weleens de venijnigste concurrenten zijn. Veel concerns werken met het principe van de zogenaamde 'winstcentra'. Dat betekent dat de verschillende dochterondernemingen (of zelfs afdelingen!) ieder voor hun eigen winst verantwoordelijk zijn. Ook als ze die kunnen behalen op of ten koste van andere ondernemingen binnen het concern.

Stel bijvoorbeeld dat binnen een concern twee dochterondernemingen zijn. Dochter A maakt een eindprodukt en Dochter B maakt onderdelen die in dat eindprodukt verwerkt worden. Wanneer het concern met het principe van de winstcentra werkt, kan Dochter A zijn onderdelen ook bij leveranciers buiten het concern aankopen, wan-

zoeken bij

A o

O12

M 4/V o

M44

M48

B o/Y23/B 1

B 2/B 4/B 6

B16/B25/B30

B42

B o/Y23/B 6

B10/B12/B13

B14/B15/B31

B35/B37/B45

neer die daar bijvoorbeeld meer dan 10% goedkoper zijn dan bij Dochter B. Als er sprake is van concurrentie tussen zustermaatschappijen, kan het van belang zijn om te onderzoeken of zij ieder evenveel kansen krijgen op het gebied van prijzen, kosten, investeringen, markt, etcetera.

Bij VRAAG 14 komt de rol van de zogenaamde interne verrekenprijzen binnen MNO aan de orde. Dat zijn prijzen die tussen dochterbedrijven van een MNO onderling in rekening gebracht worden. De interne verrekenprijzen bieden de mogelijkheid van financiële manipulatie.

zoeken bij

VRAAG 12 *Hoe zit het met de positie van deze onderneming t.o.v. de rest van de bedrijfstak?*

zoeken bij

We gaan ervan uit dat bekend is welke de belangrijkste concurrerende ondernemingen zijn. (Zie VRAAG 11). Het gaat er nu om vast te stellen wat de krachtsverhoudingen binnen de bedrijfstak zijn. Wat klopt er van de direktieverhalen over 'de concurrentie'?

X 2/X 3

Er zijn tal van manieren waarop ondernemingen met elkaar vergeleken kunnen worden. Het is onmogelijk om op basis van een punt van vergelijking te zeggen hoe de positie van een onderneming t.o.v. zijn concurrenten is. Hieronder komen een zestal manieren waarop we concurrenten met elkaar kunnen vergelijken, kort aan de orde. Meestal zullen we niet over voldoende gegevens beschikken om deze zes manieren van vergelijken allemaal toe te passen. We zullen dan moeten roeien met de riemen die we hebben.

a) omvang van de ondernemingen

De grootte van de ondernemingen kan soms al heel wat zeggen over de onderlinge verhoudingen. Een mammoet-koncern zal op een aantal punten hoe dan ook in het voordeel zijn ten opzichte van een kleine onderneming. Er bestaan verschillende overzichten waarin men de gegevens over de omvang van de omzet, de bezittingen (aktiva) en het aantal werknemers kan vinden. Bij VRAAG 5 wordt aangegeven waar men deze gegevens kan vinden. Het makkelijkst om mee te beginnen zijn altijd de lijsten die sommige tijdschriften elk jaar publiceren. Deze bestaan zowel voor Nederlandse ondernemingen als voor buitenlandse ondernemingen. Het voordeel van dit soort lijsten is onder andere dat alle bedragen al zijn omgerekend in een bepaalde geldsoort (vaak \$). Daardoor kunnen de bedragen met elkaar vergeleken worden. Wanneer je zelf moet gaan omrekenen vind je de wisselkoersen van de belangrijkste geldsoorten op de financiële pagina van elk dagblad. Voor andere geldsoorten (bijv. de Braziliaanse cruzeiro) kun je dat bij iedere bank opvragen. Met behulp van de gevonden gegevens kunnen we de concurrenten ordenen naar grootte.

A 3/A 4/A10
B15/B10/B29
B35/B36/B43
B44/B o/Y23

L16/L 4/L11

b) groei van ondernemingen

Het vergelijken van de grootte van ondernemingen, zoals hierboven omschreven, heeft als nadeel dat het alleen een momentopname levert. Het laat zien hoe de situatie in een bepaald jaar is. We krijgen zo geen zicht op belangrijke verschuivingen die zich de laatste jaren hebben afgespeeld. De ene onderneming kan bijvoorbeeld wel groot zijn ten opzichte van de concurrenten, maar als die kon-

kurrenten ieder jaar hun omzet of winst harder zien groeien, zal de voorsprong van die ene onderneming snel zijn ingelopen.

Het is daarom altijd nuttig om voor concurrenten de groottecijfers over minstens 3 tot 5 jaar te verzamelen. Dan kunnen we uitrekenen hoe hard bij iedere onderneming de omzet, de winst, de werkgelegenheid of de totale aktiva zijn gegroeid. We kunnen dezelfde bronnen gebruiken als welke hierboven genoemd werden. Alleen hebben we steeds ook de edities van de voorafgaande jaren nodig. Deze worden op veel plaatsen ook bewaard. In de genoemde lijsten worden soms de gegevens over twee jaren genoemd. Dat scheelt al zoekwerk. Wanneer we zelf de groeipercentages omrekenen, moeten we rekening houden met de verandering van de wisselkoersen. De gegevens over de wisselkoersen in de voorafgaande jaren kan men opvragen bij iedere bank. Zij hebben daar overzichten van. Men kan ze ook zelf opzoeken in bepaalde naslagwerken. Om inzicht te krijgen in de werkelijke groei van de omzet van bedrijven in verschillende landen moet men het groeipercentage van de omzet aanpassen met het veranderingspercentage van de wisselkoers.

c) marktaandeel

De meeste MNO zijn met hun produkten op vele markten vertegenwoordigd: verschillende soorten produkt, verschillende landen, verschillende groepen afnemers (bijv. grootverbruik/kleinverbruik). Op al die verschillende markten komen we vaak dezelfde ondernemingen tegen, maar in wisselende krachtverhoudingen. De ene onderneming is sterk op de ene markt, de andere heeft het grootste deel van een andere markt in handen. Per afzonderlijke markt kunnen we een idee krijgen van de krachtsverhoudingen door na te gaan wie hoeveel procent van elke markt in handen heeft. Er zijn een aantal financiële bladen en vakbladen in binnen- en buitenland die af en toe zulke marktaandelen publiceren. Dit gebeurt meestal echter op onregelmatige tijdstippen. Bij gespecialiseerde onderzoeks- en dokumentatie-instellingen worden veel van deze bladen regelmatig bijgehouden, soms met behulp van naslagwerken.

Willen we zelf de marktaandelen bepalen, dan hebben we en de cijfers nodig over de totale omvang van die markt in een bepaald jaar, en cijfers over de verkoop van de concurrenten op die markt in dat jaar. In de meeste gevallen zal het niet gemakkelijk zijn om die gegevens bij elkaar te krijgen, om de eenvoudige reden dat bedrijven hun marktgegevens meestal niet bekend maken. De totale omvang van een markt kan men vaak nog wel te weten komen via bedrijfstakorganisaties of nationale statistieken.

Wanneer men de gegevens wel bij elkaar gescharreld krijgt, kan men uitrekenen hoe groot het marktaandeel

zoeken bij

A 3/A 4/A10
B15/B10/B29
B35/B36/B43
B44/Y23/B o

O12/M 3/M47

L 4/L11/L16

E o/F o/C o
D o/Y39

O12/O19/O15

Y 4/Y30/Y 8

M 4/M48/L 5
L o/X 3/G10

van elke onderneming in dat jaar is. Ook kan worden vastgesteld of er sprake is van een sterk gekoncentreerde markt. Wanneer de drie grootste ondernemingen samen meer dan 50% van de markt hebben of wanneer de vijf grootste ondernemingen samen meer dan 70% van de markt hebben, dan spreekt men van een sterk gekoncentreerde markt. In de praktijk betekent dit dat deze kleine groep van ondernemingen feitelijk de dienst uitmaakt. De kleinere ondernemingen hebben het nakijken ofwel ze moeten genoegen nemen met een 'gaatje' in de markt.

Voor de bepaling van het marktaandeel moeten we natuurlijk ook rekening houden met de groei of daling daarvan. Daarvoor moeten we het huidige marktaandeel van een onderneming vergelijken met het marktaandeel van 3 of 5 jaar geleden. Pas dan zien we hoe de positie van een bepaalde onderneming verbetert of verslechtert.

Als we dat doen kunnen we tegelijkertijd vaststellen of de totale markt ook nog groeit. In het algemeen is het voor een onderneming aantrekkelijk om in een groeiende markt te zitten. Zit men in een markt die nauwelijks meer groeit of zelfs terugloopt (bijv. de markt van zwartwittelevisies), dan kan men er donder op zeggen dat de concurrentie sterk toeneemt tussen de resterende bedrijven en dat de winst per verkocht produkt afneemt.

d) samenstelling produktenpakket

Zoals gezegd is een MNO veelal met meer dan een produkt op meer dan een markt vertegenwoordigd. De toekomst van een dochteronderneming hangt in het algemeen van een of een soort produkten af. Hoe komen we erachter wat de toekomst van een produkt is? Er is een manier om het produktenpakket door te lichten en te bepalen of de onderneming een sterke positie inneemt met het oog op de toekomst. We moeten alle produkten daarvoor indelen in vier soorten:

a) tamelijk nieuwe produkten waarmee de onderneming een klein marktaandeel heeft in een steeds sneller groeiende markt. Dit zijn de kansrijke produkten voor de toekomst, maar omdat ze ook rare sprongen kunnen maken worden ze ook wel aangeduid als "wilde kat". Het nadeel voor de onderneming is dat ze nog maar weinig van de snelle marktgroei kan profiteren vanwege het kleine marktaandeel.

b) produkten waarmee de onderneming een groot marktaandeel heeft in een groeiende markt. Dit zijn de "groeimakers" voor de onderneming, ofwel de "ster"-produkten.

c) al wat oudere produkten waarmee de onderneming een groot marktaandeel heeft maar helaas in een markt waar de groei uit is. Deze produkten zijn voor de onderneming op dit moment de geldmakers, maar bieden weinig perspectief voor de toekomstige groei

E o/F o/L o
M 4/M48/G10

X 1/Z 8

van de onderneming. Ze worden ook wel aangeduid als "melkkoe".

d) En dan zijn er ook nog de produkten waarmee de onderneming een klein marktaandeel heeft, terwijl er ook nog nauwelijks groei in de markt zit. Voor de onderneming zijn dit zwakke produkten, omdat ze op dit moment weinig opleveren (klein marktaandeel) en bovendien weinig vooruitzichten bieden vanwege de slappe marktgroei. Ze worden ook wel aangeduid als "hond" die terug moet in zijn hok.

Deze indeling van produkten op grond van marktaandeel en marktgroei kan ook in een schema worden samengevat:

MARKTGROEI weinig -----> veel	kansrijk produkt ("wilde kot")	groeinoker ("ster")
	zwak produkt ("hond")	geldnoker ("melkkoe")
	klein -----> groot MARKTAANDEEL VAN DE ONDERNEMING	

Een onderneming staat er goed voor ten opzichte van concurrenten wanneer ze veel geldmakers en groeimakers in haar pakket heeft. Een onderneming die veel zwakke produkten in haar pakket heeft, staat waarschijnlijk tamelijk zwak met het oog op de toekomstige concurrentie. De gegevens over de groei van de totale markt kunnen we vinden in vakbladen voor de bedrijfstak en soms in de financiële pers. Ook via bedrijfstatorganisaties of de nationale statistieken kunnen we daar gegevens over vinden. De indeling van het produktenpakket naar groeikansen en omzet heeft zijn consequenties voor het investeringsbeleid (zie VRAAG 15).

De gegevens over het marktaandeel vinden we op dezelfde manieren als werd aangegeven bij het vorige punt (c). Wanneer men zelf werknemer is bij de onderneming kan via de OR aan de directie worden gevraagd hoe zij de kansen en groeivooruitzichten van de afzonderlijke produkten inschat. Ook praten met staffunktionarissen en mensen van de verkoopafdeling kan soms veel opleveren. Overigens is de bovenstaande indeling in produktgroepen niet in alle gevallen toepasbaar. Er treden bijvoorbeeld problemen op bij produkten die alleen aan de overheid worden afgezet, halfabrikaten, grondstoffen en nog niet volledig ontwikkelde produkten.

e) financiële kracht van de onderneming

Een geheel ander punt waarop men ondernemingen met

zoeken bij

E o/F o/C o
 D o/Y39
 M 4/M48/G10
 L o /M44

J12/J16/J17

K 7/K 3

hun concurrenten kan vergelijken is de financiële sterkte. Deze wordt vooral gevormd door de winstgevendheid (rentabiliteit) en de samenstelling van het vermogen. Het concern zelf zal vooral kijken naar de winstgevendheid, en datzelfde geldt voor de aandeelhouders en beleggers. Om de winstgevendheid te bepalen delen we de bedrijfs-winst (voor aftrek van rente en belastingen) van een bepaald jaar door het balanstotaal (totale aktiva) van dat jaar. We hebben dan de rentabiliteit van het totale vermogen. Op dezelfde manier kunnen we de netto winst delen door het eigen vermogen (= aandelenkapitaal plus reserves en niet uitgekeerde winst). We krijgen dan de winst op het eigen vermogen. De gegevens die we voor deze berekeningen nodig hebben, zijn te vinden in verschillende overzichten en naslagwerken die elk jaar gepubliceerd worden. Alle grote bedrijven komen daarin aan de orde. Wanneer we de winstgevendheid van de belangrijkste concurrenten over een bepaalde periode van een jaar of drie, vier, vergelijken, krijgen we al een aardig inzicht in de financiële krachtsverhoudingen.

Dat inzicht wordt nog beter wanneer we ook de samenstelling van het vermogen bij de verschillende ondernemingen vergelijken. In het algemeen kunnen we stellen dat concerns waar het eigen vermogen (= aandelenkapitaal plus niet uitgekeerde winst plus reserves) een groot deel van het balanstotaal of totale vermogen uitmaakt, ruimere financiële mogelijkheden hebben dan ondernemingen waar het eigen vermogen kleiner is t.o.v. het balanstotaal. Deze ondernemingen zijn minder afhankelijk van externe kredietverschaffers zoals banken. Ze hebben naar verhouding ook minder rentelasten te betalen. De gegevens die we voor deze vergelijking nodig hebben, zijn te vinden in dezelfde overzichten die we als bron noemden voor winstgevendheid-cijfers. Wanneer die bronnen niets opleveren, doen we er goed aan de verschillende mogelijkheden na te gaan die bij VRAAG 5 genoemd worden.

Verdere kwesties over de financiële positie van MNO en dochterondernemingen komen ter sprake bij VRAAG 13 en 14.

f) positie op technologisch gebied

De toekomstige marktpositie van de onderneming en de krachtsverhouding ten opzichte van concurrenten hangt ook samen met wat de onderneming op technologisch gebied in huis heeft. Aan de ene kant heeft men die technologie nodig om in de toekomst op tijd nieuwe produkten op de markt te kunnen brengen. Aan de andere kant is de technologie van belang voor het voortdurend moderniseren van het eigen produktieproces. Iedere onderneming kan natuurlijk als ze maar genoeg geld heeft, de benodig-

zoeken bij

C 5/C 2/A 4
D17/D 9/D31

A 3/A 4/A10
B15/B10/B29
B35/B36/B43
B44/B o/Y23

de technologie kopen. Een concern als Olivetti bijvoorbeeld was tot enige jaren geleden bijvoorbeeld nauwelijks betrokken bij de snelle komputeropmars op het gebied van kantoormachines. Door (voor veel geld) tal van kleine, hoogtechnologische bedrijfjes op te kopen, heeft Olivetti zich in vijf jaar tijd een positie verworven bij de eerste drie ondernemingen op de Europese computermarkt. Zo'n aanpak is echter slechts voor weinig concerns weggelegd bij gebrek aan financiële middelen. De meeste concerns zullen zelf, in hun eigen laboratoria en onderzoeksafdelingen, de voor de toekomst benodigde technologie moeten ontwikkelen. Voor mensen binnen een onderneming is het mogelijk om via de ondernemingsraad informatie te krijgen over de belangrijkste research-programma's in het eigen bedrijf. Meestal zullen de directies dit soort mededelingen voorzien van de aanduiding "geheimhouding verplicht" vanwege de concurrentie. Een manier om te zien of de onderneming niet ongunstig afsteekt tegen andere concurrenten op het gebied van de technologie is het vergelijken van de bedragen die aan research worden uitgegeven per jaar. Deze kunnen voor de vergelijking worden uitgedrukt als percentage van de omzet. In verschillende landen (o.a. de USA) zijn ondernemingen verplicht deze bedragen in hun jaarverslag of andere publicaties te noemen. Een verdere belangrijke informatiebron over de technologische kracht van afzonderlijke ondernemingen vormen de vele gespecialiseerde bladen over afzonderlijke bedrijfstakken. In bibliotheken van Technische Hogescholen vindt men vaak van dit soort tijdschriften waarin per bedrijfstak de technologische hoogstandjes van afzonderlijke ondernemingen worden belicht. Ook de bibliotheek van de Octrooiraad in Den Haag is hiervoor nuttig.

zoeken bij

J16/J17/J12
K 5/K 7

I 5/I13/I 7

E o/F o/Y39

M 3/M 2/M33
012/M30

M45

Wanneer men de krachtsverhoudingen tussen de concurrenten met de zes hierboven genoemde methoden zelf onder de loep heeft genomen, is het beoordelen van directieverhalen een stuk gemakkelijker geworden. Zelfs de sterkste ondernemingen in een bedrijfstak, die door hun omvang en praktijken andere ondernemingen in de hoek drukken, klagen soms steen en been over de 'moordende concurrentie'. Hooguit een aantal kleintjes leggen misschien het loodje. De Engelse ondernemers klaagden 150 jaar geleden al dat het terugbrengen van de 69-urige werkweek tot de 60-urige werkweek bij de bestaande concurrentie alle ondernemingen in de katoenindustrie op verlies zou zetten. Ze bleken het toch te overleven. Op dezelfde manier wordt nu verwezen naar de concurrentie uit Japan (waar de gemiddelde werkweek trouwens vaak ver boven de 40 uur uitgaat!) en uit de Derde Wereldlanden. Een onderneming als Ford doet dat bijvoorbeeld. Maar de concurrentie uit Japan en de Derde Wereld blijft

voor een belangrijk deel afkomstig te zijn van ... Ford-
bedrijven in de Derde Wereld (o.a. Brazilië, Mexico) en
Japan.

zoeken bij

VRAAG 13 *Hoe staat het moederbedrijf er financieel voor?*

zoeken bij

De financiële gezondheid van een concern wordt normaal gesproken niet afgemeten aan de hoogte van de lonen die het bedrijf uitbetaalt. Voorop staat het belang van de aandeelhouder, dus of het concern nu en in de toekomst winst kan maken. Daarvoor is het nodig dat de onderneming in staat is haar schulden af te betalen en aan haar verplichtingen te voldoen. Bovendien moet ze in staat zijn om op tijd de vereiste investeringen te doen om nieuwe produkten op de markt te brengen die op concurrerende wijze geproduceerd kunnen worden. De financiële positie van een onderneming meet men in de regel af aan de volgende vier punten waarop verder zal worden ingegaan:

- * de **liquiditeit** van de onderneming moet voldoende zijn;
- * de **solvabiliteit** moet voldoende zijn;
- * de **winstgevendheid** (rentabiliteit) moet voldoende zijn;
- * de **investeringen** moeten op peil blijven.

De **liquiditeit** geeft aan of de onderneming in staat is om aan de verplichtingen op korte termijn te voldoen. Dat betekent dat het concern steeds voldoende geldmiddelen beschikbaar moet hebben om de lopende uitgaven, zoals de maandelijkse lonen en de leveranciers te kunnen betalen.

Vooraf bij ondernemingen die met grote projecten of orders werken, waarbij de klant pas aan het einde van de rit (bij af- of oplevering) betaalt, kunnen nog wel eens liquiditeitsproblemen ontstaan. Bij de grote bouwondernemingen heeft men vaak te maken met grote miljoenenprojecten zoals de aanleg van complete steden in de woestijn of een pijpleidingennet door de Argentijnse pampas. Wanneer het grootste deel van de betaling pas aan het einde van het project loskomt, kunnen voor de betrokken onderneming moeilijke situaties ontstaan. Zeker als de opdrachtgever "slecht van betalen" is. Het Nederlands bouwconcern Boskalis kwam in zeer ernstige financiële moeilijkheden toen een grote Argentijnse klant niet op tijd kon of wilde betalen.

De liquiditeit kunnen we aflezen in de balans van de onderneming; deze maakt deel uit van het financieel jaarverslag. Wanneer we de vlottende bezittingen (voorraden + debiteuren + liquide middelen) aan de linkerzijde van de balans delen door de vlottende schulden (bankschuld + andere schulden op korte termijn) aan de rechterzijde van de balans, moeten we op een getal uitkomen dat op zijn minst groter moet zijn dan één (1). Liefst nog moet dat getal tegen de twee (2) aan liggen, wil er sprake zijn van

Y31/Y16

X 7

I 7/I 5/I 9

een goede liquiditeitspositie. Liquiditeitsproblemen kunnen het hele jaar door optreden en niet alleen aan het einde van het boekjaar als de balans wordt opgesteld. De balans geeft meestal alleen een momentopname op 31 december. Een wat beter beeld van de actuele liquiditeitsontwikkelingen krijgen we door ook de kwartaalberichten en halfjaarberichten te bekijken op deze manier. Bank- en beleggersblaadjes geven voor de grote ondernemingen in Nederland steeds de allerlaatste cijfers over de liquiditeitsontwikkeling.

De solvabiliteit is een van de zaken waar banken veel waarde aan hechten bij eventuele kredietaanvragen van de onderneming. De solvabiliteit zegt iets over de vraag hoe het vermogen van het bedrijf is opgebouwd. Het geeft aan hoe groot de schulden aan externe geldschieters zijn ten opzichte van het eigen vermogen dat de aandeelhouders in het bedrijf hebben. Hoe groter de externe schulden en hoe kleiner het eigen vermogen, des te kleiner is de kans dat een schuldeiser bij een eventueel faillissement zijn geld terugkrijgt. Vooral de banken zijn steeds erg gespist op de mogelijkheid van een eventueel faillissement. Het hangt een beetje van het bedrijf af, maar in de meeste gevallen zullen zij geen krediet verlenen aan een onderneming waar het eigen vermogen (= aandelenkapitaal + ingehouden winst + reserves) slechts een derde of minder van het totale vermogen (balanstotaal) bedraagt. En als ze dan al krediet verlenen zullen ze 'extra zekerheden' vragen. Dat betekent dat het bedrijf op gebouwen, machines, voorraden of zelfs de vorderingen op klanten aan de bank in onderpand (in hypotheek) moet geven. Raakt het bedrijf aan de grond, dan is de bank er als eerste bij om de onderpanden op te eisen en te verkopen, zodat zij hun geld er weer uit hebben. Vooral bij faillissementen kan dit uiterst pijnlijk zijn als de bank eerder zijn geld krijgt dan de werknemers die nog lonen tegoed hebben. De solvabiliteit kan worden afgeleid uit dezelfde bronnen als die welke boven genoemd werden voor liquiditeit. Wanneer de leiding van een onderneming in Nederland bezittingen aan de bank of aan anderen in onderpand geeft voor het aantrekken van een belangrijk krediet, dan moet daarover aan de ondernemingsraad advies worden gevraagd.

De solvabiliteit wordt versterkt, wanneer de onderneming erin slaagt een zogenaamde "achtergestelde" lening te krijgen. Dit is een type lening waarbij de geldgever in geval van een eventueel faillissement pas na de andere geldschieters aan de beurt komt om nog geld terug te krijgen. Het verstrekken van een achtergestelde lening getuigt dus meestal van enig vertrouwen in de toekomst van de onderneming. Achtergestelde leningen en eigen vermogen samen worden soms het garantievermogen genoemd. De Nederlandse overheid verstrekt steun aan be-

zoeken bij

I15

C 1/X 2

I 7/I 9/I 5
I13/I15

C 1/X 2

J19/J 2

227

drijven soms in de vorm van achtergestelde leningen (AA-krediet) via de Nationale Investeringsbank.

De winstgevendheid van de onderneming kwam eerder al aan de orde bij VRAAG 12 (punt e). De winstgevendheid geeft de verhouding aan tussen de winst en het gebruikte vermogen van de onderneming. Een winst van 5 miljoen gulden zegt op zich nog niets. Voor een kleine onderneming is het waarschijnlijk een gigantische winst, terwijl het voor Shell een buitengewoon slecht resultaat zou zijn. Dat betekent dat de winstgevendheid (rentabiliteit) een betere maatstaf is om het ondernemingsresultaat aan af te meten. Hoe hoog de rentabiliteit moet zijn, kan men in zijn algemeenheid niet zeggen. Dat hangt van de economische situatie en van de bedrijfstak af. Het is zinvol om de rentabiliteit van een concern te vergelijken met de belangrijkste concurrerende ondernemingen of met vergelijkbare bedrijven. Door een aantal financiële bladen worden regelmatig zulke vergelijkingen gemaakt.

De investerings vormen de sleutel voor een goede toekomstige positie van de onderneming. Het investeringsbeleid is ook van doorslaggevend belang voor de omvang en de aard van de werkgelegenheid bij de onderneming. Investeren betekent het aankopen van produktiemiddelen (varieërend van bedrijfsterreinen, machines, complete andere bedrijven, voorraden, onderdelen en hulpstoffen tot de limousine van de topdirectie). Meestal spreekt men alleen over investeringen in vaste activa; daaronder vallen alle produktiemiddelen die meer dan één jaar meegaan. Een groot deel van de investeringen bestaat steeds uit het vervangen van verouderde of versleten gebouwen, machines, e.d. De ondernemer heeft voor die vervangingsinvesteringen een financieel potje gemaakt, de afschrijvingen. Dat is gevormd door in de kostprijs en de prijs die de klant betaalt steeds een deel vergoeding voor de versleten produktiemiddelen te vragen. In de meeste gevallen kunnen de vervangingsinvesteringen worden betaald uit deze afschrijvingen. De afschrijvingen kunnen we bovendien in veel landen terugvinden in de resultatenrekening die eveneens deel uitmaakt van het gepubliceerde financieel jaarverslag van de middelgrote en grote ondernemingen. Normaal gesproken zal de hoogte van de afschrijvingen voldoende zijn om het merendeel van de vervangingsinvesteringen uit te kunnen betalen. De uitbreidingsinvesteringen, ook wel de netto investeringen genoemd, moeten op een andere wijze gefinancierd worden, dat wil zeggen uit de gemaakte winst of uit nieuw vermogen dat men van buitenaf aantrekt. In het laatste geval gaat het meestal om leningen die men ergens afsluit (bij banken, pensioenfondsen, of op de effectenbeurs via obligaties). Het nadeel van leningen is altijd dat er rente over betaald moet worden en dat ze terugbetaald moeten worden. Dus

zoeken bij

C 5/C 2/A 4
D17/D 9/D31

K 5/K 4/J16

I 7/I 9/I 5
I13

I 4

als men de uitbreidingsinvesteringen kan financieren uit de gemaakte winst, dan is dat in veel gevallen gunstiger voor de onderneming. Daarom wordt bij het beoordelen van de financiële positie van een onderneming vaak gekeken in hoeverre de totale investeringen gefinancierd kunnen worden uit winst (na aftrek van belastingen) plus afschrijvingen. Winst plus afschrijvingen worden samen ook "cash flow" genoemd. Met behulp van de gegevens in het financieel jaarverslag kan men zo uitrekenen of het concern in staat was zelf zijn volledige investeringen te financieren. Wanneer de onderneming ervoor kiest nieuwe investeringen te financieren met behulp van nieuw eigen vermogen, dan worden nieuwe aandelen uitgegeven via de effectenbeurs. Bij zo'n gelegenheid geeft de onderneming een zogenaamde 'emissieprospektus' uit die veel financiële informatie over de onderneming bevat, bedoeld voor de mogelijke nieuwe aandeelhouders.

Veel van de informatie die van nut is voor het beoordelen van de financiële positie van een concern is terug te vinden in een aantal jaarlijks verschijnende naslagwerken.

Een ondernemingsraad bij Nederlandse concerns heeft recht om op zijn winst tweemaal per jaar uitvoerige informatie te krijgen zonder dat daarnaar gevraagd hoeft te worden. Daarbij kunnen alle bovengenoemde punten aan de orde komen. Ook tussentijds is een ondernemingsraad (zeker een COR) gerechtigd vragen te stellen over de financiële situatie van zijn concern. Ook bijvoorbeeld in Duitsland, België en Frankrijk bestaan ondernemingsraden met soortgelijke informatierechten. Met name de Westduitse ondernemingsraden hebben toegang tot veel informatie. Zonder de aanwezigheid van een vertrouwensbasis met dergelijke ondernemingsraden zal men echter vaak vergeefs om nadere informatie vragen.

Voor veel werknemers is het lezen en beoordelen van de financiële jaarverslagen een heel moeilijke zaak. Voor ondernemingsraden is het mogelijk speciale scholingskursussen op dit gebied te volgen. Ook heeft een ondernemingsraad (op kosten van de onderneming) de mogelijkheid om een externe adviseur te vragen om behulpzaam te zijn bij het lezen en beoordelen van het financieel jaarverslag en zaken die te maken hebben met de financiële positie van de onderneming. Voor iedereen bestaan leerboekjes die iemand verder wegwijs kunnen maken in de financiële jaarverslagen van (multinationale) ondernemingen.

zoeken bij

I 7/I 9/I 5

I 4

A 4/A 5/A12
B o/B 4/B17
B18/B24/B33
B38/B39/Y23

J14/J16

J12

J 8/J 9/J10
Z15/K 2

J 6/J 7/J 2
Y31/V o

J11

Y31

VRAAG 14 *Is de financiële positie van het Nederlandse dochterbedrijf van dit concern verbeterd of verslechterd?*

zoeken bij

De directies van veel dochterbedrijven van MNO benadrukken voor de buitenwacht (daartoe beschouwen ze ook vaak de OR en vakbonden) dat ze een zelfstandig functionerende onderneming zijn, met eigen financiële verantwoordelijkheden.

Voor een deel is dat natuurlijk juist. Ook bij dochterondernemingen zal de financiële positie aan bepaalde vereisten moeten voldoen willen we van een gezond bedrijf kunnen spreken. Dezelfde punten waarop de financiële positie van een heel concern beoordeeld kan worden (zie VRAAG 13) gelden in principe voor dochterondernemingen. Ook een dochterbedrijf zal moeten zorgen dat de **liquiditeitspositie** voldoende is. De 'huisbankier' zal bij eventuele kredieten garanties willen hebben op het punt van de **solvabiliteit**. De aandeelhouders (in dit geval de moedermaatschappij!) zullen eisen stellen op het gebied van de **winstgevendheid**. En tenslotte zal ook bij een dochterbedrijf de financiële positie sterker zijn naarmate het bedrijf in staat is zijn **investeringen te financieren** uit eigen winsten en afschrijvingen. De informatiebronnen die nodig zijn om de financiële positie op de vier genoemde punten te beoordelen, zijn bij VRAAG 13 vermeld.

Tot zover gaan de overeenkomsten tussen een dochterbedrijf en een zelfstandige onderneming. Er zijn echter ook een aantal belangrijke verschillen. Het feit dat een bedrijf een dochter is van een internationaal concern, brengt met zich mee dat op tal van punten een afhankelijkheid van concernbeslissingen ontstaat.

Gebruikelijk is dat binnen een MNO door de moedermaatschappij de grote lijnen van het beleid voor de afzonderlijke dochterondernemingen worden uitgezet door middel van een planningssysteem. (zie VRAAG 8). De directies van dochtermaatschappijen worden gecontroleerd via o.a. een financieel controlesysteem dat verbonden is met de planning. De mate waarin de moedermaatschappij zich bemoeit met de financiële gang van zaken bij afzonderlijke dochterbedrijven is van concern tot concern verschillend. Wanneer een concern als geheel de rode cijfers nadert, wordt meestal de financiële controle van bovenaf verscherpt. Dat gebeurt ook wanneer het concern het doodvonnis heeft laten vallen over een bepaalde dochteronderneming. De uitgaven van het dochterbedrijf worden scherper in de gaten gehouden, aanvragen voor nieuwe investeringen worden afgewezen door de moedermaatschappij, al goedgekeurde investeringsprojecten worden plotseling uitgesteld, de stafafdelingen moeten vaker en over meer zaken rapporteren aan de moedermaatschappij.

K 5/K 4/K 7

K 3

Z12/Z 8

Ook komt het voor dat het concern in zo'n situatie een begin maakt met het uit de dochtermaatschappij zuigen van de daar nog aanwezige financiële reserves. Bij de ondergang van het Nederlandse scheepsbouwconcern RSV werd een aantal op zichzelf gezonde dochterbedrijven mee naar de rand van de afgrond gesleurd, doordat de moedermaatschappij kapitaal aan die dochters onttrok dat deze eigenlijk niet konden missen.

In al dit soort situaties kan men duidelijk spreken van een verzwakking van de financiële positie van het dochterbedrijf binnen het concern. Voor mensen buiten de onderneming is het moeilijk hierover (bijtijds) informatie te krijgen. Hier ligt dan ook op de eerste plaats een verantwoordelijkheid van de ondernemingsraad en de bedrijfsledengroep van een vakbond binnen het bedrijf. De ondernemingsraad kan alle aanwijzingen in de richting van zo'n verzwakking aangrijpen om daar meer informatie over te vragen, bijvoorbeeld bij de halfjaarlijkse bespreking van het financiële resultaat en de vooruitzichten voor het komende jaar. Bij de stafafdelingen van de onderneming merkt men vaak het aanhalen van de touwtjes het eerst. Op de produktie-afdelingen merkt men het aan het uitstellen van alle investeringen die niet direkt geld opleveren, maar wel belangrijk zijn voor de arbeids-omstandigheden, zoals bijvoorbeeld voorzieningen als afzuigkappen of kappen voor het dempen van lawaai. Vakatures worden niet opgevuld en het gebruik van inleenkrachten neemt toe.

Omgekeerd geldt dat de (financiële) positie van een dochterbedrijf binnen een MNO ook kan verbeteren. Dat gebeurt wanneer het gaat om een dochterbedrijf dat erg goed draait en waarvan het concern ook voor de toekomst veel verwachtingen heeft. In zo'n geval ziet men dat de direktie van de dochteronderneming meer financiële speelruimte krijgt. Er worden veel nieuwe investeringen gedaan. De moedermaatschappij eist niet de gemaakte winsten op, maar laat deze juist in het bedrijf zitten, zodat de reserves groeien. Wat betreft personeelsuitgaven zijn er wat meer dingen die 'kunnen', zoals toeslagen, loonsverhogingen, mogelijkheden voor scholing, verbetering kantine, en dergelijke.

Een belangrijk aspect van de financiële positie van het dochterbedrijf BINNEN het concern, wordt gevormd door alle financiële stromen die plaatsvinden tussen dit dochterbedrijf en de rest van het concern.

De meest zichtbare van die stromen is de uitkering van de gemaakte winsten aan de moedermaatschappij, in de vorm van dividend. De hoogte daarvan is uit het jaarverslag te halen. Hoe meer er van de winst moet worden betaald aan de moedermaatschappij, hoe kleiner de finan-

zoeken bij

C o/D o/E o
F o

J14/J15/J12
J16/J17

K 7/K 3

K 7

I 7/I 8/I 9
I 6

ciële ruimte bij de dochteronderneming wordt.

Wat we eveneens uit het jaarverslag kunnen halen is in welke mate **handel** plaatsvindt tussen het Nederlandse dochterbedrijf en de rest van het concern. Aan de rechterkant van de balans kunnen we onder post krediteuren (soms in de toelichting) vinden hoeveel het dochterbedrijf in het krijt stond bij de andere concernmaatschappijen wegens geleverde goederen en diensten. Aan de linkerkant van de balans daarentegen vinden we hoeveel het dochterbedrijf nog tegoed heeft van andere concernmaatschappijen wegens geleverde goederen en diensten. Natuurlijk krijgen we altijd een momentopname, namelijk de stand op 31 december (einde van het boekjaar). Maar het kan toch een aardig beeld geven van de mate waarin de activiteiten van het dochterbedrijf afhankelijk zijn van de onderlinge leveringen van concernmaatschappijen. Afhankelijk van het soort bedrijf kunnen die onderlinge leveringen soms wel 80 % van de totale handelsactiviteiten van het dochterbedrijf bedragen. Bijvoorbeeld is dat het geval bij bedrijven die onderdelen of hulpstoffen maken voor zusterondernemingen. Of bij productiebedrijven die alleen leveren aan de verkoopondernemingen van het concern. Deze onderlinge handel tussen concernmaatschappijen geeft veel ruimte voor financiële manipulaties. Wanneer het dochterbedrijf door de moedermaatschappij gedwongen wordt om de geleverde goederen van ander zustermaatschappijen binnen een maand te betalen, terwijl de andere concernmaatschappijen hun schulden aan het dochterbedrijf bijv. pas binnen drie maanden hoeven te betalen, ontstaat vaak al een sterke verslechtering van de financiële positie voor het Nederlandse dochterbedrijf. Het schuiven met **betalingstermijnen** is een manipulatiemogelijkheid. Het schuiven met de prijzen die bij de onderlinge leveringen betaald worden tussen de zustermaatschappijen is een ander heel belangrijke mogelijkheid voor financiële truks.

De **interne verreken- of transferprijzen** zijn de prijzen die binnen een onderneming berekend worden voor geleverde goederen en verstrekte diensten. Daarnaast zijn er nog interne betalingen voor verstrekte leningen, voor gebruik van licenties e.d. De interne verrekenprijzen zijn dus prijzen die binnen de onderneming worden vastgesteld. Zij kunnen worden vastgesteld en gehanteerd met het uitdrukkelijke doel de bedrijfsresultaten te beïnvloeden. Via dit mechanisme kunnen MNO's winsten en verliezen laten ontstaan waar dat voor de onderneming als geheel het meest gunstig is. Door de prijzen van de geleverde onderdelen te verhogen, zonder dat het Nederlandse dochterbedrijf dit mag doorberekenen, vindt een verschuiving van winsten plaats. De zusteronderneming die de onderdelen levert, zal een hoger resultaat boeken, terwijl de dochteronderneming die de hogere prijzen moet betalen een

zoeken bij

I 6/I 7/I 8

I 9

J12

X 9/Z 8/Y31

lager resultaat (winst) boekt. Op deze manier kan men met de prijzen voor onderlinge leveringen "onzichtbare" financiële stromen van de ene concernmaatschappij naar de andere laten ontstaan.

De reden voor zo'n beleid kan zijn dat in het ene land minder belasting hoeft te worden betaald. De reden kan echter ook zijn dat bij een dochtermaatschappij waar het concern toch vanaf wil op zo'n manier extra hoge verliezen worden opgefokt, zodat de tegenstand tegen een sluiting of tegen ontslagen minder zal worden. Zo'n praktijk heeft het Ford-concern in 1981 bijvoorbeeld toegepast om de sluiting van Ford Amsterdam erdoor te drukken. Ford Amsterdam betaalde voor onderdelen van de Ford Transit aanzienlijk hogere prijzen dan zustermaatschappijen voor dezelfde onderdelen (ook afkomstig uit Ford-fabrieken) moesten betalen. Op die manier ontstond in een bepaald jaar een extra verlies van ongeveer f 11 miljoen voor Ford Amsterdam.

Het controleren van de transferprijzen is zelfs voor werknemers binnen een onderneming een uiterst moeilijke zaak. Slechts een beperkte groep stafleden binnen een onderneming is meestal van deze prijzen op de hoogte. Bij de zusterondernemingen is dat net zo. Op deze manier wordt het moeilijk om de prijzen voor onderlinge leveringen te controleren. Daarvoor is zonder meer een rechtstreeks contact nodig tussen werknemers bij de verschillende zustermaatschappijen. De ondernemingsraad kan uiteraard altijd een speciale toelichting vragen op de manier waarop de prijzen voor onderlinge leveringen binnen het concern worden vastgesteld.

Een zichtbare financiële band met andere concernmaatschappijen wordt in sommige gevallen gevormd door de lange termijn kredietverlening. Behalve aandelenkapitaal draagt het concern soms bij aan de financiering van een dochterbedrijf door middel van leningen op lange termijn, d.w.z. dat ze pas na meer dan één jaar hoeven te worden terugbetaald. Het tijdstip waarop de lening moet worden terugbetaald en het rentepercentage dat over de lening betaald wordt, moet vermeld staan in de toelichting op de balans. Vooral dient men erop te letten dat er geen te hoge rente (in vergelijking met de normale 'marktrente') moet worden betaald. De ondernemingsraad moet trouwens steeds om advies gevraagd worden bij het aantrekken van zulke grote leningen, en daarbij dient de directie de nodige informatie te verschaffen over de noodzaak van de lening en alle voorwaarden die eraan verbonden zijn. De lening wordt vaak verstrekt door speciale financieringsmaatschappijen van het concern die dan gevestigd zijn in Zwitserland, Nederlandse Antillen, Luxemburg of andere belastingparadijzen.

zoeken bij

Y31

K 3/K 7

K 6/K 2/W o
V o
J12

I 7/I 8/I 9
I 6

J19/J 2

X 9/M25/N20
B46

Tenslotte zijn er nog de meer onzichtbare financiële stromen die plaatsvinden tussen een dochterbedrijf en de rest van het concern. 'Onzichtbaar wil in dit geval zeggen dat er geen enkele openbare bron is waaruit we deze gegevens kunnen halen. De gegevens zijn alleen binnen de onderneming zelf te vinden, vooral binnen enkele stafafdelingen. Tot die 'onzichtbare' stromen horen op de eerste plaats de bedragen die elk dochterbedrijf moet betalen voor centrale stafdiensten (bijvoorbeeld planning, juridische dienst, administratie, dokumentatie) en voor alles wat erop het hoofdkantoor gebeurt. De manier waarop de **kosten van centrale stafdiensten** en hoofdkantoor worden verdeeld over de verschillende dochtermaatschappijen ligt niet vast en daarmee kan dus geschoven worden. Het ene dochterbedrijf kan zo 'uit de wind gehouden' worden terwijl een ander dochterbedrijf een meer dan evenredig deel van de concernlasten moet betalen.

Een andere stroom die meestal onzichtbaar wordt gehouden wordt gevormd door de bedragen die een dochterbedrijf aan het moederbedrijf moet betalen voor het gebruik van technologie en de merknaam (jawell) van het concern. Deze bedragen die meestal worden aangeduid als **royalties**, worden tamelijk willekeurig vastgesteld, bijvoorbeeld als een vast percentage van de omzet. Op zo'n manier kan het om tientallen miljoenen gulden per jaar gaan. Voor een dochterbedrijf zijn dit kosten die de winst drukken. Voor de moedermaatschappij zijn het inkomsten die bijna geheel bij de winst geteld kunnen worden. Voor een ondernemingsraad kan het zeer de moeite waard zijn om aan de direktie over het systeem van royaltybetaling nadere informatie te vragen.

Een ander manier, tenslotte, om winsten over te bevelen uit dochterondernemingen is het opzetten van constructies waarbij de moedermaatschappij machines en/of gebouwen verhuurt aan de dochtermaatschappij. De jaarlijkse huurbedragen kunnen de resultaten van de dochtermaatschappij erg negatief beïnvloeden. Bij grote NV's en BV's in Nederland dienen de leaseverplichtingen te worden genoemd in de toelichting op de financiële jaarrekening.

zoeken bij

K 7/J12

M45/Y31

J12/K 8/K 2

I 7

VRAAG 15 *Wat is de achtergrond van de reorganisaties die bij deze onderneming zijn doorgevoerd?*

zoeken bij

Bij VRAAG 9 kwamen aan de orde waar we algemene informatie over het beleid van MNO kunnen vinden. Wanneer veel informatie over het beleid wordt gevonden, bestaat die meestal uit verschillende losse stukjes en beetjes. In het ene bericht leest men over een overname, op een andere plek leest men over een sluiting van een fabriek, op een weer andere plaats leest men over een nieuwe investering in bijvoorbeeld de Verenigde Staten, enzovoorts. Wanneer men slechts weinig over het beleid van een bepaalde MNO kan vinden is dat een probleem. Maar als men erg veel informatie vindt kan dat ook een probleem zijn. Hoe kan men tussen al deze bomen het bos ontdekken? Met andere woorden hoe kan men in alle die losse berichten en gebeurtenissen de grote lijn ontdekken van het beleid van die MNO? Wat is de samenhang tussen al die afzonderlijke handelingen en activiteiten van dit concern? Kunnen we er een lijn in ontdekken die ons misschien iets zegt over het beleid van het concern in de toekomst.

Z21/Z12/Z 8

De meeste grote MNO kennen een systeem van planning, waarbij de hoofdlijnen van het beleid voor een aantal jaren vooruit worden vastgelegd (zie VRAAG 8). Dat betekent dat er een zekere lijn zit in het beleid en achter al de losse gebeurtenissen die we kunnen waarnemen. Werknemers hebben er belang bij om geïnformeerd te worden over de meerjarenplanning. Een Centrale Ondernemingsraad (COR) heeft daar in Nederland recht op, maar ook een ondernemingsraad bij een dochteronderneming. In de CAO's staat in veel gevallen ook vastgelegd dat de vakbonden ieder jaar minstens één keer geïnformeerd worden over het investeringsbeleid in de komende periode (een half jaar of een jaar).

K 5

J17/J16

V o/K 6/G16

Hoewel de meeste MNO een meerjarenplan kennen, zullen ze dat soms glashard ontkennen. Dan hoeven ze er ook geen informatie over te verstrekken die door concurrenten of vakbonden gebruikt zou kunnen worden. In zo'n geval zal een ondernemingsraad of vakbond moeten "bewijzen" dat er een meerjarenplanning bestaat. Goede contacten met werknemers die bij stafdiensten werken, kunnen daarvoor van nut zijn.

K 3/K 7/K 6

Als we geen beslag kunnen leggen op meerjarenplannen en toch een beeld willen vormen van de toekomstplannen, is de zogenaamde **portfolio-analyse** daarvoor een hulpmiddel. Van oorsprong is het een hulpmiddel dat gebruikt wordt in directiekamers om de zwakke en sterke producten of markten te onderscheiden en daar een beleid voor

Z 8/X 1

de toekomst op te baseren. Alle groepen produkten die de onderneming maakt of verkoopt, worden voor dit doel verdeeld in groepen op dezelfde wijze als dat bij VRAAG 12 (onderdeel d) is gedaan: "sterren", "wilde katten", "honden" en "melkkoeien". Voor ieder van deze groepen produkten zal een MNO een bepaald investeringsbeleid hanteren:

- * **wilde kat (kansrijk produkt):** investeren om het marktaandeel te vergroten door uitbreiding van de capaciteit en investeringen in onderzoek en ontwikkeling. Als het concern inschat dat dit teveel geld gaat kosten, verkoopt men zo'n onderneming en stapt uit de markt.
- * **ster(groei)maker:** investeren om het marktaandeel te behouden en de produktkwaliteit op peil te houden.
- * **melkkoel (geld)maker:** de MNO zal zoveel mogelijk besparen op de kosten, zodat men de goedkoopste aanbieder blijft. Dat betekent doorgaans dat weinig geïnvesteerd wordt, of dat alleen rationaliseringsinvesteringen (met een korte 'terugverdiensijd') gedaan worden.
- * **hond (zwak produkt):** produkten die de MNO geld kosten en weinig toekomstkansen bieden. Meestal houdt men ermee op, sluit, reorganiseert of verkoopt de dochterbedrijven die dit soort produkten maken. Of men houdt nog een deel van deze produkten omdat die op een klein stukje van de markt nog goed lopen.

De hier beschreven strategie voor de verschillende groepen produkten zullen we natuurlijk niet in alle gevallen ook zo aantreffen. In grote lijnen zal het beeld wel overeenkomen met de investeringsstrategie die we bij veel grote concerns aantreffen. Wanneer een ondernemingsraad of bedrijfsledengroep van een vakbond van tijd tot tijd de produkten van de eigen onderneming (en/of die van de hele MNO) kritisch onder de loep neemt en ze indeelt in de vier groepen die we hierboven (en bij VRAAG 12) hebben onderscheiden, zullen reorganisaties, investeringsstops, personeelsstops of ontslagen waarschijnlijk ook niet als donderslagen bij heldere hemel komen. Een gewaarschud mens telt immers voor twee.

De portfolio-analyse kan een belangrijk hulpmiddel zijn, maar heeft natuurlijk ook zijn beperkingen. Deze moeten we in de gaten houden, anders leidt het tot onjuiste conclusies. In de eerste plaats gaan analyses m.b.v. de portfolio-methode er vaak van uit dat de onderneming over veel keuzevrijheid beschikt. Kleinere of middelgrote MNO hebben soms maar een zeer beperkt scala produkten, waarmee tot dan toe hun hele bestaan is verbonden (geweest). Ze beschikken nauwelijks over de mogelijkheid om daarvan af te stappen. Banken of andere financiers kunnen hun keuzevrijheid beperken, of zelfs bepaalde keuzes (bijv. het afstoten van een bedrijfsonderdeel) af-

K 6

C o/D o/E o
F o

dwingen. Grote MNO in bedrijfstakken die erg kapitaalintensief zijn (veel investeringen per werknemer) kunnen soms alleen ten koste van veel kapitaalverlies van hun huidige produkt naar een ander overstappen. Dat beperkt natuurlijk hun keuzemogelijkheid. Voor de MNO die veel halffabrikaten, onderdelen of hulpstoffen voor andere ondernemingen maken, dient men voorzichtig te zijn met konklusies op basis van de portfolio-analyse. De markt voor deze produkten staat immers niet op zichzelf, maar is afhankelijk van de markt van eindprodukten. Sommige markten (zoals de bouwmarkt) zijn ook sterk afhankelijk van politieke besluitvorming.

Tenslotte kan ondernemingsleiding van een groot concern ook los van de marktontwikkeling en groei kansen van bepaalde produkten, tot beleidsveranderingen komen. Al loopt het produkt van een bepaalde dochteronderneming nog zo goed en heeft nog zoveel toekomstkansen, toch kan een koncerndirectie besluiten om zo'n dochterbedrijf af te stoten omdat het bijvoorbeeld teveel afwijkt van het totale produktenpakket van het concern. Op dezelfde manier kan men besluiten "honden" te handhaven, omdat men niet te afhankelijk wil worden van de toelevering van andere ondernemingen. Het concernbeleid kan dus (mede) gebaseerd zijn op andere strategische motieven dan de marktontwikkeling. In de jaarlijkse beleidsverklaring in het jaarverslag vindt men zulke motieven soms genoemd.

De verklaringen die door de MNO of direkties van dochterbedrijven zelf geven voor bepaalde (pijnlijke) reorganisaties kan men niet zonder meer voor waar aannemen. Meestal legt men de oorzaak ('de schuld') bij anderen of bij door hen niet te beïnvloeden factoren: de "harde gulden", de "te hoge lonen", de "te strenge milieuwetgeving", de "te hoge sociale lasten", enz. Zelden zal men in een persbericht of publieke verklaring tegenkomen dat de ondernemingsleiding de hand in eigen boezem steekt voor fouten die men zelf gemaakt heeft: foute marktinschattingen, te laat uitgevoerde investeringen, onvoorzichtige financiering, slecht kwaliteitsbeleid, te weinig innovatie, etc.

De doorvoering van reorganisaties in ondernemingen verloopt in veel gevallen in een aantal fasen:

1. Voorbereiding en aanleiding. De direktie constateert dat de zaken niet lopen zoals gewenst, de Bank of andere kredietverschaffers worden lastig.

2. Fase van "stil" onderzoek. De ondernemingsleiding besluit tot een intern onderzoek door eigen stafdiensten om aan de ongewenste toestand een einde te maken. Dit interne onderzoek mondt uit in een voorstel tot reorganisatie. Daarbij komen in de regel nog meerdere alternatieve "oplossingen" in aanmerking. De direktie van de dochtermaatschappij besluit in overleg met de koncern-direktie

zoeken bij

I 5/I 7/C o
C 4/D o/D19
H10

Z12

tot de reorganisatie. Meestal maakt men dan al een keuze uit de nog openstaande alternatieven. Een extern adviesburo krijgt de opdracht om de situatie en de direktie-alternatieven te onderzoeken en uit te werken. Aan de OR moet advies gevraagd worden over de inschakeling van zo'n adviesburo en de opdracht die dat buro krijgt. Dit is een zeer belangrijk moment voor werknemersorganisaties, wil men nog invloed uitoefenen. Belangrijk is ervoor te zorgen dat het externe adviesburo ook "hun" alternatieven moet onderzoeken.

3. Fase van "openbaar" onderzoek. Een extern adviesburo (zoals McKinsey of Berenschot) is meestal enkele maanden bezig met zijn onderzoek en brengt steeds tussendoor verslag uit aan de direktie. In die tussentijdse besprekingen worden meestal belangrijke knopen doorgehaakt: bepaalde alternatieve "oplossingen" worden weggestreept, andere moeten beter uitgewerkt worden, sommige argumenten moeten verder opgeklopt worden, etc. Voor werknemers kan het van belang zijn om bij de tussentijdse besprekingen aanwezig te zijn. Immers, wanneer het eindrapport van het adviesburo komt, heeft dat in 8 van de 10 gevallen al de instemming van de direktie. De nog aanwezige alternatieven in het rapport vormen vaak een schijn-keuze waarover OR en vakbonden zich nog mogen buigen. Terwijl deze laatste nog advies moeten uitbrengen of met een standpunt moeten komen, zal de direktie intern al bezig zijn met de uitvoering van de reorganisatie: maken van ontslaglijsten, concepten voor afvloeiingsregelingen, opzeggen van leveringskontrakten, etc. Officieel mag dat natuurlijk niet voordat de OR heeft geadviseerd. De OR kan op verschillende manieren pogen om haar eigen plannen uit te werken en de tijdsplanning van de direktie te doorbreken. Het vragen van extra informatie en het inschakelen van een externe adviseur door de OR kan ruimte en mogelijkheden scheppen voor alternatieven die gunstiger zijn voor de werknemers. Nadat de OR eenmaal zijn advies heeft uitgebracht (voor of tegen) verliest deze zijn invloed op het reorganisatiebesluit dat de direktie zal nemen. In enkele gevallen zijn er beroepsmogelijkheden tegen direktiebesluiten (kort geding, Ondernemingskamer).

4. Fase van de uitvoering. De reorganisatie wordt doorgevoerd: persbericht, ontslagaanvragen, invoering automatisering, fusie, nieuwe organisatiestructuur, ontmanteling van delen van het bedrijf, of andere stappen, al naar gelang het soort reorganisatie.

Reorganisaties vinden in veel gevallen plaats na de nodige machtsstrijd. Een van de belangrijkste tegenstellingen daarbij is meestal die tussen werkgevers en werknemers. Daarbij zijn er nog verschillende personen en instanties die tussenposities innemen.

zoeken bij

J19/J 2

Y10

K o

J12

Z12/Z 8

J12/J11/J 2

J 6/J 7

I17/M19

**MACHTSVELD VAN MENSEN EN BELANGEN DIE TE MAKEN KUNNEN HEBBEN
MET DE REORGANISATIE**

	Werkgeverszijde	Tussenposities?	Werknemerszijde
Binnen de onderneming	<ul style="list-style-type: none"> - vestigingsdirectie - groepsdirectie - centrale directie - Raad van Bestuur - staffunctionarissen - aandeelhouders en Raad van Commissarissen - directies van andere vestigingen 	<ul style="list-style-type: none"> - staffuncties - ongeorganiseerden - soms: lokale directie 	<ul style="list-style-type: none"> - bfg FNV - bond - bfg-en van andere bonden - verhoudingen in de OR en COR - onderhandelingspositie <ul style="list-style-type: none"> - vestigingsniveau - groepsniveau - concernniveau - de bond in andere vestigingen
Buiten de onderneming	<ul style="list-style-type: none"> - banken en andere financiële instellingen - werkgeversorganisaties - toeleveranciers - afnemers - concurrenten 	<ul style="list-style-type: none"> - overheid <ul style="list-style-type: none"> - ministerie EZ (steun?) - partijen in parlement - provincie - gemeente - publiciteit <ul style="list-style-type: none"> - plaatselijke kranten - landelijke kranten - radio en t.v. - rechter 	<ul style="list-style-type: none"> - bondsdistrict - vakbondspubliciteit - steun vanuit plaatselijke actiegroepen, linkse partijen e.d. - steun vanuit werknemers bij toeleveranciers, afnemers en concurrenten

Bron: Industriebond FNV (Z 12).

In het volgende schema worden postjes binnen dit machtsveld aangegeven, zoals we die vaak tegenkomen bij reorganisaties in ondernemingen.

VRAAG 16 *Hoe kom ik te weten in welke Derde Wereld-landen deze multinational actief is? Met wat voor activiteiten?*

zoeken bij

Om deze vraag te kunnen beantwoorden zullen we allereerst moeten beschikken over een lijst van alle ondernemingen die door de MNO via aandelen of andere manieren beheerst worden. Bij VRAAG 4 wordt aangegeven hoe men hieraan kan komen. Hebben we eenmaal zo'n lijst dan weten we in welke Derde Wereld-landen de MNO dochterbedrijven heeft. Alleen is dan nog onbekend wat voor soort activiteiten de ondernemingen in die landen uitvoeren, wat voor produkten ze maken of verkopen. Zelfs over elementaire dingen als het adres beschikken we niet.

B o/B27/B28
B30/B31/B36
B37/Y23

Dit soort basisinformatie kan men in een aantal gevallen vinden in bepaalde internationale naslagwerken. Voor de grotere en meer ontwikkelde Derde Wereld-landen, zoals Brazilië, India, Zuid-Korea, Thailand en Nigeria, bestaan afzonderlijke boekwerken met dit soort informatie. De EVD in Den Haag heeft een grote sortering ervan in de leeszaal staan. Gaat het om een dochteronderneming van een Nederlands moederbedrijf dan kan de informatie over die onderneming ook worden verkregen via de Nederlandse ambassade in dat land. De Nederlandse ambassades stellen (voor intern gebruik) regelmatig lijsten samen van de Nederlandse dochterondernemingen in "hun" land. In een aantal Derde Wereld-landen moeten dochterondernemingen van buitenlandse MNO zelf, als ze een bepaalde omvang hebben, eigen jaarverslagen publiceren (zie hierover verder bij VRAAG 2).

012

Y 3/M41

I 6

Wil men meer te weten komen over activiteiten van een MNO in een bepaald Derde Wereld-land dan is men in het algemeen aangewezen op spuurwerk. Veel Derde Wereld-landen hebben bijvoorbeeld eigen zakentijdschriften, zoals "Business Venezuela", "Korea Business", "Thailand Business Review", etc. Alleen al de advertenties hierin leveren soms informatie over de activiteiten van een bepaalde MNO. Daarnaast treft men op onregelmatige tijden ook achtergrondartikelen over ondernemingen en bedrijfstakken, informatie over grote orders, projekten en de ondernemingen die daarbij betrokken zijn. Heeft men de tijd, dan loont het de moeite om bij de EVD een paar jaargangen van dergelijke tijdschriften door te nemen. Men vindt bij de EVD een catalogus met tijdschriftartikelen, die meestal is bijgewerkt tot een half jaar geleden. Men kan daarin zoeken op bedrijfstakken en landen.

D o/Z29/012
M30/H10

012

Grote orders, projekten en investeringen in Derde Wereld-landen worden vermeld in de internationale financiële pers en in die van een bepaalde landengroep. Van de

D o/D 1/D 2
D 3/D 5/etc

Nederlandse financiële pers heeft men voor dit doel veruit het meeste aan Het Financiële Dagblad en het blad Exportmagazine dat door de EVD wordt uitgegeven.

In de vakbladen voor een bepaalde bedrijfstak zal men de grote orders, projecten en investeringen in Derde Wereld-landen ook beschreven vinden.

In een aantal Derde Wereld-landen bestaan uitstekende onderzoeks- en documentatie-instellingen die zich bezighouden met het internationale bedrijfsleven in hun land. Al dan niet met een bemiddeling via TIE (Transnationals Information Exchange) kan men op hen een beroep doen met vragen over een bepaalde dochteronderneming in hun land.

Tenslotte zijn er veel bedrijfsactiviteiten (goederenleveranties, projecten) in Derde Wereld-landen die door MNO worden uitgevoerd met financiering via ontwikkelingshulp. Bij VRAAG 18 wordt beschreven hoe men hierover meer informatie kan vinden.

zoeken bij

C 4/G 6/Z36

F o/E o/Z29
Y39/Y 9

P 4/P20/P21
P24/P25

021

Z26

VRAAG 17 Welke effecten heeft het beleid van deze multinational op de situatie in Derde Wereld-landen?

zoeken bij

Dit is een vraag die erg breed is en waar dus vele kanten aan zitten. Meestal zullen we de vraag nauwkeuriger kunnen formuleren, bijvoorbeeld gericht op een bepaald land. Dat maakt het al een stuk gemakkelijker zoeken. Ook maakt het natuurlijk nogal wat uit in welke effecten we vooral geïnteresseerd zijn: gevolgen voor de werkende bevolking, de inkomensverdeling, het milieu, de economische structuur van het land, de betalingsbalans, de kleine lokale bedrijven, het politieke systeem, enz. Naarmate de vraag beter omschreven wordt, zal het zoeken ook eenvoudiger worden.

Z32/X10

Wanneer men het heeft over het effect van MNO-activiteiten op een Derde Wereld-land zal men een onderscheid moeten maken tussen de effecten van het beleid van die ene MNO en wat alle MNO samen in zo'n land teweeg brengen. Elke MNO afzonderlijk profiteert van de verhoudingen die men in zo'n land aantreft, wanneer men daar een dochteronderneming start: de lage lonen, lage belastingen, de lange werkweken, het ontbreken van een sterke vakbeweging, de soms slecht ontwikkelde zorg voor het milieu, een vaak korrump politiek systeem, etc. Alle MNO samen dragen door hun beleid er meestal toe bij dat die toestanden in stand blijven of zelfs erger worden.

Iedere Nederlandse onderneming in Zuid-Afrika maakt gebruik van het apartheidssysteem. Iedere onderneming zal zeggen dat ze zich aanpast aan de lokale wetten en omstandigheden. Zij zal zich daarachter verschuilen. Maar wanneer alle buitenlandse MNO in Zuid-Afrika van vandaag op morgen zouden besluiten om blank en gekleurd volledig als gelijk te gaan behandelen, dan zou het snel afgelopen zijn met het hele apartheidssysteem in dat land. Het is daarnaast ook duidelijk dat sommige bedrijven meer bijdragen aan het voortbestaan van het onderdrukingsregiem in Zuid-Afrika dan anderen. Shell bijvoorbeeld is een van de bedrijven die een sleutelrol vervullen bij de energieleveranties waarmee de industrie en het militaire apparaat in Zuid-Afrika draaiende blijven.

T 1/T21/T19

T19/T21

Over de totale politieke en sociale situatie in Derde Wereld-landen kan men het best informatie inwinnen bij de vele landenkomitees en landengroepen die in Nederland bestaan. Deze groepen hebben bijna altijd ook contacten met verwante groepen in andere landen, zodat het mogelijk moet zijn over vele landen snel sociaal-politieke informatie te verzamelen. De NOVIB publiceert

T o/Y 1

U o

T23

voor alle ontwikkelingslanden afzonderlijk een brochure waarin men kort en bondig de belangrijkste sociale, economische en politieke informatie over dat land vindt.

De informatie over de sociale en politieke situatie in een Derde Wereld-land kan men behalve uit de Nederlandse en buitenlandse pers ook halen uit allerlei meer gespecialiseerde tijdschriften, zoals het Nederlandse blad "Onze Wereld" of tijdschriften die zich met een bepaalde regio bezighouden.

De ondernemingen zelf ontleen hun informatie over dit soort zaken vaak aan de meer "ondernemersvriendelijke" bronnen.

Over de sociale situatie in Derde Wereld-landen kunnen we statistische informatie aantreffen in verschillende naslagwerken. Veel van deze publikaties (o.a. ILO) zijn echter gebaseerd op cijfers die door de regeringen van die landen zijn verzameld en doorgegeven. Daarin wordt de situatie soms wat rooskleuriger voorgesteld dan ze in feite is.

De MNO kunnen niet direkt beschouwd worden als de voorvechters van de vakbondsvrijheid en vakbondsrechten in de Derde Wereld. Het enige belang dat de ondernemingen bij hun bestaan hebben, zou kunnen zijn dat vakbonden in sommige situaties "gebruikt" worden om uit de hand gelopen arbeidsconflicten te kanaliseren. In veel Derde Wereld-landen stuiten de lokale vakbonden op passieve tegenwerking tot soms actieve tegenstand (in de vorm van knokploegen en individuele terreur) van de MNO-dochterondernemingen. Over de rol van afzonderlijke MNO bij de naleving of het met voeten treden van vakbondsrechten, kan men informatie inwinnen bij de Nederlandse vakbonden en de internationale federaties waarbij deze zijn aangesloten. Verschillende onderzoeksgroepen in de Derde Wereld zijn uitstekend op de hoogte van de vakbondssituatie aldaar. Ze staan vaak in nauw contact met de plaatselijke vakbonden.

De aanwezigheid en het optreden van MNO in de Derde Wereld blijven niet zonder effect op de economische ontwikkeling van deze landen. Een belangrijk gevolg is dat ze de economische structuur van deze landen meestal ingrijpend veranderen. In de plaatselijke landbouw zorgen hun belangen er voor dat in plaats van voedselgewassen voor de lokale bevolking steeds meer handelsgewassen gekweekt worden. Vaak zijn die bestemd voor export naar de geïndustrialiseerde westerse landen. In verschillende landen is dit een van de belangrijkste oorzaken van de voedselcrisis. Door hun grote internationale omvang en het kapitaal waarover ze kunnen beschikken, zijn de MNO in staat kleinere lokale ondernemingen uit de markt te drukken of aan zich ondergeschikt te maken. Dat

zoeken bij

G12/G 1/H o
D o

H15/H24/H27
D o/R o/S o

L o/L 9/L10
L15/L19/Y18

V o/W o

P 4/P 5/P17
P20/P21/P33
P 1

X10/X13/X12
O 7

betekent dan dat deze ondernemingen niet meer in de eerste plaats gericht zijn op produktie voor de lokale behoeften en konsumptie. Hun funktioneren en het soort produkten dat ze maken wordt ondergeschikt gemaakt aan de wereldwijde strategie van een internationaal concern. Die strategie is vooral gericht op de markten waar het meest te verdienen valt. Dat zijn in veel gevallen de markten in de westerse wereld. Uitzondering op die regel vormen de produkten van de voedingsmiddelen-industrie en andere eerste levensbehoeften waarvoor ook in Derde Wereld-landen een grote markt bestaat. Er zijn maar weinig ontwikkelingslanden waar een grote binnenlandse markt bestaat voor duurzame konsumptiegoederen, zoals auto's. Slechts in landen die zelf olie produceren of in de wat rijkere ontwikkelingslanden (zoals Brazilië) treft men dat aan. In veel ontwikkelingslanden is de koopkracht gekoncentreerd in de steden, en dan ook nog voornamelijk bij de rijkere bovenlagen van de bevolking.

Heel vaak hoort men het argument noemen dat MNO toch in elk geval heilzaam voor Derde Wereld-landen zijn, omdat ze voor werkgelegenheid zorgen. Men kan niet in algemene zin zeggen dat dit waar of onwaar is. Het moet van geval tot geval kritisch bekeken worden. Dat ze zelf voor werkgelegenheid zorgen in het eigen dochterbedrijf is meestal wel duidelijk (tenzij puur lokale bedrijven worden overgenomen). Het gaat echter ook om wat voor effecten hun activiteiten hebben voor de totale werkgelegenheid in een bedrijfstak, streek of land. Doordat ze met hun moderne kapitaalintensieve produktiemethoden de kleine en ambachtelijke bedrijven (zeer arbeidsintensief) uit de markt drukken, leidt hun optreden per saldo vaak tot meer afbraak dan schepping werkgelegenheid. In Indonesië bijvoorbeeld leidde de opkomst van de moderne textielfabrieken (vaak MNO) tot meer afbraak van werkgelegenheid in de traditionele batikindustrie dan wat de textielfabrieken aan werkgelegenheid met zich mee brachten.

De grondstoffenvoorraden in Derde Wereld-landen worden beheerst door slechts een handjevol grote internationale concerns. Het grootste deel van de internationale handel van Derde Wereld-landen is in handen van een betrekkelijke kleine groep MNO. Zeer veel Derde Wereld-landen zijn voor hun export en economische ontwikkeling nog steeds afhankelijk van slechts een of enkele grondstoffen: koffie, thee, tabak, cacao, bananen, bauxiet, olie, koper, enzovoorts. Deze produkten worden internationaal verhandeld door een klein aantal ondernemingen, die op de internationale markt hun eigen belangen najagen. Maar al te vaak zijn die belangen niet in overeenstemming met de belangen van de afzonderlijke Derde Wereld-landen.

zoeken bij

Z32/N14/N27

G18/I 3/M 4

N16/N27/P15
O 8/M23/M24

T18

N27

Het optreden van MNO leidt ertoe dat de economische ontwikkeling in de Derde Wereld gericht wordt op de wensen en belangen van de koopkrachtige markt in de geïndustrialiseerde, 'rijke' landen in plaats van op de eigen mogelijkheden en behoeften van de Derde Wereld-landen zelf. Het functioneren van MNO heeft in veel Derde Wereld-landen bijgedragen tot het ontstaan betalingsbalansproblemen en hoge buitenlandse schulden. (Zie ook paragraaf 1.1 van dit boek). Regeringen van Derde Wereld-landen proberen desondanks MNO te verleiden tot investeringen in hun land door het bieden van speciale voordelen, zoals vrijstelling van belastingbetaling, investeringpremies, het opzetten van speciale exportzones, het aanbieden van bedrijfspanden en gratis infrastructuur (wegenaanleg, basisvoorzieningen). Vooral het opzetten van exportzones wordt erg populair. In deze zones (gebieden) mogen zich MNO vestigen die puur voor de export produceren. Ze genieten daar allerlei extra voordelen, zoals vrijstelling van invoerrechten, zeer "soepele" arbeidswetgeving (bijvoorbeeld op gebied van arbeidsomstandigheden en ontslagrecht), soms vrijstelling van minimumloon-bepalingen en beperking van vakbonds-vrijheid. De exportzones worden ook wel 'free trade zones' genoemd.

Over de economische situatie in Derde Wereld-landen waar alle MNO afzonderlijk mee te maken hebben en die door hen voor een belangrijk deel ook wordt veroorzaakt, is veel informatie te vinden. In de meeste van de zojuist genoemde bronnen kan men ook informatie aantreffen over de economische situatie. Daarnaast zijn er talrijke andere bronnen met statistische informatie over landen.

Onderzoeks- en documentatiecentra als DWC, SOMO, MOL en OSACI beschikken over veel publikaties die informatie geven over het **gedrag van afzonderlijke MNO** in Derde Wereld-landen. Bij de onderzoeksgroep SOBE vindt men een omvangrijke documentatie over de gedragingen van Philips in de Derde Wereld en hier. Door middel van het internationale netwerk Transnationals Information Exchange (TIE) zijn de genoemde groepen verbonden met talrijke onderzoeksinstellingen en actiegroepen in het buitenland, welke zich eveneens met MNO bezighouden.

Behalve de zojuist genoemde breed georiënteerde groepen zijn er gespecialiseerde (actie)groepen die zich bezighouden met een bepaald soort MNO of een bepaald soort gedragingen. Voorbeelden daarvan zijn:

* de rol van farmaceutische concerns en medicijnen-industrie in de Derde Wereld;

zoeken bij

P15/Z32

Z13/N22/N29
N31/M16

H15/H 4/H24
H28/Y42

L o/L 18/L 11
L 9/L 6/L 15

O 8/019/014
015

017

021

P o

T o/Y 1

T36/N19/U 2

	zoeken bij
* de rol van MNO in Zuid-Afrika en Namibië;	T 1/T19/T21
* de rol van agro-industriële MNO in de wereldvoedselproductie, speciaal voor wat betreft de Derde Wereld;	O 7/O15/O 3 T 7/P10/P26 T26/T28/P12 S 2
* MNO en mensenrechten in de Derde Wereld;	T 3/P23/P27 O15/P36/U 4
* MNO en kernenergie/uraniumwinning in de Derde Wereld;	P35/T38/O16 P27
* de rol van MNO t.a.v. de positie van vrouwen in de Derde Wereld en in de internationale arbeidsverdeling;	P39/P34/U 9 P 4
* MNO en de wapenindustrie/bewapening van de Derde Wereld;	O15/M54/N26 T38/P11/P23 P32/S20/T28
* MNO in Latijns-Amerika;	O14/T o/P 8 P20/P24/P31
* MNO in Zuidoost-Azië;	P 4/P 5/P33 P38/P21/P34 P37/T18/T22
* de rol van MNO bij de vormgeving en besteding van ontwikkelingshulp.	O19/T 4/T 7 T20/T28/T37

Over verder buitenlandse groepen en instellingen die zich speciale onderwerpen t.a.v. MNO in de Derde Wereld bezighouden, kan men informatie krijgen bij o.a. TIE.

Naast alle eerder genoemde informatiebronnen bestaan een aantal prima tijdschriften die vanuit een kritische instelling regelmatige grondige artikelen publiceren over de effecten van ondernemingsbeleid in afzonderlijke Derde Wereld-landen.

021

G 1/G12/H 1
H 2/H16/H17
H20/H23/H25
H29

VRAAG 18 *Hoe is deze multinational
betrokken bij (Nederlandse)
ontwikkelingshulpprogramma's?*

De bedragen die de 'rijke' landen jaarlijks uitgeven aan ontwikkelingshulp, vormen maar een kleine fractie van wat aan bewapening per jaar wordt uitgegeven. In 1980 werd in de wereld 19 maal zoveel aan bewapening uitgegeven als de uitgaven aan officiële ontwikkelingshulp van de rijke OESO-landen. Sindsdien is de verhouding alleen nog maar schever geworden. Desondanks loopt de stroom ontwikkelingshulpgelden in de miljarden dollars per jaar. Een deel van die ontwikkelingshulp wordt gegeven via multinationale organisaties zoals de Verenigde Naties, dit noemt men de multilaterale hulp. Daarnaast bestaat de bilaterale hulp, dat is de hulp die rechtstreeks door het ene land aan het andere land wordt gegeven. De bilaterale ontwikkelingshulp vormt het grootste gedeelte van de officiële ontwikkelingshulp, ook in Nederland. Een groot deel van de bilaterale hulpverlening is gebonden hulpverlening. Dat betekent dat het Derde Wereld-land dat de hulpgelden ontvangt, deze niet vrijelijk mag besteden. Door het hulpgevend land worden voorwaarden gesteld aan de besteding: waar (in welk land) en aan welke goederen of projecten het geld besteed moet worden. Bij de zogenaamde "gedeeltelijk gebonden" hulp mag het geld worden besteed in andere ontwikkelingslanden.

Bijna iedere nationale overheid die ontwikkelingshulp verstrekt wil helaas nog steeds dat de Derde Wereld-landen het overgrote deel van de bilaterale hulpbedragen besteden bij bedrijven in het donorland. Zelfs wil men van de bedragen die via de multilaterale kanalen verstrekt worden, een groot deel terugzien in de vorm van bestedingen in eigen land. In de periode 1980-1982 werd van de Nederlandse bilaterale hulp 65 à 70% bij Nederlandse bedrijven besteed. Ook het merendeel van de Nederlandse multilaterale hulp wordt uiteindelijk weer bij Nederlandse ondernemingen besteed. Zowel in Nederland als andere landen zijn het doorgaans de grotere (multinationale) ondernemingen die profiteren van de ontwikkelingshulp-orders.

Het feit dat de Derde Wereld-landen de hulp moeten besteden in het donorland betekent niet alleen een vorm betutteling. Het leidt er in veel gevallen toe dat door het Derde Wereld-land te duur ingekocht moet worden (te weinig keuze en concurrentie). Het kan betekenen dat gekozen moet worden voor goederen of projecten die niet of weinig aansluiten bij de lokale mogelijkheden en behoeften in het Derde Wereld-land, doordat ze te groot-schalig zijn, technisch te geavanceerd, te weinig gebruik

zoeken bij

L 3/L14/L15
L 9

N30/N10/N11

Z20/G 3

M55/019/Z26
T37

maken van de lokale hulpbronnen en teveel van geïmporteerde hulpbronnen, lokale bedrijfjes uit de markt gekonkurreerd worden, enzovoorts.

Door (multinationale) ondernemingen wordt de ontwikkelingssamenwerking vaak gezien als een vorm van afzetfinanciering in landen waar ze onder normale commerciële voorwaarden niet of moeilijk zouden kunnen leveren. De MNO en andere ondernemingen die azen op orders via ontwikkelingshulp hebben een aantal kanalen om hun doel te bereiken. Dat kan via een actieve lobby bij de betrokken Nederlandse ministeries of bij de regering van het betreffende Derde Wereld-land. Sommige ondernemingen brengen daarbij eigen projektvoorstellen in. Goede relaties met de ingenieurburo's die het ministerie van advies dienen, kunnen een belangrijke rol spelen om de gewenste orders uiteindelijk binnen te slepen.

Aan de kant van Nederlandse overheid wordt het ontwikkelingshulpbeleid vooral gemaakt door wat in de volksmond heet het Ministerie van Ontwikkelingssamenwerking, maar wat in feite een hoofdafdeling (DGIS) van het Ministerie van Buitenlandse Zaken is. Sinds het begin van de jaren '80 zijn door DGIS een aantal nota's geschreven waarin wordt aangegeven hoe de relatie tussen bedrijfsleven en ontwikkelingssamenwerking eruit moet zien. Deze nota's zijn verkrijgbaar bij de Voorlichtingsdienst Ontwikkelingssamenwerking en bij de Staatsuitgeverij, maar zijn natuurlijk ook in te zien bij allerlei bibliotheken. Het beleid van het ministerie wordt uitvoerig beschreven in een aantal (gratis) voorlichtingstijdschriften. Naast het 'Ministerie van Ontwikkelingssamenwerking' (DGIS) hebben ook het Ministerie van Landbouw en Visserij en het Ministerie van Economische Zaken (afdeling Buitenlandse Economische Betrekkingen) invloed op de vormgeving van een deel van de Nederlandse ontwikkelingssamenwerking. De bedrijvenlobby vindt hoofdzakelijk via deze beide ministeries plaats. Vooral door hun invloed balanceert de Nederlandse ontwikkelingshulp voortdurend op 't randje van exportbevordering en 'echte' ontwikkelingshulp.

Informatie over **afzonderlijke projekten of goederenleveranties** waar Nederlandse (multinationale) ondernemingen bij betrokken zijn, kan men vinden in het jaarlijkse overzicht dat het ministerie elk jaar publiceert en in het maandelijkse blad "Bestedingswijzer ontwikkelingssamenwerking", dat eveneens door DGIS wordt gepubliceerd. In beide vindt men de resultaten van het bilaterale bestedingsoverleg dat de Nederlandse overheid met afzonderlijke Derde Wereld-landen heeft gevoerd, uitgesplitst naar land en projekt. Een wekelijks of tweewekelijks overzicht van aanbestedingen en tenders voor projekten

zoeken bij

019

M36/M55

M55

M52

M 3/M47

G 3/G 9/G 4

M35/M34

Z26

G 4/Z23

die met multilaterale of buitenlandse ontwikkelingshulp worden gefinancierd, kan men vinden in de bladen 'Exportmagazine' en 'Development Business'.

Door een aantal Nederlandse instellingen en onderzoeksgroepen zijn onderzoeken verricht naar de betrokkenheid van Nederlandse ondernemingen bij ontwikkelingshulp-projecten in bepaalde landen, zoals India, Indonesië, Suriname, Colombia, Kenya en enige andere Afrikaanse landen. Het Ministerie van Ontwikkelingssamenwerking (DGIS) laat geregeld evaluatiestudies verrichten naar de effectiviteit en uitvoering van de hulpverlening. Dit wordt gedaan door de 'Inspektie Ontwikkelingssamenwerking te Velde' (IOV). Hun onderzoeksresultaten worden slechts zeer spaarzaam in de openbaarheid gebracht. Via een beroep op de Wet Openbaarheid Bestuur kan men echter in veel van deze rapporten of in elk geval samenvattingen ervan, inzage krijgen.

Niet alleen voor afzonderlijke landen, maar ook voor verschillende soorten van hulp zijn afzonderlijke onderzoeken gedaan over de rol van ondernemingen daarbij. Zo zijn studies gemaakt van o.a. baggerprojecten, leveranties van kunstmest, zaaizaad, pootsardappelen, pluimvee, melkpoeder, enz. Behalve door het Ministerie (IOV) zijn dit soort onderzoeken verricht door verschillende onderzoeks- en actiegroepen en door universitaire instellingen.

Wil men inzicht krijgen in de uitvoering en resultaten van de hulpprojecten die door ondernemingen worden gerealiseerd, dan is het goed contact op te nemen met hen die daar rechtstreeks bij betrokken zijn. In Nederland zijn dat onder andere de werknemers in de betreffende ondernemingen. Via hun vakbond of de ondernemingsraad kan men met hen in contact treden. Het spreekt vanzelf dat daarvoor een vertrouwensrelatie dient te bestaan. De door hun onderneming uitgevoerde ontwikkelingshulp-projecten of -leveranties betekenen een deel van hun werkgelegenheid.

Over de uitwerking en uitvoering van de projecten of leveranties in het betreffende Derde Wereld-land zelf, kan men in veel gevallen aan informatie komen via Nederlandse ontwikkelingswerkers in die landen. Via hun organisaties in Nederland kan men aan de namen en adressen komen.

De vele 'landencomitees' beschikken over soms gedetailleerde informatie over de ontwikkelingshulpprojecten in het land waarop zij zich richten.

Tenslotte kan men via de ontwikkelingswerkers of via de 'landencomitees' in contact komen met organisaties in het betreffende Derde Wereld-land zelf.

zoeken bij

G 6/H 9/Z36

T22/T18/T o

M36

Z37

019/T 7/T 4

015/T28

M36

M54

V o/K 8/K 6

K 7

T20/T32/T 7

T o

T o

P o

VRAAG 19 *Hoe zit het met de ontwikkeling van de werkgelegenheid bij deze onderneming?*

zoeken bij

Ondernemingen presenteren voor de buitenwacht meestal vol trots hoeveel hun omzet en hun winst dit jaar weer gegroeid is ten opzichte van het vorige, wat voor nieuwe produkten ze weer op de markt gebracht hebben, enzovoorts. Maar slechts zeer af en toe zal men een direktie op dezelfde manier vol trots horen vertellen dat de werkgelegenheid bij hun bedrijf weer gegroeid is en dat ze hopen in de komende jaren een nog forsere groei van de het aantal banen te kunnen realiseren. De werknemers worden in het algemeen beschouwd als een noodzakelijk kwaad waarvan men de arbeidskracht, kennis en kunde nodig heeft net zoals men elektriciteit en grondstoffen nodig heeft, maar waarop men het liefste toch zoveel mogelijk bespaart. Sinds het eind van de zestiger jaren wordt door bedrijven met de regelmaat van de klok gesneden in het aantal werknemers. Eerst vooral door wat men met mooie woorden 'afslankingen' en rationalisaties noemde. Later steeds meer door het invoeren van nieuwe technieken, automatisering en robots. Op deze manieren wordt voortdurend een groei van de produktie per werknemer bereikt.

De ontwikkeling van de totale werkgelegenheid bij een concern kan men in grote lijnen aflezen uit de gegevens in de jaarverslagen. In de financiële jaarverslagen wordt de omvang van de werkgelegenheid in de onderneming genoemd. In de sociale jaarverslagen worden meer gedetailleerde gegevens genoemd, en doorgaans ook over meerdere jaren. Daarin worden bijvoorbeeld de aantallen werknemers per afdeling of divisie vermeld. Grotere Nederlandse ondernemingen zijn verplicht tot publikatie van een sociaal jaarverslag en een toelichting. In verschillende andere landen geldt een soortgelijke verplichting. Vaak wordt in het personeelsblad of huisorgaan van een onderneming jaarlijks een samenvatting van zowel het financieel als het sociaal jaarverslag gegeven. Door de financiële of sociale jaarverslagen van een aantal jaren naast elkaar te leggen verkrijgt men een beeld van de ontwikkeling van de totale werkgelegenheid. Als informatiebron voor de werkgelegenheid kan men tenslotte ook gebruik maken van een aantal naslagwerken of jaarlijks verschijnende publikaties.

De cijfers die men op deze manier vindt over de totale werkgelegenheid bij een onderneming, moeten met enige voorzichtigheid behandeld worden. Immers wat zegt dit cijfer? Zegt het hoeveel mensen er gemiddeld in het hele jaar werkten? Zegt het hoeveel mensen er werkten 31 december, aan het einde van het jaar? Bij ondernemingen

I 5/I 7/I 4

I20/I11

J18

J o/Z15/Y10

I11

A 3/A 4/A10

A11/A o/B o

B10/B15/B29

en bedrijfstakken waar veel sprake is van seizoenswerk en tijdelijke pieken kan dat nogal wat uitmaken. Zegt het hoeveel werknemers er werkten met een volledig arbeidskontraakt (bijv. 40 uur per week) of worden ook parttimers voor het volle pond meegeteld? Eigenlijk zou alles moeten worden omgerekend in volledige arbeidsplaatsen, zodat bijvoorbeeld twee halftijds-banen samen voor een volledige baan tellen.

Als men de werkgelegenheidsontwikkeling over een aantal jaren in kaart wil brengen, moet rekening worden gehouden met veranderingen in de gemiddelde arbeidsduur. Zeker in landen als Nederland en West-Duitsland waar sprake is van een strijd om de verkorting van de arbeidsduur is dat een punt van belang. Stel dat de gemiddelde arbeidsduur bij een bedrijf bijvoorbeeld afneemt van 40 uur per week in 1984 tot 36 uur in 1985. Dan kan de direktie wel fijn in zijn jaarverslag zetten "dat het aantal werknemers in 1984 en 1985 gehandhaafd kon worden op 1000", maar dat zegt bijzonder weinig, want gerekend in arbeidsuren zijn er eigenlijk 100 (=10%) mensen minder! En die zullen in de meeste gevallen toch wel dezelfde of zelfs een grotere produktie moeten realiseren.

Verder zal men bij het samenstellen van overzichten van de werkgelegenheidsontwikkeling rekening moeten houden met eventuele fusies, overnames of afstotingen van bedrijven. Deze vertekenen het beeld. Via meerjaren-overzichten (die elk jaar gepubliceerd worden) kan men het effect van zulke sprongen in de werkgelegenheid achterhalen. Men kan zo aangeven wat het effect van de fusie, overname of afstoting in een bepaald jaar is geweest.

I 5/I 7/I 9

Er is tenslotte nog een ander verschijnsel waarmee we rekening moeten houden bij het op een rij zetten van de werkgelegenheidsontwikkeling. Steeds meer ondernemingen maken gebruik van tijdelijke kontrakten, oproepkontrakten, uitzendkrachten. Deze mensen worden ingehuurd op het moment dat ze nodig zijn. Zo gauw een karwei is afgelopen of er wat minder werk is, worden ze weer op straat en op een uitkering gezet. Ondernemingen wentelen op deze manier een deel van hun ondernemersrisiko af op de staat (uitkeringen) en de werknemers. Ze noemen dat flexibilisering van de arbeid. Door deze ontwikkeling zijn de bedrijven in staat te werken met een steeds kleinere kern van mensen in vaste dienst. Vergelijkbaar daarmee is het steeds meer uitbesteden van bepaalde diensten (bijvoorbeeld schoonmaken) of produktie-onderdelen. Dat laatste gebeurt soms via onderaannemers (subcontracting).

Met de bovengenoemde punten dient men eigenlijk rekening te houden wil men echt een goed beeld krijgen van

de ontwikkeling van de totale werkgelegenheid bij een onderneming. De benodigde informatie vindt men niet in jaarverslagen of naslagwerken, maar slechts door gesprekken met werknemers, bedrijfsledengroepen of distriktbestuurders van vakbonden of met ondernemingsraden. Om in het buitenland met werknemers bij een bepaald concern of een zustervestiging op voet van gesprek te komen voor dergelijke informatie kost meestal wat energie, maar is niet onmogelijk. Bemiddeling van vakbonden of andere organisaties kan daarbij handig zijn.

De ontwikkeling van de **werkgelegenheid per divisie** (produktgroep) wordt in Nederlandse jaarverslagen soms vermeld, maar de ondernemingen zijn daartoe niet verplicht, in tegenstelling tot sommige andere landen, zoals de Verenigde Staten.

In een aantal landen, zoals de Duitse Bondsrepubliek en de Verenigde Staten, zijn concerns verplicht in hun jaarverslag aan te geven hoeveel **werknemers** er in binnen- en buitenland werkten. Sommige Nederlandse concerns geven dat ook aan in hun financieel jaarverslag, maar zijn daartoe niet verplicht. Soms wordt dit verder nog naar gebieden of zelfs naar bepaalde landen uitgesplitst. Door internationale vakbondsorganisaties worden op onregelmatige tijden (meestal naar aanleiding van een internationale vakbondskonferentie) korte studies van bepaalde ondernemingen gemaakt, waarbij de werkgelegenheidsontwikkeling in de verschillende landen in kaart wordt gebracht. Het kost wat tijd, maar bij veel concerns kan men ook zelf een overzicht maken van de werkgelegenheidsontwikkeling bij de dochterondernemingen van het concern. In een aantal landen (zie VRAAG 2) zijn dochterondernemingen verplicht eigen jaarverslagen te publiceren, die men daar dan ook kan opvragen. Bij VRAAG 2 wordt ook vermeld hoe men aan de daarvoor noodzakelijke adressen kan komen. In verschillende landen worden verder overzichten gepubliceerd met basiscijfers (ook werkgelegenheid) waarin men gegevens over de dochterbedrijven van het concern in dat land kan vinden.

Om erachter te komen welke kant het **in de toekomst** zal uitgaan met de werkgelegenheid bij een bepaalde onderneming moet men met een groot aantal factoren rekening houden. Eigenlijk moet men dan het onderstaande lijstje nalopen:

- * veranderingen in het productieproces (nieuwe technieken, automatisering);
- * veranderingen in de arbeidsorganisatie (ploegendiensten, arbeidsduurverkorting, flexibilisering);
- * de financiële gang van zaken;

zoeken bij

I 5/I 7/I 9

K 6/K 7/K 8

V o

K 2

V o/W o/021

T 9

I 5/I 7

I 5/I13

I 7

W o/W 7

I 6/I 8/I 9

B o/012

- * veranderingen in de concurrentieverhoudingen;
- * veranderingen in het produktenpakket dat het concern maakt;
- * ontwikkelingen in de internationale uitbouw van de onderneming;
- * strategie van de moedermaatschappij ten opzichte van het dochterbedrijf;
- * gevolgen van bepaalde overheidsmaatregelen;
- * belangrijke veranderingen bij grote toeleverders of afnemers.

Het zal duidelijk zijn dat geen pasklaar antwoord gegeven kan worden op de vraag hoe men aan deze informatie kan komen. In het algemeen zal men zich daarvoor breed moeten oriënteren, praten met mensen die de onderneming of de bedrijfstak goed kennen, bedrijfstakbladen lezen. Op andere plaatsen in dit boek (bijvoorbeeld VRAAG 12, 9, 10, 13, 22) worden wat meer handvaten gegeven voor zo'n onderzoek.

K 7/K 8/K 6
V o/G17/M 4
M57/E o/F o

VRAAG 20 *Hoe zijn de arbeidsomstandigheden en arbeidsvoorwaarden bij deze onderneming?*

zoeken bij

Er zijn nogal wat verschillen tussen MNO in de manier waarop ze met hun werknemers omgaan. Ook kunnen er bij één en dezelfde MNO grote verschillen optreden in het ene land of het andere in de manier waarop arbeidsomstandigheden en arbeidsvoorwaarden geregeld zijn. Wanneer bij een Nederlandse dochteronderneming van een bepaalde MNO redelijk of zelfs goede arbeidsvoorwaarden bestaan, hoeft dat helemaal niet te betekenen dat de werknemers bij een dochterbedrijf in Brazilië op dezelfde manier tegen deze moedermaatschappij aankijken.

De verhouding tussen de MNO en zijn werknemers is voor een deel geregeld op papier in de vorm van overeenkomsten. Dat kunnen zijn: individuele of kollektieve arbeidsovereenkomsten (CAOs), salarisregelingen en dergelijke. Hierin zijn zaken geregeld als de hoogte van het salaris, de lengte van de normale werkdag en werkweek, vakantiedagen, regelingen bij ziekte, ontslag, pensioen en dergelijke.

In Nederland zijn de teksten van CAOs te krijgen bij vakbonden (voor leden) of personeelsafdelingen van bedrijven. Ze staan afgedrukt in de Nederlandse Staatscourant. Ook in het buitenland komt het voor dat CAOs na hun afsluiting kracht van wet krijgen. In dat geval kan men buitenlandse CAOs (voor een bedrijfstak of apart voor grote ondernemingen) bij de overheid in dat land krijgen. Bij het Ministerie van Sociale Zaken kan men de adressen van buitenlandse 'zuster-ministeries' opvragen. Door de internationale vakbeweging worden af en toe vergelijkingen gemaakt van de arbeidsvoorwaarden bij de vestigingen van één MNO in verschillende landen.

Via een informatie-uitwisseling met ondernemingsraden in het buitenland kan men ook aan dit soort gegevens komen.

Tenslotte zijn er de internationale statistische publikaties waarin men kontraktueel geregelde arbeidsvoorwaarden per bedrijfstak kan terugvinden voor een groot aantal landen. Vooral de ILO-publikaties zijn daarbij van belang.

Een groot deel van de relaties tussen een MNO en zijn werknemers is niet op papier (in kontrakten) beschreven. Dat geldt voor zeer veel zaken die bepalend zijn voor de kwaliteit van de arbeid, zoals arbeidsomstandigheden, werkklimaat, inrichting van het produktieproces en organisatie van de arbeid. De meeste van deze zaken worden "geregeld" in dagelijkse beslissingen van het top- en middenkader van ondernemingen of ontstaan door gewoonte. Wanneer het management veranderingen wil doorvoeren

V o/K 6/I o

G16

M37

W o/W 7/Y10

K 2/K 8

L o/L10/L16

N 7/M 9

N16

Z 3/Z21

die ingrijpen in de arbeidsomstandigheden, kan dat de aanleiding zijn voor veel discussie, touwtrekkerij of zelfs openlijke conflicten met werknemers. Soms leidt dat tot een verbetering van arbeidsomstandigheden, zoals een gunstiger ploegdienstrooster. In andere gevallen komt het neer op een verslechtering voor werknemers, zoals een strakker produktiekontrolesysteem d.m.v. computers of het krijgen van een robot als direkte "kollega". De belangen van de onderneming en de werknemer lopen in vele gevallen uiteen. De onderneming is erop gericht 'zijn' werknemers gedurende werktijd zo intensief mogelijk te benutten, de produktiviteit op te voeren, de kwaliteit van produkten te vergroten en/of de produktiekosten te verlagen. De werknemers hebben als inzet: veiligheid en gezondheid op de werkplek, een goed werkklimaat, een redelijk arbeidstempo en mogelijkheden voor zelfontplooiing. De uitslag van de dagelijkse touwtrekpartijen wordt voor een deel bepaald door de spelregels die de overheid oplegt in de vorm van arbeidswetgeving, normen van de Arbeidsinspectie en dergelijke. Voor de rest zijn de krachtsverhoudingen binnen de onderneming of de afdeling beslissend. De kracht en eenheid van de werknemers, hun vakbonden en OR zijn daarbij van beslissend belang.

Er zijn weinig schriftelijke informatiebronnen waarmee we 'van buitenaf' een inzicht kunnen verwerven in de konkrete situatie van arbeidsomstandigheden en werkklimaat binnen een bedrijf. In de meeste gevallen zullen we aangewezen zijn op het voeren van gesprekken met werknemers. Vooral werknemers met 'mobiele beroepen' zoals bij technische dienst, interne postdienst, op interne transportdienst hebben een goed overzicht over de situatie in het hele bedrijf. Gesprekken met bedrijfsleden-groepen en distriktsbestuurders van vakbonden en met ondernemingsraadsleden kunnen veel waardevolle informatie opleveren. Hetzelfde kan men proberen in het buitenland, al zal dat veel moeilijker zijn.

Hier en daar zijn toch enige geschreven informatiebronnen over arbeidsomstandigheden beschikbaar. Een voorbeeld vormen de Nederlandse en buitenlandse vakbondsbladen en de gespecialiseerde bladen op het gebied van arbeidsomstandigheden. Een nadeel van deze tijdschriften is dat de informatie over een bepaalde (dochter)onderneming op onregelmatige momenten zal verschijnen. Bladen met een eigen jaarlijkse inhoudsopgave verdienen natuurlijk de voorkeur, wanneer men informatie over de afgelopen jaren zoekt.

In het sociaal jaarverslag dat ondernemingen in Nederland, Frankrijk en West-Duitsland moeten publiceren, vindt men in de regel cijfers over arbeidsongevallen, ziekteverzuim en personeelsverloop, soms zelfs per

zoeken bij

Z 3

Z21/G15/Z 9
Y1a/M53

K 7

K 6/V o/K 8

W o/K 2/Y21
V o/T 9/021

G17/V o/W o

G15/H 2/H17
H26/H29/H12

I20/J 9/J10

afdeling. In de USA publiceren MNO soms (onder druk van de publieke opinie) de zogenaamde "public interest reports" waarin doorgaans informatie wordt gegeven over hun personeelsbeleid en de arbeidsomstandigheden (hoe goed die zijn). Er staat af en toe ook wel "harde" informatie in over o.a. de personeelssamenstelling (aandeel van zwarte of gekleurde werknemers, e.d.). Zelden zal men er echter goede informatie uithalen over het werkklimaat en de arbeidsomstandigheden. Voordat men op grond van sociale jaarverslagen konklusies trekt over arbeidsomstandigheden, doet men er goed aan de cijfers te vergelijken die van vergelijkbare ondernemingen of die van de hele bedrijfstak.

De Arbeidsomstandighedenwet (ARBO-wet) verplicht sommige ondernemingen in Nederland tot de publikatie van een arbeidsveiligheidsrapport. Daarin vindt men gedetailleerde gegevens over de veiligheid- en gezondheidsaspecten van het werk op de verschillende afdelingen, en over de maatregelen die in dat verband door de directie genomen zijn. Ook de OR krijgt deze rapporten. In andere industrielanden worden soortgelijke publikaties van de onderneming verlangd door de overheid.

Bepaalde normen op het gebied van de arbeidsomstandigheden worden landelijk vastgesteld, zoals op het gebied van ventilatie, de maximale lawaai-belasting, de maximaal aanvaardbare concentraties van schadelijke stoffen waaraan een werknemer mag worden blootgesteld (de zgn. MAC-waarden), etc. De Arbeidsinspectie moet daar toezicht op houden, maar dit toezicht laat in de praktijk nogal te wensen over. In Nederland zijn hun rapporten niet eens openbaar. In de Bondsrepubliek bijvoorbeeld wel.

Voor wat betreft de positie van speciale groepen werknemers in een bepaalde onderneming, zoals buitenlandse werknemers, vrouwen of jongeren, kan men het best contact opnemen met hun belangenorganisaties of vertegenwoordigers in de regio waar de (dochter)onderneming is gevestigd. Ook kan men daarover contact opnemen met de plaatselijke vakbond.

zoeken bij

I o/I 3

V o/M 9/X 3
L10/N16

I 2/Y1a/Z 9

J11/Z15/G13
G14

Z34
Z 9/Z21/G15
Z 1/Z 4/V o

Y1a
J10

M 8/V 8/V o
W o/P39/U 9

VRAAG 21 *Hoe is de medezeggenschap bij deze onderneming geregeld?*

zoeken bij

Voor kritische informatie over het intern functioneren van MNO zijn we in veel gevallen aangewezen op werknemersorganisaties in de verschillende vestigingen van de MNO. De vakbonden en ondernemingsraden zijn daarvan de belangrijkste. Hoe zijn zij georganiseerd, wie of wat moeten we benaderen en met wat voor vragen kunnen we bij hen terecht?

De manier waarop vakbonden georganiseerd zijn is per land erg verschillend. Dat komt omdat hun ontstaansgeschiedenis per land erg uiteen kan lopen. Het Nederlandse vakbondensysteem wijkt erg sterk af van het Engelse, terwijl de Amerikaanse vakbondsorganisatie weer heel anders is. De verschillen in vakbondsorganisatie per land maken een gezamenlijke opstelling van internationale vakbonden ten opzichte van de MNO moeilijk. De vakbonden blijven voornamelijk nationaal geïntereerd en daardoor verdeeld. De MNO zijn internationaal in hun aanpak: hun naam zegt het al. Niet voor niets hoort men wel de uitspraak dat de arbeiders "De Internationale" zingen, maar dat alleen de ondernemers hem uitvoeren!

Y21/Y10/Z 7

In Nederland zijn de meeste vakbonden per bedrijfstak georganiseerd:

vervoers- en overslagbedrijven: Vervoersbond FNV of de Vervoersbond CNV;
banken, verzekeringen en handelsbedrijven meestal: Dienstenbonden (FNV of CNV);
veel industriebedrijven: Industriebond FNV of Industriebond CNV;
veel werknemers in bedrijven die voedingsmiddelen produceren zijn lid van de Voedingsbond (FNV of CNV); CNV;

V10/V 2

V 3/V 2

V 7/V 6

V11/V 2

De verschillende vakbonden zelf zijn meestal ook bij een soort vereniging (een 'vakverbond') aangesloten. Het grootste vakverbond is de FNV, die ontstaan is uit een fusie van de socialistische en katholieke vakverbonden. Veel kleiner is het CNV die protestants-christelijk geïntereerd is. In de ondernemingen komen we niet de FNV of de CNV tegen, maar de vakbonden die bij een van deze twee organisaties zijn aangesloten. Wanneer we met de vakbondsmensen bij een bepaalde (dochter) onderneming in contact willen komen, doen we er goed aan met een van deze afzonderlijke bonden (bijvoorbeeld met de grootste of actiefste) contact op te nemen. Van daaruit kan men verder in contact komen met de actieve vak-

V 5

V 2

bondsleden (ook wel **kaderleden** genoemd) in ieder afzonderlijk bedrijf. Zij houden zich vooral bezig met zaken als directe belangenbehartiging, arbeidsomstandigheden en andere zaken die direkt van belang zijn voor de positie van werknemers in een bepaalde bedrijf. De vakbondsleden in een bepaald bedrijf zijn verenigd in de zogenaamde bedrijfsledengroep, die een eigen, niet-bezoldigd bestuur heeft. De activiteiten van de bedrijfsledengroep worden ondersteund, aangevuld en (als het goed is) gestimuleerd door een (bezoldigde) distriktbestuurder van de betreffende vakbond. Deze voert meestal namens de leden in een bepaald bedrijf overleg met de direktie. De distriktbestuurder is vaak goed op de hoogte van zaken die spelen bij een bepaalde (dochter)onderneming waar die bond veel leden heeft.

zoeken bij

V o

Veel MNO hebben meerdere bedrijven en vestigingen in Nederland. Bij een flink aantal die MNO bestaat een regelmatig overleg tussen de kaderleden (van dezelfde vakbond) in de verschillende vestigingen via de zogenaamde **centrale kadergroep** of centrale kontakt kommissie (CKK). Bij de ene bond is zulk overleg beter ontwikkeld dan bij andere. Het kan ook van onderneming tot onderneming verschillen. Bij de Industriebond FNV is het bedrijfsledengroepwerk waarschijnlijk het sterkst ontwikkeld. Het kontaktadres voor die CKK kan men het best vragen via de distriktbestuurders van de betreffende vakbond.

K 6

V 7

In Nederland bestaan naast de bonden van FNV en CNV enkele kleine, onafhankelijke vakbonden en belangenorganisaties (Unie BLHP, Nederlandse Centrale van Hoger Personeel) die voornamelijk personeel in de hogerbetaalde functies organiseren. Een naar verhouding groot deel daarvan bestaat uit kantoorpersoneel. In sommige bedrijfstakken zijn zij relatief sterk, o.a. bij banken en verzekeringsbedrijven. Zij zijn echter op bedrijfsnivo nauwelijks georganiseerd. De leden van deze organisaties zitten in de bedrijven vaak op functies (kantoor, staf) waar zij over veel informatie kunnen beschikken.

V 9

V 3

In Nederland bestaan ondernemingsraden bij vrijwel alle ondernemingen met meer dan 100 werknemers. Ondernemingen met meer 35 maar minder dan 100 werknemers hebben een zgn. '100 min OR' die minder bevoegdheden heeft dan de normale OR.

J o/J 2/J11

J 3

De ondernemingsraden zijn puur **per onderneming** (juridische eenheid) ingesteld. Wanneer een MNO in Nederland meerdere vestigingen heeft die verenigd zijn in **één** juridische eenheid, hebben die samen meestal **één** (C)OR. Deze is samengesteld uit vertegenwoordigers van elke vestiging. Wanneer de verschillende vestigingen van de MNO in Nederland elk juridisch zelfstandig zijn, kan gekozen worden voor een gezamenlijke OR. Meestal zien

G13/G14

we in zo'n situatie echter dan de konstruktie dat iedere vestiging een eigen OR heeft die vertegenwoordigers stuurt naar de Centrale Ondernemingsraad (afgekort COR). De COR is dan het hoogste orgaan waarin gekozen werknemersvertegenwoordigers praten met de direktie van deze MNO in Nederland.

De ondernemingsraden worden iedere twee (soms 3) jaar gekozen door het hele personeel. Voor die verkiezingen worden kandidatenlijsten opgesteld door vakbonden en door de 'ongeorganiseerden'. De opstelling van de 'ongeorganiseerden' in een OR verschilt van onderneming tot onderneming, maar ligt vaak dicht bij die van de direktie. De vakbondsvertegenwoordigers in de OR werken meestal nauw samen met de bedrijfsledengroep van die vakbond in het bedrijf. Om contact op te nemen met een OR kan men de voorzitter of sekretaris van die OR aanschrijven of bellen. Het adres van de OR is het zelfde als dat van de onderneming. Men kan ook via een vakbond contact leggen met de vakbondsvertegenwoordigers in de OR.

Voor mensen van buiten een onderneming is het niet altijd even gemakkelijk om met een OR in gesprek te komen over het funktionieren van de MNO waartoe zij behoren. De informatie die een OR krijgt wordt door direkties vaak verstrekt onder 'vertrouwelijkheid' of onder 'geheimhouding'. Sommige OR-leden of ondernemingsraden gaan nogal krampachtig om met die vertrouwelijkheid. Dat leidt er soms zelfs toe dat ze niet met hun eigen achterban en kollega's over bepaalde zaken spreken, laat staan met buitenstaanders. Direkties spelen soms handig in op de onervarenheid van OR-leden in het omgaan met vertrouwelijke informatie. Het komt voor dat leden van een COR niet over belangrijke problemen en ontwikkelingen in hun eigen vestiging willen spreken met kollega's uit de aanverwante vestigingen. Veel OR-leden laten zich nog leiden door een 'juridische' denkwijze volgens welke elk bedrijf voor zich werkt.

Een dergelijke opstelling komt men bij vakbonden (bedrijfsledengroepen, CKK's, distriktsbestuurders) veel minder tegen. Zij hebben minder te maken met informatie die onder geheimhouding wordt verstrekt.

In het buitenland hebben de MNO eveneens te maken met vakbonden, en vaak ook met ondernemingsraden. Hoe komen we erachter welke vakbonden de werknemers bij de buitenlandse dochterondernemingen vertegenwoordigen? In veel gevallen is de bedrijfsledengroep en distriktsbestuurder bij de Nederlandse dochteronderneming daarvan op de hoogte. Zij (en hun kantoor) kunnen het centrale adres verschaffen waar die buitenlandse vakbond bereikbaar is. Dan zijn we er nog niet, omdat men ook bij die buitenlandse bond natuurlijk distrikten en afdelingen

zoeken bij

J 4/K 1

V o

V o/K 6

V o

kent. We doen er goed aan bij het hoofdkantoor van de betreffende buitenlandse vakbond te informeren naar de distriktsbestuurder of onderhandelaar in de regio (stad, dorp) waar de buitenlandse dochteronderneming van de MNO is gevestigd. Dit is natuurlijk een omweg. Veel sneller gaat het wanneer men van de Nederlandse vanbondsbestuurder of kaderleden de naam en het adres kan krijgen van hun direkte kollega's bij de buitenlandse zusterverenigingen. Deze mensen hebben elkaar vaak al eerder ontmoet op internationale vakbondskonferenties.

De internationale vakbondskontakten verlopen om een aantal redenen minder soepel dan eigenlijk zou moeten om tot een effectieve gezamenlijke aanpak t.o.v. de multinationale concerns te komen. Een eerste belemmering wordt gevormd door zaken als taalverschillen en reisafstand. Deze bemoelijken rechtstreekse internationale kontakten tussen kaderleden bij de verschillende zusterverenigingen. Een tweede belemmering wordt gevormd door politieke verschillen tussen vakbonden. De meeste nationale vakverbonden zijn lid van internationale federaties. Daarbij zijn drie belangrijke stromingen te onderscheiden. De sociaaldemokratische of centrum-linkse nationale vakorganisaties zijn aangesloten bij het Internationaal Verbond van Vrije Vakverenigingen (IVVV). Veel katholieke of protestants-christelijke vakverbonden zijn aangesloten bij het Wereld Verbond van de Arbeid (WVA). Veel kommunistisch-links georiënteerde bonden (vooral Oosteuropese bonden, maar ook bonden in Derde Wereldlanden) zijn aangesloten bij het Wereld Vakverbond (WVV). Van deze drie is het IVVV veruit de grootste en het WVA veruit de kleinste.

In Nederland is de FNV aangesloten bij het IVVV, terwijl het CNV lid is van het WVA. De grootste vakverbonden in bijv. West-Duitsland, Engeland, Scandinavië en België zijn lid van het IVVV. Daarentegen zijn de grootste vakverbonden in Frankrijk, Spanje en tot voor kort Italië lid zijn van het WVV. Omdat de nationale vakbonden aangesloten zijn bij verschillende internationale federaties hebben zij weinig contact met elkaar of maken zij elkaar (vooral IVVV en WVV) zelfs het leven zuur. Het Koude Oorlog-denken speelt daarbij een belangrijke rol. In Europa is door de oprichting van het EVVV (Europees Verbond van Vakverenigingen) een brug geslagen tussen veel IVVV en WVA-bonden. Aan de grootste Franse en Spaanse vakcentrales die bij het WVV zijn aangesloten, werd echter de toegang geweigerd.

Zolang deze verschillen blijven bestaan, zal nooit een effectieve internationale vakbondsoptelling tegenover de MNO mogelijk worden. Het leidt er bijvoorbeeld toe dat de bond die de meeste Pechiney-werknemers in Vlissingen vertegenwoordigt (de Industriebond FNV) nooit in rechtstreeks contact kan staan met de bond die de meeste

zoeken bij

W 0

T 9/021

Y21/Z 7

W14

W18

W17

W 5/W16

W15/W 1

W 4

W 8

werknemers bij de Franse moedermaatschappij Pechiney vertegenwoordigt (CGT).

De drie internationale federaties hebben elk ook nog 'afdelingen' per bedrijfstak. Daarin ontmoeten dan alle aangesloten nationale bonden elkaar die actief zijn in een en dezelfde bedrijfstak. Bij het IVVV heten deze afdelingen: **Internationale Beroepssekretariaten**. De verschillende FNV-bonden zijn daar bij aangesloten. De Beroepssekretariaten verrichten soms onderzoek naar een bepaalde MNO en organiseren daar dan een internationale vakbondskonferentie over. Door hen aan te schrijven kan men bepaalde gevallen hun onderzoeksrapporten of konferentieverslagen over één bepaalde MNO krijgen (tegen betaling).

In steeds meer MNO ontstaan directe kontakten van vakbondskaderleden buiten de officiële internationale bondskanalen om. Zulke **informele netwerken** houden zich meestal vooral bezig met het rechtstreeks uitwisselen van informatie over produktie, arbeidsomstandigheden, beloning en reorganisatie bij de vestigingen in de verschillende landen. Doorgaans krijgen ze daardoor goed zicht op de concern-strategie. Zij stimuleren solidariteitsbetuigingen (o.a. kollektes) en andere akties ter ondersteuning van akties bij zustervestigingen. Bij onder andere General Motors, Unilever, Philips, Ford, Renault en Peugeot bestaan dergelijke informele netwerken. In een aantal gevallen worden zij op het gebied van onderzoek en informatie ondersteund door kritische onderzoeksgroepen in verschillende landen.

Het functioneren van zulke informele netwerken wordt natuurlijk gehinderd door het ontbreken van de grote financiële middelen (o.a. voor reiskosten) en andere hulpbronnen (o.a. vertaling en onderdak) waarover vakbonden kunnen beschikken. De officiële vakbonden nemen t.o.v. deze informele netwerken doorgaans een argwanende houding aan, o.a. omdat ze dwars door internationale politieke vakbondsmuren heenbreken.

Ondernemingsraden in het buitenland functioneren niet altijd hetzelfde als in Nederland. In veel landen, waaronder de USA en Groot-Brittannië, bestaan ze niet eens, in Spanje, de Bondsrepubliek, Frankrijk, België, Italië, en Denemarken bijvoorbeeld wel. Hun informatierechten en -bevoegdheden variëren sterk van land tot land.

zoeken bij

W 0/W 6/W 9
W10/W11/W12
W13

Z 7

W 7

O21/T 9/Y21
P 7/P13/H12
H29/P22

Y37

Z15/Y21

J 8/J 9/J10

VRAAG 22 *Bij welke technologische ontwikkelingen is deze multinational betrokken?*

zoeken bij

Bij discussies over de invoering van een bepaalde nieuwe technologische vinding komt men vaak de doodoener tegen dat de technologische ontwikkeling zijn eigen gang gaat. De onderneming (en dus ook zijn werknemers en klanten) hebben zich daaraan maar aan te passen. Voor een deel is dat juist. Veel kleine en zelfs middelgrote ondernemingen hebben weinig andere keuzes dan zich aan te passen aan de technologische ontwikkeling en de eisen die 'de markt' stelt.

Bij de grote multinationale concerns ligt dat vaak enigszins anders. Zij beschikken op dit gebied over meer keuzevrijheid. Door hun laboratoria, onderzoekscentra en de miljoenen die zij uitgeven aan onderzoek en ontwikkeling van nieuwe produkten en vindingen, kunnen zij de technologische ontwikkeling beïnvloeden.

De stappen die ze ondernemen op het gebied van technologie maken deel uit van de totale concernstrategie. In hun meerjarenplannen worden de hoofdlijnen uitgezet voor het toekomstig onderzoek: aan welke soorten onderzoek wordt meer geld uitgegeven en welke worden op een lager pitje gezet?

De belangrijkste keuzes die multinationale concerns maken in verband met de technologische ontwikkeling, betreffen de omvang van de bedragen die ervoor worden uitgetrokken en de projecten waaraan dat geld wordt besteed. In sommige landen, zoals de USA, moeten de concerns in hun jaarverslagen aangeven hoeveel zij jaarlijks aan onderzoek en ontwikkeling uitgeven. Enkele Nederlandse concerns doen dat ook, maar zijn het niet verplicht. Een OR kan altijd een overzicht vragen waarin jaarlijkse uitgaven aan onderzoek en ontwikkeling worden aangegeven. Dat betreft dan natuurlijk uitsluitend de uitgaven die door de 'eigen' (dochter)onderneming worden gedaan, of door de moedermaatschappij als het een Nederlands concern is. In het buitenland hebben ondernemingsraden soms soortgelijke informatierechten (bijv. in de Bondsrepubliek).

Een belangrijke andere technologische keuze voor MNO is wat men met de resultaten van het onderzoek doet. Meestal start men ermee octrooi (patent) aan te vragen op de vinding. Dat is een officieel geregistreerde vergunning om als enige een bepaalde vinding toe te passen. In Nederland moeten deze worden aangevraagd en geregistreerd bij de Octrooiraad in Den Haag. Daar kan men een overzicht vragen welke octrooien zijn afgegeven op naam van een bepaalde onderneming. Natuurlijk zullen MNO proberen ook in het buitenland het alleenrecht te verwerven op toepassing van de vindingen. Daarvoor moet in

K 5

I 5/113

J12

Z15/J o

M45/Y38

andere landen apart oktrooi worden aangevraagd. Via de oktrooien schermt men de toepassing door anderen af. Wanneer een concern oktrooi heeft verkregen op een bepaalde vinding, hoeft dat nog helemaal niet te betekenen dat de vinding ook (meteen) zal worden toegepast. Dat kan soms jaren of zelfs helemaal niet gebeuren. Grote Nederlandse concerns als Shell, Unilever en Philips hebben vaak tal van vindingen 'op de plank' liggen. Dat komt soms zelfs op de balans van deze ondernemingen tot uiting, doordat lopend en afgesloten onderzoek (en oktrooien) als bezittingen worden opgevoerd. (Wanneer op deze onstoffelijke bezittingen wordt afgeschreven omdat ze verouderen, moet dat apart in de verlies- en winstrekening worden vermeld.) De concerns wachten het moment af waarop ze hun vindingen het meest rendabel in produktie kunnen nemen. De 'timing' van deze keuze kan van groot belang zijn voor de technologische ontwikkeling. De beslissing over de 'timing' is afhankelijk van een groot aantal factoren: levert het een besparing op van (arbeids)kosten? Wat leveren de bestaande produkten nog op? Kunnen bestaande fabrieken worden omgeschakeld voor toepassing van de nieuwe vinding? Kan men de bestaande fabrieken eerst laten doorproduceren tot zij volledig zijn afgeschreven? Wat doet de concurrentie? Waar kan men de nieuwe vinding in produktie nemen? Kunnen overheidssubsidies geïncasseerd worden of levert de milieuwetgeving problemen op? Enzovoorts. Juist vanwege al deze raakvlakken valt het technologie-beleid evenals de investerings- en produktplanning onder de zaken die in meerjarenplannen aan de orde komen.

Wordt een bepaalde keuze gemaakt, dan heeft dit vaak grote gevolgen voor de researchcentra en onderzoekslaboratoria van het concern, ook in de personele sfeer. Nieuwe onderzoeksafdelingen worden opgebouwd, andere worden afgeknepen. De mensen die bij deze centra voor onderzoek en ontwikkeling werken, hebben al jaren tevoren een goed zicht op de toekomstige produkten en produktiemethodes waarmee het concern gaat komen. Het zal duidelijk zijn dat hen hierover geheimhouding is opgelegd. Vanwege de strategisch belangrijkheid van de technologische vernieuwing zijn de onderzoekscentra doorgaans gevestigd nabij de moedermaatschappij en de hoofdvestigingen. Vaak ook in landen waar veel aan de lokale overheid kan geleverd. Van belang daarbij is dan in veel gevallen dat men een deel of soms zelfs het gehele onderzoek kan doen op kosten van de overheid. (Zie VRAAG 25). Dat is onder meer het geval bij veel militaire produkten. Een zeer belangrijk deel van alle research bij MNO is militaire research. Zelden zullen MNO hun researchvestigingen in Derde Wereld-landen hebben, ook al heeft men er belangrijke produktiebedrijven.

zoeken bij

M45/R 6/Q 3

I 7/I 5

Z13/M51/H15
Z27/M53/M34

K 5

K 7/K 3

Z 2/P32/P 9
P34/O15/N26

T35/U11

Vele grote internationale concerns beschouwen hun technologische vindingen niet alleen als de basis van de toekomstige produkten en produktiemethodes in hun eigen bedrijf, maar ook als direkte koopwaar. De octrooien waarover men beschikt worden steeds meer verkocht in de vorm van licenties. Licenties zijn vergunningen die een concern aan andere ondernemingen kan verkopen voor het (na)maken van eigen vindingen waarop een patent of octrooi rust. De licentienemer moet daarvoor een bepaalde vergoeding (royalty) betalen aan de licentiegever. Sommige licenties brengen voor de licentienemer een geheimhoudingsplicht met zich mee. De licenties worden meestal voor een bepaalde tijd verleend. Niet alleen aan andere ondernemingen worden licenties verleend, maar ook aan eigen dochtermaatschappijen. Deze moeten voor het gebruik ervan jaarlijkse sommen geld aan de moedermaatschappij betalen. Voor de moedermaatschappij kan dit een vorm zijn van winstoverbeveling van dochter naar moedermaatschappij (zie VRAAG 14).

Wanneer Nederlandse ondernemingen licenties verkopen aan andere bedrijven, worden deze in veel gevallen officieel geregistreerd bij de Octrooiraad in Den Haag. Men kan daar ook een overzicht krijgen van de licenties die per onderneming zijn verstrekt. De licentiecontracten zijn bij de Octrooiraad in principe ook aanwezig, maar niet publiekelijk in te zien. Ook in het buitenland kent men soortgelijke instellingen; de adressen daarvan kan men verkrijgen bij de Octrooiraad. Wanneer licenties onderhands (buiten de officiële registratie om) worden verkocht, kan men dat uiteraard niet op deze wijze terugvinden.

Bij technologische ontwikkeling dienen we een onderscheid te maken tussen vernieuwing van produkten (produktinnovatie) en vernieuwing van produktiemethodes (procesinnovatie). De inspanningen van ondernemingen op het gebied van onderzoek en ontwikkeling kunnen op beide zijn gericht. Dit verschilt nogal per bedrijfstak. In vele bedrijfstakken komen zelden nog echt nieuwe produkten op de markt. Een groot deel van de produktinnovatie is in feite alleen nog gericht op het verbeteren of anders vormgeven van reeds bestaande produkten. In de wasmiddelenindustrie bijvoorbeeld wordt een produkt al "nieuw" genoemd als het een nieuwe verpakking heeft. Slechts zeer af en toe wordt nog eens een nieuw snuffe bedacht.

De procesinnovatie (vernieuwing van produktiemethodes) is in de meeste gevallen geïnspireerd door de wens om de kosten te verlagen en de efficiëntie te verhogen. Dat kan door produktiemethodes te ontwikkelen die besparen op energie, grondstoffen en voorraadkosten. Maar in nog veel meer gevallen probeert men de arbeidskosten te ver-

zoeken bij

M45/H15/F o
E o/C o/D o
N29

M45

E o/F o/Y38
N29/Y39/R 6
Q 3/S o

Z 5/Z16

T35/U11

M53

lagen, door automatisering, door invoering van robots en komputerkontrolle op de produktie en de werknemers. Naarmate de robots meer zullen worden uitgerust met tast- en gezichtsvermogen, zullen zij inzetbaar worden voor steeds meer taken op gebied van kwaliteitskontrolle en assemblage. Het kan leiden tot verbetering van arbeidsomstandigheden doordat bepaalde soorten van vuil, zwaar en onaangenaam werk (bijv. de spuiterij in een autofabriek) voortaan door robots gebeuren. Het effect van automatisering op het aantal arbeidsplaatsen zal echter in het algemeen zeer negatief zijn.

De opkomst van de produktie-apparatuur (robots) die per produktsoort apart kan worden geprogrammeerd, maakt het voor ondernemingen mogelijk om ook te besparen op investeringsuitgaven. Voor een nieuw produkt hoeft dan immers niet meer een compleet nieuwe machine of produktielijn te worden aangeschaft. Dit wordt flexibele automatisering genoemd.

Verdere informatie over automatisering en de sociale konsekventies daarvan kan men vooral vinden bij bedrijfsledengroepen van vakbonden. Automatisering leidt vaak tot ingrijpende veranderingen in het arbeidsproces. Wanneer nieuwe produktiemethodes (bijvoorbeeld automatisering, biotechnologie) op grote schaal worden doorgevoerd in een bepaalde onderneming, dient de direktie de ondernemingsraad en de vakbonden hierover ongevraagd uitvoerig te informeren. Daarbij dient apart te worden aangegeven wat de sociale konsekventies ervan zijn en wat de direktie voor maatregelen wil treffen om die gevolgen op te vangen. Het probleem is veelal dat ondernemingen zulke vernieuwingen in het produktieproces stukje bij beetje doorvoeren, zodat werknemers nooit het totale toekomstplaatje te zien krijgen, tenzij daar voortdurend op wordt aangedrongen.

zoeken bij

C o/D o/E o
F o/E 1/F10
F 6/F25

V o/Z 3/Z21

J19

VRAAG 23 *Hoe hebben we als konsument met deze multinational te maken?*

zoeken bij

Als konsument komen we lang niet met alle MNO in aanraking. Er zijn ondernemingen die alleen maar produkten maken voor andere ondernemingen. Dat geldt voor tal van produkten, zoals machines, onderdelen, zeeschepen, onderdelen, grondstoffen, etcetera. Weer andere MNO hebben alleen overheden en regeringen als klanten. Dat geldt bijvoorbeeld voor veel wapenproducenten. Tenslotte zijn lang niet alle MNO met hun produkten ook in Nederland vertegenwoordigd. Sommige ondernemingen beperken hun activiteiten tot een bepaalde regio of werelddeel. Behalve de MNO die we als konsument niet direkt tegenkomen, blijven er nog zeer veel anderen over waarvan we de produkten gebruiken. Lang niet altijd kunnen we dat aan de merknaam zien. Een MNO kan onder tal van merknamen werken. Wie kent bijvoorbeeld alle Unileverprodukten die hij of zij gebruikt? Deze produkten worden onder allerlei merknamen bij de Nederlandse supermarkten in de rekken gezet: Unox, Zwan, Iglo, Era, Blue Band, Croma, Becel, Calvé, Lipton, Sunlight, De Betuwe, Zeeuws Meisje, Blooker, Gouda (kaarsen), Ola, Caraco, Bensdorp, Croklaan, Lux, Royco, Jolly, Diamant, Jif, Vim, Robijn, Dubro, Glorix, en we zouden nog even door kunnen gaan. Dit zijn dan nog alleen de merknamen waaronder Unilever in Nederland werkt. Ook veel produkten die we nu onder het "huismerk" van bijvoorbeeld Albert Heijn of Spar zien aangeprezen, komen in feite van Unilever af.

X o/X 6

Door het gebruik van al die verschillende merknamen wordt de indruk gewekt dat er veel concurrentie en keuzevrijheid voor de konsument is. In werkelijkheid is daarvan soms nauwelijks sprake. Op de Nederlandse markt voor margarine, wasmiddelen en koffie maken bijvoorbeeld slechts één tot drie MNO de dienst uit.

X 3

Hoe kunnen we een overzicht krijgen van de konsumentenprodukten en merken van een bepaalde MNO? (Vergelijk VRAAG 6). Soms geven de ondernemingen zelf reclamefolders en brochures uit met al hun produkten en merknamen. We dienen rekening te houden met de andere merknamen waaronder één produkt soms in verschillende landen wordt gepresenteerd.

I21/I22

N19/H 6

Er zijn een aantal naslagwerken die per MNO een overzicht geven van de gevoerde merken en produkten.

A 1/A 6/B o

Gesprekken met een detailhandelaar leveren nog wel eens aardige informatie op. Deze weet vaak welke produkten door één vertegenwoordiger of één onderneming worden aangeboden. Tenslotte zijn er de konsumentenorganisaties die in de regel wel weten welke (multinationale) onder-

Z22

Z 5/Z16/N19

neming achter een bepaalde merknaam schuil gaat. Bij hen kan men overzichten krijgen waarin de prijs en kwaliteit van produkten worden vergeleken. Deze organisaties kunnen informatie verschaffen over de conflicten die zich in de voorafgaande jaren hebben afgespeeld rond de produkten en praktijken van bepaalde ondernemingen, ook aktiegroepen die betrokken zijn geweest bij de organisatie van boykots van bepaalde produkten of ondernemingen, kunnen veel vertellen over een bepaalde MNO.

Een van de punten waarover vaak conflicten zijn gerezen tussen konsumentenorganisaties en (multinationale) ondernemingen, betreft de **prijs van produkten**. Door onderlinge prijsafspraken (zoals bij de benzineprijs) of marktverdeling proberen ondernemingen de konsumenten vaak een hogere prijs te laten betalen dan nodig is. In Nederland bestaat een plicht kartels (prijs- en marktafspraken) bij het Ministerie van Economische Zaken aan te melden. Het register is echter niet openbaar. In Nederland bestaat nauwelijks een overheidsbeleid dat gericht is op het tegengaan en afbreken van kartels die leiden tot concurrentievermindering en prijsverhoging voor de konsument. Integendeel, in sommige gevallen profiteert de overheid mee van de opvoering van de konsumentenprijs, zoals bijvoorbeeld in de vorm van accijnzen op benzine en tabak of in de vorm van aardgasinkomsten. Vandaar dat de konsumentenorganisaties in de (Nederlandse) overheid niet altijd een "natuurlijke" bondgenoot zien. Het overheidsbeleid op het gebied van concurrentievermindering en -vervalsing varieert op het gebied van strengheid en doel treffendheid sterk van land tot land. In EEG-verband wordt af en toe actie ondernomen tegen bepaalde vormen van markt- of prijsafspraken.

Het is het belang van ondernemingen om de konsument voortdurend tot kopen tegen een zo hoog mogelijke prijs te verlokken. Geen middel wordt daarvoor onbeproofd gelaten: van intensieve reclamecampagnes, uitgeknipte (en soms misleidende) vorm en verpakking van produkten, tot en met "geschenken" en nep-loterijen. Het resultaat van deze verkoopbevordering is dat de prijs soms in geen verhouding staat tot wat ervoor geboden wordt. Voor sommige konsumentenartikelen vormen de reclame- en verpakkingsuitgaven een groot deel van de prijs die de konsument betaalt. Bij bepaalde artikelen als snacks (o.a. zoutjes) of wasmiddelen kan dat oplopen tot 10 à 20 procent van de prijs.

In verschillende landen zoals de USA en Groot-Brittannië dienen ondernemingen in hun jaarverslag melding te maken van de bedragen die ze aan reclame en 'verkoopbevordering' uitgeven. In de vakbladen en bedrijfstakingstudies van de reclamebranche komt men overzichten tegen van de reclamebudgetten die voor sommige bedrijfstakingen, produkten of ondernemingen gelden.

zoeken bij

Y37/T o/T 6
T21/T25/T36
T15/U o

M34

H15/N10/H 5

C o/D o

H 6/Z 5/Z16

I 5/I 6/I13

F o/E o

Een andere terrein waarop de konsumentenorganisaties nogal eens met (multinationale) ondernemingen in aanvaring komen, betreft het op de markt brengen van **ondeugdelijke en schadelijke produkten**. Tegen een aantal produkten zijn geslaagde acties gevoerd, zoals bij de actie tegen (kwikbevattende) alkalinebatterijen. Konsumentenorganisaties en milieubeweging gingen daarbij vaak hand in hand.

Een terrein dat steeds meer de aandacht van deze beide bewegingen krijgt, is de de afzet van dergelijke produkten in **Derde Wereld-landen**. Bekende voorbeelden daarvan zijn de verkoop van ondeugdelijke of ondeugdelijk aangeprezen medicijnen en pesticiden in de Derde Wereld. (In dat verband zijn onder andere Shell en AKZO in opspraak gekomen). De verkoop en reclame voor poedermelk in plaats van borstvoeding voor baby's heeft in veel Derde Wereldlanden tot onnodige extra kindersterfte geleid, omdat zo'n produkt ondeugdelijk is wanneer de waterkwaliteit en de hygiëne onvoldoende zijn. Niet alleen internationale concerns als Nestlé, maar ook "oer-Nederlandse" MNO als CCF (Friesche Vlag) zijn daarbij betrokken geweest. Konsumentenorganisaties in Derde Wereld-landen en industrielanden hebben tegen deze praktijken met succes actie gevoerd, vaak zij aan zij met kerkelijke en andere maatschappelijke organisaties. Uiteindelijk heeft dit geleid tot de opstelling van een internationale gedragskode m.b.t. poedermelkverkoop door de Wereld Gezondheids Organisatie (WHO), een onderdeel van de Verenigde Naties.

Succesvolle boykots zijn ook gevoerd tegen produkten die MNO uit Derde Wereld-landen met verwerpelijke regimes invoeren. Daarbij kan gedacht worden aan de acties tegen Angolakoffie (indertijd onderdrukte Portugese kolonie), sinasappels ("Boycot Outspan") en Krugerrands (gouden munten) uit Zuid-Afrika, granny smith appels uit Chili, enzovoorts. Informatie over de achtergronden van deze acties, de rol van afzonderlijke MNO en de gebruikte aktiemethodes kan men uiteraard het beste halen bij de betrokken aktiegroepen, voor zover zij nog bestaan.

zoeken bij

Y38/Y37/T o

U o

U10/U 2/N19
T26

N19/015/P o
U 2/T 7

Y38

T o/T 1/T
T21/T19
T 6

VRAAG 24 *Hoe springt deze multinational met het milieu om?*

zoeken bij

Een (multinationale) onderneming heeft vaak op meerdere terreinen met milieukwesties te maken. Bij industriële ondernemingen kunnen zowel de produkten zelf als de manier waarop die gemaakt worden, schadelijke gevolgen hebben voor het milieu. De winning van de benodigde grondstoffen, de manier van vervoeren, de verpakking van produkten en ook het bij de produktie ontstaande afval, kunnen kwalijke milieu-effecten hebben.

Door de aard van zijn produkt of door de aard van zijn produktieproces heeft de ene MNO ulterdaar meer met milieukwesties te maken dan een andere. Veel MNO in de chemische sektor hebben op dit terrein een slechte reputatie. Een handelskoncern of een bank zal niet zo snel in aanvaring komen met milieugroepen. Of het moet zijn dat hun activiteiten rechtstreeks leiden tot een milieuvervuilende activiteit bij een andere onderneming. Een handelskoncern kan bijvoorbeeld een industriële leverancier opdracht geven om de produkten op een milieuschadelijke manier te verpakken.

Een eerste milieukwestie vormen de **afval- en vervuilingsproblemen**. Sommige produktieprocessen zijn alleen al door hun aard gevaarlijk, bijvoorbeeld doordat ze gebruik maken van giftige, explosieve of anderszins risikovolle stoffen. Of doordat ze schadelijke afvalprodukten opleveren. Soms zijn er geen alternatieven voor dergelijke produktieprocessen. De nadruk komt dan te leggen op het zorgen voor voldoende beveiligingen, voorzorgsmaatregelen, het kiezen van een geschikte vestigingsplaats, en eventueel zelfs het ontwerpen van rampenplannen voor personeel en omwonenden. Vaak genoeg zijn er echter alternatieven voor gevaarlijke of schadelijke produktieprocessen. Dat die niet gekozen worden is doorgaans een centenkwestie: wat levert de laagste kostprijs op voor de MNO?

Er zijn een aantal manieren om aan meer informatie te komen over de rol van bepaalde (dochter-)ondernemingen. In Nederland moet een onderneming zowel bij het opstarten van nieuwe of het uitbreiden van bestaande produktie als bij het veranderen van het produktieproces een Hinderwet-vergunning aanvragen. In deze aanvraag kan men details over het produktieproces vinden. De aanvraag, het verslag van het eventuele debat daarover in de gemeenteraad en de uiteindelijk afgegeven vergunning kan men bij de betreffende gemeente of provincie inzien. Samen met deskundigen in de milieubeweging kan men deze gegevens interpreteren en er het nodige uit afleiden. Onderzoekers en studenten aan universiteiten of Technische Hogescholen kunnen daarbij behulpzaam zijn. Via de

Y38

Z11

Z10

M17/M50

T o/T25/T31

M58/M54

Wetenschapswinkels of de zgn. Chemiewinkels kan men een beroep doen op hun (gratis) ondersteuning. Wanneer het gaat om een bedrijf dat in het verleden veel overlast in de directe omgeving heeft veroorzaakt, is vaak de nodige informatie over het bedrijf en het productieproces te vinden bij plaatselijke aktie- of buurtgroepen. Het kan de moeite waard zijn om eveneens kontakt op te nemen met ambtenaren van de gemeentelijke of provinciale milieudienst. De archiefdiensten van de Gemeente en/of de regionale krant beschikken over kranteknipfels over milieu-affaires bij de lokale bedrijven.

Het is zeker verstandig om te proberen in gesprek te komen met de werknemers bij het betreffende bedrijf, bijvoorbeeld met de bedrijfsledengroep van de vakbond of met OR-leden. Hoewel het natuurlijk om hun werkgelegenheid kan gaan, hebben zij net zo goed belang bij een schoon milieu en veilige productieprocessen. Ze beschikken uiteraard over de meeste "inside" informatie over het productieproces.

Bij landelijke milieugroepen vindt men veel kennis over bepaalde bedrijven, hun productieprocessen, de schadelijke milieu-effecten ervan en eventuele alternatieve produktiemethodes die minder vervullend zouden zijn.

In het buitenland bestaan talrijke milieugroepen die zich met milieuvulling door bepaalde MNO bezighouden. Men kan het gemakkelijkst met hen in kontakt komen via de Nederlandse milieu-organisaties. Steeds meer nationale milieugroepen zijn aangesloten bij internationale netwerken. Via deze kan men snel achterhalen welke groep waar bezig is geweest met onderzoek naar milieuvulling door een bepaalde MNO of door een bepaald soort productieproces.

In veel westerse industrielanden worden de milieuwetten steeds strenger. De wetten, normen en het principe dat "de vervuiler betaalt" hebben hier en daar geleid tot het terugbrengen van de vervuiling. In een aantal bedrijfstakken, zoals de (bulk)chemie, de papier- en metaalindustrie is echter een averechts effect opgetreden. Verschillende MNO in die bedrijfstakken hebben de **vervullende bedrijven overgeplaatst naar Derde Wereld-landen**. Daar bestaat veelal minder wetgeving en toezicht op het milieuedrag van ondernemingen. Multinationale ondernemingen maken uit winstbejag gebruik van die mogelijkheden om gevaarlijke productieprocessen zonder adequate (maar dure) beveiligingsvoorzieningen daar op te zetten. Bij een en dezelfde MNO kunnen zo verschillende veiligheidsnormen in verschillende landen gehanteerd worden. Grote milieurampen kunnen daarvan het gevolg zijn, zoals in Bhopal (India). Daar vielen eind 1984 ruim 2500 doden en moesten duizenden mensen medische behandeling ondergaan, nadat giftig gas weglekte uit een slecht beveiligde pesticidenfabriek van Union Carbide. De

zoeken bij

T 5

M18/M50

M17/Z19

V o/J o

G 2

T o/T25/T31

T15/Y38

U 1/U 3/N28

N28/X 5/Z32

H23/H20/F o

T22

lange termijn gevolgen van die ramp (bijv. erfelijke afwijkingen) zijn nog niet te overzien.

Een speciaal programma van de Verenigde Naties (United Nations Environment Program) houdt zich bezig met milieuproblemen in de Derde Wereld. Tal van plaatselijke milieugroepen en onderzoeksgroepen in Derde Wereld-landen zijn op het zelfde terrein actief.

Een tweede milieugevolg van het optreden van MNO betreft de **produktie van schadelijke en gevaarlijke stoffen**. Ook al is het productieproces nog zo schoon, kunnen de produkten toch een bedreiging vormen voor het milieu. Een van de manieren waarop dat kan gebeuren, is dat bepaalde stoffen uit die produkten zich ophopen in natuurlijke organismen. Zo komen ze terecht in de voedselketen van mens en dier. Dit geldt voor allerlei produkten, ook voor op het oog ongevaarlijke produkten zoals batterijen (alkalinebatterijen bevatten kwik). Over milieugevaarlijke stoffen en de MNO die bij hun productie betrokken zijn, bestaat veel kennis bij de diverse milieusorganisaties in binnen- en buitenland.

Ook al wordt de productie en het gebruik van chemische bestrijdingsmiddelen in de westerse industrielanden steeds meer aan banden gelegd, daarmee is het probleem nog allerminst de wereld uit. In grote hoeveelheden worden de pesticiden die hier niet eens meer gebruikt mogen worden, geëxporteerd naar landen in de Derde Wereld. Dit geldt bijvoorbeeld voor een aantal pesticiden die Shell in Nederland maakt. Het pesticidengebruik in Derde Wereld-landen, gevoegd bij de slechte voorlichting en soms onoordeelkundigheid van de gebruikers, leidt tot veel schadelijke gevolgen voor mens en milieu in die landen. Voor wat betreft de internationale productie en verkoop van chemische bestrijdingsmiddelen is een speciaal internationaal netwerk van milieu- en onderzoeksgroepen gevormd.

De productie van **kernenergie** en alles wat daarbij komt kijken, is nog steeds een erg omstrede zaak. Zolang het probleem van het radio-actief afval, de risico's van ernstige ongelukken en de relaties met de productie van atoomwapens blijven bestaan, zal dit wel zo blijven. De ondernemingen die betrokken zijn bij de kernenergie-opwekking en alles wat daarbij hoort, zijn veelal grote multinationale ondernemingen. Soms gaat het om staatsbedrijven, al of niet in joint ventures (samenwerkingsovereenkomsten) met MNO. Zowel in Nederland als in het buitenland hebben zich netwerken van onderzoeks- en actiegroepen gevormd die zich met kernenergie en de daarbij betrokken ondernemingen bezig houden.

Een kwestie die leidt tot aanvaringen tussen de milieubeweging en MNO, is de plaatsing van industriebedrijven in

zoeken bij

N28/U 1

P o

T o/Y38

T26/U10

U10

T38/P 4/T15

Y19/F 5/F30

T o/U o/Y38

of in de nabijheid van **natuurgebieden**. Lokale groepen en komitees zullen zich meestal met zulke milieu-overlast bezighouden. Bij hen zal men dan ook de nodige kennis van zaken aantreffen. De stukken over de Hinderwet-procedure kunnen eveneens de nodige informatie opleveren. Overigens heeft men in zulke situaties, net zoals bij de kernenergie-projekten, te maken met coalities tussen de (lokale of nationale) overheid en de de betrokken MNO. Men zal zich bij aktie-onderzoek ook met deze samenwerking dienen bezig te houden.

Een laatste vorm van milieu-aantasting waarbij MNO betrokken zijn, heeft verband met **genetische erosie**. Vroeger teelden boeren hun eigen pootgoed (bijvoorbeeld pootaardappelen) en wonnen hun eigen zaaigoed voor het daarop volgende jaar. In Derde Wereld-landen is dat vaak nog zo. Veel gewassen zijn afkomstig uit één specifieke streek of land; daar zijn ze het sterkst en het meest produktief. (De aardappel en allerlei andere gewassen zijn pas in de koloniale periode naar West-Europa overgebracht). Wat nu steeds meer gebeurt, is dat MNO de produktie van zaai- en pootgoed overnemen. Zij halen uit de **natuurlijke herkomststreken** van elk gewas voortdurend grote hoeveelheden oorspronkelijke planten (erfelijk materiaal) weg. Soms gebeurt dat openlijk, soms via slinkse wegen. In hun eigen laboratoria en produktiecentra kweken zij daarmee de zaden en pootgewassen die een hogere opbrengst opleveren dan wat de boeren zelf zouden kunnen bereiken. De gewassen met hoog rendement hebben vaak veel kunstmest en chemische bestrijdingsmiddelen nodig.

De internationale handel in zaai- en pootgoed is de laatste decennia enorm toegenomen. Dat komt mede doordat de producenten van dit zaai- en pootgoed steeds meer zgn. "hybride" soorten maken, die zelf geen bruikbaar zaad opleveren, zodat ze dus elk jaar opnieuw gekocht moeten worden. MNO als Shell, BP en het Zwitserse concern Sandoz behoren tot de top-tien van de internationale zaadveredelings-business. Deze top-tien controleert volgens recente studies 1/3 van het erfelijk basismateriaal van alle graansoorten die in de rijke landen (OECD) worden verbouwd. De Amerikaanse maisproduktie wordt zelfs voor meer dan vijftig procent door twee MNO beheerst. Doordat de zaadveredelings-business zo'n enorme vlucht neemt, wordt steeds meer erfelijke materiaal (planten, zaden) uit de oorspronkelijke herkomstgebieden gehaald. Dit tast de biologische rijkdom van dergelijke herkomstgebieden (vaak in Derde wereld-landen gelegen) hier en daar al flink aan. Vandaar dat van genetische erosie wordt gesproken.

Een resultaat van deze ontwikkelingen is de vreemde situatie dat Nederlandse MNO oorspronkelijk erfelijk materiaal voor aardappelen weghalen uit Peru, waarmee

zoeken bij

Z11/Z10

U 5/T28/T25
M54/M33/N28
U 1/T 7/M24
P10/0 7

ze in Nederland pootaardappelen kweken. Die worden via Nederlandse ontwikkelingshulp .....naar Peru worden verscheept. Waar de grote winstmarges vallen, hoeft men zich nauwelijks af te vragen. Er komt steeds meer informatie en studie over de roof van genetisch materiaal en de genetische erosie door toedoen van MNO. Een aantal groepen en organisaties beschikken over gespecialiseerde kennis op dit gebied.

zoeken bij

U 5/T28/T25
M24/M33/M54
N28/U 1

VRAAG 25 Welke relaties bestaan er tussen deze multinational en de (Nederlandse) overheid?

zoeken bij

De naam "multinationale onderneming" is in zekere zin misleidend. Hij suggereert dat deze ondernemingen los staan van nationale staten, dat ze geen thuisland hebben. In de regel heeft elke MNO echter nog steeds slechts één thuisland. Meestal is dat het land waar de MNO oorspronkelijk vandaan komt.

Er zijn slechts zeer weinig MNO die ooit hun hoofdzetel blijvend van het ene land naar het andere verplaatst hebben. In de Tweede Wereldoorlog is het bij veel West-europese ondernemingen wel gebeurd, maar dan op tijdelijke basis. Veel Nederlandse ondernemingen hebben toen hun hoofdzetel tijdelijk naar de Nederlandse Antillen verplaatst. Ze hebben dat na afloop van de oorlog weer weer teruggedraaid. Slechts een handvol Nederlandse ondernemingen heeft na W.O. II zijn hoofdzetel nog verplaatst.

X 9

Er zijn maar weinig ondernemingen die een dubbele nationaliteit hebben, zoals Shell en Unilever die beide Nederlands/Britse zijn. De meeste pogingen voor ondernemingen met gemengde nationaliteit die in Europees verband ontstonden, zijn inmiddels weer uiteen gevallen in puur nationale ondernemingen. De koppels Hoogovens-Hoesch (Estel), Fokker-VFW en Dunlop-Pirelli zijn alle weer uit elkaar.

Veruit de meeste MNO hebben dus een duidelijk nationale achtergrond. Er zijn tal van relaties tussen MNO en de overheden van de nationale staten. Het ligt voor de hand dat de relaties van een MNO met de overheid in "zijn" thuisland intensiever zullen zijn dan met overheden in andere landen waar men vestigingen heeft.

Multinationals zijn zeer gebaat bij een sterke nationale staat achter zich. Die kan het best hun belangen ondersteunen en behartigen in de internationale gemeenschap. In allerlei gelegenheden van internationaal overleg tussen regeringen zijn de belangen van afzonderlijke MNO in het geding, al blijkt dat soms niet direkt uit de agenda van de besprekingen. In konferenties over internationale handelsbelemmeringen (bv. GATT), de konferenties over handel en ontwikkelingsproblematiek (UNCTAD), EEG-konferenties, enzovoorts nemen de vertegenwoordigers van de Nederlandse regering standpunten in die overeen komen met belangen van het Nederlandse bedrijfsleven. De Nederlandse ambassades in het buitenland hebben aparte handelsattachés die de belangen van het Nederlandse bedrijfsleven vertegenwoordigen en voor hen handelsmogelijkheden opsporen.

N27/N22/N16
N14/N10

M41/M42/012
G 6/G 7/Z36
Z33

De overheid is voor een aantal ondernemingen een

belangrijke klant. In bedrijfstakken als de utiliteitsbouw (ziekenhuizen, scholen, afvalzuiveringsinstallaties, etc), de weg- en waterbouw (kanalen, Deltawerken, bruggen) of wapenindustrie is de overheid de belangrijkste afnemer. De MNO in die bedrijfstakken zorgen ervoor dat ze op allerlei manieren "dicht tegen de overheid aankruipen" om opdrachten in de wacht te slepen. Dat gebeurt via lobbykanalen, gemeenschappelijk overleg, het zorgen voor goede contacten met belangrijke ambtenaren. Ook de aanstelling in de Raad van Kommissarissen van mensen die goed de weg weten in "Den Haag", doet soms wonderen. De personele bindingen tussen de overheid en MNO komen verder aan de orde bij VRAAG 26.

Via **ontwikkelingshulp** komen jaarlijks een groot aantal orders terecht bij Nederlandse ondernemingen. Het is soms een vorm van alternatieve exportbevordering of indirecte steunverlening voor Nederlandse ondernemingen. Bij VRAAG 18 wordt op deze relatie uitvoerig ingegaan.

Nog belangrijker dan de voorafgaande punten is de financiële **steunverlening** van de overheid aan de ondernemingen. Via tientallen verschillende subsidieregelingen en instellingen verleent de overheid financiële steun aan MNO. De belangrijkste stroom bedrijvensteun bij investeringen verloopt via de WIR (Wet Investerings Rekening). Via deze krijgt elke onderneming 12,5% (1985) van elk investeringsbedrag als gratis premie. Daar bovenop komen soms nog een aantal andere toeslagen of premies, zoals een "regiotoeslag" bij investeringen in economisch zwakke regio's. Via de Financieringsmaatschappij voor Ontwikkelingslanden (FMO) ondersteunt de staat Nederlandse ondernemingen die in Derde Wereld-landen investeren. Regelmatig vinden verder steunoperaties plaats waarbij afzonderlijke ondernemingen om speciale redenen tientallen tot honderden miljoenen (RSV, Philips, Volvo, Hoogovens) aan subsidie ontvangen.

De vormen en methoden van overheidssteun aan ondernemingen lopen sterk uiteen, variërend van subsidie voor verbetering van arbeidsplaatsen, voor nieuwe onderzoeksprojecten, voor automatisering, tot en met steun voor verplaatsing van bedrijven uit woongebieden. Voor bepaalde bedrijfstakken, zoals bijvoorbeeld de kunstmest-industrie of glastuinbouw, is het van groot belang dat zijn als grootverbruikers aardgas ontvangen tegen een speciaal laag tarief. Dit verlaagt hun kostprijs en versterkt hun internationale concurrentiepositie.

Op verschillende manieren ondersteunt de Nederlandse overheid de **buitenlandse expansie** van Nederlandse MNO. (In andere landen gaat dat net zo). Het gebeurt niet alleen in de vorm van exportbevordering, maar ook via

zoeken bij

Z20/Z10

M 4/M57

A 4

Z26

Z27/Z20/Z13

M34/M40

M51

Z31/C o

M44

016/019

012/M42/M16

het scheppen van gunstige voorwaarden voor levering aan het buitenland. Belangrijk in dat verband is de kredietverzekering waardoor de overheid zich indirect (via de Nederlandse Credietverzekerings Maatschappij) garant stelt voor de grote financiële risico's die Nederlandse ondernemingen lopen bij leveringen of projecten in het buitenland. Soms komen ondernemingen in aanmerking voor overheidssteun die het hen mogelijk maakt om hun produkt in het buitenland goedkoper aan te bieden (via het "matchingfonds"). Grote MNO hebben eigen subsidiologen in dienst die niet alleen hun eigen inkomen via verkregen subsidies terugverdienen. Ze zorgen er ook voor dat juist deze grote ondernemingen jaarlijks het grootste deel van de totale subsidiepot in de wacht slepen.

Voor het verkrijgen van overheidssteun hebben de ondernemingen het meeste te maken met de Ministeries van Economische Zaken en Financiën. Voor sommige bedrijfstakken zijn echter ook de Ministeries van Landbouw, Volkshuisvesting en Ontwikkelingssamenwerking van belang. Doorgaans is het moeilijk om informatie over de aan de ondernemingen verleende steun los te krijgen bij de ministeries, zelfs niet met de Wet Openbaarheid Bestuur in de hand. Door de behandeling van de grote steunoperaties in de Tweede Kamer komt informatie beschikbaar via deze Kamerstukken.

Op het gebied van **technologie en innovatie** vindt samenwerking plaats tussen overheid en MNO. Voor een deel gebeurt dat via aparte financiële steun die verleend wordt voor de ontwikkeling van nieuwe technologieën, voor het instandhouden van researchafdelingen en voor het verderontwikkelen van bepaalde vindingen. Enige honderden miljoenen gulden vloeien jaarlijks naar ondernemingen in deze vorm. Een andere vorm van technologische ondersteuning vindt plaats in de vorm van gezamenlijke onderzoeksprogramma's van overheid(sinstellingen), universiteiten en ondernemingen. Voorbeelden daarvan vormen het onderzoek bij TNO, het Waterloopkundig Laboratorium en kontraktonderzoek aan universiteiten.

Tenslotte zijn er nog een aantal andere gebieden waarop de relaties tussen overheid en MNO vorm krijgen. Gedacht kan worden aan **milieuwetgeving, prijzenbeleid, belastingregelingen en warenwet**. Hoewel afzonderlijke MNO via een eigen lobby hun belangen meestal uitstekend weten te verdedigen, hebben we bij zulke zaken doorgaans te maken met een kollektieve belangenbehartiging van de zijde van de ondernemingen. De bedrijfstaksorganisaties of landelijke ondernemersorganisaties vertolken de belangen van de gezamenlijke ondernemingen of van de dominante groeperingen daarbinnen.

zoeken bij

019/Z27

M34

M35/M39/M36

Z37

Z31

M11/M28/M53

M54/Z20/M o

M 4/M57

VRAAG 26 *Hebben leidinggevende personen van deze multinationale onderneming bindingen met de top van andere concerns, of met de overheid?*

zoeken bij

De Nederlandse kranten stonden jaren geleden vol over de zogenaamde "200 van Mertens", een groep personen die in financieel-ekonomisch opzicht in Nederland de dienst uitmaakt. Het zijn vooral mensen in de top van banken, grote concerns en overheidsinstellingen. Zij komen elkaar binnen en buiten hun beroep op allerlei plaatsen tegen: in raden van commissarissen, raden van bestuur, raden van advies, enzovoorts. Nu eens hebben ze de ene pet op, dan weer de andere, maar steeds zijn het dezelfde personen. Dit geeft uitstekende mogelijkheden voor het uitwisselen van informatie, voor lobbywerk en voor het onderhands "regelen" van allerlei zaken. Het functioneren van deze financieel-ekonomische elite onttrekt zich grotendeels aan democratische controle.

Het probleem met dit soort netwerken is dat men wel kan aangeven dat ze bestaan, maar niet of ze effectief zijn en wat erin gebeurt. Met het trekken van konklusies over mogelijke belangenvermenging dient men steeds voorzichtig te zijn.

Om erachter te komen of leidinggevende funktionarissen van een onderneming bindingen hebben met andere ondernemingen of met de overheid, moeten we systematisch te werk gaan. Op de eerste plaats hebben we een lijst nodig van de personen waar het om zou kunnen gaan. Dat betreft dan vooral de leden van de direktie (raad van bestuur) en de raad van commissarissen. Spreken we over een kleine of middelgrote dochteronderneming, dan is de kans klein dat de direktie daarvan belangrijke functies bekleedt of bekleedde bij andere ondernemingen of bij de overheid. Bij grote, relatief zelfstandige dochterondernemingen is die kans wel aanwezig.

De namen van dergelijke funktionarissen dienen vermeld te staan in het financiële jaarverslag van de onderneming. (Ook het bedrag dat ze jaarlijks gezamenlijk het afgelopen jaar verdiend hebben, dient daar in te staan). Bij het Handelsregister kan men eventueel hun geboortedata en adressen vinden. Wanneer een ondernemingsraad (of een gedeelte daarvan) nieuw aantreedt na verkiezingen, is de direktie verplicht de OR een overzicht te verschaffen van de namen, adressen en eventuele nevenfuncties van de leden van de raad van commissarissen.

Wanneer we eenmaal een dergelijke lijst hebben, kunnen we nagaan bij welke andere ondernemingen of overheidsinstellingen deze personen betrokken zijn (geweest). Er zijn een aantal handboeken waar men deze informatie systematisch bij elkaar vindt. In het Financieel Econo-

I 7/I 9/I 8

M31

J13

A 4

misch Lexicon vindt men een uitvoerige lijst van vooraanstaande funktionarissen in het Nederlandse bedrijfsleven, met vermelding van huidige en vroegere nevenfunkties.

Er bestaan per land, per bedrijfstak, per regio, maar ook wereldwijd gespecialiseerde overzichten met namen en informatie over vooraanstaande funktionarissen bij overheid en bedrijfsleven. Voor de regio Rotterdam bestaat bijvoorbeeld het Maasboekje. Voor afzonderlijke landen bestaan overzichten met namen als "Who is who in the Netherlands", "Who is who in Belgium" en zelfs een internationale "Who is who". Universiteitsbibliotheken en grotere openbare bibliotheken hebben in de regel wel enige van dit soort naslagwerken. Meestal bevatten ze behalve korte biografische gegevens ook een overzicht van de carrière en de huidige functies van de persoon. De naslagwerken met gegevens over vooraanstaande funktionarissen in een bepaalde bedrijfstak (zoals "Who is who in world banking") vindt men o.a. bij de EVD in Den Haag. Het meestal niet verstandig om met dit laatste soort overzichten te beginnen. De nevenfuncties liggen namelijk vaak buiten de eigen bedrijfstak.

Voor de namen en functies van mensen bij de overheid kan men naast de genoemde werken ook de Staatsalmanak en de Pyttersen's Almanak raadplegen. Niet alleen ministers en staatsekretarissen, maar ook de mensen op hoge posten in het ambtenarenapparaat worden daarin genoemd. Overigens nemen deze beide almanakken alleen de informatie over het afgelopen jaar op. Wil men dus iets te weten komen over vroegere functies bij de overheid, dan zal men oudere jaargangen van die almanakken moeten opsporen. Bij de onderzoeksgroep Basta! wordt over een reeks van jaren een databank bijgehouden van hoge funktionarissen bij overheid en bedrijfsleven. Aan verschillende universiteiten in binnen- en buitenland wordt gelijksoortig onderzoek gedaan naar financieel-ekonomische elites waarbij met name dubbelfuncties onderzocht worden. In Nederland is dit soort onderzoek o.a. gedaan aan de beide Amsterdamse universiteiten.

Tenslotte zijn er enige internationale databanken waaruit informatie kan worden betrokken over personen en dubbelfuncties in het bedrijfsleven.

zoeken bij

A 4

A o/B o

A 9

M 3

M47

012

Y35

Y29

0 3

M46/M54

S o/S23/S24

VRAAG 27 *Bij welke twijfelachtige praktijken (korruptie, relaties met diktatoriale regeringen, diskriminatie, etc) is deze multinational betrokken geweest?*

zoeken bij

Wanneer men zich afvraagt of een bepaalde MNO betrokken is (geweest) bij schandalen of twijfelachtige praktijken, kan men het best beginnen zich een algemeen beeld van het concern te vormen. Bij VRAAG 9 is aangegeven hoe men dat het beste kan doen. Vanuit dat algemene overzicht komt men vanzelf op de schandalen of twijfelachtige praktijken waarmee het concern in de jongste geschiedenis eventueel "de pers gehaald heeft".

B11/0 o/P o

Sommige bedrijfspraktijken zijn dermate wijdverbreid dat ze in krantenartikelen niet meer afzonderlijk aan de orde gesteld worden. Bovendien, wat de een een "twijfelachtige activiteit" vindt, is in kringen van het bedrijfsleven misschien een gangbare praktijk. Het produceren van wapens, het lozen van gifstoffen op zee, het ontduiken van belastingen via belastingparadijzen, het zakendoen in of met landen met diktatoriale regeringen zijn bijvoorbeeld zaken die in grote delen van het bedrijfsleven als doodnormaal worden beschouwd. "Zaken zijn zaken, zolang de wet niet overtreden wordt", is een veelgehoordde filosofie in deze kringen. En er zijn natuurlijk landen met zeer rekkelijke wetten. Wanneer men activiteiten zoals de hierboven genoemde aan de orde wil stellen, doet men dat vanuit een **andere politieke of ethische opvatting**.

Instellingen vanuit de kerkelijke hoek doen vanuit een "christelijk perspectief" veel aan onderzoek naar laakbare praktijken van het bedrijfsleven. Hun onderzoeksmateriaal wordt gepubliceerd en gebruikt in acties. Zo wordt bijvoorbeeld tijdens aandeelhoudersvergaderingen een moreel appél gedaan op de eigenaren en directie van ondernemingen om die laakbare praktijken te staken. Ook vanuit politieke partijen, de Derde Wereld-beweging en de vakbeweging wordt gedaan aan onderzoek en actie om bepaalde ondernemingspraktijken in te perken of een halt toe te roepen. De onderstaande onderwerpen komen daarbij veelvuldig aan de orde:

015/P27/P36

Wapenhandel / wapenproductie. In Nederland is hierover veel onderzoek gedaan door onder andere OSACI. Bij SOBE en COS Twente is veel informatie aanwezig over de wapenproductie bij Philips (Holland Signaal). Verschillende universitaire instituten, zoals het Instituut voor Vredesvraagstukken in Nijmegen en het Polemologisch Instituut in Groningen, hebben brede documentaties op dit terrein. De bibliotheek van het Ministerie van Defensie beschikt over een groot aantal tijdschriften uit de wapen-

015
017/T 8
M46/M54
Y35/Y29
F o

industrie. In het buitenland bestaan onderzoekscentra en aktiegroepen die hun sporen hebben verdiend op gebied van onderzoek naar en dokumentatie over de wapenindustrie. In de USA is de wapenindustrie zodanig uitgebreid en lukratief dat er zelfs een commerciële databank over ontstaan is.

Betrokkenheid MNO bij milieuschandalen. Bij VRAAG 24 komt uitgebreid aan de orde hoe hierover informatie kan worden verzameld.

Export van gevaarlijke stoffen naar Derde Wereld-landen door MNO. Nederland kent sinds 1985 een wet die beperkingen hieraan stelt. Voor bepaalde stoffen moet o.a. een importvergunning van het importerende land kunnen worden overlegd. Bij milieu-organisaties en sommige Derde Wereld-groepen is kennis aanwezig over dit soort export en de toepassing van de nieuwe wetgeving.

Spekulatie in woningen door MNO. Vooral vanuit de kraakbeweging wordt dit aan de orde gesteld. Gespecialiseerde informatie over de manieren waarop men dit kan onderzoeken, waar men de informatie kan vinden, etc. is aanwezig bij het SPOK. Zij hebben op dat gebied ook een speciale onderzoeksgids uitgegeven.

MNO en landen met diktatoriale regeringen. Voor informatie over politieke vrijheden en politieke gevangenen in afzonderlijke landen kan men terecht bij Amnesty International. Bij openbare bibliotheken en Wereldwinkels worden vaak per land knipselarchieven bijgehouden waarin men ook zulke informatie kan vinden. De landenbeschrijvingen van de NOVIB geven voor de meeste Derde Wereld-landen op beknopte wijze een redelijk overzicht. Veel meer gespecialiseerde informatie kan men vinden bij de afzonderlijke landenkomitees of solidariteitsgroepen. Hoewel zij allen verschillend werken, kan men meestal bij hen toch wel terecht met vragen over de activiteiten van MNO in die landen. Met deze vragen kan men natuurlijk ook stappen naar de gespecialiseerde onderzoeksgroepen op het gebied van MNO in de Derde Wereld, zoals SOMO, OSACI, MOL en SOBE. Zij weten doorgaans wel aan te geven waar men nog meer informatie over een bepaald onderwerp kan vinden.

Men kan verder natuurlijk contact opnemen met onderzoeksgroepen en landenkomitees in andere landen. Een Franse groep zal meestal meer kunnen vertellen over de rol van Franse MNO, een Engelse groep meer over Britse concerns, enzovoorts.

Een afzonderlijk verhaal geldt voor de rol van MNO in Zuid-Afrika. Omdat de ondersteuning van het apartheidregime door de activiteiten van Westeuropese en Ameri-

zoeken bij
P31/P27/P23
P11/P 9/Z 2
S20

T26/T25/T28
T o/0 o

020/Y34

T 3/Z14/
M47/T37

T23

T o

019/015/014
020/0 o

T 1/T19/T21

kanse MNO een kwestie is die al heel lang speelt, is daarover zeer veel literatuur en deskundigheid ontstaan bij Zuidelijk Afrika-groepen.

zoeken bij

3.3 Alfabetische lijst van onderwerpen in dit hoofdstuk

De nummers in dit register hebben betrekking op de vraag of vragen waarin het onderwerp aan de orde komt. Bij de betreffende vragen vindt men een korte toelichting en een verwijzing naar de manieren om informatie over dit onderwerp te krijgen.

10-k form	2/7	diktatoriale regimes	27
aandelen(bezit)	7/8/12	direktieverslag	1/4/9
adres (kantoor)	1/2	distriktbestuurder	21
adres (statutair)	1	dividend	14
adviesrechten OR	14/15/21	divisie	8/10
afschrijvingen	13	dochtermaatschappij	3/4/8/14
afstoting	19	dubbelfuncties	26
agro-industrie	17/24	dubieuze praktijken	27
aktiva	5/12/13	eigen vermogen	12/13/14
ambassades	16/25	eigendomsrelaties	3/4/7
spartheidsysteem	17/27	eigendomstrappen	3/7
arbeidsduur	17/19	ekonomische structuur	17
arbeidsomstand,heden	14/19/20/21/24	emissieprospektus	4/13
arbeidsverhoudingen	17/19/21	ethiek MNO	27
arbeidsvoorwaarden	20	extern adviesburo	15
ARBO-wet	20	fallisement	13
automatisering	20/22	familiebezit	7
banken (invloed van)	13/15	farmaceutische industrie	17/23
basiscijfers	5	financ.ekonomische elite	26
basisinfo buitenlandse MNO	2/16	financ. uitholling	14
bedrijfsledengroep	9/14/19/20/21	financiële stromen	14
bedrijfstak	6/11/12	financieringsmaatschappij	14
belasting	7/13/14/27	flexibilisering	19/22
belastingparadijzen	14/27	franchising	4
beleid MNO (algemeen)	9/15	fusie	19
beleidsfouten	15	geheimhouding	8/12/21
besloten vennootsch.	1/7/5	genetische erosie	24
besluitvormingsstructuur	8/13/14	goederenstroom	6/14
betalingbalans	17	groei onderneming	12
bevoegdheden direktie	7/8/14	Handelsregister	1/3/7/26
BLG	9/14/19/20/21	Hinderwet	24
bouwbedrijven	13	holding	7/8
budget (jaarlijks)	8	houdstermaatschappij	7
buitenl. werknemers	20	hypotheken	13
buitenlandse MNO	2/16	industrieterreinen	24
CAO	15/20	informatierechten OR	6/8/9/13/14/15
cash flow	13	informele netwerken	21
centrale kadergroep	21	inleenkrachten	14/15/19
CKK	21	internat. werknemerskontakten	21
commandit. venn.(CV)	1	internat. beroepssektar.	21
coöper. vereniging	1	internationale uitbouw	10/17
COR	21	internationaal overleg	25
deelnemingen(lijst)	4/7/10	internationalisatie	10/17/19
Derde Wereld-activiteiten	16/17/27	interne verrekenprijs	11/14

investeringen	8/16/13/14/15	ongeorganiseerd	15/21
jaarplan	8	operationeel plan	8
jaarsverslag (financ.)	1/2/7/9/13	OR	21
jaarsverslag (sociale)	19/20	organisatie-adviesburo	15
jaarsverslagenarchief	1/2	overheid en MNO	25
kadergroep(blg)	21	overheidsbestedingen	25
Kamer van Koophandel	1/3/7/26	overheidssteun	25
kartels	11/23	passiva (schulden)	13/14
kernenergie	17/24/27	patenten	4/22
keuzevrijheid	15/22/24	personeels (samenstell.)	19/20
kleindochtermij.	3	personele relaties	26
kommissarissen (RVK)	7/25/26	pesticiden	17/23/24
koncerngeschiedenis	10	planning	8
konkurrenten	11/12	ploegendienst	20
konkurrentiepositie	12	portfoliomethode	12/15
konsumentenboykot	23	prijzetting	11/23
konsumentenorganisat	23	probleemsituatie	12/15
korruptie	27	procesinnovatie	22
kredietverlening	13/14/25	produktenpakket	6/9/11/12/15
kredietverzekering	25	produktgroep	8
kwartaalbericht	9/13	productie-activiteit	6
Latijns-Amerika	17	productieketen	6/14
leasing	14	productieproces	6/19/22
licenties	4/14/22	produktinnovatie	22
liquiditeit	13/14	publikatiepl. buitenl.	2/7/12/14/19/20
lobby MNO bij overheid	25	publikatieplicht	1/2/5/10/14
machtveld bij reorganis.	15	R&D-uitgaven	12/22/23/25
managementskontrakt	4	rapportagestromen	8
marktaandeel	12	rechtsvorm	1/2
marktafspraken	4/11/23	reklame	23
marktgroei	12/15	rentabiliteit	5/12/13/14
medezeggenschap	21	reorganisatie	15
medicijnenindustrie	17/23	research	12/22/25
meerjarenplan	8/9/15	reserves	12/13
mensenrechten	27	robots	20/22
merknamen	14/23	royalties	4/14/22
milieu	24	salarissen	20
milieugroepen	24/17	schadelijke stoffen	20/23/24
militaire produktie	17/25/27	schandalen	27
minderheidsbelang	4/7	solvabiliteit	13/14
moedermaatschappij	3/7/13	spekulatie woningen	27
naam (juiste,)	1/2	stafafdelingen	8/14/15
naamloze vennootsch.	1/7/5	statuten onderneming	7
nationale staat	25	sterfhuiskonstruktie	7
Nederlandse MNO	1/5	strategie	9/15
oktrooi	12/22	subsidie	17/25
omvang onderneming	5/12	technologie	12/17/22
omzet	5/12	thuisland	25
onderaannemers	19	transferprijzen	11/14
onderlinge leveringen	6/14	uitbreidingsinvest.	13
ondernemingsraad in Ned.	9/21	vakbonden in Nederland	21
ondernemingsraad buitenl.	9/13/20/21	vakbonden, buitenlandse	21
onderzoeksafdeling	22	vakbondsfederaties	21

vakbondsrechten	17/21
vaste aktiva	13
venn. onder firma	1
verkoopbevordering	23
vermogen	5/12/13
vervangingsinvesteringen	13
vervuiling van milieu	24
vestigingsplaats/-land	1/2/4/16/25
vlottende aktiva	13
vlottende schulden	13
voedselproblematiek	17/24
vrouwelijke werknemers	17/20
wapenindustrie	17/25/27
wereldhandel	17
wereldmarkt	17/24
werkgelegenheid	5/12/17/19
werkgeverszijde	15
werkklimaat	20
werknemerszijde	15
winst	5/12/13/14
winstcentra	11/14
WIR	25
wisselkoersen	12
zaadveredeling	24
zetelverplaatsing	25
Zuid-Afrika	17/27
Zuidoost-Azië	17
zusterondernemingen	4/11

hoofdstuk 4

Hoe een complete koncern-schets eruit kan zien

In dit hoofdstuk wordt een uitgewerkte inhoudsopgave gegeven van een zeer complete koncern-schets. Het is een overzicht van alle mogelijke deelonderwerpen die in een onderzoek over een bepaalde MNO aan de orde kunnen komen.

De bedoeling van dit hoofdstuk is ideeën aan te dragen over de onderwerpen die van belang zouden kunnen zijn in het onderzoek naar en over MNO. Men kan dit hoofdstuk beschouwen als een voorgedrukte boodschappenlijst. Men kan erin aanstrepen wat nodig is voor het eigen onderzoek. Misschien brengt het je op nieuwe ideeën waar je nog niet aan gedacht had. Ook kan het als voorbeeld dienen om de gegevens in het eigen onderzoek te ordenen en te rangschikken.

Lang niet alle informatie die nodig is om de verschillende onderdelen van deze koncern-schets "in te vullen", is gemakkelijk voorhanden. Sommige info is zelfs uitgesproken schaars en zal slechts druppelsgevijs uit de direktiekamers van de MNO en zijn dochterbedrijven weglekken.

Dit hoofdstuk is geenszins bedoeld als voorbeeld van hoe een onderzoek naar een MNO er persé moet uitzien. Het geeft aan wat erin zou kunnen staan. Er zijn overigens nauwelijks bestaande onderzoeken die zo uitvoerig op al deze gegevens over een bepaalde MNO ingaan. Wanneer men alle onderdelen van deze koncern-schets volledig uit zou willen werken, zou het een langdurige geschiedenis worden, een "levenswerk". Bij het aktie-onderzoek zit niet niemand daarop te wachten! Kijk dus in dit model van een koncern-schets wat je eruit kunt gebruiken en vergeet de rest.

KONCERN-SCHETS MULTINATIONAL *X*

A. Historische achtergrond

Ontstaan van de onderneming

Geef aan waar de bakermat van de onderneming lag, met welke aktiviteiten men zich in het eerste begin bezig hield, wat de eerste vestigingen waren en wie de oprichters waren. Beschrijf kort de omstandigheden in de bedrijfstak en het land van oorsprong ten tijde van de

oprichting.

Historische ontwikkeling van het concern

Maak een onderscheid tussen de periode voor de eerste wereldoorlog, de periode tussen de beide wereldoorlogen en de periode na de tweede wereldoorlog. Onderzoek de rol van het concern in de tweede wereldoorlog. Beschrijf het samenkomen van het concern via fusies en overnames. Geef aan hoe het concern door crises is heen gekomen en welke strategieën daarbij gebruikt werden: bijvoorbeeld uitbouw naar andere bedrijfstakken, overname van toeleveranciers en concurrenten, afzet in het buitenland. Onderzoek de relaties die het concern had met de overheid (overheidssteun?). Wat voor reputatie heeft het concern in vroeger jaren opgebouwd op het gebied van arbeidsomstandigheden en arbeidsvoorwaarden. Geef aan wat vroeger de belangrijkste arbeidsconflicten zijn geweest en waar ze over gingen.

Hoe werd de onderneming een multinational

Beschrijf in welke stappen de onderneming tot multinational is geworden. Naar welke landen bouwde men de zaak uit. Waar zijn vestigingen opgezet of bedrijven overgenomen. Geef aan of de onderneming binnen haar bedrijfstak een koplopersfunctie innam wat betreft internationale uitbouw, of dat er sprake was van meelopen met de algemene trends in de bedrijfstak. Wat waren de belangrijkste motieven voor de internationale uitbouw: marktgroei, douanemuren omzeilen, lage (loon)kosten, transportkosten, goedkope grondstoffen, of andere.

B. De structuur en activiteiten van de onderneming

De eigendomsstructuur binnen het concern

Beschrijf hoe de eigendomsrelaties binnen de multinational in elkaar zit. Wie heeft de aandelen of eigendomsrechten van de verschillende ondernemingen binnen de multinational? Liggen de rechten bij de moedermaatschappij of wordt er gebruik gemaakt van tussenschakels (houdstermaatschappijen). Waar zijn deze gevestigd? Welk deel van het concern bezit de aandelen van de Nederlandse dochterondernemingen? Maak een schema van de eigendomsrelaties in het concern (met percentage van de eigendom).

De activiteitenstructuur van de ondernemingen

Maak een lijst van alle dochterondernemingen en deelnemingen van het concern. Geef daarbij aan welke activiteiten de verschillende dochters hebben: productiebedrijf, handelsbedrijf, transport- of distributiebedrijf, dienstverlenende activiteiten, financieringsbedrijf, houdstermaatschappij. Geef zoveel mogelijk aan in welke plaats en land elke dochtermaatschappij gevestigd is. Beschrijf welke banden er tussen de productiebedrijven bestaan en hoe ze van elkaar afhankelijk zijn. Welke grondstoffen, hulpstoffen, halffabrikaten en onderdelen leveren ze aan elkaar? Waar liggen de centrale magazijnen? Geef aan welke de belangrijkste externe toeleveranciers zijn. Zijn er onderdelen, grondstoffen of halffabrikaten waarvoor het concern slechts één leverancier heeft? Beschrijf hoe het verkoopnet van de onderneming in elkaar zit: eigen verkoopbedrijven, agenten, relatie met groot- en klein-

handel, regio-indeling voor verkopen, grote afnemers (bijvoorbeeld overheid).

De organisatie en besluitvormingsstructuur.

Beschrijf welke organisatievormen het concern gebruikt. (Divisies naar land/productie). Geef aan welke relaties bestaan tussen de ondernemingen in de verschillende landen die gelijksoortige functies hebben, bijvoorbeeld dezelfde activiteit. Leg daarbij de nadruk op de verbanden die er bestaan tussen het management, de financiële activiteiten, de productie- en handelsactiviteiten in de verschillende gebieden of landen. Wie moet binnen het concern aan wie rapporteren en waarover? Geef aan in hoeverre de directie van de afzonderlijke werkmaatschappijen zelf beslissingen kan nemen en aan wie zij verantwoording moet afleggen. Waar zitten de centrale stafdiensten van het concern. Zijn er ook nog regionale hoofdkwartieren (bijv. een Europees hoofdkwartier bij Amerikaanse concerns) met belangrijke invloed? Hoe zit het planningssysteem in elkaar? Wordt er gewerkt met jaarplannen en meerjarenplannen? Hoe vaak worden de plannen bijgesteld?

De financiële structuur van de onderneming.

Breng de belangrijkste financiële stromen binnen het concern in kaart met een pijlschema voor onderlinge leveringen, betalingen voor rente, betalingen voor het gebruik van technologie (patenten, licenties), financieringsstromen en onderlinge kredietverlening, betalingen voor (centrale) stafdiensten, betalingen voor het gebruik van de merknaam, auteursrechten of huur van materieel of gebouwen, dividendbetaling (winstuitkering), investeringen. Geef aan welke banden de moedermaatschappij of financieringsmaatschappijen binnen het concern hebben met de kapitaalverschaffers, banken of institutionele beleggers. Noteer de eventuele dubbelfuncties van commissarissen of direktieleden bij banken of financiële instellingen.

De plaats van de Nederlandse dochteronderneming (en) in het concern.

Geef aan wat de positie van de belangrijkste Nederlandse dochterbedrijven is binnen de activiteitenstructuur, de eigendomsstructuur, de organisatiestructuur en de financiële structuur van het concern. Beschrijf de positie van de Nederlandse directie en de raad van commissarissen tegen deze achtergrond. Wat is hun nationaliteit? Hebben of hadden ze andere functies binnen het concern? Welke relatie hebben ze met de Nederlandse overheid?

C. De economische stand van zaken binnen het concern

Stand van zaken bij de productie

Geef de productie-ontwikkeling (per hoofdprodukt) aan in de belangrijkste werkmaatschappijen, over de laatste 10 jaar. Onderzoek wat de productiecapaciteit van de belangrijkste fabrieken (bij het huidige ploegensysteem) is en voor welk deel deze productiecapaciteit wordt bezet. Waar zijn de laatste jaren de nieuwe produkten in productie genomen, waar niet? Waar worden de meest moderne produktiemethodes toegepast?

Stand van zaken bij de verkopen

Geef de ontwikkeling van de totale omzet, van de omzet per produktgroep en per land/gebied over de laatste 10 jaar. Trek daaruit conclusies. Wat zijn zwakke produkten (krimpende of verzadigde markt), groeiprodukten (groeiende markt, groeiend marktaandeel), sterke produkten (stabiele markt, groot marktaandeel). Bij welke vestigingen worden deze respectievelijk gemaakt? Wat is de positie van het concern (in de verschillende regio's en produktmarkten) ten opzichte van zijn concurrenten. Welke concurrenten zijn dat. In welke richting ontwikkelen zich de prijzen. Staan belangrijke doorbraken te gebeuren op marktgebied? Afhankelijkheid van overheidsaankopen (civiel of militair).

Stand van zaken bij de investeringen

Geef de ontwikkeling van de investeringen over de laatste 10 jaar: totale investeringen, investeringen per produkt(groep), per regio, investeringen in Nederland. Beschrijf de belangrijkste investeringsprojecten: in welke produkten, produktgroepen, landen, technologieën of werkmaatschappijen? Ging het om vooral vervangingsinvesteringen of ging het om uitbreiding. Geef aan welke de belangrijkste investeringen in de Derde Wereldlanden waren/zijn. Voor welke investeringen werd overheidssteun verkregen? Vormde de overheidssteun aanwijsbaar een belangrijk argument om de investering in het ene land in plaats van het andere land te doen? Aan welke rendementsnorm moeten nieuwe investeringsprojecten voldoen?

Financiële stand van zaken

Geef weer hoe de resultaten van de onderneming zich ontwikkelden de afgelopen tien jaren: winst van het hele concern, winst per divisie of produktgroep, winst per regio, winsten in Nederland. Hoe ontwikkelden zich de rentelasten en de belastingbetaling? Beschrijf welk deel van de winsten steeds werd ingehouden en welk deel aan de aandeelhouders werd uitgekeerd. Geef aan waaruit bijzondere pieken of dalen in de resultaten kunnen worden verklaard. Waren de winsten plus afschrijvingen samen (cash flow) voldoende om de investeringen te financieren of werd nieuw vermogen aangetrokken? Geef aan hoe de verhouding tussen eigen en vreemd vermogen zich ontwikkelde. Werden nieuwe aandelen uitgegeven, obligaties geplaatst of bankkrediet vergroot? Hoe ontwikkelde dit zich bij de Nederlandse vestiging(en) van het concern? Langs welke weg vinden kapitaaloverdrachten plaats tussen ondernemingen binnen het concern? Beschrijf de methode die gehanteerd wordt voor het vaststellen van de prijzen van diverse produkten. Hangt deze methode samen met het marktaandeel dat men heeft? Stel vast welke invloed de prijspolitiek van deze onderneming heeft op de inflatie en prijzen in verschillende landen. Beschrijf het beleid op het gebied van onderlinge verrekenprijzen (prijzen die niet worden bepaald op de markt, maar om bepaalde ondernemingen binnen de groep te helpen of om winsten van de ene concern-dochter naar de andere over te brengen).

D. Stand van zaken op gebied van werkgelegenheid en sociaal beleid

Werkgelegenheid

Geef aan hoe de werkgelegenheid zich de laatste 10 jaar ontwikkelde bij het hele concern, de verschillende produktgroepen (divisies), de verschillende regio's en bij de Nederlandse vestigingen. Beschrijf de achtergronden van de belangrijkste trends in deze werkgelegenheidsontwikkeling. Geef aan waar onlangs grote personeelaannames of -ontslagen hebben plaatsgevonden of in de nabije toekomst zullen plaatsvinden. Beschrijf het verloop onder het personeel, het soort kontrakten waarop de meeste mensen worden aangenomen en de belangrijkste wervingsmethodes voor personeel.

Structuur van de werkgelegenheid en organisatie van de arbeid.

Geef aan hoe de personeelssamenstelling bij de Nederlandse vestigingen en (zoveel mogelijk) bij het totale concern is: de verhouding mannen/vrouwen, produktiepersoneel/kantoorpersoneel, vaste/tijdelijke arbeidskrachten, Nederlanders/buitenlanders, parttimers/fulltimers, direkt/indirekt personeel. Beschrijf de belangrijkste veranderingen die de laatste 5 jaren in de personeelssamenstelling hebben plaatsgevonden. Geef in het kort weer welke manier van functie-indeling bij de onderneming wordt gehanteerd. Laat zien hoeveel mensen er in elke functie zitten. Welke veranderingen hebben plaatsgevonden in het systeem van functie-indeling de laatste jaren en waardoor werden deze veroorzaakt? Wordt het personeel gemiddeld ouder of jonger? Beschrijf de methode van arbeidsorganisatie die in de belangrijkste werkmaatschappijen en de Nederlandse vestigingen van het concern gebruikt wordt. Welke veranderingen vinden daarin de laatste jaren plaats, bijv. kwaliteitskringen, flexibilisering, meer of juist minder chefs, e.d. Hoe worden piekperiodes en slapties in de produktie opgevangen: oproepkontrakten, tijdelijk personeel, gedwongen ontslagen, overplaatsingen, vervroegde uittreding? Beschrijf de toepassing van nieuwe technologieën op de arbeidsplek, zoals beeldschermen, robots, numerieke besturing, computers voor personeelskontrolle. Geef aan in hoeverre deze nieuwe methodes het werk verlichten, de veiligheid vergroten, de werkdruk opvoeren of de kontrolle over het personeel vergroten.

Werktijden, arbeidsvoorwaarden en beloning.

Zoek uit hoe lang de werkweek is en de belangrijkste vestigingen van het concern en welke systemen van ploegendienst er gebruikt worden. Vergelijk dit met de situatie in de Nederlandse vestigingen en met wat in de bedrijfstak gebruikelijk is. Geef aan hoeveel vakantie-, verlof- en feestdagen er zijn en hoeveel dagen er effectief gewerkt wordt. Analyseer hoe de salarissenivo's (voor enkele veel voorkomende functies) liggen bij de werkmaatschappijen in Europa en de USA aan de ene kant en de Derde Wereldlanden aan de andere kant. Vergelijk deze salarissenivo's met die in Nederland en met wat gebruikelijk is in de bedrijfstak en de verschillende landen. Beschrijf de sekundaire arbeidsvoorwaarden bij enige grote werkmaatschappijen en vergelijk deze met die in Nederland. Biedt het concern niet-geldelijke vormen van beloning, zoals auto's of woningen van de zaak, werkkleding, gratis kantine, etc. Hoe ligt dit in de verschillende landen?

E. Het concern en werknemersorganisaties

Werknemersorganisaties waarmee het concern te maken heeft

Geef voor de belangrijkste vestigingen (per land) aan met welke bonden het concern te maken heeft, hoe hoog de organisatiegraad is en welke bonden de meeste werknemers vertegenwoordigen. Geef aan hoe het concern staat tegenover de vakbonden in de verschillende landen, en met name in Derde Wereldlanden. In hoeverre worden ze als onderhandelingspartners erkend? Wat zijn hun rechten binnen de onderneming om vakbondswerk uit te oefenen? Geef aan hoe het vakbondswerk bij de belangrijkste zustermaatschappijen in het buitenland is georganiseerd. Welke positie nemen de betrokken vakbonden in tegenover multinationals zoals dit concern? Zijn er andere vormen van werknemersorganisaties (onafhankelijke aktiecomitees, etc.) waarmee het concern te maken heeft?

Vormen van democratisering

In welke landen bestaan bij de zustermaatschappijen ondernemingsraden, personeelsraden, personeelskommissarissen en dergelijke? Geef aan welke daarvan de rechten zijn in vergelijking met de ondernemingsraden bij de Nederlandse vestigingen (informatie, advies, inspraak, instemming, medebeslissing, contacten met de achterban). Geef aan welke initiatieven er zijn geweest voor contact tussen de 'medezeggenschapsorganen' in de verschillende landen. Welke is de relatie tussen vakbonden en deze 'medezeggenschaps'-organen.

Internationale vakbondskoördinatie

In welke internationale federaties, beroepssekretariaten of andere vormen van internationale koördinatie zijn de belangrijkste nationale vakbonden bij buitenlandse zustermaatschappijen georganiseerd. Bestaat er een Internationaal vakbondsoverleg of concernraad waarin vakbonden internationaal hun beleid m.b.t. deze multinational op elkaar afstemmen? Wat zijn de belangrijkste kwesties die in dit overleg aan de orde komen en welke zijn de gemeenschappelijke strijdpunten? Beschrijf voorbeelden van internationale vakbondssamenwerking bij conflicten met dit concern. Beschrijf de eventuele inbreuken die het concern maakt op de rechten van vrije vakbonden en tegen de gedragskodes die zijn opgesteld voor multinationals door internationale organisaties als de ILO, OECD, EEG en Verenigde Naties. Geef aan waar de sterke en zwakke punten van de internationale vakbondssamenwerking liggen, voor wat betreft de strategie tegenover deze multinational. Beschrijf eventuele initiatieven die er bestaan voor directe internationale contacten tussen vakbondskaderleden buiten de officiële bondskontakten.

Arbeidsconflicten en arbeidsovereenkomsten

Geef voor de grote buitenlandse en Nederlandse vestigingen aan welke belangrijke conflictpunten bestaan tussen werknemers en concernleiding op gebied van: arbeidsomstandigheden, arbeidsorganisatie, beloning, arbeidsvoorwaarden en vakbondrechten. Geef daarbij ook aan hoe deze wrijvingen zich uiten. Beschrijf de belangrijkste openlijke

arbeidsconflicten van de laatste jaren. Laat zien hoe de salarisnivo's de laatste jaren verhoogd zijn bij de verschillende werkmaatschappijen en vergelijk dat met het gemiddelde voor de bedrijfstak. Hoe verhiel zich de salarisstijging tot de stijging van de kosten van levensonderhoud (prijskompensatie). Vergelijk de huidige arbeidsovereenkomst in Nederland met die bij belangrijke werkmaatschappijen in andere landen. Beschrijf het centrale beleid dat het concern voert m.b.t. arbeidsvoorwaardenoverleg en wat de mate van zelfstandigheid daarbij is van de nationale directies.

F. De groeitrends en groei-strategie van het concern

Positie van het concern in de bedrijfstak

Beschrijf welke positie het concern inneemt ten opzichte van zijn concurrenten in de bedrijfstak(ken) waar het actief is. Welke zijn de sterke en zwakke punten, welke zijn de sterke en zwakke produkten, in welke landen doet het concern het beter of slechter dan zijn concurrenten. Beschrijf de groei-strategie die het concern de afgelopen tien jaren heeft gevoerd. Uit welke gebeurtenissen kan deze strategie worden afgelezen: grote fusie of overname, grote investeringsprojecten, grote inspanningen op het gebied van ontwikkeling van nieuwe produkten of toepassing van nieuwe technologieën, afstoting van bepaalde concernonderdelen en produkten?

Technologische ontwikkeling

Beschrijf de belangrijkste programma's die binnen het concern lopen op gebied van produktvernieuwing en ontwikkeling van nieuwe produktiemethodes. Welke laboratoria, ontwikkelcentra en proeffabrieken zijn daarbij betrokken? Geef aan hoeveel procent van de omzet de afgelopen tien jaren besteed werd aan uitgaven voor R & D. Vergelijk deze bedragen met wat andere concerns binnen deze bedrijfstak doen. Welke samenwerkingen met of subsidies van overheidsinstanties spelen een rol bij de R & D binnen deze multinational. Geef aan welke voorwaarden de nationale overheden verbinden aan eventuele steun op dit gebied. Geef aan in welke vestigingen van het concern de nieuwe vindingen waarschijnlijk op massaschaal in produktie zullen worden genomen. Tracht aan te geven welke consequenties dit zal hebben op werkgelegenheid en arbeidsorganisaties in die vestigingen. Tracht ook aan te geven wat de waarschijnlijke gevolgen zullen zijn voor andere produkten en vestigingen. Welke rol spelen de Nederlandse vestigingen bij de ontwikkeling (R & D) en toepassing van de nieuwste technologieën. Analyseer of deze multinational op het gebied van technologische ontwikkeling een koploper, meeloper of achterblijver is. Tracht dit te illustreren met de mate waarin technologie van of aan andere ondernemingen wordt gekocht of verkocht via patentgebruik, licenties of hoogtechnologische apparatuur.

Huidige situatie en vooruitzichten op middellange termijn

Beschrijf de belangrijkste krachten en ontwikkelingen die op dit moment en de komende 5 jaar de strategie van het concern zullen beïnvloeden: initiatieven van concurrenten, ontwikkelingen op de markt, gebeurtenissen in bepaalde landen, financiële verplichtingen, interne

onevenwichtigheden, conflicten met werknemers of overheden, technische ontwikkelingen, "verloren" van patenten, etc. In welke richting zal het beleid moeten worden bijgesteld om op deze krachten en ontwikkelingen gepast te reageren? Is de financiële situatie en aanwezige managementkapaciteit zodanig dat succesvolle beleidsveranderingen verwacht mogen worden? Beschrijf de effecten die deze beleidsveranderingen zullen hebben op gebied van werkgelegenheid, arbeidsorganisatie en sociaal beleid. Wat zal daarvan te merken zijn bij de vestigingen in Nederland, de Derde Wereld en elders?

G. De politieke rol van multinational X

Relaties met de overheid en grote maatschappelijke organisaties

Beschrijf het netwerk van relaties en invloed dat deze multinational naar buiten toe heeft door personele dubbelfuncties. Zijn er leden van management en raden van commissarissen die bij andere grote bedrijven, bij overheidsinstellingen en grote maatschappelijke organisaties (werkgeversorganisaties, vakbonden, landbouworganisaties, etc.) eveneens functies bekleden of bekleed hebben in het recente verleden. Maak een schema van al deze dubbelfuncties. Geef een overzicht van de directe belangenorganisaties (Kamers van Koophandel, werkgeversverenigingen, bedrijfstakorganisaties, etc.) waarin de MNO in Nederland vertegenwoordigd is. Is het concern ook in meer internationale organisaties vertegenwoordigd, zoals VN, EEG, ILO, Trilaterale Commissie, Bilderbergkonferentie, Wereldbank, IMF, etc. Aan welke politieke partij (en) wordt financiële steun verleend. Welke partijen komen in nationale parlementen op voor de belangen van deze onderneming. Welke functionarissen van het concern zijn later in dienst getreden van de overheid of in regeringsfuncties terecht gekomen?

Politieke stellingnames

Beschrijf de politieke kwesties waarover de onderneming of leden van het management openlijk stelling nemen. Beschrijf de houding en het gedrag van het concern m.b.t. de ontwikkeling van nieuwe gedragakodes voor multinationals, nieuwe arbeids- en medezeggenschapswetgeving, e.d. Beschrijf de houding van politieke oppositie, boerenbeweging, bevrijdingsbewegingen in Derde Wereldlanden. Geef aan welk beleid het concern volgt m.b.t. de media in de landen met de belangrijkste vestigingen (inhoud en technieken van de publiciteit). Beschrijf de houding en gedragingen van het concern tegenover konsumentenorganisaties, kritische aktiegroepen.

Politiek gevoelige activiteiten

Geef aan of en op welke wijze het concern betrokken is bij wapenproductie en wapenhandel. Wat voor wapens betreft het en naar welke landen worden ze verhandeld? In hoeverre is het concern betrokken bij militaire leveringen aan verwerpelijke regimes. Welke investeringen en activiteiten heeft het concern in Zuid-Afrika? Geef aan over welke zaken het concern in Nederland en elders veel negatieve publiciteit heeft gekregen.

H. De onderneming en het milieu

Beschrijf met welke produkten en produktieprocessen waarschijnlijk een schadelijke invloed op het milieu wordt uitgeoefend. Stel vast hoe afhankelijk het concern van deze activiteiten is, hoeveel investeringen ermee gemoeid zijn en welke alternatieven er bestaan. Doet het concern onderzoek naar alternatieven? Geef aan of het concern in Derde Wereldlanden een ander beleid m.b.t. het milieu voert dan in landen met een duidelijk milieubeleid? Beschrijf milieuschandalen waarbij vestigingen van het concern betrokken zijn geweest.

I. Het concern en landen van de Derde Wereld

Beschrijf wat de betekenis van activiteiten in de Derde Wereld voor het concern is, in termen van: omzet, produktie, werkgelegenheid, winst en investeringen. Welke zijn de motieven om in deze landen te produceren. Geef aan welke grondstoffenvoorkomens, plantages of handelskanalen het concern in deze landen bezit of beheerst. Beschrijf de joint ventures en samenwerkingskontrakten met lokale ondernemingen en overheden in Derde Wereldlanden. Geef een overzicht van produktievestigingen in deze landen en de markt waarvoor deze produceren (lokale markt, regionale markt, wereldmarkt). Gebruikt men dezelfde produktietechnieken als in de dochterondernemingen hier? Wat kan gezegd worden over de invloed van de onderneming op de betalingsbalans van deze landen via haar im- en exportbeleid en de financiële stromen van en naar het buitenland. Geef aan in hoeverre het concern lokale markten domineert. In hoeverre wordt technologie overgedragen door bijvoorbeeld scholing en opleiding van lokaal personeel in leidinggevende functies. Geef aan welke invloed de produktie- en handelsactiviteiten van het concern hebben op lokale ondernemingen en ambachten. Welke effecten hebben het verkoopbeleid en de produkten van dit concern op de lokale consumptiegegewoonten.

J. Bijlagen

Bij een complete concern-schets kan het nuttig zijn om in de vorm van bijlagen in te gaan op de volgende zaken:

- * statistische gegevens over produktie, omzet, activiteiten, werkgelegenheid en financiële resultaten van het concern, de belangrijkste werkmaatschappijen en de Nederlandse werkmaatschappijen;
- * statistische gegevens over de ontwikkeling van de werkgelegenheid bij de moedermaatschappij, de belangrijkste werkmaatschappijen en de Nederlandse werkmaatschappijen;
- * Gegevens over belangrijke patenten op naam van het concern;
- * een schematische weergave van de technische structuur van het produktieproces;
- * gegevens over onderlinge leveringen (goederenstromen) tussen ondernemingen binnen het concern;

- * overzicht van publikaties van het concern zelf: gepubliceerde jaarverslagen van belangrijke werkmaatschappijen, andere financiële verslaggeving, gepubliceerde redevoeringen van het management, voorlichtingsbrochures, e.d.
- * bibliografisch overzicht van boeken, artikelen, tijdschriften en rapporten over het concern en zijn activiteiten, welke gebruikt zijn bij het maken van de concern-schetsen andere bronnen die daarnaast ook van waarde kunnen zijn.

hoofdstuk 5

Overzicht van bruikbare informatiebronnen

5.1 Toelichting

Dit hoofdstuk geeft een tamelijk volledig overzicht van informatiebronnen die gebruikt kunnen worden bij het onderzoek naar het functioneren van multinationale ondernemingen.

Tussen al deze bronnen bestaan grote verschillen. Sommige zijn bronnen in **schriftelijke** vorm, zoals tijdschriften of naslagwerken. Andere bronnen zijn contactmogelijkheden voor **mondelijke informatie**. Zo treft men bijvoorbeeld menige instelling of organisatie waar men met bepaalde vragen terecht kan.

Niet alleen **informatiebronnen zelf**, maar ook een groot aantal **vindplaatsen** waar men belangrijke informatiebronnen kan tegenkomen. Daartoe behoren een hele serie **documentatiecentra**, in zowel binnen- als buitenland.

Er is naar gestreefd zoveel mogelijk **Nederlandstalige** informatiebronnen en vindplaatsen in Nederland in het overzicht op te nemen. Dat toch veel **buitenlandse** informatiebronnen zijn opgenomen, komt door de aard van het onderzoek naar multinationals. Hun internationale functioneren brengt nu eenmaal met zich mee dat niet alle antwoorden op vragen in Nederland gevonden kunnen worden.

Een ander verschil tussen de ene informatiebron en de andere is ook de mate waarin ze **gespecialiseerd** zijn in vragen op het gebied van multinationale ondernemingen. Bij sommige gespecialiseerde instellingen kan men soms kant en klare antwoorden op vragen vinden, terwijl men op andere plaatsen veel zal moeten doorvragen en speuren.

Een ander onderscheid tussen de bronnen, is de mate waarin ze openbaar (toegankelijk) zijn. Men kan daarbij drie hoofdgroepen onderscheiden: **openbare, half-openbare en niet-openbare**. De meeste geschreven bronnen horen tot de openbare bronnen. Dat geldt tevens voor openbare en universitaire bibliotheken en nog een flink aantal vindplaatsen. Men kan er tijdens de openingsuren gewoon binnenwandelen, zonder verdere verplichtingen. Veel overheidsinstellingen, gespecialiseerde instituten, belangenorganisaties, een aantal bibliotheken en documentatie-instellingen behoren tot de half-openbare bronnen. Dat betekent dat men er wel terecht kan, maar dat men daartoe speciale afspraken moet maken. Soms dient men zijn informatieverzoek of bezoek te motiveren: waar is het voor bedoeld? Tenslotte zijn er de niet-openbare ofwel besloten bronnen.

Slechts bij uitzondering zal men als "buitenstaander" de beschikking krijgen over deze bronnen of toegang krijgen tot de archieven van zulke gesloten instellingen. Het is kenmerkend dat met name een groot deel van de (interne) bedrijfsinformatie (rapporten, planning, internationale resultaten, e.d.) tot de niet-openbare bronnen hoort. Een deel van de belangenorganisaties en particuliere organisaties zal zich eveneens gesloten opstellen. Slechts via omwegen zal men toegang tot deze informatie of organisaties kunnen krijgen.

Omdat de verschillen tussen de informatiebronnen zo groot zijn is in dit bronnenoverzicht een onderverdeling gemaakt van de bronnen. Er zijn 26 soorten bronnen onderscheiden, waarbij rekening is gehouden met onder andere al de verschillen die hierboven al werden aangeduid. Elke bronsoort wordt met een bepaalde letter van het alfabet aangeduid. De indeling in soorten bronnen staat twee pagina's verderop, maar is ook afgedrukt op het inlegvel dat bij dit boek geleverd wordt. De ruim 650 informatiebronnen en vindplaatsen zijn steeds gerangschikt onder één bepaalde categorie. Men ziet dus steeds een vergelijkbare groep bronnen en vindplaatsen bij elkaar staan. Achterin (paragraaf 5.3) staat een **alfabetisch** overzicht van alle informatiebronnen.

Per groep (soort) staan de bronnen in alfabetische volgorde doorgenummerd. Bijvoorbeeld: B1, B2, B3, enzovoorts. Bij iedere genoemde bron staat de informatie op dezelfde wijze gerangschikt.

VOORBEELD

- Kodenummer van de bron	C 4
- Naam/aanduiding van de bron	Het Financieele Dagblad
Vindplaatsen in kode	Bij: alle OB (m 47), alle UB (M 3), EVD (O 12), KvK (M 31)
- Kenmerken van de bron	Uitgave van Sijthoff Pers (administratie 020-223333). Naast de jaarlijkse omzetbijlage (zie A 3) brengt dit dagblad regelmatig aparte bijlagen over bepaalde bedrijfstakken of ontwikkelingen in het bedrijfsleven, bijv. n.a.v. tentoonstellingen of congressen. Totaalgevend zakendagblad in Nederland. Het FD wordt in inkooparchieven bijgehouden bij o.a. CB Amsterdam (M 47), SOMO (O 19), DWC (O 9), OSA CI (C 15), FD zelf.
- Welke informatie biedt de bron?	* Algemene financieel-ekonomische berichtgeving over ondernemingen, bedrijfstakken, landen en algemene ontwikkelingen in het bedrijfsleven.

Alle beschrijvingen over nuttige informatiebronnen die in dit boek zijn opgenomen, zijn op dezelfde manier als hierboven opgebouwd, de ene keer iets uitvoeriger dan de andere.

INDELING IN SOORTEN INFORMATIEBRONNEN

- A. *Handboeken en naslagwerken over Nederlandse ondernemingen*
- B. *Buitenlandse handboeken en naslagwerken over ondernemingen*
- C. *Algemene financiële pers in Nederland*
- D. *Algemene financiële pers in het buitenland*
- E. *Nederlandse tijdschriften over één bedrijfstak*
- F. *Internationale tijdschriften over één bedrijfstak*
- G. *Overige Nederlandse bladen en seriewerken*
- H. *Overige buitenlandse bladen en seriewerken*
- I. *Openbare informatie afkomstig van de bedrijven zelf*
- J. *Informatie van en voor ondernemingsraden*
- K. *Bedrijfsinterne informatie*
- L. *Statistieken over bedrijfstakken, handel en investeringen*
- M. *Openbare en particuliere instellingen in Nederland*
- N. *Openbare en particuliere instellingen in het buitenland*
- O. *Gespecialiseerde onderzoeks- en documentatiecentra (Nederland)*
- P. *Gespecialiseerde onderzoeks- en documentatiecentra (buitenland)*
- Q. *Kommerciële informatiediensten in Nederland*
- R. *Kommerciële informatiediensten in het buitenland*
- S. *Geautomatiseerde databanken over bedrijven en bedrijfstakken*
- T. *Aktiegroepen in Nederland*
- U. *Aktiegroepen in het buitenland*
- V. *Nederlandse vakbeweging*
- W. *Internationale vakbeweging*
- X. *Publikaties over afzonderlijke ondernemingen en bedrijfstakken*
- Y. *Onderzoekshulpmiddelen, verwijzingsystemen, handleidingen*
- Z. *Diverse, niet eerder genoemde informatiebronnen*

5.2 Informatiebronnen, gerangschikt naar soort

A. Handboeken en naslagwerken over Nederlandse ondernemingen

A0

ALGEMEEN

Bij: vooral EVD (O12), KvK (M 31), gespecialiseerde onderzoeks- en documentatiecentra (O 0)

Voor tal van bedrijfstakken bestaan adresboeken en naslagwerken. Soms zijn het eenmalige uitgaven, soms komen ze regelmatig opnieuw uit met de nieuwste gegevens. In het algemeen vind je hierin de namen, adressen, telefoonnummers, produkten en activiteiten van de ondernemingen. Soms worden ook het aantal werknemers, de omzet, de omvang van het aandelenkapitaal, de namen van direktieleden, de namen van moeder- of zusterbedrijven, de bankrelatie en andere zaken vermeld.

A1

ABC voor handel en industrie, Nederlands

Bij: KvK (M31), OB(M47), DWC (O 9), OSACI (O 15), SOMO (O 19), EVD (O12), bedrijfsbibl. (O 6)

Jaarlijks verschijnd tweedelig standaardwerk. Gebaseerd op enquête bij bedrijven; niet volledig. Met alfabetische index op ondernemingsnaam. Bedrijven gerangschikt naar produktgroep en vestigingsplaats.

* Zeer beknopte informatie over handels- en industriebedrijven in Nederland: adres; telefoon, voornaamste produkten en activiteiten. In meeste gevallen ook: aantal werknemers, omvang aandelenkapitaal, vermelding moeder- en zustermaatschappijen.

A2

Adreslijst van ondernemingen per provincie (van Economisch Technologisch Instituut)

Bij: ETI (M 14), meestal in de provinciehoofdstad. Verder bij EVD (O12).

Worden periodiek aan de nieuwste gegevens aangepast. Na afspraak ter inzage.

* Basisgegevens van alle ondernemingen boven een bepaalde omvang in de provincie, gerangschikt naar regio en bedrijfstak. Meeste gegevens echter anoniem (geen bedrijfsnamen).

A3

Financieele Dagblad-bijlage "Omzetcijfers" (jaarlijks)

Bij: OB (M 47), UB (M 3), EVD (O12), SOMO (O 19) MOL (O 14), OSACI (O 15).

Jaarlijks aparte bijlage die in september/ oktober verschijnt in de vorm van een brochure. Prijs f 15,- (1984). Bestellen bij 020-223333.

* Omzetcijfers van Nederlandse ondernemingen, per bedrijfstak, gerangschikt naar o.a. grootte van de omzet, vermogen, aantal werknemers. Ook ranglijsten voor ondernemingen (o.a. banken) in andere landen. Voorts gegevens over eigendomsverhoudingen van de grootste Nederlandse ondernemingen.

A4

Financieel economisch lexicon (4 delen)

Bij: EVD (O12), SOMO (O 19), sommige OB (M 47), sommige UB (M 3), Basta (O 3).

Uitgave van Merweland/Kluwer (078-148969). Losbladig handboek over Nederlandse ondernemingen. Wordt voortdurend bijgewerkt. Erg nuttig voor het verkrijgen van startinformatie over de wat grotere Nederlandse ondernemingen. Inhoud van de vier afzonderlijke delen:

* "Kenmerken van vooraanstaande Nederlandse ondernemingen": in 2 pagina's alle basisinformatie en enige verdere financiële informatie per onderneming.

* "Het Nederlandse bedrijfsleven in cijfers": rangschikking van de grootste ondernemingen naar omzet, winst, personeel, activa, e.d. Daarnaast (voor ruim 330 ondernemingen) zesjaarsoverzichten van allerlei cijfers per onderneming.

* "Dochterondernemingen en deelnemingen in het Nederlandse bedrijfsleven": per onderneming alle Nederlandse dochterondernemingen (met deelname-percentage). Register van dochterondernemingen met vermelding van vestigingsplaats, moedermij., deelnemingspercentage. Overzicht van de Kamers van Koophandel waar de vermelde moedermij-en staan ingeschreven.

* "Vooraanstaande functionarissen in het Nederlandse bedrijfsleven": personen (alfabeties gerangschikt), met vermelding van (dubbel)functies in het bedrijfsleven en (vroegere) functies bij de overheid.

A5

Gids (bij de officiële prijscourant van de) Amsterdamse Effectenbeurs (jaarlijks)

Bij: EVD (O12), OSACI (O 15)

Uitgegeven door J. De Bussy (Amsterdam). Met alfab. register op ondernemingen.

* Korte beschrijving van nationale en internationale ondernemingen waarvan aandelen en andere effecten zijn genoteerd aan de beurs in Amsterdam. Toegespitst op beschrijving van de uitgegeven effecten, de financiële toestand van de onderneming en de dividend- en rente-betaling.

A6

Gouden gids, per stad of streek

Bij: OB (M 47), Kvk (M31).

Jaarlijks verschijnend, gratis voor alle telefoonabonnees. Uitgave van Publimedia (onderdeel ITT-koncern).

* Om overzicht te maken van ondernemingen die bepaalde producten of diensten aan consumenten leveren (per stad/streek).

A7**Koosings Financieel Archief**

Bij: UB (M 3), EVD (O12), sommige OB (M 47), SOMO (O 19),
KvK (M 31).

Losbladige uitgave in verzamelband, die regelmatig werd aangevuld. Uitgave gestaakt in 1978. Blijft van belang voor het terugzoeken van informatie uit vroegere jaren. Alfabetisch en per jaar geordend. Met register. Voornamelijk de grotere, aan de beurs genoteerde Nederlandse ondernemingen.

A8**Kompass Netherlands**

Bij: EVD (O12), KvK (M 31), sommige OB (M 47), OSACI (O 15).

Jaarlijkse uitgave (uitgever Croner, USA). Register op onderneming (alfabetisch). Ondernemingen gerangschikt per bedrijfstak en stad. Engelstalig.
* Per onderneming een aantal basisgegevens: naam, adres, directie, activiteiten/produkten, grootte aandelenkapitaal, bankrelatie, e.d.

A9**Maasboekje (tweejaarlijks)**

Bij: OB (M 47), EVD (O12), SOMO (O 19).

Uitgave van Gemeente Rotterdam (Drukkerij, Bredestraat 12; 3011 RE Rotterdam). Met alfabetisch zaken- en personenregister.

* Informatie over instellingen, bedrijfsleven en overheidsdiensten in Rotterdam en de daar werkzame personen en bestuursleden.

A10**Nederlandse ondernemingen en hun financiële kenmerken (jaarlijks)**

Bij: KvK (M 31), EVD (O12), sommige OB (M 47), sommige UB (M 3), SOMO (O 19).

Jaarlijkse uitgave (Dun & Bradstreet, Rotterdam, 010-146266).

Alfabetisch register op ondernemingen, met vermelding van adres. Ondernemingen gerangschikt naar hoofdsector (bijv. Handel, Industrie, e.d.). Nederlandstalig.

*Voor de grootste $\pm$ 500 Nederlandse ondernemingen korte informatie over: omzet, soort activiteiten, aandelenkapitaal, moeder-maatschappij, rendement, aantal werknemers. Daarnaast algemene statistische informatie over de gang van zaken in het Nederlandse bedrijfsleven in het betreffende jaar.

A11**NIBE Bankenboekje (jaarlijks)**

Bij: sommige OB (M 47), sommige UB (M 3), EVD (O12), DWC (O 9), SOMO (O 19), OSACI (O 15).

Uitgave van het NIBE (postbus 19460; 1000 GL Amsterdam). Register op bedrijfsnaam.

* Per bank en financiële instelling in Nederland de volgende informatie: adres; overzicht van de balans en de V&W-rekening; deelname aan samenwerkingsverbanden en consortia; aantal personeelsleden; publicaties en verdere basisgegevens.

A12**Van Oms' Effectengids (jaarlijks)**

Bij: EVD (O12), sommige OB (M 47), Bibl. TH Delft, (M 3) sommige UB (Groningen, R'dam), OSACI (O15).

* Financiële kerngegevens per onderneming, gericht op beleggers. Uittreksels uit ondernemingspublicaties, zoals jaarverslagen en persberichten. Ook informatie over niet-kommerciële instellingen zoals ziekenhuizen.

A13**Rotterdam Europort**

Bij: EVD (O12), sommige UB (M 3), Bibl. TH Delft (M 3).

Jaarlijkse uitgave, Engels- en Duitstalig.

* Ondernemingen in Nederland op gebied van zeescheepvaart, rederijen en dienstverlenende bedrijven voor de scheepvaart (naam, adres, activiteit).

A14**Telefoongidsen voor heel Nederland**

Bij: postkantoren en grote openbare instellingen.

Jaarlijks vernieuwd en aangepast.

* Om exakte naam van ondernemingen en hun adressen te vinden.

B. Buitenlandse handboeken en naslagwerken over ondernemingen

B0

ALGEMEEN

Bij: EVD (O12), KvK (M 31), sommige OB (M 47).

Soms eenmalige, soms jaarlijkse uitgaves. Bestaan voor tal van landen en bedrijfstakken. Bevatten meestal een alfabetisch register op bedrijfsnaam.

* Belangrijk voor het opsporen van basisinformatie over ondernemingen in het buitenland: naam, adres, produkt/activiteit. Vaak echter bevatten ze nog verdere gegevens, zoals financiële informatie.

B1

ABC der deutschen Wirtschaft (Info Bände 1-4, jaarlijks)

Bij: EVD (O12)

Vier delen gerangschikt naar bedrijfstak. Per deel een alfabetisch register ondernemingen.

* Korte basisinformatie per onderneming. Geeft tevens een idee van de belangrijkste ondernemingen binnen een bepaalde bedrijfstak in de Duitse Bondsrepubliek.

B2

ABC voor handel en industrie, Belgische (jaarlijks)

Bij: EVD (O 12), BDSH (N 1).

Gebaseerd op enquête bij de ondernemingen; niet volledig. Bedrijven gerangschikt naar produktgroep en vestigingsplaats. Met alfabetisch register op ondernemingnaam (zowel Nederlands als Frans).

* Beknopte basisinformatie per onderneming in de Belgische handel en industrie (zie ook A 1). Tevens een overzicht van de belangrijkste ondernemingen per bedr.tak in België.

B3

(The) Bankers' Almanac and Yearbook (jaarlijks)

Bij: EVD (O 12), sommige UB (M 3).

Jaarlijkse (bij Thomas Skinner Directories, Engeland) verschijnend lijvig boekwerk. Alfabetisch register van alle internationale banken op naam en een apart register dat per stad (ook in de Derde Wereld) aangeeft welke banken er gevestigd zijn.

* Internationaal standaardwerk met basisinformatie en financiële informatie (balans van laatste 2 jaar) per bank.

B4

Braby's commercial directory of Southern Africa (1984, jaarlijks)

Bij: EVD (O 12).

Jaarlijkse uitgave van Pinetown, Braby. Drie delen.

* Basisgegevens over ondernemingen in Zuid-Africa: naam, adres, producten, etc.

B5

Britain's top private companies: the first and second thousand (jaarlijks)

Bi: EVD (O 12)

Uitgave van Jordan's (Londen). Met alfab. register op onderneming.

* Lijst met basisinformatie. Tal van ranglijsten voor de erin opgenomen ondernemingen: naar winst voor belasting, winstmarge, personeelsuitgaven, export, werkoemers-aantal, etc.

B6

Bottin International / International Business Register (2 delen, jaarlijks)

Bi: EVD (O 12), BDBH (N 1).

Jaarlijkse, Engelstalige uitgave. Met registers in Engels, Spaans, Frans en Duits. Een deel Europa, een deel hele wereld.

* Naslagwerk met per land en per bedrijfstak een overzicht van de grootste ondernemingen, met hun adres.

B7

CRISP Répertoire permanent des groupes d'entreprises

Bi: BDBH (N 1), Altinform (P 2), Queteletfonds (N 24).

Voortdurend aangevuld naslagwerk met uitgebreide profielen van 25 multinationale ondernemingen. Uitgave van het Centre de Recherche et d'Informations Socio-Politiques (CRISP, Rue du Congrès 35, 1000 Brussel).

* Vooral Belgische ondernemingen of ondernemingen met veel activiteiten en belangen in België. Informatie over de wereldwijde activiteiten, de belangrijkste (buitenlandse) vestigingen. Voor elke onderneming een structuurschema.

B8

DAFSA Documentation

Bi: IDOC (P 23).

Kommerciële uitgave van DAFSA (R 1). Periodiek verschijnend.

* Beknopte informatie per onderneming (enige honderden van de grootste internationale concerns).

B9

DAFSA Jaarboek der beheerders

Bi: BDBH (N 1), EVD (O 12).

Bevat alfabetisch register op personen en ondernemingen.

* Geeft per onderneming in België de namen van leden van de raden van bestuur en raden van commissarissen, alsmede hun bevoegdheden en volmachten.

B10

Europe's 10,000 largest companies (jaarlijks)

Bi: EVD (O 12), OB Amsterdam (M 47).

Uitgave van Dun & Bradstreet (010/146266). Met alfabetisch register.

* Per onderneming: adres, bedrijfstak, omzet in \$, verandering daarvan door wisselkoers, export, aantal werknemers, aandeelhouders, aktiva, aandelenkapitaal, winst. Daarnaast ranglijsten van grootste ondernemingen per land, grootste per bedrijfstak, grootste hotels, grootste verzekeringsmaatschappijen, grootste banken, etc.

B11

Everybody's business almanac: the irreverent guide to corporate America
Bij: SOMO (O 19), OSACI (O 15), DWC (O 9), sommige OB (M 47)
Publikatie uit 1980, M.Moskowitz, M. Katz en R.Levering (Harper & Row, San Francisco 1980, 916 p.). Ondernemingen gerangschikt naar bedrijfstak. Alfabetisch register, zowel op ondernemingsnaam als op merknaam van de belangrijkste konsumentenprodukten van het betreffende bedrijf.
* Handboek over alle grote Amerikaanse concerns. Voor elke onderneming wordt in 2 tot 5 pagina's een korte schets gegeven, waarin ook kritische elementen over het bedrijf niet ontbreken.

B12**Financial Times Mining International Yearbook (jaarlijks)**

Bij: EVD (O 12), sommige UB (M 3).
Jaarlijks naslagwerk. Register op land en op onderneming. Uitgave van Financial Times Business Publications Ltd (Londen). * Basisinformatie over mijnbouwondernemingen over de gehele wereld: omzet, produktie, concessies, werkgelegenheid, balansgegevens, directiesamenstelling, samenwerkingsverbanden en belangrijke gebeurtenissen in de concern-geschiedenis.

B13**Financial Times Oil and Gas International Yearbook (jaarlijks)**

Bij: EVD (O 12), sommige UB (M 3).
Jaarlijkse uitgave. Register op ondernemingen en land. Uitgave van de Longman Group in Londen.
* Informatie over de hele olie- en gassector en de afzonderlijke ondernemingen daarin. Per onderneming informatie over: eigendom; produktie; omzet; balans; resultaten; directie; belangrijke gebeurtenissen van het afgelopen jaar; dochterondernemingen.

B14**Financial Times World Insurance Yearbook**

Bij: EVD (O 12)
Jaarlijkse uitgave. Register op onderneming, land en soort verzekering. Engelstalig.
* Informatie per onderneming: soort van verzekeringsactiviteiten; korte geschiedenis; adres; eigendom; omzet; balans; financiële resultaten; aantal werknemers; dochterondernemingen.

B15**Fortune-lijsten van de grootste ondernemingen**

Bij: UB, grote OB (M 47), EVD (O 12), SOMO (O 19), bedrijfsbibl.(O 6).
Het gelijknamige tijdschrift (Fortune, D 17) geeft in mei een nummer uit met de 500 grootste industriële concerns in de USA. In juni een nummer met de grootste Amerikaanse ondernemingen in de dienstensektor (handel, transport, verzekeringen, banken). Een nummer dat in augustus verschijnt geeft een lijst met de 500 grootste industriële ondernemingen buiten de USA.
* Per onderneming vermelding van: omzet, aantal werknemers, winst, aktiva-omvang, dividenduitkering.

B16**Guia Interinvest (1983, periodiek)**

Bij: MOL (O 14)

Periodieke uitgave van Interinvest (Praca Olava Bilac 28; gr. 11; Caixa Postal 2815; CEP 20001; Rio de Janeiro; Brazilië).

Alfabetisch register. Bedrijven gerangschikt naar bedrijfstak en land van herkomst van de moedermaatschappij.

* Geeft voor elke (grote) Braziliaanse onderneming een schema van de koncerntstructuur en de eigendomsverhoudingen.

B17**Handbuch der deutschen Aktiengesellschaften (jaarlijks)**Bij: Bibl. Erasmus Univ. R¹ dam (M 3).

Zesdelig naslagwerk. Uitgave van Hoppenstedt Verlag (Darmstad, Bondsrepubliek). Met register op ondernemingsnaam

* Bevat voor ieder van de ca. 2300 grootste Duitse NV's (AG's) naast de basisinformatie (adres, etc.) ook uitvoerige informatie over zowel de activiteiten als de financiële gang van zaken.

B18**Handbuch der deutschen Grossunternehmen (jaarlijks)**

Bij: EVD (O 12).

Uitgave van Hoppenstedt Verlag (Darmstad, BRD). Ook 'on line' te raadplegen (S 12). Ruim 2600 p. in 2 delen. Deel 2 bevat een alfabetisch register.

* Voor de 21.000 grootste Westduitse ondernemingen wordt basisinformatie verstrekt: adres; direktie; omzet; activiteiten; export; aandelenkapitaal; dochterondernemingen.

B19**Hoppenstedt : Konzerne in Schaubildern**

Bij: EVD (O 12), Bibl. DSM (Heerlen) (O 6), Basta (O 3)

Uitgave van Hoppenstedt Verlag (Darmstad, BRD). Losbladig systeem in verzamelbanden. Wordt regelmatig aangevuld. Alfabetisch register bijgevoegd.

* Geeft voor groot aantal Westduitse en internationale concerns een schema van de koncerntstructuur (eigendomsverhoudingen). Voor de moeder- en dochtermaatschappijen wordt de omvang van het aandelenkapitaal en (in de meeste gevallen) het deelnemingspercentage vermeld.

B20**Internationale Telexgids**

Bij: EVD (O 12), KvK (M 31).

Bestaat uit drie delen: Noord- en Zuid-Amerika; Azië en Afrika; Europa.

* Namen en adressen van alle grote ondernemingen (hebben nl. meestal wel een telexaansluiting) per land.

B21**International Yellow Pages**

Bij: EVD (O 12), KvK (M 31).

Komt regelmatig uit. Engelstalig.

* Adressen en telefoonnummers van ondernemingen, per land en per bedrijfstak.

B22**IUF Directory on Transnational Corporations**

Bij: DWC (O 9), Voedingsbond FNV (V 11), SOMO (O 19).

Losbladige uitgave van de International Union of Food Workers (W 11), in verzamelband. Wordt regelmatig aangevuld. Met alfabetisch register.

* Uitvoerige informatie voor alle multinationale concerns in de voedings- en genotmiddelenindustrie.

B23**Jane's major companies of Europe**

Bij: EVD (O 12), SOMO (O 19)

Laatst bekende uitgave dateert van 1979. Met alfab. register op ondernemingen en per bedrijfstak.

* Per Europees land informatie over de grootste ondernemingen (voor Nederland bijv. over de grootste 65): basisinformatie, financiële kenmerken, activiteiten, dochterbedrijven, aantal werknemers, samenstelling van directie.

B24**Japan Company Handbook (2 delen, jaarlijks)**

Bij: EVD (O 12), JETRO (M 26), SOMO (O 19).

* Beknopte informatie over de 1000 grootste Japanse ondernemingen: basisgegevens, activiteiten en financiële gegevens.

B25**Kelly's Manufacturers and Merchants Directory (jaarlijks)**

Bij: EVD (O 12), CBL te Londen (N 4), BDBH (N 1).

Zeer uitgebreide alfabetische lijst van alle Britse en Ierse ondernemingen.

* Basisinformatie over Britse en Ierse ondernemingen: adres; telefoon; activiteiten en produkten.

B26**Key British Enterprises (jaarlijks)**

Bij: CBL te Londen (N 4), BDBH (N 1).

Jaarlijks verschijnend naslagwerk over de 20.000 grootste Britse ondernemingen. Alfabetisch gerangschikt. Ook 'off line' per onderneming te raadplegen via Pergamon Info Line Ltd (S 17). Alfabetisch register. Bestaat uit meerdere delen; een daarvan geeft concernschema's.

- Zowel basisinformatie per ondernemingen (adres; activiteiten/produkten; aantal werknemers; omzet; dochter- en zusterondernemingen) als concernschema's met daarin aangegeven de eigendomsverhoudingen.

B27**Kompass, voor verschillende landen (jaarlijks)**

Bi: EVD (O 12), sommige OB (M 47), KvK (M 31)

Jaarlijks verschijnend naslagwerk. Afzonderlijke edities worden uitgegeven voor 12 verschillende Europese landen, Australië, Indonesië, Taiwan, Brazilië, Maleisië, Singapore, Hongkong en Marokko. Register op ondernemingsnaam (alfabetisch). Ondernemingen steeds gerangschikt naar bedrijfstak en vestigingsplaats. Engelstalig.

* Basisgegevens voor elke onderneming: naam en adres; directie; soort van activiteiten en producten; bankrelatie; omvang aandelenkapitaal; agent-schappen; aantal werknemers.

B28**Major companies of Argentina, Mexico and Venezuela**

Bi: BDBH (N 1), EVD (O 12), CEDLA (M 7).

Uitgave van Graham & Trotman Ltd (Londen). Met alfabetisch register.

* Basisinformatie per onderneming (adres; producten/activiteiten; e.d.).

B29**Major Companies of Europe (jaarlijks)**

Bi: EVD (O 12), sommige OB (M 47).

Jaarlijkse uitgave van Graham & Trotham (Londen). Bestaat uit twee delen. Ondernemingen per land alfabetisch gerangschikt.

* Basisgegevens en bekende financiële gegevens over ca. 5700 grootste Europese ondernemingen.

B30**Major Companies of the Arab World and Iran (jaarlijks)**

Bi: EVD (O 12), SOMO (O 19).

Jaarlijks verschijnend naslagwerk. Niet volledig (beperkt aantal ondernemingen). Met alfabetisch en bedrijfstakwijjs register.

* Basisinformatie.

B31**International Market Guide Latin America (2 delen, jaarlijks)**

Bi: EVD (O 12), BDBH (N 1)

Uitgave van Dun & Bradstreet. Wordt regelmatig vernieuwd.

* Per land en per plaats een lijst van de ondernemingen die er gevestigd zijn met hun adres.

B32**Memento der Effecten (jaarlijks)**

Bi: EVD (O 12), ICAS (P 22), BDBH (N 1).

Uitgave van Kredietbank/DAFSA. Alfabetische lijst van leden van de Raden van Bestuur (directie) en Raden van Kommissarissen van Belgische ondernemingen.

* Basisinformatie per onderneming in België: BTW-nummer; adres; directie; activiteiten/producten; globaal overzicht van de financiële resultaten in de laatste 6 jaar; vermogensstructuur; dochterbedrijven.

B33**Moody's Industrial Manual (jaarlijks)**

Bij: SOMO (O 19), OSACI (O 15), DWC (O 9).

Jaarlijkse uitgave. Met alfabetisch register op onderneming.

* Geeft voor alle grote Amerikaanse industriële ondernemingen enkele pagina's gedegen informatie over: basisgegevens (adres; samenstelling directie en raad van commissarissen; belangrijkste produkten en afdelingen/divisies); geschiedenis van de onderneming; financieel 5-jaars overzicht; organisatiestructuur; dochterondernemingen; uitstaande aandelen en obligaties (schulden).

B34**Netherlands-American Trade directory (periodiek)**

Bij: EVD (O 12), SOMO (O 19), Internationale KvK (M 22), KvK (M 31).

Vijfjaarlijkse uitgave van de Amerikaanse KvK in Nederland (M 22): 1972, 1977, 1982, etc.

* Basisinformatie over Amerikaanse dochterondernemingen in Nederland en over Nederlandse dochterondernemingen in de Verenigde Staten. Informatie over omvang en samenstelling van de Nederlandse directe investeringen in de USA en de Amerikaanse directe investeringen in Nederland.

B35**(Le) Nouvel Economiste: *Classement des premières sociétés françaises et européennes (jaarlijks)**

Bij: EVD (O 12), SOMO (O 19).

Jaarlijks extranummer (numero hors serie) van Franse tijdschrift Le Nouvel Economiste (D 25). Verschijnt meestal in november.

* Ranglijsten met basisinformatie per bedrijf voor de grootste 100 West-europese, de 100 grootste Japanse, de 100 grootste Amerikaanse bedrijven, de 100 grootste banken ter wereld, de 500 grootste Franse bedrijven en de 500 grootste Europese bedrijven gerangschikt naar bedrijfstak.

B36**(Les) 500 Premières Sociétés d'Afrique Noire (jaarlijks)**

Bij: KIT (M 30)

Uitgave van Ediafric (La Documentation Africaine; 57 Avenue d' Iéna; F-75783 Paris; Frankrijk).

* Ranglijst met basisgegevens van de 500 belangrijkste ondernemingen in Afrika ten zuiden van de Sahara.

B37**Sociétés et fournisseurs d' Afrique Noire et du Maghreb, guide économique (2 delen, jaarlijks)**

Bij: EVD (O 12)

Uitgave van Ediafric (La Documentation Africaine; 57 Avenue d' Iéna; F-75783 Paris; Frankrijk). Register op ondernemingen, per deel.

* Voor alle Franstalige Afrikaanse landen (vooral Noord- en West-Afrika) wordt per land voor alle belangrijke ondernemingen basisinformatie verstrekt, ook over eigendomsstructuur en directie-samenstelling.

B38

Standard & Poor's Register of Corporations, Directors and Executives (jaarlijks)

Bij: CBL (N 4), Amerikaanse KvK in Nederland (M 22)

Jaarlijkse uitgave. Alfabetische registers op ondernemingsnaam en op personen. Meerdere delen. On-line te raadplegen, (zie S 23, S 24).

* Informatie over de 37.000 grootste ondernemingen in de Verenigde Staten en Canada, en over hun directies en commissarissen. Financiële informatie en gegevens over ondernemingsstructuur in het onderdeel "Corporate records". Namen van dochterondernemingen en organisatiestructuur van de onderneming.

B39

Stock Exchange Official Yearbook (jaarlijks)

Bij: EVD (O 12), CBL (N 4)

Uitgave van MacMillan Reference Books, Londen. Met register.

* Compleete lijst van alle in Groot-Brittannië aan de beurs genoteerde ondernemingen, met basisgegevens en een kort financieel overzicht.

B40

Survey of Industrials (jaarlijks)

Bij: EVD (O 12)

Jaarlijkse uitgave van The Financial Post (Canada). Register op ondernemingsnaam.

* Informatie over alle (publieke) Canadese industriële ondernemingen: basisinformatie; productiegegevens; financiële gegevens; dochterbedrijven.

B41

Survey of Mines and Energy Resources (jaarlijks)

Bij: EVD (O 12)

Uitgave van Canadese tijdschrift The Financial Post. Register op ondernemingsnaam.

* Informatie over alle Canadese ondernemingen in de olie- en gasindustrie en de mijnbouw. Ook buitenlandse dochterondernemingen, zoals Shell Canada. Zowel basisinformatie als productie- en financiële gegevens. Verder bedrijfstaksinformatie (productie, handel).

B42

Thomas Register (17 delen, jaarlijks)

Bij: EVD (O 12), BDBH (N 1).

Uitgave van Thomas Publ. Company (New York). Deel 1 t/m 8 zijn een soort gouden gids voor de hele USA (naam en adressen van de belangrijkste industriële producenten). Deel 10 en 11 zijn alfabetisch gerangschikt naar onderneming en geven adressen en telefoonnummers van alle ondernemingen van enige betekenis in de USA. Deel 12 t/m 17 tenslotte geven per onderneming (alfab. gerangschikt) advertenties over de belangrijkste producten van de betreffende onderneming.

B43**(The) Times 1000 (jaarlijks)**

Bij: EVD (O 12).

Jaarlijkse ranglijst. Met alfabetisch register. Rangschikking naar omzet of balanstotaal (banken). Uitgave van Times Books (16 Golden Square; London W1R 4BN; Engeland).

* Basisinformatie over de 1000 grootste Britse ondernemingen in industrie en financiële wereld; omzet; balanstotaal; aandelenkapitaal; aantal werknemers. Bevat ook ranglijsten van ondernemingen buiten Groot-Brittannië: internationaal (top 50); Europa (top 500); Japan (top 50); Canada (top 30); USA (top 100); Zuid-Afrika (top 25); etc.

B44**Trends Top 4000 (jaarlijks)**

Bij: EVD (O 12), BDBH (N 1)

Jaarlijks verschijnende ranglijst uitgegeven door het Belgische zaketijdschrift Trends (D 27). Informatie berekend op basis van de jaarcijfers van de ondernemingen. Bestellen: Tervurenlaan 153; 1040 Brussel.

* Basisinformatie over de 4000 grootste Belgische ondernemingen: omzet; personeel; winst; cash flow; afschrijvingen; eigen vermogen. Al deze gegevens worden steeds voor de laatste 2 jaren gegeven.

B45**Who owns what in world banking? (periodiek)**

Bij: EVD (O 12), SOMO (O 19).

Uitgave van Financial Times Business Publ Ltd te Londen. Laatste bekende uitgave 1983. Bevat cijfers t/m 1982.

* Verschillende soorten informatie over eigendomsverhoudingen in de internationale bankenwereld, samenwerkingsverbanden.

B46**Who owns whom? Der Schweizerische Beteiligungsatlas (jaarlijks)**

Bij: SOMO (O 19)

Jaarlijkse uitgave van U. Bär Verlag in Zürich. Gebaseerd op schriftelijke enquête bij bedrijven. Alfabetische rangschikking van zeer groot aantal Zwitserse ondernemingen. Vaak zoekt men echter vergeefs naar (meer) informatie over de vele houdstermaatschappijen en financiële dochterbedrijven die vele internationale en ook Nederlandse concerns in Zwitserland hebben.

* Informatie over de eigendom van ondernemingen in Zwitserland, alsmede informatie over buitenlandse dochtermaatschappijen van Zwitserse ondernemingen. Doorgaans vermelding per onderneming van: bedrijfstak waarin het bedrijf actief is; omvang aandelenkapitaal; aandeelhouders (ook natuurlijke personen vermeld, met apart register); deelnemingspercentage. Aparte sectie over buitenlandse belangen van Zwitserse ondernemingen, gerangschikt naar land.

B47**Who owns whom? Australia and the Far East**

Bij: EVD (O 12), sommige OB (M 47), sommige UB (M 3), SOMO (O 19), OSACI (O 15), DWC (O 9), sommige KvK (M 31)

Jaarlijks uitkomend naslagwerk, uitgegeven door Dun & Bradstreet. Samengesteld op basis van jaarverslagen en enquête. Niet volledig, wel waardevol.

* Informeert over MNO met dochterondernemingen in Australië, Japan en Zuidoost-Azië: adres, bedrijfstakvermelding en lijst van dochterondernemingen met vermelding het land van vestiging. Ook een lijst van dochtermaatschappijen per land met vermelding van de moedermaatschappij.

B48**Who owns whom? North America**

Bij: EVD (O 12), KvK (M 31), UB (M 3), sommige OB (M 47), DWC (O 9), SOMO (O 19), OSACI (O 15).

Jaarlijks verschijnend. Uitgave van Dun & Bradstreet. Samengesteld op basis van jaarverslagen en enquête. Niet volledig, wel waardevol. Ondernemingen per land alfab. gerangschikt.

* Bevat een lijst van moedermaatschappijen in de USA en Canada, met vermelding van adres, bedrijfstak, dochterondernemingen en het land waarin deze dochterondernemingen gevestigd zijn. Daarnaast is een lijst opgenomen van alle dochterondernemingen in USA en Canada en de vermelding tot welke moederrij ze behoren.

B49**Who owns whom? Continental edition (2 delen, jaarlijks)**

Bij: UB (M 3), sommige OB (M 47), KvK (M 31), EVD (O 12), SOMO (O 19), DWC (O 9), OSACI (O 15).

Uitgave van Dun & Bradstreet (010-146266). Samengesteld op basis van jaarverslagen en enquête. Moedermaatschappijen per land alfab. gerangschikt. Lijst van alle kontinentaal-europese dochterondernemingen in alfab. volgorde.

* Vermelding van alle kontinentaal-europese dochterondernemingen (per land), met vermelding van hun adres, bedrijfstak, dochterondernemingen en landen waar deze gevestigd zijn. Het tweede deel bevat een lijst van alle dochterondernemingen, met vermelding van hun moedermaatschappij en het land waarin deze is gevestigd.

B50**Who owns whom? Edition United Kingdom and Ireland (2 delen, jaarlijks)**

Bij: UB (M 3), sommige OB (M 47), sommige KvK (M 31), EVD (O 12), SOMO (O 19), DWC (O 9), OSACI (O 15).

Uitgave van Dun & Bradstreet (010-146266). Samengesteld op basis van jaarverslagen en enquête. Niet volledig, wel waardevol. Een deel over moedermaatschappijen en een deel over dochtermaatschappijen.

* Vermelding van alle Britse en Ierse moedermaatschappijen, met hun adres, bedrijfstak en hun dochterondernemingen en het land waarin deze zijn gevestigd. Deel II geeft alle dochterondernemingen, met vermelding van de moedermaatschappij.

B51

Wer gehört zu wem? A guide to capital links in West German companies (3-jaarlijks)

Bij: EVD (O 12), SOMO (O 19), OSACI (O 15), MOL (O 14), sommige OB (M 47).

Laatst bekend editie dateert van 1985 (15e Auflage). Uitgave van Commerzbank AG. Duitse ondernemingen alfab. gerangschikt. Alfab. register van alle moeder- en dochterondernemingen.

* Eigendomsstructuur van ca. 9500 Westduitse ondernemingen, met vermelding van bedrijfstak, omvang aandelenkapitaal, belangrijkste aandeelhouders en hun deelnemingspercentage.

B52

(The) world directory of multinational enterprises 1982/1983, samengesteld door J. Dunning & J. Stopford

Bij: sommige UB (M 3), OB Amsterdam (M 47).

Uitgave van MacMillan (Globe). Gaat waarschijnlijk periodiek verschijnen. Alfab. register op ondernemingen en landen waar concerns hun hoofdvestiging hebben. Gegevens tot 1981 bijgewerkt.

* Meestal 2 pagina's kernachtige gegevens per onderneming: zowel basisinformatie als beknopte geschiedenis, structuur, producten, financiële kerngegevens.

B53

(The) World's largest industrial enterprises

Bij: OB (M 47), UB (M 3), EVD (O 12).

Uitgave van Gower Press te Farnborough (G.B.). Alfab. register op ondernemingen.

* Voor groot aantal industriële ondernemingen worden beknopte basisgegevens, gegevens over: geschiedenis, structuur, de financiële gang van zaken gegeven.

C. Algemene financiële pers in Nederland

C0 ALGEMEEN

Elke wat grotere plaats heeft in zijn Openbare Bibliotheek wel een aantal van de hieronder genoemde bladen liggen ter inzage. Soms worden ze ook geknipt voor het knipselarchief dat wordt bijgehouden. Verder hebben bibliotheken van hoger beroepsonderwijs in technische en economische vakken (M 2) vaak een aantal van deze bladen. Ook universiteitsbibliotheken (M 3) en de EVD (O 12) in Den Haag hebben er een grote kollektie van.

C1
Beleggingsadvies-bladen van banken: o.a. AMRO Boursnieuws; Effecten (van NMB); Beurs en bedrijfsleven (Ned. Credietbank), etc.
Bij: bankkantoren (ter inzage); EVD (O 12), SOMO (O 19), OSACI (O 15).
Komen meestal wekelijks of tweewekelijks uit en zijn in veel gevallen gratis bij de hoofdkantoren van de banken op te vragen (voor de adressen daarvan: Zie A 11).

* Vaak worden voor afzonderlijke ondernemingen en bedrijfstakken analyses gegeven van de financiële gang van zaken en de verwachte toekomstige ontwikkelingen.

C2 Beursplein 5

Bij: sommige UB (M 3), sommige OB (M 47), EVD (O 12), SOMO (O 19).
Tweewekelijkse uitgave van de (Nederlandse) Vereniging voor de Effectenhandel. (020-239711, toestel 324)

* Financieel nieuws over bedrijven en effectenhandel.

C3 Economisch Dagblad

Bij: OB (M 47), UB (M 3), EVD (O 12), KvK (M 31).
Uitgave van Sijthoff Pers (070-624562). Heeft als regelmatige bijlage de Vervoerskrant, gericht op de bedrijfstak transport en verkeer, inclusief de zeevaart.

* Algemene financieel-economische berichtgeving. Regelmatig achtergrondartikelen over een bepaalde onderneming of bedrijfstak.

C4 (Het) Financieele Dagblad (voor handel, industrie, scheepvaart en cultu- res)

Bij: alle OB (M 47), alle UB (M 3), EVD (O 12), KvK (M 31), SOMO (O 19), OSACI (O 15), MOL (O 14).
Uitgave van Sijthoff Pers. (Administratie: 020-223333).

Naast de jaarlijkse omzetbijlage (zie A 3) en het FD-Jaarboek brengt dit dagblad regelmatig aparte bijlages over bepaalde bedrijfstakken of ontwikkelingen in het bedrijfsleven, bijv. naar aanleiding van tentoonstellingen of congressen. Toonaangevend zakendagblad in Nederland. Het FD

wordt in knipselarchieven bijgehouden bij o.a. SOMO (O 19), OB Amsterdam (M 47), DWC (O 9), OSACI (O 15), FD zelf (C 4).

* Algemene financieel-ekonomische berichtgeving over bedrijven, bedrijfstakken, landen en algemene ontwikkelingen in het bedrijfsleven.

C5

FEM (Financieel Economisch Magazine)

Bij: alle OB (M 47), alle UB (M 3), EVD (O 12), SOMO (O 19), DWC (O 9).
Nederlands tweewekelijks tijdschrift op fin.-ekonomisch gebied. Jaarlijks wordt een register gepubliceerd over de inhoud van het afgelopen jaar, zowel op trefwoord (ook bedrijfstakken) als op onderneming.

* Achtergrondartikelen over de Nederlandse ekonomie, bedrijfstakken of afzonderlijke bedrijven. Daarnaast steeds korte, actuele bedrijfsinformatie.

C6

Financieel Economisch Weekblad Beleggers Belangen

Bij: sommige UB (M 3), EVD (O 12)

Nederlands weekblad uitgegeven door Elsevier. (020-5152167).

* Wekelijks financieel-ekonomische achtergrondartikelen over o.a. ondernemingen waarvan de aandelen aan de Amsterdamse effektenbeurs zijn genoteerd. Sterk op beleggerswereld gericht.

C7

Financiële en ondernemingen-rubriek van de landelijke dagbladen

Bij: OB (M 47), UB (M 3).

Vaak zijn een of twee vaste pagina's in een dagblad steeds aan nieuws over bedrijven en bedrijfstakken gewijd.

* Voor het volgen van recente gebeurtenissen, fusies, belangrijke faillissementen, schandalen, grote orders, etc.

D. Algemene financiële pers in het buitenland

D0

ALGEMEEN

Sommige van deze tijdschriften en bladen zal men alleen vinden in gespecialiseerde bibliotheken, zoals die van universiteiten of hogescholen waar een afstudeerrichting economie of bedrijfskunde bestaat. Ook de EVD (O 12) en een aantal bedrijfsbibliotheken (O 6), zoals die van DSM in Heerlen, of van Hoogovens, Shell of Unilever.

D1

Africa (an international business, economic and political monthly)

Bij: EVD (O 12), sommige UB (M 3), KIT (M 30)

Maandblad, uitgegeven in Londen.

* Vooral bedrijfstakinformatie en algemene sociale en politieke informatie uit Afrikaanse landen. Weinig echte bedrijfsinformatie.

D2

African business

Bij: EVD (O 12)

In Londen uitgegeven maandblad.

* Algemeen-economische en bedrijfstakinformatie over/uit Afrikaanse landen. Slechts korte bedrijfsinformatie.

D3

Africa Economic Digest

Bij: EVD (O 12), KIT (M 30)

Weekblad, uitgegeven in Londen (21, St. John Street).

* Toonaangevend blad over zakenwereld in 50 (zwart-)Afrikaanse landen. Per land wordt in ieder nummer beknopte, maar 'to-the-point' algemeen-economische en bedrijfstakinformatie gegeven. Regelmatig aparte bijlagen over afzonderlijke landen en bedrijfstakken.

D4

Barron' s (national business and financial weekly)

Bij: tijdschriftenkiosken.

Weekblad uitgegeven door Dow Jones & Co (22 Cortland Street; New York; NY 10007; USA).

* Op Amerikaanse beleggers gericht blad met regelmatig achtergrondartikelen over de gang van zaken bij Amerikaanse of in de USA opererende concerns.

D5

Business Asia

Bij: EVD (O 12)

Weekblad uitgegeven door Business International Corporation. Gericht op internationale ondernemingen met dochterondernemingen in Azië.

* Doedige informatie over zakenwereld, bedrijfstakken en overheidsbeleid in Aziatische landen. Weinig specifiek bedrijven-nieuws.

D6**Business Europe**

Bij: EVD (O 12), Bibl. DSM Heerlen (O 6).

Prijzig Amerikaanse weekblad, uitgegeven door Business International Corp. Gericht op de grotere, internationaal gerichte concerns.

* Bondige informatie over bedrijven, bedrijfstakken, arbeidsverhoudingen en wetgeving in Europa. Weinig informatie over specifieke ondernemingen.

D7**Business International**

Bij: EVD (O 12), Bibl. DSM Heerlen (O 6).

Amerikaans weekblad uitgegeven door de gelijknamige onderneming. Gericht op de grotere internationale concerns.

* Informatie over internationale handel en investeringen en verder zaken als gedragscodes, overheidsbeleid. Weinig specifieke informatie over bedrijven.

D8**Business Latin America**

Bij: CEDLA (M 7), EVD (O 12), Bibl. DSM (Heerlen) (O 6).

Weekblad uitgegeven door Business International. Gericht op grote, internationale bedrijven met activiteiten in Latijns-Amerika.

* Informatie over zakenwereld, economie en overheidsbeleid in Latijns-Amerikaanse landen. Weinig specifieke bedrijfsinformatie.

D9**Business Week**

Bij: UB (M 3), OB (M 47), EVD (O 12), SOMO (O 19), DWC (O 9).

Amerikaans weekblad voor en over de zakenwereld. Vooral gericht op het Amerikaanse bedrijfsleven. Geïndexeerd in Research Index (Y 30) en eigen index van SOMO (O 19). Belangrijk tijdschrift voor Amerikaanse ondernemingen.

* Veel bedrijfsinformatie in de vorm van zowel achtergrondartikelen als korte informatie. Nadruk op de USA. Enige keren per jaar wordt een 'corporate scoreboard' gepubliceerd met lijsten van kwartaal- en jaarresultaten van de grote Amerikaanse ondernemingen, waarbij elke onderneming afzonderlijk vergeleken wordt met het bedrijfstakgemiddelde.

D10**(The) Economist**

Bij: alle UB (M 3), veel OB (M 47), EVD (O 12), DWC (O 9).

Engels weekblad. Bevat regelmatig aparte bijlages over bepaalde landen, bedrijfstakken en afzonderlijke onderwerpen.

* Naast algemene politieke informatie wekelijks nieuws over afzonderlijke bedrijven en bedrijfstakken.

D11**Europe Economic Interpenetration (EEI)**

Bij: SOMO (O 19), verschillende UB (o.a. de bibl. van de Rechtenfaculteit in Nijmegen) (M 3).

Dagelijks bulletin, dat deel uitmaakt van het bredere dagblad "Europe". EEI brengt iedere twee maanden een alfab. index uit op ondernemingen en bedrijfstakken. Engelstalig.

* Kernachtige samenvatting van belangrijke gebeurtenissen in het (Europese) bedrijfsleven: fusies, overnames, grote investeringen, grote leningen.

D12**Far Eastern Economic Review (FEER)**

Bij: meeste UB (M 3), sommige OB (M 47), EVD (O 12), KIT(M 30), DWC (O 9).

Wekelijks magazine. Uitgegeven in Hongkong. Wordt wel het toonaangevende zakenweekblad ten Oosten van Saez genoemd. Regelmatig aparte bijlages over landen, bedrijfstakken of speciale onderwerpen.

* Naast economische en politieke ontwikkelingen in Zuid- en Zuidoost Azië wekelijks nieuws over ondernemingen en bedrijfstakken.

D13**(The) Financial Mail**

Bij: EVD (O 12), DWC (O 9), AABN (T 1).

Zuidafrikaans weekblad, uitgegeven in Johannesburg. Bij DWC (O 7) wordt een index van de inhoud bijgehouden.

* Economische en financiële informatie over Zuidafrikaanse bedrijven, ook buitenlandse dochterbedrijven in Zuid-Afrika.

D14**(The) Financial Times**

Bij: OB (M 47), UB (M 3), EVD (O 12), SOMO (O 19), KIT (M 30), etc.

Toonaangevend Brits dagblad over de internationale zakenwereld. Er bestaat een aparte continentale Europese editie (Frankfurt). Enige malen per week afzonderlijke bijlages over landen, bedrijfstakken of speciale onderwerpen. Inhoud wordt geïndexeerd in Research Index (Y 30).

* Veel bedrijfs- en bedrijfstakinformatie. Ook goede landeninformatie.

D15**Financieel Economische Tijd**

Bij: EVD (O 12), BDBH (N 1)

Voornaamste Nederlandstalige zakendagblad in België.

* Naast algemeen-economische informatie (vooral over de Belgische situatie) ook veel informatie over bedrijven en bedrijfstakken.

bronnenoverzicht D

D16**Forbes**

Bij: sommige UB (M 3), sommige OB (M 47).

Veertiendaags Amerikaans zakentijdschrift. Uitgever: Forbes Inc (60 Fifth Avenue; New York; NY 10011;USA). In april brengt het blad een aparte bijlage uit met de 500 grootste US- ondernemingen, gerangschikt naar omzet, winst, omvang aktiva, beurswaarde, personeel, produktiviteit, kapitaalintensiteit. Het julinummer brengt jaarlijks een overzicht van de 100 grootste buitenlandse ondernemingen met investeringen in de USA.

* Veel achtergrondartikelen over bedrijven en bedrijfstakken, met sterke nadruk op Amerikaanse ondernemingen.

D17**Fortune**

Bij: UB (M 3), sommige OB (M 47), EVD (O 12), KIT (M 30),SOMO (O 19).

Veertiendaags Amerikaans zakentijdschrift. Geeft enige malen per jaar omzetbijlages, met omzet- en andere gegevens over Amerikaanse en internationale ondernemingen (zie B 15). Geïndexeerd bij SOMO (O 19).

* Achtergrondartikelen over afzonderlijke Amerikaanse en internationale ondernemingen.

D18**Frankfurter Allgemeine Zeitung**

Bij: OB (M 47), UB (M 3), EVD (O 12)

Westduits dagblad. Bevat de bijlage "Blick durch die Wirtschaft"

* Veel financieel-ekonomische berichtgeving, vooral over Westduitse ondernemingen en bedrijfstakken.

D19**HV-Reden: Reden in Hauptversammlungen grosser Aktiengesellschaften**

Bij: sommige UB (O.a. bibl. rechtenfak. Universiteit Nijmegen) (M 3)

Uitgave van het tijdschrift "Die Aktiengesellschaft - AG Report"(West-Duitsland). Losbladige uitgave in verzamelband. Toespraken alfab. naar onderneming gerangschikt.

* Toespraken van directies van grote en middelgrote Westduitse ondernemingen (ook van buitenlandse dochterondernemingen in de Bondsrepubliek). Over strategie eigen onderneming en over de ontwikkelingen in de bedrijfstak waarin de onderneming opereert.

D20**Insight (Asia's business monthly)**

Bij: IVO (M 24), sommige UB (M 3).

Maandblad uitgegeven in Hongkong.

* Achtergrondartikelen over bepaalde bedrijven en bedrijfstakken in Zuid-aziatische landen.

D21**Investor's Chronicle**

Bij: sommige UB (o.a. Erasmusiv. R' dam) (F 3).

Engels weekblad, gericht op de Engelse beleggerswereld.

* Korte bedrijfsinformatie, sterke nadruk op Engelse bedrijven.

D22**Manager Magazin**

Bij: EVD (O 12), sommige OB (M 47), SOMO (O 19)

Maandelijks Westduits zakentijdschrift. Geeft uitstekende eigen index uit op zowel ondernemingen, personen als trefwoorden.

* Veel achtergrondartikelen over ondernemingen en bedrijfstakken. Sterke nadruk op West-Duitsland.

D23**Nachrichten für den Aussenhandel**

Bij: EVD (O 12)

Westduits dagblad op gebied van economie en zakenwereld, met nadruk gericht op Westduitse exporterende ondernemingen.

* Regelmatig overzichtsartikelen per bedrijfstak.

D24**Neue Zürcher Zeitung**

Bij: EVD (O 12), sommige UB (M 3), sommige OB (M 47).

Voornaamste Zwitserse dagblad met veel financieel-economische informatie, ook over afzonderlijke bedrijven. Van belang vanwege de vele financieringsactiviteiten die in Zwitserland worden verricht voor en door internationale concerns.

D25**(Le) Nouvel Economiste**

Bij: sommige UB (M 3), EVD (O 12)

Belangrijk weekblad over de Franse zakenwereld, (22 Rue de la Tromaille; 75008 Paris; Frankrijk).

* Veel informatie over afzonderlijke bedrijfstakken en bedrijven. Nadruk op Frankrijk en Europa.

D26**(The) Oriental Economist**

Bij: sommige UB (M 3), IVO (M 24), EVD (O 12)

In Tokio uitgegeven Engelstalig maandblad. Met inhoudsopgave van de afgelopen jaargang, per nummer.

* Regelmatig achtergrondartikelen over bepaalde bedrijven en bedrijfstakken in Japan. Overzichten van investeringen van Japanse MNO in Zuid-oost-Azië en elders.

D27

Trends

Bij: EVD (O 12), BDBH (N 1).

Meeste vooraanstaande Nederlandstalige week- blad voor de zakenwereld. Geeft eens per jaar een overzicht uit van grootste ondernemingen (zie B 44).

* Achtergrondartikelen over de Belgische fin.- economische wereld, afzonderlijke bedrijven en bedrijfstakken.

D28

(L.) Usine nouvelle

Bij: EVD (O 12), sommige UB (M 3).

Frans zaketijdschrift. Week- en maaneditie.

* Regelmatige achtergrondartikelen over afzonderlijke ondernemingen en bedrijfstakken. Sterke nadruk op Frankrijk en West-Europa.

D29

Vision (the European business magazine)

Bij: EVD (O 12)

Maandelijkse verschijnend Engelstalig zaken- tijdschrift, gericht op management van grotere Europese ondernemingen.

* Regelmatig achtergrondartikelen over bepaalde ondernemingen. Geeft jaarlijks een omzet-ranglijst uit van de grootste Europese ondernemingen.

D30

Wall Street Journal Europe

Bij: EVD (O 12), sommige OB (M 47), sommige UB (M 3).

Europese editie van het toonaangevende Amerikaanse dagblad voor de zakenwereld. Geïndexeerd in o.a. Research Index (Y 30).

* Veel informatie over afzonderlijke bedrijven en bedrijfstakken. Nadruk op USA.

D31

Wirtschaftswoche

Bij: sommige OB (M 47), sommige UB (M 3), EVD (O 12), SOMO (O 19)

Westduits weekblad gericht op de zakenwereld. Brengt jaarlijks een uitstekende index uit van de inhoud van het afgelopen jaar, zowel op onderneming als op trefwoord (alfab.).

* Achtergrondartikelen en korte berichten over afzonderlijke bedrijven en bedrijfstakken, en over algemene financieel- economische ontwikkelingen. Nadruk op West-Duitsland.

E. Nederlandse tijdschriften over één bedrijfstak

E0

ALGEMEEN

Voor tal van bedrijfstakken in Nederland worden speciale vakbladen uitgegeven. Een flink deel daarvan gaat vooral over technische ontwikkelingen. Er zijn echter ook veel tijdschriften die informatie bevatten over de marktontwikkeling en de economische gang van zaken in de bedrijfstak. Hieronder worden er een twaalfstal genoemd, maar er zijn er veel meer.

Via een of enkele telefoontjes ben je achter de naam van de belangrijkste bladen. Bel naar de afdeling Dokumentatie (Bibliotheek) van een grote onderneming in de bedrijfstak, naar een bedrijfstakorganisatie (M 4) of produktschap (M 48). Vraag hen welke bladen het belangrijkste zijn.

Op de bibliotheken van TH's (M 3) en de EVD (O 12) zal men een grote sortering van dergelijke bladen aantreffen. De EVD-katalogus (Z 29) geeft een groot aantal namen van Nederlandse vakbladen. Verder zoeken bij via de CCP (Y 9).

*Recente informatie over marktontwikkelingen, grote orders, fusies, belangrijke technische ontwikkelingen, overheidsbeleid, resultaten van afzonderlijke ondernemingen.

E1

Automatiseringsgids (de AG)

Bij: sommige OB (M 47), sommige UB (M 3), EVD (O 12).

Weekblad.

* Informatie voor en over de automatiseringssector in Nederland. Regelmatig informatie over ontwikkelingen m.b.t. automatisering in bepaalde bedrijven en bedrijfstakken in Nederland. Ook over computerproducenten zelf.

E2

Bank- en Effectenbedrijf

Bij: veel UB (M 3), grotere OB (M 47), EVD (O 12).

Maandblad.

* Algemene en fin.ekonomische informatie over de bedrijfstak van het bank- en effectenbedrijf in Nederland.

E3

Beroepsvervoer

Bij: EVD (O 12), TH Bibl.(M 3)

Weekblad. Officieel orgaan van Nat. Organisatie voor Beroepsgoederenvervoer NOB Wegtransport.

* Gericht op transportondernemingen en overslagbedrijven. Informatie over zowel bedrijfstak als afzonderlijke ondernemingen.

E4

Chemisch Weekblad

Bij: EVD (O 12), TH-bibliotheken, UB (M 3)

Maandelijks wordt een magazine met meer achtergrondartikelen gepubliceerd naast het weekblad.

* Bedrijfstakinformatie, maar ook over afzonderlijke bedrijven. Vooral op Nederland en West-Europa gericht.

E5

Cobouw

Bij: EVD (O 12), Bouwcentrum (M 5), TH Bibl. (M 3)

Dagblad voor de Nederlandse bouwwereld.

* Informatie over bouwen en bouwondernemingen in Nederland.

E6

Food Management

Bij: EVD (O 12), Boerengroep Wageningen (O 7), Bibl. LH Wageningen (M 33).

Tijdschrift over voedingsmiddelenproductie in industriële bedrijven en handel in voedingsmiddelenprodukten. Vooral op Nederland en West-Europa gericht.

* Bedrijfstaksinformatie en inf. over afzonderlijke bedrijven.

E7

Foodpress

Bij: Boerengroep (O 7), EVD (O 12), LH Wageningen (M 33), SOMO (O 19), Nederlands weekblad.

* Korte berichten over de sektor voedingsmiddelenproductie en -verwerking. Met slechts korte bedrijveninformatie.

E8

Gas (maandblad voor de gasindustrie)

Bij: EVD (O 12), gemeentelijke energiebedrijven in grotere plaatsen, TH-bibl. (M 3)

Nederlandstalig maandblad.

*Over gasindustrie en gashandel.

E9

Holland Ship Building

Bij: EVD (O 12), TH Delft (M 3), Gemeentebedrijven Rotterdam.

Engelstalig blad over de Nederlandse scheepsbouw.

* Bedrijfstakinformatie, nieuwe orders, en verdere ondernemingsinformatie.

E10

Nederlandse Chemische Industrie

Bij: EVD (O 12), TH Bibl. (M 3)

Orgaan van de Vereniging van de Ned. Chemische Industrie. (070-859500). Verschijnt tweewekelijks.

* Over Nederlandse chemiesektor. Ook bedrijveninformatie.

E11

Persoverzicht produktschappen (zoals produktschap voor akkerbouwprodukten, e.a.)

Bij: Bibl. Min. van Landbouw en Visserij (M 35), Boerengroep Wageningen (O 7), Bibl. LH Wageningen (M 33), Produktschappen zelf (M 48).

Persoverzichten met alle belangrijke artikelen over de bedrijfstak waarvoor het produktschap is ingesteld. Vrijwel uitsluitend bedrijfstakinformatie.

E12

Vastgoedmarkt

Bij: EVD (O 12), Bibl. TH's (M 3), Bouwcentrum (M 5), Bibl. Min. van Volkshuisvesting (M 39), sommige OB M 47).

Maandblad.

* Ontwikkelingen op de onroerend goedmarkt, bij beleggers, projektontwikkelaars, bouwbedrijven en banken. Gericht op Nederland.

F. Internationale tijdschriften over één bedrijfstak

F0

ALGEMEEN

Er bestaan voor alle bedrijfstakken tal van vakbladen en tijdschriften. Een flink deel daarvan houdt zich vooral bezig met technische ontwikkelingen. Er zijn ook diverse bladen die berichten over de markt en de economische gang van zaken in de bedrijfstak. Veel bladen kennen een regionale specialisatie, bijv. gericht op Europa, Japan of de Verenigde Staten, of op een bepaald ander land. Anderen geven een goed beeld van de belangrijkste trends in de bedrijfstak over de gehele wereld. Hieronder worden 45 internationale vakbladen genoemd, maar er zijn er veel en veel meer natuurlijk.

Het gaat erom de toonaangevende tijdschriften te vinden. In sommige bedrijfstakken zijn dat er maar 2 of 3. Probeer die te pakken te krijgen, dan heb je de rest niet meer zo nodig. Bel naar de afdeling Bibliotheek/Dokumentatie van een groter bedrijf in deze bedrijfstak (O 6) of naar een bedrijfstakorganisatie (M 4). Zij zullen snel de belangrijkste vakbladen kunnen noemen. Ook de EVD (O 12, Z 29) en NEHEM (M 44) zullen je op weg kunnen helpen. De UNIDO (N 29, Y 39) geeft handige gidsjes uit met de namen van internationale vakbladen in een bedrijfstak.

Dan komt het tweede probleem: Waar vind je deze tijdschriften? Raadpleeg daarvoor de CCP (Y 9). Dat kan bij alle Openbare Bibliotheken in grotere plaatsen. Een groot deel van de gezochte tijdschriften zul je vinden bij bedrijfstakorganisaties (M 4), bij de EVD (O 12) en TH-Bibliotheken (M 3).

F1

Agra Europa

Bij: EVD (O 12), Bibl. LH Wageningen (M 33).

Duits weekblad.

* Bedrijfstakinformatie over de Europese landbouw en de voedingsmiddelenverwerking. Voor verschillende soorten produkten worden regelmatig analyses van de belangrijkste ontwikkelingen gepubliceerd.

F2

Agribusiness worldwide

Bij: Bibl. LH Wageningen (M 33), OSACI (O 15)

Tweemaandelijks tijdschrift, uitgegeven in Westport (USA).

* Internationaal nieuws over bedrijven en bedrijfstakken in de Amerikaanse en internationale agro-industrie

F3

Agriservice International

Bij: Bibl. LH Wageningen (M 33)

Franstalig tijdschrift.

* Goede informatie over de internationale produktie, handel en verwerking van grondstoffen voor voedingsmiddelen. Regelmatig analyses van ontwikkelingen op gebied van bepaalde produkten of grondstoffen.

F4**ANEP European Petroleum Yearbook (jaarlijks)**

Bij: EVD (O 12), Shell Bibliotheek (O 18).

Duitse uitgave (Otto Vieth Verlag, Hamburg). Met alfabetisch register op onderneming en soort produkt.

* Zeer veel informatie over de olie- en gaswinning, -verwerking en -handel in Europa. Zowel voor de bedrijfstak als geheel als over afzonderlijke ondernemingen en landen.

F5**Atomwirtschaft - Atomtechnik**

Bij: EVD (O 12), TH Bibl. sommige UB (M 3).

Duits maandblad (Düsseldorf).

* Bedrijfstak- en bedrijveninformatie op het gebied van de kernenergie en de produktie van materiaal voor kerncentrales, e.d. Bevat daarnaast ook veel technische informatie.

F6**Automotive Industries**

Bij: Bibl. TH Delft (M 3), American Doc. Center (M 1)

Maandblad uitgegeven in de USA (Philadelphia). Jaarlijkse speciale nummers met statistische informatie.

* Informatie over de personenauto-industrie en zijn toeleverende bedrijven. Veel informatie over produktieprocessen. Sterke nadruk op USA, maar ook over internationale ontwikkelingen.

F7**(The) Banker**

Bij: sommige UB (M 3), sommige grote OB (M 47), EVD (O 12)

Engels maandblad. Het juninummer bevat jaarlijks een ranglijst van de top-500 van de internationale banken.

* Vooraanstaand tijdschrift over de internationale bank- en financiële wereld.

F8**Chemical Age (the international news weekly)**

Bij: TH Bibl., sommige UB (M 3).

Weekblad, uitgegeven in Londen.

* Veel bedrijfstakinformatie over de chemiesektor en de bedrijven daarbinnen. Nadruk op Europa.

F9**Coal Age**

Bij: EVD (O 12), Bibl. DSM (Heerlen) (O 6)

Amerikaans maandblad.

* Over de internationale produktie van, handel in en verbruik van steenkool en de bedrijven die daarbij betrokken zijn. Nadruk op de USA.

F10**Electronics Weekly**

Bij: Bibl. TH's (M 3), SOBE (O 17)

Weekblad.

* Berichten over de elektronika-industrie en de bedrijven daarbinnen.

F11**European Chemical News**

Bij: EVD (O129), TH Bibl., UB (M 3), SOMO (O 19)

Verschijnt wekelijks. Goede registers op ondernemingen en produkten ieder halfjaar.

* Waardevolle informatie over bedrijfstakontwikkelingen. Daarnaast veel informatie over afzonderlijke bedrijven. Bevat tenslotte regelmatig aparte bijlagen over speciale onderwerpen: internationale investerings-overzichten in de bedrijfstak, informatie over ontwikkelingen in opslag en vervoer, afzonderlijke produkten. Nadruk op Europa.

F12**European Plastic News**

Bij: EVD (O 12), TH Bibl. (M 3)

* Plastic- en kunststoffenindustrie in Europa en de MNO daarbinnen.

F13**European Rubber Journal**

Bij: EVD (O 12), TH Bibl., sommige UB (M 3).

Engels maandblad.

* Waardevolle informatie over de rubber- en kunststoffenindustrie in Europa en de MNO daarbinnen.

F14**Fertilizer International**

Bij: EVD (O 12), Bibl. LH (Wageningen) (M 33), Bibl. TH Delft (M 3), Bibl. DSM (Heerlen) (O 6).

Maandblad, uitgegeven in Londen door de British Sulphur Corporation.

* Over de internationale kunstmestindustrie, en de handel in kunstmeststoffen. Ook bedrijveninformatie.

F15**Financial Times Bijlagen**

Bij: EVD (O 12), sommige UB (M 3), DWC (O 9), SOMO (O 19)

Niet op vaste tijden verschijnend; gemiddeld enige keren per week. Vaak naar aanleiding van internationale konferenties.

* Goede, bijdetijdse informatie over bedrijfstakken en de belangrijkste bedrijven daarin. Voor tal van internationale bedrijfstakken, zoals auto-industrie, bankenwereld, computer- en elektronika-industrie, bouw, verzekeringen, etc. Ook regelmatig aparte bijlagen over landen.

F16**Food policy**

Bij: Bibl. LH Wageningen (M 33).

Duur, gedegen tijdschrift.

* Speciaal over internationale handel in voedingsmiddelen, handelsovereenkomsten en voedselhulp aan de Derde Wereld.

F17**Food Processing Industry**

Bij: EVD (O 12), Bibl. LH Wageningen (M 33).

Engels maandblad.

* Over voedselverwerkende industrie. Vooral Europees gericht.

F18**Gas World**

Bij: Bibl. TH's (M 3), Gem. Energiebedrijf R' dam.

* Bedrijfstakinformatie over winning, distributie van en handel in aardgas en de daarbij betrokken bedrijven.

F19**Industrial Minerals**

Bij: Bibl. TH Delft (M 3).

* Informatie over industrieel verwerkte minerale grondstoffen en de ondernemingen binnen de bedrijfstak.

F20**Interavia**

Bij: EVD (O 12), Nat. Luchtvaart Lab. (Amsterdam)

Maandblad, uitgegeven in Genève. Franstalig.

* Over de internationale vliegtuig- en ruimtevaartindustrie.

F21**International Petroleum Times**

Bij: EVD (O 12), DWC (O 9)

Weekblad, uitgegeven in Londen.

* Over de internationale olie-industrie en de ondernemingen daarbinnen. Daarnaast veel over exploratietechniek en -kontrakten.

F22**International Sugar Journal**

Bij: EVD (O 12), KIT (M 30), Bibl. TH Delft (M 3), Bibl. LH Wageningen (M 33), Doc.afd. VMF Stork Amsterdam en Hengelo (O 6).

* Over de internationale suikerproductie-industrie, de suikergrondstoffen, en de (internationale) ondernemingen in deze bedrijfstak.

F23**International Textiles**

Bij: EVD (O 12), Bibl. TH (M 3), Bouwcentrum (M 5)

Maandblad uitgegeven door het Konfektiecentrum in Amsterdam.

* Over de internationale textiel- en konfektie-industrie.

F24**Lloyds List**

Bij: UB (M 3)(O.a. Un. van Amsterdam, RU Leiden)

* Informatie over internationale verzekeringen en met name m.b.t. de internationale scheepvaart (Overzicht van schepen, hun bestemmingen).

F25**Machinery Market**

Bij: EVD (O 12), TH Bibl.(M 3)

Weekblad, uitgegeven in Londen.

* Informatie over machineproductie- en handel. Nadruk op Engeland en Europa.

F26**Metal Bulletin**

Bij: EVD (O 12), TH Delft, UB (M 3).

In Londen uitgegeven tijdschrift. Verschijnt naast "Metal Bulletin Monthly", wat ook bij de bovengenoemde vindplaatsen aanwezig is. Geïndexeerd in Research Index (Y 30).

* Belangrijk tijdschrift over de internationale mijnbouw van minerale erten en de daarbij betrokken ondernemingen.

F27**Mining Journal**

Bij: EVD (O 12), TH Bibl.(M 3).

Weekblad, uitgegeven in Londen (15 Wilson Street; London EC2M 2TR). In juni verschijnt steeds een dik overzichtsnummer "Mining Annual Review", wat een alfab. register op ondernemingen kent.

* Ontwikkelingen in de mijnbouwsector (per produkt en per land) en bij afzonderlijke mijnbouwondernemingen. Internationaal.

F28**Mining magazine**

Bij: EVD (O 12), TH Delft (M 3), DSM Bibl. (Heerlen) (O 4), Bibl. Octrooiraad (M 45).

* Over internationale mijnbouw en de ondernemingen in deze bedrijfstak.

F29**Natural Resources Forum**

Bij: Shell Bibl. (O 18), TH Delft (M 3), sommige UB (M 3).

Kwartsaltijdschrift, uitgegeven voor de Verenigde Naties door Graham & Trotman.

*Belangrijk tijdschrift over de winning, handel in en prijzen van grondstoffen.

F30**Nuclear Engineering International**

Bij: EVD (O 12), KEMA (M 28), ECN (M 11), TH's (M 3).

Brits maandblad.

*Economische en technische informatie over de internationale bedrijfstak van de nucleaire energie-opwekking.

F31**Motor Business**

Bj: EVD (O 12), Bibl. DSM (Heerlen) (O 6).

Kwartstaftijdschrift, uitgegeven door de The Economist Intelligence Unit Ltd in Londen. Met statistische overzichten.

* Ontwikkelingen binnen de internationale auto-industrie. Speciale artikelen over afzonderlijke ondernemingen vaak. Voorts thema-artikelen per land.

F32**Ocean Industry, Engineering, Construction and Operations**

Bj: EVD (O 12), TH bibl. (M 3).

Maandblad, uitgegeven in Houston (USA).

* Informatie over bedrijfstukken en ondernemingen die betrokken zijn bij de offshore-industrie, met name in verband met olie- en gaswinning op zee. Nadruk op de USA.

F33**OPEC Bulletin Weekly Digest**

Bj: EVD (O 12), Shell Bibl. (O 18), KIT (M 30).

Weekblad uitgegeven door de OPEC (N 23).

* Info over OPEC-standpunten en -besluiten. Daarnaast wekelijks een overzicht van de berichtgeving over oliekwantities die in een zeer groot aantal bladen uit de hele wereld is verschenen.

F34**Packaging (Londen)**

Bj: Inst. voor Verpakking (Delft)

* Informatie over de verpakkingsmiddelenindustrie. Nadruk op Europa.

F35**Petroleum Economist**

Bj: EVD (O 12), UB (M 3), sommige OB (M 47), Shell (O 18).

Engels maandblad.

* Nieuws en achtergrondartikelen over de internationale olie- en energie-sektor en de MNO die daarbinnen actief zijn.

F36**Petroleum Press Service**

Bj: EVD (O 12), sommige UB (M 3) (R¹ dam, VU Amsterdam), Bibl. DSM (Heerlen) (O 6), Bibl. Ministerie van Buitenl. Zaken (Den Haag)

* Recente ontwikkelingen in de olie-, gas-, steenkool- en overige energie-sektoren, en de afzonderlijke MNO daarbinnen.

F37**Petroleum Intelligence Weekly (PIW)**

Bj: Shell Bibl. (O 18).

Amerikaans Weekblad.

* Bevat de belangrijkste info over economische en politieke gebeurtenissen op gebied van de olie-industrie: produktie, kontrakten, prijzen, investeringen, OPEC-beleid, e.d.

F38**Port and Harbour Authority**

Bij: TH Delft (M 3), Havenbedrijf R' dam (M 21).

Maandblad, uitgegeven in Engeland.

* Over de internat. "natte waterbouw"-sektor (haven-, kust- en oeverwerken) en de aannemersbedrijven die op dit terrein actief zijn. Overzichten van de internationale baggervloot (per onderneming).

F39**Pulp and Paper International**

Bij: EVD (O 12), Vezelinstituut TNO (Delft)

In Brussel uitgegeven maandblad, Engelstalig.

* Over de bedrijfstak van papier- en kartonindustrie en de ondernemingen in deze sektor. Vooral op Europa gericht.

F40**Raw Materials Report**

Bij: sommige UB (M 3), SOMO (O 19), TIE (O 21), DWC (O 9).

Kwartaaltijdschrift. Te bestellen: Raw Materials Report; P.O. Box 5195; S-10244 Stoc^hholm; Zweden. Geïndexeerd bij SOMO.

* Prima tijdschrift over de grondstoffenproduktie en -handel in relatie tot de Derde Wereld. Veel informatie over de afzonderlijke ondernemingen die hierbij betrokken zijn. Regelmatig speciale nummers over een land of grondstof.

F41**Rubber Trends**

Bij: EVD (O 12), Bibl. DSM (Heerlen) (O 6).

Kwartaaltijdschrift uitgegeven door The Economist Intelligence Unit Ltd in Londen.

* Goed tijdschrift over de internationale rubberproduktie en -verwerking (o.a. bandenindustrie) en de ondernemingen in deze bedrijfstak.

F42**Shipping World and Shipbuilder**

Bij: EVD (O 12), Havenbedrijf R' dam (M 21).

Maandblad, uitgegeven in Londen.

* Bedrijfstakken scheepsbouw, rederijen en aanverwante activiteiten.

F43**Steel Times**

Bij: EVD (O 12), Bibliotheek Hoogovens IJmuiden (O 6).

* Over de internationale staalproduktie en -verwerking, en de ondernemingen in de sektor.

F44**Textile Month**

Bij: TH bibl. (M 3).

* Over de internationale textiel- en konfektie-industrie en de belangrijkste ondernemingen daarbinnen.

F45

Timber Trades Journal

Bij: TH Delft (M 3).

* Over internationale ontwikkelingen in de bosbouwsector, de houtverwerking en houthandel. Ook bedrijfsinformatie.

G. Overige Nederlandse bladen en seriewerken

G1

Alerta

Bij: OB (M 47), UB (M 3), MOL (O 14), OSACI (O 15), SOMO (O 19), DWC (O 9).

Gezamenlijk blad van groot aantal Nederlandse groepen die zich met Latijns-Amerika bezig houden. Verschijnt 10 x per jaar. Bestellen: 020-270307.

* Politieke en sociaaleconomische informatie over Lat. Amerika. Ieder nummer bevat een artikel van MOL (O 14) over MNO in Lat. Amerika.

G2

Arbeid en Milieu (tijdschrift ten dienste van arbeidersbeweging en milieu-beweging)

Bij: UB (M 3), OB (M 47), SOMO (O 19).

Kwartaaltijdschrift, uitgegeven door een gelijknamige stichting. Bestellen: 01180-25347.

* Achtergrondartikelen over de relaties tussen bedrijven, milieukwesties en arbeidsverhoudingen.

G3

Aspecten

Bij: OB (M 47), UB (M 3), schoolbibliotheken, COS (T 8), wereldwinkels (T 37).

Gratis tijdschrift, uitgegeven door het Nederlandse Ministerie van Ontwikkelingssamenwerking. Verschijnt 10 x per jaar. Bestellen: postbus 1034; 8300 BA Emmeloord.

* Achtergrondartikelen over ontwikkelingsproblematiek en het Nederlandse beleid op gebied van ontwikkelingssamenwerking.

G4

Bestedingswijzer Ontwikkelingssamenwerking

Bij: OB (M 47), UB (M 3), SOMO (O 19).

Tweemaandelijks bulletin dat wordt uitgegeven door de Voorlichtingsdienst Ontwikkelingssamenwerking (zie M 36). Geeft in vroegtijdig stadium info over Nederlandse hulpactiviteiten die (zullen) worden uitgevoerd via Ontwikkelingssamenwerking. Informatie per land en per project (soms inkl. bedrijven)

* Soms worden de (Ned.) bedrijven die bij de uitvoering betrokken worden met name genoemd, soms kan men het tussen de regels door lezen.

G5

Economische Zaken

Bij: OB (M 47), UB (M 3), EVD (O 12).

Veertiendaags mededelingenblad van het Min. van Econ. Zaken. Bestellen: 070-789574/789575. Bevat korte versies van persberichten van het ministerie; van deze laatste wordt op verzoek de complete tekst toegezonden.

* Beleid ministerie m.b.t. bedrijfstakken, technologie, subsidies, energie en buitenlandse handel.

G6

Exportmagazine

Bij: OB (M 47), UB (M 3), SOMO (O 19)

Tijdschrift uitgegeven door de EVD (O 12). Bestaat uit een 14-dags magazine met achtergrondartikelen en een wekelijks overzicht van exportmogelijkheden en buitenlandse aanbestedingen.

* Achtergrondartikelen over (exporterende) Nederlandse ondernemingen en bedrijfstakken.

G7

Exportmarkten

Bij: EVD (O 12), UB (M 3), OB (M 47), DWC (O 9), KIT (M 30)

Driemaandelijke uitgave van de EVD (O 12). Geeft per landengroep (4 à 8 landen) actuele economische informatie. Wordt gepubliceerd voor 16 landengroepen. Verwijzingen naar recente boeken, rapporten en artikelen over de betreffende landen. Statistische gegevens per land en de economische (handels-)betrekkingen met Nederland.

* Nuttige bron over het Nederlandse economische verkeer met tal van landen, ook in de Derde Wereld. Geeft beknopte informatie over de belangrijkste bedrijfstakken van deze landen, over handels- en investeringsregelingen.

G8

IMWOO Bulletin

Bij: UB (M 3), ISS (M 23), SOMO (O 19), IVO (M 24), LH (M 33).

Tijdschrift waarin lopend en afgesloten onderzoek op gebied van ontwikkelingsproblematiek in Nederland wordt beschreven.

* In verleden o.a. themanummer op gebied van agribusiness-onderzoek, bedrijfsleven/ontwikkelingssamenwerking.

G9

Internationale Samenwerking

Bij: alle OB (M 47), schoolbibliotheken, COS (T 8), wereldwinkels (T 37).

Tweewekelijks gratis tijdschrift van het Min. van Ontwikkelingssamenwerking. Bestellen: Postbus 1034; 8300 BA Emmeloord.

* Over ontwikkelingsvraagstukken en de Nederlandse politiek op gebied van ontwikkelingssamenwerking.

G10

Jaarverslagen produktieschappen

Bij: EVD (O 12), OB (M 47), UB (M 3), SOMO (O 19), OSACI (O 15).

Veelal gratis te krijgen bij de betreffende produktieschappen. Adressee: zie Y 2.

* Goed gedocumenteerde informatie over de bedrijfstak waarvoor het produktieschap is opgericht. Veel statistische informatie over handel, produktie, verbruik. Geen informatie over afzonderlijke ondernemingen.

G11

Landbouwsaad

Bij: OB (M 47), UB (M 3), OSACI (O 15), SOMO (O 19), Boerengroep (O 7)

Tijdschrift over de Nederlandse agrarische sector. Uitgegeven en verzorgd

door de Boerengroep Wageningen (O 7), waar het ook te bestellen is. Verschijnt 10 x per jaar.

* Kritische informatie over de Nederlandse agrarische sektor, het overheidsbeleid (ook EEG) en de grote bedrijven die bij de landbouwsector betrokken zijn (banken, veevoeder, verwerking producten, etc.)

G12

Onze Wereld

Bij: OB (M 47), UB (M 3), schoolbibliotheken

Maandblad uitgegeven door de NOVIB (zie T 23).

* Over tal van zaken in de Derde Wereld en de relatie van Nederland. Regelmatig stukken over de rol van MNO in de Derde Wereld.

G13

OR Informatie

Bij: OB (M 47), UB (M 3), ondernemingsraad in eigen bedrijf, bedrijfsbibliotheek (O 6), SOMO (O 19).

Maandblad, uitgegeven door Samson (01720-62183). Bij SOMO geïndexeerd op ondernemingen (alfab.).

* Over organisatie en problemen van ondernemingsraden bij afzonderlijke Nederlandse ondernemingen. Geeft "kijkje in de keuken" over hoe bedrijven met medezeggenschap omgaan.

G14

OR Blad

Bij: OB (M 47), UB (M 3), ondernemingsraad in eigen bedrijf, bedrijfsbibliotheek (O 6), SOMO (O 19).

Maandblad voor OR-leden en degenen die met ondernemingsraden te maken hebben. Uitgave van Welboom Bladen (Antwoordnummer 10080; 1000 PA Amsterdam).

* Over organisatie en problemen van ondernemingsraden in Nederlandse ondernemingen. Geeft regelmatig "kijkjes in de keuken" over hoe bep. bedrijven met medezeggenschap omspringen.

G15

Risicobulletin

Bij: UB (M 3), OB (M 47), SOMO (O 19)

Tijdschrift uitgegeven door de Stichting Arbeid en Gezondheid (p/a Oude Gracht 320; 3511 PL Utrecht). Verschijnt 6 x per jaar. * Over arbeidsomstandigheden en de gevaarlijke stoffen waarmee gewerkt wordt in bedrijven en bedrijfstakken. Sterke nadruk op Nederland.

G16

(Nederlandse) staatscourant

Bij: OB (M 47), UB (M 3), eigen stadhuis of gemeentehuis.

Bevat alle officiële besluiten, mededelingen, wetten en overeenkomsten van de rijksoverheid.

* Bevat onder andere alle oprichtingen en veranderingen in BV's en NV's, faillissementen, CAO-teksten, e.d.

G17

Vakbondsbladen

Bij: grotere OB (M 47), UB (M 3), vakbonden (V 0), SOMO (O 19)

Alle vakbonden in Nederland geven bladen of bulletins uit voor hun leden. Abonnementen zijn meestal ook voor derden wel te krijgen. (Adressen van de vakbonden: zie V 0) Bij SOMO (O 19) worden een aantal vakbondsbladen geïndexeerd op bedrijfstakken en ondernemingen.

* Voor de bedrijfstak waarin de betreffende vakbonden actief zijn, wordt informatie gegeven over algemene sociale ontwikkelingen, arbeidskontrakten. In de meeste gevallen ook berichten over sociale verhoudingen en arbeidsconflicten bij afzonderlijke ondernemingen.

G18

Werkgeversbladen, zoals "De Onderneming"(VNO), "De Werkgever"(NCW)

Bij: OB (M 47), UB (M 3), EVD (O 12), DWC (O 9).

Tijdschriften die in de regel een keer per week of per 14 dagen verschijnen. Adressen van de werkgeversorganisatie: zie Y 2.

* Werkgeversopinie over het overheidsbeleid en sociaaleconomische ontwikkelingen in Nederland. Wisselingen in directie en raden van commissarissen. De werkgeversorganisaties van ondernemingen in een bep. bedrijfstak geven informatie over deze bedrijfstak en de ondernemingen daarin.

H. Overige buitenlandse bladen en seriewerken

H0

ALGEMEEN

Behalve uit de tijdschriften die gericht zijn op één bepaalde bedrijfstak, valt ook nuttige informatie over afzonderlijke MNO te halen uit een aantal anderssoortige bladen: tijdschriften, gericht op een bepaald land of regio, op milieuzaken, arbeidsomstandigheden, werknemersstrijd, onderontwikkeling, enzovoorts. De hieronder genoemde 33 tijdschriften en periodieken vormen een greep daaruit.

H1

AMPO: Japan-Asia Quarterly Review

Bij: UB (M 3), DWC (O 9), OSACI (O 15), SOMO (O 19) IVO (M 24).

Kwartaaltijdschrift van Pacific-Asia Resource Center (P 33) in Tokyo. Inhoud wordt bij SOMO (O 19) en DWC (O 9) geïndexeerd op ondernemingen, bedrijfstakken en landen.

* Kritische sociaaleconomische, politieke en militaire informatie over Zuidoost-Azië. Verschillende themanummers gewijd aan informatie over MNO in deze landen.

H2

Asia Labour Monitor

Bij: sommige UB (M 3), DWC (O 9), SOMO (O 19), TIE (O 21)

Uitgave van het Asia Monitor Resource Center in Hongkong (P 4). Komt 6 x per jaar uit. Informatie ingedeeld naar land en bedrijfstak. Elk nummer heeft een eigen register op land en bedrijfstak. Wordt bij SOMO geïndexeerd op onderneming.

* Overzicht van Aziatische ontwikkelingen op gebied van arbeidsverhoudingen en arbeidsconflicten, met vermelding van de ondernemingen die daarbij betrokken zijn.

H3

Asia Monitor

Bij: sommige UB (M 3), DWC (O 9), SOMO (O 19), TIE (O 21), OSACI (O 15).

Kwartaaltijdschrift van het Asia Monitor Resource Center in Hongkong (P 4). Inhoud gebaseerd op groot aantal fin.,economische bladen in Zuidoost-Azië. Met per nummer een eigen index op onderwerp en bedrijfstak. Wordt bij SOMO (O 19) geïndexeerd op onderneming.

* Per Aziatisch land korte overzichten van o.a. belangrijke investeringen waarbij MNO betrokken zijn, grote contracten, ontwikkelingen in afzonderlijke bedrijfstakken, handel en energie.

H4

Asia Research Bulletin

Bij: KJT (M 30), sommige UB (M 3), EVD (O 12)

Maandblad, uitgegeven door Dow Jones Publ. Company (Asia) Inc. in Hongkong.

* Goede informatie over sociaaleconomische en politieke ontwikkelingen in landen van Zuid- en Zuidoost-Azië. Veel bedrijfstak-informatie, maar vrijwel niets over afzonderlijke bedrijven.

H5

Bulletin van de Europese Commissie

Bij: UB (M 3), sommige OB (M 47), Boerengroep Wageningen (O 7)

* Informatie over beleid en besluiten van de Europese Commissie, o.a. hun beleid op gebied van landbouw, andere bedrijfstakken, sociaal beleid en medezeggenschap.

H6

Consumer Currents

Bij: Consumentenbond (Den Haag) (Z 5), TIE (O 21)

Tijdschrift door Aziatische afdeling van de IOCU (N 19). Komt 10 x per jaar uit.

* Informatie over internationale acties of conflicten bij consumentenbelangen in het geding zijn: o.a. rond babyvoeding, farmaceutische producten, pesticiden. Geeft ook informatie over de afzonderlijke MNO die bij een en ander betrokken zijn.

H6a

(The) Corporate Examiner

Bij: OSACI (O 15), SOMO (O 19), DWC (O 9), BibL, UB R' dam (M 3).

Maandblad uitgegeven door het Interfaith Center on Corporate Responsibility in New York (P 27). Meestal bestaand uit één achtergrondartikel en een aantal korte berichten. Nieuwe literatuur over MNO.

* Vanuit een kritisch-kerkelijke visie informatie over de handel en wandel van afzonderlijke Amerikaanse ondernemingen en over kerkelijke acties (o.a. tijdens aandeelhoudersvergaderingen) daarover.

H7

(The) Courier: Africa-Caribbean-European Economic Community

Bij: UB(M 3), sommige OB (M 47), OSACI (O 15), Boerengroep Wageningen (O 7), DWC (O 9), SOMO (O 19), EVD (O 12).

Tweemaandelijks tijdschrift. Verbonden met de EEG.

* Berichtgeving over de landen waarmee de EEG de Lomé-overeenkomst heeft afgesloten, over de uitvoering van het verdrag. Regelmatig speciale nummers, gewijd aan een bepaald produkt of grondstof. Weinig of geen bedrijfsinformatie.

H8

(The) CTC Reporter

Bij: UB (M 3), DWC (O 9), TIE (O 21), SOMO (O 19)

Niet regelmatig verschijnend tijdschrift, uitgegeven door het Verenigde Naties' Center on Transnational Corporations (P 15) in New York. Bestellen: bij de boekhandel. Steeds overzicht van nieuwe boeken over MNO.

* Rapportage over tal van VN-activiteiten op het gebied van MNO: gedragskodes, onderzoeksresultaten, standpunten van landen en organisaties.

H9

Development Business

Bij: EVD (O 12), DGIS (M 36).

Veertiendaags tijdschrift uitgegeven in de VS (Subscriber Services; Dept. 1001; P.O. Box 2663; Sargent Station; Westport CT 06880; USA). Het geeft informatie over aanbestedingen en projecten in de Derde Wereld (gefinancierd door de Wereldbank en de Interamerikaanse Ontwikkelingsbank) waarop ondernemingen kunnen inschrijven.

* Actuele informatie per land en per project, ook per bedrijfstak.

H10

Economic and political weekly

Bij: sommige UB (M 3), DWC (O 9), EVD (O 12)

Indiaas weekblad (Skylark 284; Shahid Bhagatsingh Road; Bombay 400038; India). Bij DWC (O 9) wordt een index van het tijdschrift bijgehouden.

* Goed tijdschrift met sociaaleconomische informatie over India (ook statistische gegevens). Wekelijks overzicht van een aantal financiële jaarverslagen van ondernemingen, ook van dochters van buitenlandse MNO. Ondernemingen publiceren vaak hun strategieverklaringen in de vorm van advertenties.

H11

Euro money

Bij: sommige UB (M 3) (O.a. Leiden, Amsterdam, VU, Tilburg), EVD (O 12)
Maandblad.

* Informatie over de Euro-kapitaalmarkt en de bedrijven die er lenen of anderszins bij betrokken zijn, zoals de banken.

H12

Express (Zeitung für sozialistische Betriebs- und Gewerkschaftsarbeit)

Bij: SOMO (O 19), TIE (O 21)

Maandblad, uitgegeven door Sozialistisches Büro. Bestellen: Verlag 2000; Postfach 591; 6050 Offenbach; West-Duitsland.

* Regelmatig artikelen over arbeidsverhoudingen en arbeidsconflicten in Westduitse ondernemingen en bedrijfstakken.

H13

Groupes et sociétés d'Afrique Noire

Bij: EVD (O 12), Kon. Bibliotheek (M 29).

Tweewekelijks in Parijs uitgegeven tijdschrift.

* Informatie over bedrijven en bedrijfstakken in de landen van Afrika ten zuiden van de Sahara.

H14

IDOC International Bulletin

Bij: DWC (O 9), SOMO (O 19), OSACI (O 15)

Maandblad uitgegeven door IDOC (P 23).

* Regelmatig themanummers over bepaalde landen of over aspecten van de "Noord-Zuid relatie", zoals: agribusiness, militair industrieel complex en internationale wapenhandel, internationale herstructurering van industrie, MNO, etc. Ieder nummer bevat naast achtergrondartikelen een uit-

voerige bibliografie en een lijst van nuttige contactadressen waar verdere informatie over het thema verkregen kunnen worden.

H15

IL & T (Investing, Licensing & Trading Conditions Abroad)

Bij: EVD (O 12)

Losbladige uitgave (van Business International Corporation, New York) in drie verzamelbanden. Inhoud wordt jaarlijks aangevuld. Ingedeeld naar land.

* Per land wordt handzame informatie gegeven over het investeringsklimaat voor buitenlandse investeerders (ondernemingen), overheidsbeleid en staatsbemoeienis, belastingen waar buitenlandse ondernemingen mee te maken krijgen, arbeidsverhoudingen, voorbeelden van grote buitenlandse investeringen in het land kort geleden. Informatie is zeer sterk gericht op grote internationale ondernemingen.

H16

Informationen über multinationale Konzerne

Bij: SOMO (O 19), sommige UB (M 3).

Kwartaaltijdschrift, uitgegeven door Oostenrijkse vakbonden. Bestellen: Prinz Eugen Strasse 20-22; A-1041 Wien; Oostenrijk. * Achtergrondartikelen over bepaalde MNO of MNO in een bepaalde bedrijfstak, alsmede informatie over belangrijke internationale ontwikkelingen rond MNO.

H17

International Labour Reports

Bij: sommige UB (M 3), TIE (O 21), DWC (O 9), SOMO (O 19).

Uitgave van Mayday Publ. (300 Oxford Road; Manchester M 13 9NS; Engeland). Verschijnt zes keer per jaar.

* Geeft op basis van internationale pers en eigen korrespondenten een overzicht van gebeurtenissen in de internationale arbeidersbeweging (ook 3e wereld), arbeidsomstandigheden en strijd bij bepaalde MNO.

H18

Latin America Weekly

Bij: CEDLA (M 7), EVD (O 12), DWC (O 9)

Weekblad, verschijnend in Londen. Voortzetting van Latin America Economic Report na 1979. Geïndexeerd bij MOL (O 14).

* Over economische ontwikkelingen in landen van Latijns-Amerika; ook over bedrijfstakken in bepaalde landen.

H19

Marchés Tropicaux et Méditerranées

Bij: KIT (M 30), EVD (O 12), Bibl. LH (Wageningen) (M 33), Bibl. Unilever (R' dam) (O 22).

Vakblad voor im- en exporteurs van grondstoffen van/uit Afrikaanse landen.

* Vooral informatie per produkt (vooral grondstoffen als rubber, cacao, thee, koffie en mineralen), per bedrijfstak en per land.

H20

Mosquito

Bij: SOMO (O 19)

Zwitsers maandblad, uitgegeven en te bestellen bij o.a. de Arbeitsgruppe Dritte Welt (P 3).

* Kritisch blad over de verhouding Zwitserland-Derde Wereld. Regelmatig artikelen over Zwitserse MNO in de Derde Wereld, zoals: Nestlé, Ciba-Geigy, Sandoz, Brown-Bovery, Alusuisse, etc.

H21

Multinational Business

Bij: EVD (O 12), Bibl. Unilever (R' dam) (O 22).

Kwartaaltijdschrift uitgegeven door The Economist Intelligence Unit Ltd in Londen. Inhoudelijke samenwerking met IRM (P 28). Elk nummer bevat een index van de artikelen in de voorafgaande nummers.

* Steeds speciale thema-artikelen over afzonderlijke MNO, sectoren en onderwerpen die met MNO samenhangen.

H22

Multinational Info

Bij: UB (M 3), SOMO (O 19)

Tijdschrift uitgegeven in zowel Engels als Franse versie door het IRM (P 28). Gratis (1984).

* Korte artikelen over algemene ontwikkelingen m.b.t. MNO, boekbesprekingen en agenda van belangrijke gebeurtenissen. Vooral Europees gericht.

H23

Multinational Monitor

Bij: UB (M 3), DWC (O 9), SOMO (O 19), Basta (O 3)

Amerikaans maandblad over MNO. Te bestellen bij: P.O. Box 19312; Washington DC 20036; USA. Wordt geïndexeerd bij SOMO en DWC.

* Algemene kritische informatie over MNO (ook over afzonderlijke ondernemingen), eveneens over hun activiteiten in de Derde Wereld.

H24

Quarterly Economic Review

Bij: EVD (O 19), UB (M 3).

Driemaandelijkse bulletin met jaarlijks supplement. Uitgave van de The Economist Intelligence Unit Ltd in Londen.

* Bestaat voor een zeer groot aantal landen. Bevat informatie over de sociaal-ekonomische en politieke ontwikkelingen in een bepaald land. Ook enig bedrijfstatistieks.

H25

Raw materials Report

Bij: sommige UB (M 3), SOMO (O 19), TIE (O 21), DWC (O 9).

Kwartaaltijdschrift. Te bestellen: Raw Materials Report; P.O. Box 5195; S-10244 Stockholm; Zweden. Geïndexeerd bij SOMO.

* Prima tijdschrift over de grondstoffenproductie en -handel in relatie tot de Derde Wereld. Veel informatie over de afzonderlijke ondernemingen die hierbij betrokken zijn. Regelmatig speciale nummers over een land of grondstof.

H26

Rodo Joho (news from militant Japanese workers)

Bij: TIE (O 21), SOMO (O 19).

Tweemaandelijks Japans tijdschrift. Bestellen: Rodo Joho; 5-13-2 Shinbashi; Minatoku; Tokyo; Japan. Engelstalig. Wordt bij SOMO (O 19) geïndexeerd.

* Informatie over de activiteiten en visie van militante werknemers in Japanse grote bedrijven.

H27

South

Bij: UB (M 3), OB (M 47), EVD (O 12), DWC (O 9), SOMO (O 19).

Engelstalig maandblad. Uitgever: South Publ. Ltd (13th floor; New Zealand House; 80 Hay market; London SW1Y; Engeland. Geïndexeerd bij DWC.

* Berichten over belangrijke economische ontwikkelingen (o.a. in bepaalde bedrijfstakken) in de Derde Wereld en de zogenaamde Noord-Zuid-relaties.

H28

Southeast Asia Chronicle

Bij: sommige UB (M 3), DWC (O 9).

Tweemaandelijks tijdschrift. Te bestellen: Asia Resource Center (P.O. Box 4000-D; Berkeley; California 94704; USA).

* Achtergrondartikelen en themanummers over bepaalde landen of onderwerpen m.b.t. Zuid-oost-Azië. Vaak wordt daarbij informatie over de betrokken bedrijfstakken en MNO gegeven.

H29

TIE Report

Bij: sommige UB (M 3), DWC (O 9), ISS (M 23), MOL (O 14), OSACI (O 15), SOBE (O 17), SOMO (O 19), TIE (O 21).

Kwartaaltijdschrift uitgegeven door TIE in Amsterdam (O 21). Engelstalig. Geïndexeerd bij SOMO (O 19).

* Kritische informatie over activiteiten van MNO: werknemersstrijd, consumentenboycots, optreden in Derde Wereld-landen. Soms thema-nummers over bepaalde bedrijfstak of MNO. Boekbesprekingen, informatie over de activiteiten van de verschillende internationale groepen die bij TIE zijn aangesloten.

H30

West Africa

Bij: UB (M 3), sommige OB (M 47), EVD (O 12), KIT (M 30)

Weekblad uitgegeven in Londen.

* Achtergrondartikelen over politieke en economische ontwikkelingen in Westafrikaanse landen. Bevat regelmatig artikelen over bepaalde bedrijfstakken in deze landen. Weinig bedrijfsinformatie.

1. Openbare informatie afkomstig van de bedrijven zelf

10

ALGEMEEN

De hoeveelheid publikaties die ondernemingen over hun eigen functioneren (moeten) publiceren is soms zeer aanzienlijk. Een deel daarvan, zoals financiële jaarverslagen, moet op bepaalde plaatsen (in Nederland de KvK: M 31) ter inzage worden gelegd. In sommige landen moeten ondernemingen hun verkorte balans en resultatenrekeningen in bepaalde bladen publiceren (zie Z 30). Andere publikaties zijn eigen initiatieven van de ondernemingen: deze kan men bij de afdeling voorlichting van de onderneming meestal aanvragen. Hieronder zijn 22 soorten openbare informatie van ondernemingen genoemd. De situatie op dit gebied varieert echter van land tot land.

11

Advertenties van ondernemingen ter aankondiging van grote leningen of uitgifte van nieuwe aandelen

Te vinden: financiële pers (zie C 0 en D 0).

Op onregelmatige tijden. Vaak worden dit soort leningen uitgegeven door aparte financieringsmaatschappijen, die bijvoorbeeld een naam hebben als "..... Finance NV of BV" en gevestigd zijn in Zwitserland of de Nederlandse Antillen.

* Informatie over de hoogte van de lening of de omvang van het nieuw uitgegeven aandelenkapitaal, de voorwaarden waaronder hierop kan worden ingetekend, en de banken die erbij betrokken zijn.

12

Arbeidsveiligheidsrapport (ARBO)

Bij: ondernemingsraad(skommissie) (K 8).

Bij een aantal ondernemingen met verhoogde risico's op gebied van arbeidsveiligheid dient de directie op grond van de ARBO-wet jaarlijks een arbeidsveiligheidsrapport op te stellen. Dit moet aan de OR worden verstrekt.

* Gedetailleerde gegevens op gebied van veiligheid en gezondheid van werk op de verschillende afdelingen van het bedrijf. Tevens dient vermeld te worden wat voor maatregelen door directie op dit gebied zijn genomen.

13

Brochures over allerlei onderwerpen die de onderneming zelf publiceert

Bij: ondernemingen zelf (adressen zie A 0 en B 0), EVD (O 12), SOMO (O 19).

Vooral ondernemingen die gevoelig zijn voor standpunten van de publieke opinie en voor de goodwill bij de overheid publiceren zelf vaak brochures over hun standpunten in allerlei gevoelige kwesties. O.a. Shell, Unilever en Philips geven regelmatig dit soort brochures uit. Zijn l.h.a. gratis.

* Standpunten onderneming over bijv. investeren in Zuid-Afrika, productie in de Derde Wereld, energievoorziening, etc.

14

Emissieprospektus van de onderneming bij uitgifte van aandelen of obligaties

Bij: onderneming zelf en bij banken (vaak alleen voor personen die serieuze interesse tonen voor kopen van aandelen of obligaties)

Op onregelmatige tijden; wordt aangekondigd in financiële pers en (als het goed is) in de centrale ondernemingsraad.

* Geeft uitvoerige informatie over de financiële stand van zaken in de onderneming, de vermogensstructuur en de vooruitzichten.

15

Financiële jaarverslagen van buitenlandse moedermaatschappij

Bij: Jaarverslagenarchieven (O 1, O 2, O 4, O 5, O 9, O 10, O 11, O 12, O 13, O 15, O 19), buitenlandse instellingen (N 0, P 0), databanken (S 0).

Zijn vaak te bestellen (gratis) bij de ondernemingen zelf. Zie overzicht in hoofdstuk 3.2 (vraag 2) voor een internationaal overzicht van publicatieverplichtingen.

* Informatie over financiële gang van zaken, productie, markten, strategie, werkgelegenheid, lijst van dochterondernemingen, organisatiestructuur.

16

Financiële jaarverslagen van buitenlandse zustermaatschappijen

Bij: (zie 15).

Bij grote zustermaatschappijen met aandelen op de beurs kan men deze rechtstreeks aanvragen. In andere gevallen verwijst de buitenlandse zustermaatschappij vaak door naar de moedermaatschappij.

* Informatie over financiële gang van zaken, productie, afzet, nieuwe technologie en producten, werkgelegenheid.

17

Financieel jaarverslag van NV's en grote BV's

Bij: KvK (M 31), Jaarverslagenarchieven (O 1, O 2, O 4, O 5, O 9, O 10, O 11, O 12, O 13, O 15, O 19).

Grote BV's zijn alle die niet tot de kleine of middelgrote BV's gerekend kunnen worden (zie 18 en 19). Moet verplicht binnen zes maanden na afsluiting van het boekjaar (meestal op 31 december) worden gepubliceerd en bij de KvK (M 31) worden neergelegd. Voor dochtermaatschappijen van Nederlandse concerns geldt een beperkte publicatieverplichting (zie verder het overzicht in Hoofdstuk 3.2, vraag 1).

* Geeft een terug- en vooruitblik van de directie; balans; verlies- en winstrekening; toelichting op de cijfers; uitgesplitste gegevens over de omzet (uitsplitsing naar regio en activiteit); namen en bezoldiging van directie en commissarissen; lijst van dochterondernemingen en deelnemingen; meestal ook een 10-jaars overzicht van allerlei cijfers.

18

Financieel jaarverslag kleine BV's

Bij: KvK (M 31)

Een BV wordt "klein" genoemd wanneer voor haar minstens twee van de volgende drie eigenschappen gelden:

- balanstotaal minder dan f 4 miljoen;
- omzet lager dan f 8 miljoen;
- er werken minder dan 50 mensen.

Kleine BV's hebben een beperkte publicatieplicht. Moet verplicht ieder jaar binnen zes maanden na afloop van het boekjaar (meestal op 31 december) bij de KvK worden neergelegd. Voor dochtermaatschappijen van Nederlandse concerns geldt een afzonderlijke regel (zie Hoofdstuk III, VRAAG 1).

* Verkorte balans met toelichting op de belangrijkste cijfers.

19

Financieel jaarverslag middelgrote BV's

Bij: KvK (M 31)

Een BV wordt middelgroot genoemd wanneer voor haar minstens twee van de volgende drie eigenschappen gelden:

- balanstotaal tussen f 4 miljoen en f 17 miljoen;
- omzet ligt tussen de f 8 en f 35 miljoen;
- aantal werknemers ligt tussen de 50 en 250.

Het financieel jaarverslag moet verplicht binnen zes maanden na afsluiting van het boekjaar (meestal 31 december) worden gepubliceerd. Voor dochtermaatschappijen van Nederlandse concerns geldt een beperkte publicatieverplichting (zie Hoofdstuk III, VRAAG 1).

* Korte balans; verlies- en winstrekening; toelichting op de cijfers; aantal werknemers en totaalbedrag aan lonen en sociale lasten; namen en bezoldiging van directie en commissarissen.

110

Gedenkboeken uitgegeven ter gelegenheid van jubilea van bedrijven (50-jarig bestaan, e.d.)

Bij: sommige OB (M 47), sommige UB (M 3), SOMO (O 19), DWC (O 9), Tweedehands boekwinkels (De Slegte).

Iets dergelijks is voor tal van Nederlandse bedrijven uitgegeven. Voor de bedrijven die "Kroonklik" in hun naam hebben staat vast dat ze in elk geval al lang bestaan, bij gelegenheid waarvan meestal zoets wordt uitgegeven.

* Geschiedenis van de onderneming, familie-achtergrond (eigenaren).

111

Huisorgaan van ondernemingen

Bij: Persmuseum (M 49), sommige OB (M 47), SOMO (O 19), DWC (O 9), OSACI (O 15)

Tal van ondernemingen geven eigen bladen uit, gericht op de publieke opinie en/of op het eigen personeel. (Bijv: "Shell Venster", "Unilever Nieuws", "VMF Krant", etc.)

* Vooral nieuwe ontwikkelingen op produktgebied, technologievernieuwing, grote orders. Verder algemene informatie over gebeurtenissen in de onderneming en de management-"filosofie".

I 12

Jaarredes van de directie tijdens aandeelhoudersvergadering

Zijn op te vragen bij de onderneming zelf. In sommige landelijke dagbladen en zeker in de financiële pers zijn vaak samenvattingen te lezen. Zie ook D 19.

* Informatie over standpunten en beleid van directie en ondernemingsleiding van dit bedrijf. Vaak wordt daarbij ook ingegaan op ontwikkelingen binnen de bedrijfstak.

I 13

10-K Report (alleen in USA)

Bij: onderneming zelf; Disclosure (R 2)

Rapport dat door de aan de beurs genoteerde (grote) ondernemingen in de Verenigde Staten verplicht jaarlijks moet worden gepubliceerd.

* Bevat in vergelijking met het financieel jaarverslag nog een aantal extragegevens, zoals o.a.: beschrijving van de ondernemingsactiviteiten; percentage van de omzet dat wordt geëxporteerd uit de USA; nadere informatie over de waarde van de vaste activa; investeringsbedragen; namen en eventueel bezit van aandelen in het eigen bedrijf door directie en commissarissen; samenstelling van de schulden van concern en dochtermaatschappijen; juridische procedures waarin de onderneming verwickeld was het afgelopen jaar.

I 14

8-K Report (alleen in de USA)

Bij: onderneming zelf; Disclosure (R 2)

Moet door US-ondernemingen met effecten op de beurs verplicht aan de Amerikaanse beurs verplicht worden gepubliceerd en neergelegd bij de beursautoriteiten (SEC) bij alle onvoorziene gebeurtenissen van enig belang.

* Informatie over achtergronden van zaken als fusies, grote overnames, (dreigend) bankroet, verandering van accountant, aftreden van commissarissen, e.d.

I 15

Kwartaalberichten en Halfjaarberichten van grote ondernemingen

Bij: ondernemingen zelf; SOMO (O 19), DWC (O 9).

Worden steeds aan het einde van het kwartaal gepubliceerd door de onderneming ter informatie aan de financiële wereld en de eigen aandeelhouders. Meestal gratis te krijgen bij de aandeelhouders.

* Informatie over de financiële gang van zaken en belangrijke gebeurtenissen in het bedrijf gedurende het laatste kwartaal of halfjaar.

I 16

Open dagen van het bedrijf / exkursies in het bedrijf

Sommige bedrijven (zoals de Nederlandse bedrijven in de chemie) organiseren regelmatig of bij bepaalde gelegenheid een "open dag". Bij sommige bedrijven is het mogelijk om (al dan niet in groepsverband) een exkursie te krijgen. Bij het aanvragen daarvan moet meestal wel een "studieus" doel worden opgegeven.

* Tijdens rondleidingen en exkursies kan door vragen en rondkijken nieuwe informatie over het bedrijf worden verkregen, zoals over grondstoffen, produktbestemmingen en productieprocessen.

I 17**Persberichten van ondernemingen**

Eigen berichten die de ondernemingen naar het ANP en de kranten sturen over actuele gebeurtenissen en standpunten van de onderneming. Voor sommige bedrijven zijn die persberichten rechtstreeks via Viditel (S 26). Overigens worden dergelijke berichten door (lule) krantenredakties vaak letterlijk overgenomen.

I 18**Personeelsadvertenties bedrijven**

In: o.a. streekbladen, landelijke bladen (zoals Elseviers Weekblad en Intermediair), vakbladen.

Bieden vaak beknopte informatie over de onderneming (adres, activiteiten, nieuwe projecten waarvoor personeel wordt gezocht) en over verschuivingen binnen personeel (vaak wordt de reden van de vakature genoemd).

I 19**Personeelsblad**

Zie: Huisorgaan (I 11).

I 20**Sociaal jaarverslag van de onderneming**

Bij: onderneming zelf; ondernemingsraad; documentatieafdelingen van "OR Blad" (G 14) en "OR Informatie" (G 13), SOMO (O 19).

Verplichte jaarlijkse publikatie van de onderneming zelf. Verschijnt meestal in februari / maart. Is voor alle personeelsleden verkrijgbaar.

* Overzicht van de belangrijkste ontwikkelingen m.b.t. personeel en organisatie in de onderneming. Cijfers over omvang, verloop, samenstelling, bedrijfsongevallen, ziekteverzuim, scholing van werknemers.

I 21**Reklame- en voorlichtingsfolders over produkten van de onderneming**

Bij: bedrijf zelf; handelsagenten

* Eigenschappen en prijzen van de betreffende produkten.

I 22

Voorlichtingsafdeling van de onderneming (ook wel genoemd: "Public Relations", "Externe Betrekkingen", etc.)

Bij: Onderneming zelf

* Mondelinge of schriftelijke informatie op verzoek. Toesturing van algemene brochures (l.h.a. gratis).

J. Informatie van en voor ondernemingsraden

J0

ALGEMEEN

Ondernemingsraden zoals we die kennen in Nederland, bestaan slechts in een beperkt aantal (voornamelijk Europese) landen. (De OR-situatie in andere landen vindt men o.a. beschreven bij Y 10, Y 12, Y 21 en Z 15). De informatierechten van ondernemingsraden zijn doorgaans beter geregeld en omvangrijker dan die van vakbonden. Bij een Nederlandse onderneming van meer dan 100 werknemers hebben de werknemers recht op de instelling van een OR. Bij ondernemingen met meer dan 35 maar minder dan 100 werknemers hebben zij recht op een zogenaamde "100 min OR". (De informatierechten daarvan zijn beperkter dan van de "normale" OR; zie bijvoorbeeld J 2 en J 3). Veel informatie die een OR krijgt, wordt verstrekt onder vertrouwelijkheid of zelfs onder geheimhouding. OR-leden zullen in de regel erg voorzichtig zijn met het verstrekken van gegevens aan derden van buiten de onderneming. Zij mogen er echter wel met hun achterban over van gedachten wisselen.

Hieronder worden een twintigtal bronnen over informatie van en voor ondernemingsraden genoemd, inclusief de beschrijving van de situatie in drie andere landen.

J1

Halfjaarlijkse bespreking van de financieel-ekonomische situatie van de onderneming in de Ondernemingsraad

Vastgelegd in: W.O.R. (J 11).

Minimaal tweemaal per jaar heeft de Ondernemingsraad recht op een bespreking met de directie waarbij deze de algemene financieel-ekonomische situatie van het bedrijf toelicht. In veel ondernemingen gebeurt het zelfs eenmaal per kwartaal.

J2

"Inzicht: een toelichting bij de Wet op de Ondernemingsraden"

Uitgave van het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid; Staatsuitgeverij (M 52); Den Haag 1982. Wordt telkens wanneer er nieuwe wettelijke ontwikkelingen zijn, opnieuw uitgebracht.

Bij: Ondernemingsraad (J 0), UB (M 3), OB (M 47).

Handig overzicht om naast de wet te hanteren. Bevat alle memories van toelichting en andere stellingnames van de regering t.a.v. de interpretatie van de W.O.R. (J 11). Met alfabetisch register (trefwoorden).

* Geeft per wetsartikel een nadere toelichting van de betekenis en de consequenties van de verschillende rechten en plichten van de OR.

J3

MEMO OR (jaarlijks)

Bij: OB (M 47), Bedrijfsbibliotheken (O 6), OR (J 0).

Jaarlijkse handzame uitgave van Kluwer.

* Bijgewerkte informatie over rechten en plichten van een OR. Met basisinformatie over sociale zaken waarmee een OR-lid te maken kan krijgen.

J4

Notulen van (Centrale) Ondernemingsraad

Bij: Ondernemingsraad (sekretariaat)

Worden zowel gemaakt van de Ondernemingsraadvergaderingen als van de Overlegvergaderingen (bij deze laatste is de directie vertegenwoordigd). Het hebben van goede en volledige notulen kan het werken van de OR aanzienlijk vergemakkelijken. Ideaal is als een OR een onafhankelijke, dus alleen voor de OR werkende sekretaris heeft. Notulen van OR en COR hebben in de regel een vertrouwelijk karakter.

J5

OR Centrum CNV

Adres: p/a/ CNV (zie V 2).

Bemiddelt en adviseert wanneer een OR externe adviseurs zoekt om zich te laten bijstaan m.b.t. bepaalde problemen. Treedt vooral op op verzoek van CNV-frakties in ondernemingsraden.

J6

OR Centrum FNV

Adres: p/a Plein '40-'45 nr.1 ; 1064 SW Amsterdam; 020-5110777

Bemiddelt en adviseert wanneer een OR externe adviseurs wil om haar bij te staan. Voor tal van zaken heeft het FNV OR Centrum contact met een aantal "vakbondsvriendelijke" OR-adviseurs.

J7

OR Centrum Industriebond FNV

Adres: p/a Sloterveerlaan 80; 1061 AB Amsterdam; 020-5110511.

Bemiddelt en adviseert wanneer Ondernemingsraden van industriebedrijven een externe adviseur zoekt om haar bij te staan. Voor tal van gebieden heeft het OR Centrum Industriebond FNV contacten met een netwerk van "vakbondsvriendelijke" OR-adviseurs.

J8

Informatierechten Ondernemingsraden België

De OR van iedere vestiging van een concern in België ontvangt financieel-ekonomische informatie over zowel de eigen vestiging als over het concern waartoe men behoort.

* Het Informatierecht betreft: basisinformatie (rechtsvorm; directie; eigendomsstructuur); de jaarrekening; gegevens over: de financiële structuur, produktie, onderzoek, budget en planning, sociaal beleid.

J9

Informatierechten Ondernemingsraad Frankrijk

De Franse benaming voor OR is "Comite d' Entreprise" en de COR heet afgekort CEGEP. Bij Franse NV's (SA's) krijgt de OR minstens dezelfde informatie verstrekt als de aandeelhouders (jaarrekening). Ondernemingen met meer dan 300 werknemers moeten een sociaal jaarverslag publiceren (sinds 1981). De OR heeft het recht waarnemers af te vaardigen bij de vergaderingen van de Raad van Kommissarissen. Driemaal per jaar (minimaal) heeft de OR recht op informatie over de financieel-ekonomische gang van zaken in de onderneming (investeringen, nieuwe produktiemethodes, winstontwikkeling, omzetoontwikkeling), over de arbeidsomstandighe-

den en sociaal beleid. Eenmaal per jaar moet de directie aan de OR het financieel jaarverslag voorleggen en toelichten. Bij die laatste gelegenheid heeft de OR verder recht op informatie over: de activiteiten van de onderneming; salarissultaven; voorgenomen investeringen en reorganisaties.

J10

Informatierechten Ondernemingsraden West-Duitsland

De OR in Duitsland heet "Betriebsrat". De financiële commissie van de OR heet "Wirtschaftsausschuss". Alle grote Duitse ondernemingen hebben een OR. In ondernemingen met meer dan 100 werknemers heeft de OR recht op vertegenwoordigers in de financiële commissie die extra informatierechten heeft en maandelijks bij elkaar komt.

* Informatierecht (en instemmingsrecht) over alle kwesties van sociaal beleid, tot zelfs in individuele gevallen toe. In verband daarmee heeft de OR recht op inzage van alle stukken die slaan op het sociaal beleid. Verder heeft de OR recht op informatie over (des-)investeringsplannen, nieuwbouw, (veranderingen in) arbeidsorganisatie, etc. De OR heeft op deelname in de delegatie van de Arbeidsinspectie die werkplekken in het bedrijf bezoekt. In de financiële commissie hebben de OR-afgevaardigden recht op zeer veel informatie op financieel-ekonomisch en sociaal gebied: investeringsdetails en motieven; jaarrekening en toelichtingen daarop; productie- en verkoopssituatie; rationalisatieprogramma's en reorganisaties.

J11

W.O.R.: Wet op de Ondernemingsraden (Nederland)

Bij: ondernemingsraden; iedere OB (M 47); iedere UB (M 3).

De informatierechten van de OR zijn geregeld in artikelen 25-3, 27-2, 30-3, 31, 31a, 31b van de W.O.R. Hieronder volgen een aantal van de belangrijkste OR-rechten op sociaal-ekonomische informatie:

J12

Algemeen Informatierecht OR (WOR art. 31, lid 1)

Houdt in dat de ondernemer verplicht is om op aanvraag van de OR of OR-kommissies tijdig alle inlichtingen te verschaffen die deze voor de vervulling van taak redelijkerwijs nodig heeft. Indien de OR dat vraagt dient de ondernemer deze informatie schriftelijk te verschaffen. De OR moet bij zijn verzoek concreet aangeven waarvoor (voor welke OR-taak) hij de informatie nodig heeft, op welke termijn en in welke vorm men de informatie wenst.

J13

Verplichte verstrekking van organisatorische en juridische basisinformatie over de onderneming en de ondernemingsleiding (W.O.R. artikelen 31, lid 2 en 31, lid 3)

Deze informatie moet telkens verplicht en ongevraagd door de ondernemer worden verstrekt bij het aantreden van iedere nieuwe OR of een deel daarvan.

* Deze basisinformatie houdt in dat gegevens worden verstrekt over: rechtsvorm van de onderneming; namen, woonplaats en (neven) functies van de commissarissen van de onderneming; relatie met moeder- en zustermaatschappijen (koncernschema); belangrijke zakelijke relaties

met andere ondernemingen (bijv. toeleveranciers of afnemers) of banken; namen, adressen en bevoegdheden van direktieleden; organisatieschema van de eigen onderneming. Telkens wanneer er in een of meer van deze gegevens verandering komt, moet de ondernemer de OR daarvan (ongevraagd) op de hoogte brengen.

J14

Verplichte verstrekking (minstens 2 x per jaar) van algemene gegevens over de werkzaamheden en resultaten van de onderneming in de afgelopen periode (W.O.R. art. 31a, lid 1)

Deze gegevens moet de direktie ongevraagd verstrekken; dit mag zowel mondeling als schriftelijk. Dit heeft vooral betrekking op die zaken waarover de OR ook advies gevraagd moet worden door de ondernemer (zie J 19).

* Gegevens over omzet- en kostenontwikkeling, resultaten, financiële situatie, investeringen, reorganisaties, e.d.

J15

Verplichte verstrekking van jaarrekening en accountantsverklaring aan de OR (W.O.R. artikel 31a, lid 2 t/m 4)

De ondernemer moet de OR ongevraagd deze jaarrekening verstrekken indien die wettelijk moet worden gepubliceerd door de onderneming. Als de onderneming tot een concern (groep) behoort, dan krijgt de OR gegevens waaruit in elk geval kan worden gezien hoeveel de "eigen" onderneming aan het totaalresultaat van het concern heeft bijgedragen, en hoeveel het gezamenlijk resultaat van het concern heeft bedragen. Al deze informatie moet schriftelijk en in de Nederlandse taal verstrekt worden. Is de ondernemer niet verplicht een uitgebreide, maar slechts een verkorte jaarrekening te publiceren, dan heeft de OR slechts recht op een schriftelijk exemplaar van deze laatste. Is de ondernemer helemaal niet verplicht een jaarrekening te publiceren (koncerndochters), dan heeft de OR recht op vervangende gegevens (W.O.R. art 31a, lid 5).

J16

Verplichte verstrekking van de verwachtingen die de ondernemer heeft t.a.v. de werkzaamheden en resultaten in de komende periode en met betrekking tot alle investeringen in binnen- en buitenland (W.O.R. art. 31a, lid 6)

Deze verwachtingen moeten minstens 2x per jaar, zelfs zonder dat de OR daarnaar hoeft te vragen, aan de OR worden verstrekt. De ondernemer mag deze naar keuze mondeling of schriftelijk verstrekken.

* Vooral informatie over alle zaken waarover de ondernemer aan de OR advies moet vragen volgens artikel 25 (zie J 19). De informatie over buitenlandse investeringen hoeft alleen aan de Centrale Ondernemingsraad van een Nederlandse moederbedrijf te worden verstrekt.

J17

Verplichte verstrekking aan de OR van het meerjarenplan of de meerjarenraming (of een samenvatting daarvan) indien de ondernemer zolets pleegt op te stellen.

Dit moet schriftelijk verstrekt worden. Bij het meerjarenplan of de meerjarenraming (begroting van inkomsten en uitgaven) moet de ondernemer desgewenst een toelichting geven. Als het plan betrekking heeft op meer

dan een onderneming van hetzelfde concern, dan moet de ondernemer ook gegevens verstrekken waaruit de OR een inzicht kan krijgen in de mate waarin de "eigen" onderneming tot het gezamenlijke resultaat wordt verwacht te zullen bijdragen. Als de ondernemer deel uitmaakt van een concern en er is een meerjarenplan (of begroting) voor het hele concern, dan moet de ondernemer deze stukken (of een samenvatting daarvan) ook aan de OR overleggen.

* Meerjarenplannen zijn vaak van groot informatief belang voor de toekomstige strategie van de ondernemer en het concern waartoe men behoort. Soms is het eerst nodig te "bewijzen" (een kopie helpt het best!) dat een meerjarenplan bestaat, voordat de ondernemer het wil geven of ter discussie wil stellen.

J18

Verplichte verschaffing van het sociaal jaarverslag en een mondelinge toelichting daarop (W.O.R. art 31b, lid 1 en 2)

De ondernemer moet dit ongevroegd verschaffen. In de toelichting moet hij ingaan op de verwachtingen voor het komende jaar m.b.t. het sociaal beleid en de werkgelegenheid. In ondernemingen met meer dan 100 werknemers moet het sociaal jaarverslag schriftelijk verstrekt worden.

* Moet in elk geval informatie geven over: omvang van het personeel en de ontwikkeling daarvan het afgelopen jaar, onderverdeeld naar afdelingen en functiegroepen; gegevens over het ziekteverzuim en gevoerde sociaal beleid.

J19

Uitvoerige informatieverstrekking bij adviesaanvragen (W.O.R. art. 25, lid 3)

Bij het vragen van advies over belangrijke investeringen, reorganisaties, grote leningen, fusie, en een aantal andere zaken (ge-noemd in art 25, lid 1) moet de ondernemer gegevens verstrekken over de motieven van het besluit, de te verwachten gevolgen voor het personeel en de maatregelen die de ondernemer in verband met dat laatste wil nemen. De OR doet er goed aan dit soort informatie schriftelijk te vragen en er zondig aanvullende vragen bij te stellen die ook schriftelijk beantwoord worden.

K. Bedrijfsinterne informatie

K0

ALGEMEEN

De meeste financieel-ekonomische en commerciële informatie over het beleid van een bepaalde onderneming wordt nooit (buiten die onderneming) gepubliceerd. Deze informatie ligt vast in tal van interne rapporten, plannings- en notities. Soms staat deze zelfs helemaal niet op papier, maar is alleen bekend aan ondernemingsleiding, stafleden of werknemers van een bepaalde afdeling. Veel van deze kennis is heel versnipperd aanwezig in een bedrijf, d.w.z. dat veel mensen slechts informatie hebben over kleine gebiedjes of afdelingen. Het totaalbeeld is slechts bij een beperkt deel van de ondernemingsleiding aanwezig. OR-leden krijgen soms (na verloop van tijd) een goed totaalbeeld.

K1

Bulletin van de (Centrale) Ondernemingsraad van het bedrijf

Bij: sekretariaat van de ondernemingsraad in het bedrijf; op prikborden. Periodiek bulletin van de ondernemingsraad dat meestal kort na OR-vergaderingen uitkomt.

* Bevat meestal een kort verslag van wat in de (C)OR is besproken.

K2

Informatie uit ondernemingsraden van buitenlandse (zuster-)ondernemingen

Bij: In West-Duitsland, België en Frankrijk hebben alle ondernemingen van enige omvang een eigen ondernemingsraad. (Zie J 6, J 7 en J 8). Net zoals in Nederland zijn de leden van de buitenlandse ondernemingsraden gebonden aan vertrouwelijkheid. Zij kunnen daarom l.h.a. alleen op basis van vertrouwelijkheid benaderd worden, bijvoorbeeld door OR-leden in Nederlandse zusterbedrijven of via (internationale) vakbondskontakten. Vaak hebben zij ook eigen OR-bulletins.

* Informatie over belangrijke ontwikkelingen op sociaal en ekonomisch gebied binnen buitenlandse (zuster-)ondernemingen.

K3

Interne stafrapporten binnen onderneming

Bij: meestal alleen een kleine kring binnen de onderneming. Over tal van onderwerpen op sociaal, financieel, produktie- en marketinggebied worden beleidslijnen op papier gezet en konsekventies van beleidslijnen in rapportvorm uitgewerkt. Meestal zijn deze voorzien van de aanduidingen "vertrouwelijk", "confidentieel" of "geheim". Maar een goed georganiseerde vakbondsgroep en OR, met kontakten in het hele bedrijf, kan veel van dat soort rapporten toch wel te zien krijgen en er zijn voordeel mee doen voor het eigen werk.

K4

Operationele jaarplan en bijbehorend budget

Bij: de meeste grotere ondernemingen of dochterondernemingen van grotere concerns. Cirkuleert meestal op wat ruimere schaal binnen het bedrijf en de verschillende stafafdelingen. Wordt meestal in de periode december tot februari vastgesteld en heeft betrekking op een jaar. De OR heeft recht op het jaarplan of een samenvatting daarvan (zie: J 16).

* Bevat voor de planning (cijfermatig uitgewerkt) voor tal van gebieden van het bedrijfsbeleid, waaronder de personeelsplanning en sociaal beleid.

K5

Meerjaren Plan of Strategisch Plan

Bij: Uitsluitend grotere ondernemingen en dochterondernemingen van grotere concerns. Cirkuleert meestal slechts in een zeer klein kringetje binnen de onderneming. Directies van kleine dochterondernemingen kennen vaak alleen het deel van het meerjarenplan dat op hun vestiging betrekking heeft. Wordt meestal voor een periode van 3 tot 6 jaar vooruit gemaakt door centrale stafafdelingen binnen een concern. Soms bestaat het meerjarenplan uit een aantal afzonderlijke plannen (productieplan, verkoopplan, financieringsplan, e.d.). Het meerjarenplan heet soms "strategisch plan". Is in het algemeen "geheim". Centrale Ondernemingsraden hebben recht op minstens een samenvatting van het hele meerjarenplan. Ondernemingsraden van dochterondernemingen op de samenvatting van dat deel van het meerjarenplan dat op hun bedrijf betrekking heeft. (Zie verder: J 17). Het meerjarenplan wordt elk jaar of elke twee jaar bijgesteld op grond van de jongste ontwikkelingen. Het meerjarenplan dient als achtergrond bij de jaarlijkse opstelling van de operationele plannen (zie: K 4).

* Bevat slechts de hoofdlijnen van het te voeren beleid op gebied van productie en ontwikkeling nieuwe produkten, marktbeleid, financieel beleid en sociaal beleid. Vaak zit er een prognose van markt- en concurrentieontwikkelingen aan vast.

K6

Kontakt leggen met vakbondskaderleden in andere Nederlandse ondernemingen van hetzelfde concern

De beste ingang krijgt men i.h.a. door dit te doen via de eigen distriktbestuurder of via de centrale kadergroep (centrale kontaktkommissie) voor vakbondsleden die bij hetzelfde bedrijf werkzaam zijn. Het nuttigst zijn vaak de kontakten met mensen in bedrijven die hetzelfde produkt maken als het eigen bedrijf of die binnen dezelfde divisie van het concern zitten.

* Uitswisseling van algemene informatie over de relatie met het moederbedrijf is bijna altijd wel mogelijk. Daarnaast specifieke informatie over arbeidsomstandigheden, gevaarlijke stoffen, produkten, automatisering, beloning, etc.

K7

Praten met mensen in het eigen bedrijf

Bijna te voor de hand liggend om op te schrijven, maar de beste informatie over wat er op bepaalde plaatsen in een bedrijf gebeurt, is te vinden bij de mensen die op die plaats of afdeling werken.

* Zeer concrete informatie over het gebeuren op een bepaalde afdeling, over een bepaald produkt of productieproces, over prijzen en hoeveelheden.

K8

Praten met OR-leden in eigen bedrijf

* OR-leden krijgen meer uitgebreide informatie over bedrijfsbeleid en tal van andere zaken dan de andere werknemers, vaak ook schriftelijke informatie. Hoewel de directie hen over een aantal zaken vaak vertrouwelijkheid oplegt, valt daar meestal wel een mouw aan te passen. Via de OR-leden kan men ook vragen aan de directie stellen.

L. Statistieken over bedrijfstakken, handel en investeringen

L0

ALGEMEEN

Over de meest uiteenlopende onderwerpen worden regelmatig statistieken gepubliceerd. Ieder land kent een eigen statistische dienst; in Nederland is dat het Centraal Bureau voor de Statistiek (M 9). Ook tal van internationale instellingen publiceren statistieken op sociaal-ekonomisch gebied: de VN, ILO, UNCTAD, IMF, Wereldbank, EEG, enz. De hieronder genoemde 20 statistieken over bedrijfstakken, handel en investeringen vormen daarom slechts een klein deel van het totaal. De volledige catalogus van EEG-statistieken is op te vragen bij de EEG Voorlichtingsdienst (M 13, N 7). De catalogus met alle statistieken van VN en VN-organisaties (zoals FAO, WHO, UNCTAD, UNESCO, UNIDO, ILO) kan worden besteld bij de VN-Voorlichtingsdienst (M 56, N 30). De catalogus van CBS-statistieken kan bij de Staatsuitgeverij (M 52) worden besteld. Steeds meer internationale statistieken zijn opgeslagen in computers en "on-line" te raadplegen. (zie S 0). Dat heeft het voordeel dat men heel gericht bepaalde vragen kan stellen (tegen betaling uiteraard).

Bij de CBS-bibliotheken in Heerlen en Voorburg (M 9) vindt men waarschijnlijk de meest uitgebreide sortering Nederlandse en internationale statistieken. (Ook met telefonische vragen kan men daar terecht.) Verder zijn grote hoeveelheden statistieken te vinden bij de EVD (O 12) en in Universiteitsbibliotheken (M 3, M 30).

L1

Buitenlandse Handel Jaarboek - Analytische Tabellen (Nimex)

Bij: UB (M 3), Voorlichtingsdienst EEG (M 13), EVD (O 12).

Uitgave van het Bureau voor de Statistiek van de EEG te Brussel.

* Uitvoerige overzichten van onderlinge handel tussen EEG-landen, opgedeeld naar bedrijfstak.

L2

CBS Maandstatistiek voor de Buitenlandse Handel (steeds 2 delen)

Bij: UB (M 3), EVD (O 12).

Gedetailleerde gegevens over de Nederlandse buitenlandse handel. Een van de beide delen is steeds ingedeeld naar **produktsoort**, zeer gedetailleerd. Het andere deel geeft steeds een indeling van de handel naar land waarmee gehandeld wordt. Tip: neem het decembernummer, dan heb je meteen ook het jaaroverzicht.

L3

DAC Yearbook: "Development Cooperation, annual review of efforts and policies of the members of the Development Assistance Committee of OECD" (jaarlijks)

Bij: UB (M 3), ISS (M 23), IVO (M 24), DWC (O 9).

Uitgave van Development Assistance Committee (DAC). Jaarlijks verschijnend boekwerk.

* Alle officiële ontwikkelingshulpstromen vanuit OECD-landen naar de Derde Wereld, uitgesplitst naar soort en naar land.

L4

Balance of Payment Yearbook (jaarlijks)

Bij: UB (M 3), EVD (O 12).

Uitgave van IMF. Tweedelig. Verschijnt meestal in december. Bestrijkt 110 landen. Kan ook on-line worden geraadpleegd (S 0).

* Gegevens over allerlei onderdelen (o.a. directe investeringen) van de betalingsbalans van afzonderlijke landen. Daarnaast tabellen en overzichten voor groepen landen (rijke landen, Derde Wereldlanden).

L5

CBS Produktiestatistieken, (periodiek)

Bij: UB (M 3), EVD (O 12).

Per bedrijfstak worden tal van produktiegegevens vermeld. Bestaat voor tal van bedrijfstakken.

L6

Commodity trade and price trends (jaarlijks)

Bij: UB (M 3), EVD (O 12).

Uitgave van de Wereldbank (N 31). Statistieken en grafieken over een reeks van jaren.

* Over handel in en prijzen van 51 grondstoffen (agrarische, mijnbouwprodukten) en bulkgoederen die in Derde Wereldlanden voor de markt worden geproduceerd.

L7

Direction of trade yearbook (jaarlijks)

Bij: UB (M 3), EVD (O 12).

Uitgave van IMF. Bevat de per jaar gekumuleerde gegevens van het maandbulletin "Direction of Trade Statistics".

* Geeft over een periode van 7 jaar voor 153 landen aan naar welke landen ze (hoeveel) exporteerden en uit welke landen ze (hoeveel) importeerden.

L8

Eurostat Basisstatistieken van de Gemeenschap (jaarlijks)

Bij: OB (M 47), UB (M 3).

Uitgave van het statistisch bureau van de EEG. O.a. verkrijgbaar bij Staatsuitgeverij (M 52).

* Geeft produktie- en handelsgegevens voor groot aantal bedrijfstakken en produkten in de tien landen van de EEG. Daarnaast statistieken over nationale rekeningen, betalingsbalansen in lidstaten, bevolking, werkgelegenheid, sociale voorzieningen, e.d.

L9

Handbook of international trade and development statistics (jaarlijks)

Bij: UB (M 3), EVD (O 12).

Uitgave van de UNCTAD, Engels- en Franstalig.

* Grote hoeveelheid cijfers over de internationale handel en ontwikkelingslanden; omvang en samenstelling van de wereldhandel; rol van de landen van de Derde Wereld in de internationale handel; ontwikkeling van de prijzen en omvang van de wereldhandel in bepaalde grondstoffen en andere producten; consequenties voor de ontwikkeling van de betalingsbalansen van ontwikkelingslanden.

L10

ILO Handbook of international labour statistics (jaarlijks)

Bij: UB (M 3), EVD (O 12), OB Amsterdam (M 47), IVO (M 24), DWC (O 9).

Uitgave van de ILO, Engels- en Franstalig. Gebaseerd op officiële gegevens per land (soms overdreven rooskleurig).

* Over de omvang en samenstelling van de beroepsbevolking per land, over de werkgelegenheid per bedrijfstak in elk land, over lonen, arbeidstijd per bedrijfstak in elk land.

L11

International Financial Statistics (jaarlijks)

Bij: UB (M 3), EVD (O 12).

Uitgave van IMF (N 17). Verschijnt elk jaar in september. Statistisch jaarboek over ruim 100 landen over een periode van 20 jaar.

* Informatie over internationale financiële gegevens per land: wisselkoersontwikkeling, inflatie, directe investeringen, dividendovermakingen, internationale kapitaalstromen.

L12

Jaarverslag van De Nederlandsche Bank

Bij: OB (M 47), UB (M 3), EVD (O 12), SOMO (O 19).

Officieel jaarverslag van de nederlandse centrale bank, die onder andere het buitenlandse betalings- en kapitaalverkeer vastlegt en toezicht houdt op alle banken in Nederland. Verschijnt jaarlijks eind april. De Nederlandsche Bank geeft ook een "Kwartaalbericht" uit waarin per drie maanden dezelfde gegevens van het jaarverslag worden gegeven (plus enkele achtergrondartikelen).

* De Statistische Bijlage van het jaarverslag geeft informatie over de omvang en richting van de directe investeringen in het buitenland en over de ontwikkeling van alle onderdelen van de betalingsbalans.

L13

OECD: Foreign trade by commodities, C Serie (jaarlijks)

Bij: UB (M 3), EVD (O 12).

Jaarlijkse serie statistische boekwerken over de internationale handel van de 24 (rijke) OECD-landen. Bestaat steeds uit twee delen waarvan er een over de import- en een over de exportsamenstelling gaat. Engels- en Franstalig.

L14

OECD: Geographical Distribution of financial flows to developing countries (disbursements, commitments, external debt, economic indicators), jaarlijks

Bij: UB (M 3), KIT (M 30), LH (M 33), DGIS (M 36)

Jaarlijks overzichtsuitgave van de OECD over hulpstromen en andere geldstromen naar de Derde Wereld. Bestrijkt steeds een periode van vier jaren.

L15

(UN) Statistical Yearbook (jaarlijks)

Bij: UB (M 3), EVD (O 12), sommige OB (M 47).

Waarschijnlijk meest complete statistisch jaarboek ter wereld. Geeft cijfers over meer dan 280 landen en gebieden. Engelstalig.

* Sociaaleconomische gegevens: landbouw, industrie, bouw, handel, transport, betalingsbalans, nationaal inkomen, onderwijs en cultuur.

L16

Statistisch Zakboek CBS (jaarlijks)

Bij: OB (M 47), UB (M 3), grotere boekhandels.

Handzaam boekje met tal van statistieken over Nederlandse economie en samenleving.

L17

Survey of current business (maandelijkse)

Bij: UB (M 3), EVD (O 12), OB Amsterdam (M 47).

Uitgave van het US ministerie van buitenlandse handel.

* Analyses en statistieken over tal van economische ontwikkelingen in de Verenigde Staten, met inbegrip van de financiële relaties met het buitenland. O.a. gedetailleerde gegevens over buitenlandse directe investeringen, betalingen voor goederenstromen en technologie.

L18

UNCTAD Trade and Development Report (jaarlijks)

Bij: UB (M 3), sommige OB (M 47).

* Jaarlijks overzicht van de belangrijkste sociaaleconomische trends in de Derde Wereld en de relaties met de "rijke landen". Veel statistische informatie daarbij.

L19

UN Monthly bulletin of statistics

Bij: UB (M 3), EVD (O 12), grotere OB (zoals Amsterdam) (M 47).

Maandelijks verschijnend Engelstalig bulletin. Naast de algemene statistische series die maandelijks worden voortgezet, worden steeds ook enkele thema's statistisch belicht.

* Tal van internationale statistieken op gebied van economische ontwikkeling, handel en industrie, naar land uitgesplitst.

L20

United Nations: Yearbook of international trade statistics (jaarlijks)

Bij: UB (M 3), EVD (O 12).

Bestaat steeds uit 2 delen: deel I geeft per land aan uit welke produkten de buitenlandse handel bestond; deel II geeft per produkt aan hoeveel elk land im- en exporteert.

* Over de omvang en samenstelling van de internationale handel.

M. Openbare en partikuliere instellingen in Nederland

M0

ALGEMEEN

Er bestaat een groot aantal openbare en partikuliere instellingen in Nederland waar men informatie over bedrijfstakken en andere sociaal-ekonomische informatie kan vinden. Behalve de 58 hieronder genoemde instellingen kan men de overigens "interessante" instellingen en organisaties vinden via een drietal almanakken: Y 2, Y 29 en Y 35.

M1

American Documentation Center

Adres: Lange Voorhout 102; 2514 EJ Den Haag.

Onderdeel van de Amerikaanse ambassade. Na telefonische afspraak toegankelijk. Kosteloos.

* Naast een aantal handboeken vindt men hier o.a. de complete catalogus van alle Amerikaanse overheidsstukken en Congress-stukken, o.a. de verslagen van hoorzittingen. Ook van alle door de US overheid gepubliceerde statistieken over bedrijfstakken.

M2

Bibliotheken van HBO-instellingen, zoals HTS en HEAO

Adres: in de eigen plaats, of anders via het telefoonboek te vinden in nabijgelegen grotere plaatsen. Meestal kan na een telefonische afspraak die bibliotheek ook door buitenstaanders gebruikt worden.

* Naast de overvloedig aanwezige technische informatie treft men hier ook vaak een aantal meer algemene (hand-)boeken en tijdschriften die van nut kunnen zijn voor het vinden van informatie over bedrijven of bedrijfstakken.

M3

Bibliotheken van Technische Hogescholen (Delft, Eindhoven en Enschede), Universiteiten (2x Amsterdam, Groningen, Leiden, Maastricht, Nijmegen, Rotterdam, Tilburg, Utrecht en Rotterdam)

Adres: in telefoongidsen voor die plaatsen. Ook mensen die niet aan een bepaalde universiteit studeren of werken kunnen er gebruik maken van de bibliotheken en leesalen. Verdere informatie over het gebruik van bibliotheken in Hoofdstuk II van dit boek.

* Vooral de TH's en de universiteiten met een economie- of bedrijfskundering (2x Amsterdam, Rotterdam, Groningen en Tilburg) hebben i.h.a. een grote verzameling boeken en tijdschriften met informatie over afzonderlijke bedrijfstakken.

M4

Belangenorganisaties van ondernemingen (meestal per bedrijfstak)

Adres: bestaan voor tal van bedr.takken en produkten. Hun adressen zijn te vinden in de SER Almanak (Y 2), de Staatsalmanak (Y 35) en de Pyttersen's Almanak (Y 29).

Hebben meestal eigen publikaties en een eigen bibliotheek met veel tijd-

schriften over hun sektor. Deze laatste zijn soms na voorafgaande afspraak toegankelijk.

* Algemene informatie over de bedrijfstak als geheel (marktontwikkeling).

M5

(Stichting) **Bouwcentrum**

Adres: Weena 700; 3014 DA Rotterdam; 010-120536

Toegang tot bibliotheek openbaar.

* Veel over de sektor bouwnijverheid.

M7

CEDLA (Interuniversitair Centrum voor Studie en Documentatie van Latijns-Amerika)

Adres: Nieuwe Doelenstraat 16; 1012 CP Amsterdam; 020-5253498.

Publiek toegankelijke bibliotheek met veel informatie over Latijns-Amerikaanse landen. Er kan zowel per land als per bedrijfstak (of beide) gezocht worden.

M8

Centra voor Buitenlandse Werknemers

Adres: in alle grotere steden te vinden via het telefoonboek (meestal onder "Stichting")

* Voor informatie over en kontakten in de bedrijven in een bepaalde regio die veel buitenlandse arbeiders in dienst hebben. Over arbeidsomstandigheden kan men zo het nodige aan de weet komen.

M9

Centraal Bureau voor de Statistiek

Adressen:

a) Prinses Beatrixlaan 428; 2270 AZ Voorburg; 070-694311 (bibliotheek: toestel 2155)

b) Kloosterweg 1; postbus 4481; 6401 CZ Heerlen; 045-736666 (bibliotheek: toestel 2463).

Hier kan men kosteloos statistische informatie inwinnen op gebied van Nederlandse of internationale statistieken. Beide vestigingen van het CBS hebben uitgebreide bibliotheken waar men ook zelf in statistieken kan graadunen. Open van 9,00 tot 16,00 uur. Mogelijkheid tot kopiëren.

M10

DGIS: zie M 36

M11

ECN: **Energie-onderzoeks Centrum Nederland**, afdeling TWI

Westerduinweg 3; 1755 LE Petten; 02246-6242.

Dokumentatiecentrum na telefonische afspraak toegankelijk. Kopiëren gratis. Werkdagen van 8.30-17.00 uur.

* Voornamelijk technische literatuur, maar ook boeken, rapporten en tijdschriften over de bedrijven die bij kernenergie betrokken zijn en de economische aspecten van de kernenergie.

M12**Economisch Instituut voor de Bouwnijverheid**

Adres: Cronenburg 150; 1081 GN Amsterdam; 020-429342.

Onderzoeks- en documentatiecentrum op gebied van de bouwnijverheid.

Bibliotheek na telefonische afspraak toegankelijk.

* Vooral bedrijfstakinformatie, weinig over afzonderlijke bedrijven.

M13**EEG Voorlichtingsdienst**

Adres: Lange Voorhout 29; 2414 EB Den Haag; 070-469326.

Eigen bibliotheek met een selectie van alle EEG-publikaties.

* Voorlichting over onder meer de rol en activiteiten van de EEG, over EEG-publikaties.

M14**ETI: Economisch-Technologisch Instituut (per provincie)**

(zie verder A 3)

M15**Europese Dokumentatiecentra in Nederland**

Adressen:

a) Vrije Universiteit; Economische en Sociaal Instituut; afdeling Economische Dokumentatie; De Boelelaan 1105; 1081 HV Amsterdam; 020-548-4315.

b) T.M.C. Asserinstituut; Alexanderstraat 20-22; 2514 JM Den Haag; 070-630900.

c) Europa Instituut; Janskerkhof 3; 3512 BK Utrecht; 030-322428.

d) Erasmusuniversiteit; Centrale Bibliotheek; Burgemeester Oudlaan 50; 3062 PA Rotterdam; 0010-525511.

e) Technische Hogeschool Twente; Europees Documentatie Centrum; Drienerbeeklaan 5; Postbus 217; 7500 AE Enschede; 053-892092.

f) Katholieke Universiteit Nijmegen; Juridische Faculteit; afdeling Europees Recht; Thomas van Aquinostraat 6; Postbus 9049; 6500 KK Nijmegen; 080-512934/5123338.

g) Raad der Europese Gemeenten; Brusselsestraat 51; 6211 PB Maastricht; 043-50245.

h) Europa Instituut; B.G. Gebouw I; Grimburgwal 10; 1012 GA Amsterdam; 020-5252951.

i) Rijksuniversiteit Groningen; Juridische Bibliotheek; Gebouw "Harmonie"; Oude Kijk in 't Jatstraat 26; 9712 EK Groningen; 050-117994.

j) Europa Instituut; Hugo de Grootstraat 27a; 2311 XK Leiden; 071-149641.

k) Katholieke Hogeschool; Bibliotheek Informatie Centrum; Hogeschool-
laan 225; 5037 GC Tilburg; 013-662213.

In de bovengenoemde Europese Dokumentatiecentra liggen vrijwel alle EEG-publikaties over onderwerpen als buitenlandse betrekkingen, monetaire zaken, sociale zaken, ontwikkelingssamenwerking, onderwijs en onderzoek, regionaal beleid, energie en milieubeheer ter inzage.

M16**FMO: Nederlandse Financieringsmaatschappij voor Ontwikkelingslanden**

Adres: Nassaulaan 25; 2508 CN Den Haag; 070-614201.

Geeft eigen jaarverslag en brochures uit (gratis toegezonden).

* Gericht op bevordering van investeringen door het Nederlandse bedrijfsleven in de landen van de Derde Wereld.

M17

Gemeente-archiefdienst

Adres: In iedere gemeente (plaats en openingstijden opvragen op gemeentehuis). Oude stukken, verslagen en rapporten over zaken waar de gemeente bij betrokken was. Vaak wordt ook een knipselarchief over diverse zaken bijgehouden, bijvoorbeeld "ondernemingen in de gemeente". Vrijwel altijd na afspraak toegankelijk.

* Informatie over bedrijven en de gemeente (vestigingsvergunning, hinderwetvergunning, aanleg infrastructuur, etc).

M18

Gemeentelijke diensten, zoals Openbare Werken, Statistische Dienst, Economische Studiedienst of Voorlichtingsdienst

Adres: Plaats en namen verantwoordelijke ambtenaren opvragen via gemeentehuis. Dergelijke diensten kunnen meestal slechts met succes benaderd worden voor informatie wanneer men de informatievraag "goed" (niet al te "politiek") motiveert.

* Soms gedetailleerde informatie over de recente relaties tussen een bedrijf en de gemeente.

M19

Gewestelijk Arbeidsbureau

Adressen: In grotere plaatsen en streekcentra (zie tel. boek en Staatsalmanak; Y 35).

* Geven jaarverslagen uit met statistieken over werkgelegenheid en werkloosheid in de regio, opgedeeld naar bedrijfstakken en gemeenten. Ook is navraag mogelijk of een bepaalde onderneming vakatures of ontslagen heeft aangemeld.

M20

Havenschappen

Adres: zie telefoongids voor de verschillende grotere havenplaatsen. Vaak eigen bibliotheek en deskundigen op gebied van havenwezen, overslagbedrijven en bedrijven die bij zeetransport betrokken zijn.

M21

Havenbedrijf Gemeente Rotterdam, economische afdeling/BIDOC

Adres: Galvanistraat 15; 3029 AD Rotterdam; 010-8969111.

Slechts na afspraak toegankelijk. Uitleen zeer beperkt aan derden. Informatievraag goed motiveren. Werkdagen van 9.00-17.00 uur.

* Veel informatie over de verschillende bedrijven en vervoersstromen in het Rotterdamse havengebied.

M22

Internationale Kamers van Koophandel in Nederland:

- a) Amerikaanse Kamer van Koophandel
Carnegieplein 5; 2517 KJ Den Haag; 070-659808.
- b) Belgisch-Luxemburgse Kamer van Koophandel
Nassaulaan 19; 2514 JT Den Haag; 070-467118
- c) Brits-Nederlandse Kamer van Koophandel
Raamweg 45; 2596 HN Den Haag; 070-468888
- d) Italiaans Instituut voor de Buitenlandse Handel
Amsteldijk 166; 1079 LH Amsterdam; 020-442351.
- e) Japan Chamber of Commerce
Ferdinand Bolstraat 175; Amsterdam; 020-725658.
- f) Nederlands-Duitse Kamer van Koophandel
Nassauplein 30; 2585 EL Den Haag; 070-651955.
- g) Nederlands-Franse Kamer van Koophandel
Koninginnegracht 143; 2514 AM Den Haag; 070-608835.
- h) Nederlandse Kamervan Koophandel voor Amerika
Koninginnegracht 143; 2514 AM Den Haag; 070-637920.
- i) Nederlandse Kamervan Koophandel voor België en Luxemburg
Javastraat 96; 2585 AV Den Haag; 070-651858.

Vrijwel alle internationale kamers van koophandel in Nederland hebben eigen dokumentatiecentra met o.a. naslagwerken over het bedrijfsleven in hun land. Na telefonische afspraak kan men deze meestal wel inzien. Ook telefonisch kan men vaak informatie inwinnen.

* Voor basisinformatie over de ondernemingen uit het betreffende land en de Nederlandse dochterbedrijven in het betreffende land.

M23

Institute of Social Studies (ISS)

Adres: Badhuisweg 251; 2597 JR Den Haag.
Centrum voor postuniversitaire opleidingen gericht op de Derde Wereld.
Eigen bibliotheek toegankelijk na afspraak.

* Algemene informatie over MNO in Derde Wereld, hun rol in produktie en handel in deze landen.

M24

Instituut voor Ontwikkelingsvraagstukken (IVO)

Adres: Hogeschoollaan 225; Tilburg; 013-662124 (bibliotheek 013-662127).
Universitair onderzoeksinstituut. Uitgebreide bibliotheek. Zonder afspraak toegankelijk van 9.00-17.00 uur.

* Veel over positie van Derde Wereldlanden in de internationale arbeidsdeling, over verplaatsing van produktie naar en handel met deze landen.
Specialisaties: voedingsmiddelenindustrie (o.a. cacao); machineindustrie; zaaizaad/pootgoed; textielindustrie.

M25

Internationaal Belasting Documentatie Bureau

Adres: Sarphatistraat 124; 1018 BZ Amsterdam; 020-267726/13217.
Openbaar toegang tot bibliotheek na telefonische afspraak. Werkdagen van 9.00-17.00 uur. Kopieën à f 0,50 (1983).

* Gespecialiseerd in internationaal belastingrecht: belastingparadijzen, fiscale motieven waarom MNO met gelden schuiven tussen landen.

M26**JETRO: Japan External Trade Organization**

Adres: Nicolaes Maesstraat 71a; Amsterdam; 020-715658.

Japans exportbevorderingskantoor in Nederland. Eigen documentatiecentrum na afspraak toegankelijk. Voornamelijk Engelstalig.

* Informatie over Japanse produkten en ondernemingen die ze leveren.

M27**Kadaster en Hypotheekregister**

Adres: zie telefoonboeken van Alkmaar, Amsterdam, Arnhem, Assen, Breda, Eindhoven, Groningen, Leeuwarden, Leiden, Middelburg, Roermond, Rotterdam, Rijswijk, Utrecht en Zwolle.

Registratie en beschrijving van alle onroerend goed (grond, gebouwen, huizen, fabrieken), schepen en hun eigenaars. Ook registratie van alle hypotheek die erop rusten. Tegen betaling (enkele tientjes) kan men uit zowel het kadaster als het hypotheekregister een uittreksel krijgen over een bepaald stuk onroerend goed.

M28**KEMA**

Adres: Utrechtseweg 310; 6812 AR Arnhem; 085-457057.

Bibliotheek is na afspraak toegankelijk. Werkdagen van 8.00 - 16.30 uur. Kopiëren gratis.

* Naast veel technische literatuur ook informatie over de energiesector (m.a. ook kernenergie) en elektro-technische industrie.

M29**Koninklijke Bibliotheek**

Adres: Prins Willem Alexanderhof 5 (bijna naast NS-station Den Haag CS); 2595 BE Den Haag; 070-140911.

Beschikt over grote hoeveelheid boeken. Daarnaast zit hier de landelijke databank waar alle bibliotheken (waaronder dus ook veel bedrijfsbibliotheken!) in Nederland hun boeken- en tijdschriftenbestanden laten registreren. Op telefonische of schriftelijke aanvraag kan zo worden achterhaald waar in Nederland een bepaald tijdschrift of boek te vinden is. Geopend op werkdagen van 9.00-17.00 uur en op zaterdag van 9.00-12.00 uur. Kopiëren f 0,25 (1984).

* Heeft zelf veel boeken over de geschiedenis van ondernemingen (staan per bedrijfstak gerangschikt).

M30**KIT: Koninklijk Instituut voor de Tropen**

Adres: Mauritskade 63; 1092 AD Amsterdam; 020-924949.

Uitgebreide bibliotheek over Derde Wereld-landen. Publiek toegankelijk. Veel tijdschriften die regelmatig bedrijfstakinformatie bevatten. Beschikt tevens over alle UN-publikaties. Fotokopiëren mogelijk à f 0,25 (1984).

M31**KvK: Kamers van Koophandel en Fabrieken / Handelsregister**

Adres: zie telefoonboeken Amsterdam, Amersfoort, Delft, Dordrecht, Meppel, Leeuwarden, Hilversum, Gouda, Groningen, Den Haag, Den Bosch, Haarlem, Alkmaar, Maastricht, Arnhem, Roermond, Middelburg, Heerlen, Waalwijk, Zwolle, Venlo, Zutphen, Harderwijk, Nijmegen, Eindhoven, Rotterdam, Leiden, Deventer, Tilburg, Utrecht, Veendam, Breda, Hoorn, Zaandam, Terneuzen, Tiel.

Bij het Handelsregister ligt over elke onderneming in het betreffende district een dossier. Dit bestaat uit een map vol formulieren die het bedrijf heeft moeten invullen en daarnaast vaak een map "Gedeponeerde stukken" (balansen en/of jaarverslagen). Deze laatste map moet je apart vragen. Zelf inzien van deze dossiers is kosteloos. Op verzoek worden kopien gemaakt en toegestuurd. Informeer tevoren naar de kopieprijs want deze loopt per Handelsregister sterk uiteen (sommigen zelfs bijna f 5,- per pagina!). Sinds kort zijn alle KvK/Handelsregisters aangesloten op een centrale databank in Woerden (zie M 32). Men kan daardoor via elk Handelsregister informatie opvragen over ondernemingen elders in Nederland.

* In de dossiers treft men informatie aan over: exacte naam, statutair adres en kantooradres, tijdstip van inschrijving en vestiging, soorten van activiteit van het bedrijf, namen en adressen van commissarissen en direktieleden, de bedragen waarvoor ieder mag "tekenen", omvang van het aandelenkapitaal (en vaak de verdeling ervan op het moment van oprichting), statuten van het bedrijf en de wijzigingen daarin. Als er een map met "Gedeponeerde stukken" is, dan zitten daarin balansen en/of financiële jaarverslagen in. Over publicatieverplichtingen: zie I 7, 8 en 9.

M32**(Vereniging van) Kamers van Koophandel**

Adres: Watermolenlaan 1; 3447 GT Woerden; 03480-26911.

Samenwerkingsverband van alle Nederlandse KvK. Beheren een centrale databank waar alle Nederlandse KvK op zijn aangesloten waardoor snel informatie over een bepaalde onderneming van de ene KvK naar de andere kan worden overgeseind. Tevens zijn er in samenwerking met de EVD (O 12) van iedere onderneming "exportprofielen" (per onderneming overzicht van hun exportprodukten) gemaakt die hier zijn opgeslagen. Niet publiek toegankelijk. Informatie opvraagbaar via de KvK (M 31) die het dichtst bij je in de buurt is.

M33**Bibliotheek Landbouwhogeschool Wageningen**

Adres: De Leeuwenborch; Hollandseweg 1; Wageningen; 08370-83639.

Gespecialiseerde bibliotheek publiek toegankelijk op alle werkdagen. Mogelijkheid tot kopiëren.

* Naast veel technische informatie op gebied van land-, bos- en tuinbouw en veeteelt, vindt men er ook tijdschriften over de internationale handel in deze produkten en over de agribusiness-bedrijven die zich daarmee bezighouden.

M34**Ministerie van Economische Zaken**

Adres: Bezuidenhoutseweg 30; Den Haag; 070-798911.

M35

Ministerie van Landbouw en Visserij: afdeling Dokumentatie en Voorlichting

Adres: Bezuidenhoutseweg 73; 2594 AC Den Haag; 070-792086.

Grote eigen bibliotheek die na afspraak toegankelijk is. Deze afdeling publiceert verschillende knipselkranten ("Binnenland" en "Buitenland"). Open op werkdagen van 9.00-16.30 uur.

* Informatie over Nederlandse en Europese landbouwbeleid, relatie met voedingsmiddelenindustrie, voedselhulp aan Derde Wereld.

M36

Ministerie van Ontwikkelingssamenwerking (Directoraat-Generaal Internationale Samenwerking: DGIS)

Adres: Bezuidenhoutseweg 67; Postbus 20061; 2500 EB Den Haag; 070-486486/484184.

Onderdeel van het Ministerie van Buitenlandse Zaken. De bibliotheek is openbaar toegankelijk en uitleen is toegestaan. De publikaties van het ministerie kunnen bij bovengenoemde tel. nrs. worden aangevraagd. Op de bibliotheek staan ook een aantal interne rapporten (inspekties, evaluaties, e.d) ter inzage.

M37

Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid

Adres: Zeestraat 73; Postbus 20801; 2500 EV Den Haag; 070-715911.

M38

Ministerie van Verkeer en Waterstaat: afd. Dokumentatie en Bibliotheek

Adres: Plesmanweg 1; 2597 JG Den Haag; 070-747474.

Bibliotheek openbaar toegankelijk op werkdagen van 9.00-12.30 en 13.30-16.00 uur.

* Veel over bedrijfstakken weg- en waterbouw, weg-, lucht- en watertransport.

M39

Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening: afdeling Dokumentatie en bibliotheek

Adres: Van Alkemadeaan 85; 2597 AC Den Haag; 070-264201, toestel 2319.

Toegang en uitleen openbaar. Op werkdagen van 8.30-16.30 uur.

* Veel over de sektor bouwnijverheid.

M40

Nationale Investeringsbank NV

Adres: Carnegieplein 4; Postbus 380; 2501 BH Den Haag; tel. 070-469464.

Semi-overheidsinstelling die middellange en langlopende kredieten verstrekt voor investering van particuliere bedrijven. Publiceert een (gratis) jaarverslag.

* Veel informatie over de ontwikkeling van de investeringen in Nederland, uitgesplitst naar bedrijfstak.

M41**Nederlandse ambassades in het buitenland**

Adressen: in meeste landen waarmee Nederland betrekkingen onderhoudt. Boekje met adressen en verdere korte informatie per ambassade is gratis verkrijgbaar bij het Min. van Buitenlandse Zaken (Plein 23; Den Haag) en bij de EVD (O 12).

* Mits goed gemotiveerd, kan men hier vaak een lijst krijgen van Nederlandse dochterondernemingen in het betreffende land.

M42**Nederlands Centrum voor Handelsbevordering**

Adres: Kettingstraat 2; Den Haag; 070-169392.

M43**Nederlands Maritiem Instituut**

Adres: Hofplein 19; Rotterdam; 010-114768.

Eigen bibliotheek (2e verdieping) is publiek toegankelijk.

* Over internationale scheepvaartsector.

M44**NEHEM (Nederlandse Herstructurerings Maatschappij)**

Adres: Helftheuvelweg 85; 5224 AV Den Bosch; tel. 073-211555.

Semi-overheidsinstelling belast met onderzoek naar bedrijfstakken, het uitwerken van plannen voor de herstructurering van bedrijfstakken en de begeleiding van de uitvoering daarvan. Ondernemingen doen op basis van vrijwilligheid aan de NEHEM-activiteiten mee. Eigen bibliotheek met veel vakbladen en (ook eigen) bedrijfstakrapporten: is slechts beperkt toegankelijk. Publiceert eigen jaarverslag (gratis) en rapporten.

* Telefonisch kan men een beroep doen op de grote hoeveelheid kennis die over de Nederlandse bedrijfstakken aanwezig is.

M45**Octrooiraad, afdeling bibliotheek**

Adres: Patentlaan 2; 2288 EE Rijswijk (ZH); 070-907616 (inlichtingen: toestel 2733).

Grote gespecialiseerde bibliotheek. Soms uitlening mogelijk. Werkdagen van 9.00-17.00 uur. Kopiëren mogelijk.

* Verleende en in behandeling genomen octrooien in Nederland en buitenland. Per onderneming kan men een overzicht krijgen van de verleende en aangevraagde octrooien en van de overgedragen licenties. Ook gegevens over in het buitenland aangemelde octrooien.

M46**Onderzoekers aan universiteiten en hogescholen**

Adressen: zie M 3 en telefoonboeken.

Via de afdeling wetenschapsvoorlichting van iedere universiteit en hogeschool kan meestal achterhaald worden welke onderzoekers bezig zijn op het terrein waarop jij informatie of deskundigheid zoekt. In veel gevallen zijn zulke personen wel bereid om mensen van buiten de universiteit met hun kennis een eind op weg te helpen. Voor privé-personen is dat in de regel kosteloos.

M47**Openbare Bibliotheken (OB)**

Adressen: in vrijwel elke plaats van enige omvang.

De stadsbibliotheken hebben meestal dokumentalisten in dienst die bij meer gespecialiseerde vragen de weg naar de juiste informatie weten. De bibliotheken in grotere plaatsen hebben meestal een kollektie naslagwerken en tijdschriften. De OB Amsterdam (Prinsengracht 587; tel. 020-26.50.65) heeft een extra grote kollektie op dit gebied, omdat de (vroegere) Handelseconomische Bibliotheek hier is opgeslagen. In de meeste OB wordt verder een knipselarchief bijgehouden over tal van onderwerpen en landen, ook over MNO (soms vooral bedrijven uit de regio).

M48

Produktschappen (landbouwsectoren, voedingsmiddelen, leder, bouwmaterialen en visserij)

Adressen: Zie Staatsalmanak (Y 35), SER Almanak (Y 2) en Pyttersen's Almanak (Y 29).

Bedrijfstaks- en produktgeoriënteerde organisaties van van overheid, werknemers en werkgevers. Beschikken i.h.a. over eigen bi-bibliotheken met veel gespecialiseerde informatie en tijdschriften. Geven vaak gespecialiseerde knipselkranten -zoals over "margarine, oliën en vetten" - en een jaarverslag met o.a. statistische informatie uit. Tevens zijn bedrijfstakdeskundigen aanwezig met wie men een gesprek kan aanvragen (wel goed motiveren).

* Veel informatie over hun bedrijfstak: markt- en prijsontwikkeling, importen en exporten, produktiesamenstelling en -omvang, overheidsbeleid, etc.

M49

Persmuseum / Instituut voor Perswetenschappen

Adres: Oude Hoogstraat 20; Amsterdam; 020-5253908.

Onderdeel van de Universiteit van Amsterdam. Vrij toegankelijk op kantooruren. (10-17 uur)

* Verzamelt alle landelijke en veel regionale kranten al over een lange periode (handig om oude artikelen op te sporen). Heeft ook tal van bedrijfs- en personeelsbladen van (multinationale) ondernemingen in Nederland, zoals Shell, Pakhoed, etc.

M50

Provinciehuis, Provinciaal Archief

Adressen: in provinciale hoofdsteden (zie tel. boek).

Allerlei planologische informatie, streekplannen, milieu-informatie. De meeste hinderwetvergunningen van gemeenten in de provincie die voor 1972 zijn afgegeven bevinden zich veelal in het provinciaal archief ter inzage.

M51

Regionale Ontwikkelingsmaatschappijen

Adressen: Brabantse Ontwikkelingsmij (BOM), Den Bosch (073-40.82.40); NV Gelderse Ontwikkelingsmij (GOM), Arnhem (085-511334); NV Industriebank LIOF, Maastricht (043-254181); NV Noordelijke Ontwikkelingsmij (NOM), Groningen (050-267826); NV Overijsselse Ontwikkelingsmij (OOM), Zwolle (038-214722).

Steunen het aantrekken en uitbreiden van nieuwe bedrijven in de regio met adviezen, kapitaal en begeleiding. Geven eigen jaarverslag uit.

* Informatie over plaatselijke steunregelingen, participaties, regionale economische ontwikkeling.

M52

Staatsuitgeverij, afdeling verzendboekhandel

Adres: Christoffel Plantijnstraat 1; Den Haag; 070-789911.

Heeft vrijwel alle publikaties van de Nederlandse rijksoverheid, alle Tweede Kamerstukken in voorraad. Daarnaast veel publikaties van de OECD/OESO en de EEG.

M53

TNO-STB: Studiocentrum voor Technologie en Beleid.

Adres: Laan van Westenenk 501; Postbus 541; 7300 AM Apeldoorn; tel. 055-773344.

Onderdeel van de semi-overheidsinstelling TNO. Houdt zich bezig met studie en onderzoek naar technologiebeleid op gebied van produkten en productieproces, robotisering, gevolgen voor de werkgelegenheid en kwaliteit van de arbeid. Heeft een gespecialiseerde bibliotheek op dit gebied, die publiek toegankelijk is na afspraak. Bij TNO/STB is ook informatie aanwezig over researchprogramma's en -resultaten van afzonderlijke ondernemingen die van de overheid subsidie kregen voor informatie in het kader van de INSTIR-regeling (zie o.a. Z. 27).

M54

Universiteiten; afdeling voorlichting

Adressen: zie M 3.

Kunnen informatie verschaffen over lopend of verricht onderzoek op bepaalde terreinen waarin men geïnteresseerd is. Denk voor zulke informatie ook aan de wetenschapswinkels (M 58).

M55

Voorlichtingsdienst Ministerie van Ontwikkelingsamenwerking

Adres: Plein 17; Den Haag; 070-614941.

* Informatie over het beleid van het ministerie om Nederlandse bedrijven meer in te schakelen bij de besteding en vormgeving van Nederlandse ontwikkelingshulp.

M56

Voorlichtingsdienst voor de Verenigde Naties in Nederland

Adres: Koninginnelaan 140; 2514 AM Den Haag; 070-602309.

Eigen bibliotheek met VN-publikaties. Open dinsdag t/m vrijdag van 10.00-12.00 en 14.00-17.00. Geeft ook voorlichting over de activiteiten van de Verenigde Naties en de daarmee verbonden instellingen. Katalogus van alle VN-publikaties en overzicht van alle VN-organisaties bestellen bij: United Nations Publications; Palais des Nations; CH-1211 Genève 10; Zwitserland.

M57**Werkgeversorganisaties per bedrijfstak**

Adressen: Zie SER Almanak (Y 2).

Hebben in de regel een eigen documentatiecentrum met sektorstudies en gespecialiseerde tijdschriften. Ook zijn er bedrijfstak-deskundigen aanwezig. Deze organisaties goed voorbereid en gemotiveerd (bijv. "studiedoel-einden") benaderen.

* Gegevens over bedrijfstak, bedrijven, personen, werkgeverstandpunten en -rapporten.

M58**Wetenschapswinkels aan universiteiten en hogescholen / Instituten voor Maatschappelijk Gericht Onderzoek (IMGO)**

Adres: Hieronder volgen een aantal adressen, maar ze bestaan in vrijwel alle universiteitssteden en zijn vaak binnen de universiteit gehuisvest (zie telefoonboek):

a) Wetenschapswinkel Universiteit van Amsterdam; Sarphatistraat 133; Amsterdam; 020-5222417.

b) Wetenschapswinkel Vrije Universiteit; De Boelelaan 1087, kamer H 111; Amsterdam; 020-726585.

c) Stichting IMGO; Ruysdaelstraat 26, ; Amsterdam; 020-763419.

d) Wetenschapswinkel TH-Delft; Kasbalweg 2B, kamer 040; Delft; 015-781777.

e) Chemiewinkel; Scheikundig Laboratorium Rijksuniversiteit Groningen; Postbus 72; Groningen; 050-114140.

f) Chemiewinkel; Rijksuniversiteit Utrecht; Croesestraat 77a; Utrecht; 030-890819.

g) Wetenschapswinkel Rijksuniversiteit Leiden; Stationweg 37; Leiden; 071-148333, toestel 5933.

h) Wetenschapswinkel Katholieke Universiteit Nijmegen; Postbus 1515; Nijmegen; 080-515450.

i) Wetenschapswinkel Erasmusuniversiteit Rotterdam; Post 1738; Rotterdam; 010-634494.

j) Wetenschapswinkel Katholieke Hogeschool Tilburg; Buro Studium Generale; Hogeschool-laan 225; Tilburg; 013-669111.

k) IMGO Regionale Ontwikkeling; p/a Rijn-Schelde Instituut; Dam 47; Middelburg; 01180-25347.

Wetenschapswinkels en IMGO's bemiddelen bij (niet-kommerciële) onderzoeksvragen van groeperingen van buiten de universiteiten: bedrijfsleden-groepen van vakbonden, ondernemingsraden, actiegroepen, etc. Op deze manier kan men naar tal van zaken onderzoek laten verrichten waar men zelf niet aan toekomt of niet toe in staat is. Onderzoeksvraag moet wel goed gemotiveerd zijn en het moet duidelijk zijn wat men met de resultaten wil gaan doen. Is in het algemeen niet geschikt voor spoedeisend onderzoek.

Bronnenoverzicht M

N. Openbare en particuliere instellingen in het buitenland

N0

ALGEMEEN

Hieronder zijn een dertigtal internationale en buitenlandse instanties opgenomen, waar men informatie kan vinden over afzonderlijke bedrijfstakken, ondernemingen en tal van zaken die met MNO te maken hebben. Uiteraard zijn er veel, ook in andere landen dan de hier genoemde.

N1

BDBH: Belgische Dienst voor de Buitenlandse Handel

Adres: E. Jacquainlaan 162; 1000 Brussel; telefoon 09-32-22194550.

Belgische overheidsinstelling vergelijkbaar met de EVD (O 12). Beschikt over een uitgebreide bibliotheek en leeszaal met tal van naslagwerken. Een grote kollektie tijdschriften over verschillende bedrijfstakken en landen. Daarnaast een uitgebreid archief van financiële jaarverslagen. Kopiën uit naslagwerken en jaarverslagen kosten Bfr 10 en voor het overige Bfr 5 (1984). Geopend op werkdagen van 9.30-12.30 en 14.00-16.00 uur. Goede service aan gebruikers.

* Waarschijnlijk de beste bibliotheek voor concreet bedrijfsgericht onderzoek in België. Beschikt over de zgn. "Flash"-dokumentatie, met informatie over lopende internationale aanbestedingen, projecten en tenders.

N2

Board of Trade, Export House

Adres: 50 Ludgate Hill; London EC4 7H; tel. 09-44-12485757.

Openbare Britse instelling vergelijkbaar met de Nederlandse EVD (zie O 12). Gericht op exportbevordering en -voorlichting. Beschikt over grote eigen bibliotheek en leeszaal met naslagwerken en tijdschriften.

N2a

Balanscentrale van de Nationale Bank van België.

Adres: Brialmontboulevard 5; 3e verdieping; (loket 120); Brussel; tel. 09-32 2219.46001.10.

Alle Belgische NV's en BV's moeten hier hun financiële jaarverslagen deponeren. Men kan er kopiën van krijgen à Bfr. 9,- per pagina (1983). Voor het opvragen van een bepaald jaarverslag dient men wel het BTW-nummer van de betreffende onderneming op te zoeken (o.a. B 27, B 32).

N3

Bundesstelle für Aussenhandelsinformation

Adres: Blaubeck 13; Köln; tel. 09-49-233011.

Westduitse openbare instelling die vergelijkbaar is met de Nederlandse EVD (zie O 12). Grote bibliotheek en leeszaal met naslagwerken en tijdschriften.

* Veel informatie over Westduitse en internationale ondernemingen en bedrijfstakken.

N4
CBL: City Business Library

Adres: Gillett House; 55 Basinghall Street; London EC2V 5BX; Engeland. Gespecialiseerde openbare bibliotheek op gebied van financiën en bedrijfsleven. Grote kollektie tijdschriften en naslagwerken. Kosteloos. Open van 9.30-17.00 uur. Kopiëren wordt bemoeilijkt (i.v.m. auteursrechten); kost 10 pence per kopie (1984).

* Veel over Britse ondernemingen, maar ook over internationale concerns en over bedrijfstakken.

N5
Centre Français du Commerce Extérieur

Adres: 10 Avenue d' Iéna; Parijs; tel. 09-33-7236123.

Franse openbare instelling die vergelijkbaar is met de Nederlandse EVD (zie O 12). Grote bibliotheek en leeszaal met veel naslagwerken en tijdschriften. Kosteloos. Kopiëren mogelijk.

* Veel informatie over Franse en internationale ondernemingen en over bedrijfstakken.

N6
Companies House/ Companies Registration Office

Adres: 55 City Road; London EC1; Engeland; tel. 09-44-1253.9393. (Soortgelijke instellingen staan ook in Cardiff en Edinburgh).

Engelse openbare instelling vergelijkbaar met de Handelsregisters in Nederland (zie M 31). Alle Britse ondernemingen die de rechtsvorm van NV (Ltd) of BV (Ptc) hebben, moeten hier hun financiële jaarverslagen ter inzage leggen. Per telefoon wordt alleen het adres van een onderneming verstrekt, maar op werkdagen van 9.45-16.00 uur kan men alles kosteloos inzien. Voor £ 1,- kan men een kopie krijgen van een microfiche waarop een volledig financieel jaarverslag staat. (Bij alle openbare bibliotheken in Nederland staan tegenwoordig leesapparaten waarmee men het microfiche kan lezen). Overige schriftelijke informatie wordt slechts tegen flinke vergoeding verstrekt.

* Uitsluitend informatie over Britse ondernemingen of dochterondernemingen van internationale MNO in Groot-Brittannië.

N7
EEG Bureau voor de Statistiek

Adres: Rue Alcide de Gaspari; Batiment Jean Monnet; L-2920 Luxemburg. EEG-instelling die een breed scala van statistieken samenstelt en publiceert over allerlei zaken in de EEG.

* Vooral van belang zijn de industrie-, vervoers- en dienstverleningsstatistieken.

N8
EEG Kommissie, Centrale Bibliotheek

Adres: Kortenberglaan 1; 1040 Brussel; België; tel. 09-32-27350040.

Na telefonische afspraak toegankelijk. Open op werkdagen van 9.00-13.00 en 14.30-18.00 uur.

* EEG-beleid m.b.t. bedrijfstakken en handel.

N9

Euratoom

Adres: Wetstraat 200; B-1049 Brussel; België; tel. 09-32-2235.1111.

EEG-instelling op gebied van onderzoek, studie en documentatie over vreedzaam gebruik van kernenergie. Beschikt over grote eigen bibliotheek die na afspraak toegankelijk is.

* Informatie over internationale bedrijfstakken die zich met kernenergie bezig houden (veel tijdschriften).

N10

Europese Gemeenschap

Adres: Europese Commissie en het grootste deel van ambtenarenapparaat zijn gehuisvest op: Wetstraat 200; B-1049 Brussel; België; tel. 09-32-22351111.

De EG kent tal van afdelingen; de kans dat een schriftelijke vraag verloren gaat in de bureaucratie is daarom groot. Om er achter te komen welke afdeling je voor een bepaalde vraag moet raadplegen, is het verstandig hierover eerst contact op te nemen met de Voorlichtingsdienst EEG in Nederland (zie M 13). Bij deze laatste kan men ook een (gratis) exemplaar krijgen van de jaarlijks verschijnende "Europese Almanak" waarin ook veel feitelijke info over de EEG is opgenomen.

N11

Europese Investeringsbank

Adres: 100, Boulevard Konrad Adenauer; L-2950 Luxemburg; Luxemburg; tel. 09-352.43791.

Een EEG-bank die kredieten verstrekt aan industriële en infrastructuurprojecten, niet alleen in de EEG maar ook in de (o.a. Afri-kaanse) landen van de Lomé Overeenkomst. De Eur. Invest.Bank geeft een (gratis) bulletin uit over alle projecten die ze financieren.

* Informatie over projecten en de bedrijven uit de EEG en de betrokken Lomé-landen die erbij betrokken zijn.

N12

Europese Rekenkamer

Adres: Rue Aldringen 29; L-1118 Luxemburg; Luxemburg; tel. 09-35.352.47731.

Kontroleert het financiële doen en laten van de EEG, oa. op gebied van ontwikkelingshulp, landbouwbeleid, steunverlening, etc. Publiceert een gratis jaarverslag (verschijnt eind november) en afzonderlijke rapporten.

N13

Exportvoorlichtings- en bevorderingsdienst in de verschillende landen

Hieronder worden de adressen van een aantal van deze diensten in verschillende landen gegeven. (De namen en adressen van deze diensten in andere landen kan men opvragen bij de EVD (zie O 12).

a) België: zie N 1.

b) Denemarken: Udenrigsministeriet; Amalie-gade; DK-1256 Kobenhavn; Denemarken; 09-45-123060.

c) Engeland: zie N 2.

d) Frankrijk: zie N 5

e) Italië: Istituto Nazionale per il Commercio Estero; Via Liszt 21; 00100 Roma; Italië.

f) Noorwegen: Export Council of Norway; Drammensveien 40; Oslo-2; Noorwegen; tel. 09-47-114030.

g) Oostenrijk: Bundeskammer der Gewerblichen Wirtschaft; Stubenring 12; A 1010 Wien; Oostenrijk; tel. 09-43-521511.

h) Spanje: Ministerio del Comercio; Almagro 34; Madrid 4; Spanje; tel. 09-34-4194421.

i) Zweden: Swedish Export Council; P.O. Box 5513; Stockholm S-114.85; Zweden; tel. 09-46-8630580.

Het betreft hier zusterorganisaties van de EVD (O 12) in Den Haag. Meestal zijn het instellingen van de overheid. Ze houden zich bezig met het verzamelen en verschaffen van informatie voor en over ondernemingen, exportmogelijkheden en bedrijfstakken. Mondelinge informatie zal in geval van telefonische aanvragen van beperkte omvang waarschijnlijk in alle gevallen (gratis) worden verstrekt. Schriftelijke informatie (kopieën) zullen door verschillende diensten slechts tegen financiële

vergoeding worden verstrekt. Taal: bij de meeste diensten zal men in het Engels zeker terecht kunnen, maar in sommige gevallen zullen verzoeken in Duits of Frans eerder behandeld worden.

* Informatie over exportregelingen en exportprodukten per land. Ook basisinformatie over ondernemingen in ieder land.

N14

FAO: Food and Agriculture Organization

Adres: Via Delle Terme di Caracalla 1-00100; Roma; Italië. Tel. 09-39.6657.971.

Organisatie van de Verenigde Naties op gebied van landbouw- en voedselproblematiek. Publiceert veel statistische studies op gebied van agrarische produkten en de handel daarin, ook m.b.t. Derde Wereldlanden. Via het onderdeel "Industry Cooperative Programme" informatie over agribusiness-industrie (MNO).

N16

ILO: International Labour Organization (Internationale Arbeidsorganisatie)

Adres: CH-1211 Genève 22; Zwitserland.

Met de VN verbonden internationale organisatie op gebied van arbeidsvraagstukken, arbeidswetgeving, arbeidsveiligheid, werktijden, etc. Groot aantal publikaties over dit soort vraagstukken. Heeft een apart programma van onderzoek en publikaties over de effecten van MNO op werkgelegenheid en hun sociaal beleid. Catalogus van publikaties gratis te bestellen.

* Slechts informatie over bedrijfstakken en landen; bedrijfsnamen worden in de publikaties nooit genoemd.

N17

IMF: International Monetary Fund

Adres: IMF; Publications Unit; Box A-841; Washington DC 20431; Verenigde Staten. Adres in Europa: 64/66 Avenue d'Iena; 75116 Parijs; Frankrijk; tel. 09-33.723.5421

Geeft (gratis) jaarverslag uit waarin ook uitvoerig wordt ingegaan op zaken als de schulden positie van landen in de Derde Wereld en de betrokkenheid van het private bankwezen daarbij.

N18

Internationale Kamer van Koophandel (Chambre International de Commerce)

Adres: 38 Cours Albert I; 75 Paris (8^e); Frankrijk.

Samenwerkingsverband van groot aantal internationale kamers van koophandel.

N19

International Organisation of Consumers Unions (IOCU)

Adres: P.O.Box 1045; Penang; Maleisië. (In Nederland te bereiken via hun contactpersoon bij de Consumentenbond: Emmastraat 9; 2596 EG Den Haag; tel. 070 - 889377).

Internationale overkoepelende organisatie van consumentenbonden in de verschillende landen. Doet ook onderzoek naar MNO en hun produkten (m.a. over de manier waarop ze die in Derde Wereld-landen aanprijzen en gebruiken).

* O.a. informatie over MNO en hun activiteiten in pesticiden- en farmaceutische industrie.

N20

Kamer van Koophandel Curaçao

Adres: P.O.Box 10; Pietermaai 21; Willemstad; Curaçao; Nederlandse Antillen.

Soms van belang om informatie te krijgen over allerlei Antillenvestigingen van Nederlandse ondernemingen. De informatieverplichtingen van ondernemingen op de Antillen zijn een stuk minder dan in Nederland. Informatie niet kosteloos. Een uittreksel uit register kost NAF 7,50 (1985)

* Voor (summiere) basisinfo over op de Antillen geregistreerde ondernemingen.

N21

London Business School (bibliotheek)

Adres: Sussex Place; Regent's Park; London NW1-4SA; Engeland; tel. 09-44-1262.5050.

Heeft een zeer uitgebreide bibliotheek. Niet-studenten kunnen geen boeken lenen, maar hebben (voor studie-doeleinden) wel toegang tot de leeszaal. Open van 9.00-21.30 uur. Kopieren mogelijk (10 pence 1984).

* Naast veel algemene literatuur beschikt men over een zeer uitgebreide collectie financiële jaarverslagen van internationale concerns. Tevens kan men de volledige collectie informatiekaarten over afzonderlijke ondernemingen inzien, die door Extel (Extel Information Service, zie R 5) en McCarthy (McCarthy's Information Service, zie R 6) voortdurend worden gepubliceerd als losbladig systeem.

N22

OECD/OESO: Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling

Adres: 2 Rue André Pascal; 75775 Paris Cedex 16; Frankrijk.

Organisatie van 24 rijke landen. O.a. sterk gericht op de bevordering van een vrij internationaal kapitaalverkeer. Veel eigen publikaties en statistieken. In 1976 stelde de OESO een (vrijwillige) gedragskode op voor MNO.

* Incidentele publikaties over o.a. bedrijfstakken en internationale financiële stromen.

N23

OPEC: Organization of the Petroleum Exporting Countries
Adres: Dr. Karl Lueger Ring 10; A-1010; Wien-1; Oostenrijk.

N24

Quetelet-fonds (onderdeel Belgische Ministerie van Economische Zaken)
Adres: Nijverheidsstraat 6; 1040 Brussel; België; tel. 09-32-2512.7950 en 09-32-25126690.

Grote openbare bibliotheek op gebied van statistiek, economie en zakenleven, met ruim 600.000 boeken en 7000 tijdschriften. Open op werkdagen van 9.00-12.00 en 13.00-17.00 uur. In de kelder liggen zeer veel tijdschriften per bedrijfstak ingedeeld.

N25

SESSI: Service d'Etudes Stratégiques et des Statistiques Industrielles
Adres: SESSI; Ministère de l'Industrie et de la Recherche; Dep. de Documentation; Boulevard du Montparnasse; Paris 6e; Frankrijk; tel. 09-33-5564144.

Onderdeel van het Franse ministerie van Industrie, dat dokumentatie verzorgt op gebied van ondernemingen en economische sectoren, is eigenlijk voor intern gebruik, maar goed gemotiveerde vraag wordt (vaak gratis) beantwoord. O.a. is het nuttig te vragen naar de knipselkrant (service de presse) die maandelijks voor ieder van de 20 grootste Franse ondernemingen uitkomt.

* Informatie over de 20 grootste Franse ondernemingen (waaronder Phillips France wordt gerekend); verder alleen sektorstudies en statistieken.

N26

SIPRI: Stockholm International Peace Research Institute
Adres: Bergshamra; S-171 73 Solna; Zweden

Bekend internationaal instituut op gebied van vredesonderzoek. Publiceert de zgn. SIPRI-jaarboeken over bewapeningsuitgaven, bewapeningswedloop, internationale conflicten en vredesinitiatieven. De jaarboeken zijn op alle UB (M 3) aanwezig.

* Informatie over ontwikkelingen en trends binnen de internationale bewapening, militaire uitgaven, wapenexporten (per land), wapenimporten (per land).

N27

UNCTAD: VN Konferentie voor Handel en Ontwikkeling
Adres: UNCTAD; Palais des Nations; CH-1211 Genève 10; Zwitserland;
Tel. 09-41.22.34.60.11.

Een VN-instelling die gespecialiseerd is op vraagstukken van internationale handel en ontwikkeling, met name gericht op de Derde Wereld. Doet veel eigen onderzoeken, ook over de rol van MNO in de Derde Wereld. In veel universiteitsbibliotheken zijn UNCTAD-publikaties aanwezig. Behalve in het Engels zijn de meeste publikaties ook in het Frans, Duits of Spaans verkrijgbaar.

N28

UNEP: United Nations Environment Program

Adres (in Europa): UNEP Liaison and Regional Office; Palais des Nations; CH-1211 Gêveve 10; Zwitserland; tel. 09-41.22.98,58,50

Speciale VN-organisatie op gebied van milieukwesties: onderzoek, documentatie, ontwikkelen van internationale normen, speciale publikaties. Het hoofdkantoor van de UNEP zit in Nairobi (Kenya).

N29

UNIDO: United Nations Organization for Industrial Development (VN Organisatie voor industriële ontwikkeling)

Adres: P.O. Box 300; A-1400 Wien; Oostenrijk.

Gespecialiseerde VN-instelling op het gebied van industriële ontwikkeling van de Derde Wereld. Verricht studies en tracht deskundigheden over te dragen. Geeft een (gratis) maandelijks nieuwsbrief uit (Unido Newsletter) in de Engelse taal. Veel publikaties zijn gratis.

* Publikaties bevatten weinig of geen informatie over concrete ondernemingen, wel over bedrijfstakken, landen en speciale vraagstukken m.b.t. industriële ontwikkeling.

N30

Verenigde Naties

Adres: United Nations Building; New York NY; Verenigde Staten van Amerika.

Hier zijn een groot aantal diensten van de VN ondergebracht, o.a. het CTC Information System on Transnational Corporations (zie P15). Verdere informatie over de verschillende diensten van de VN te krijgen bij de Voorlichtingsdienst van de VN in Nederland (zie M 56).

N31

Wereldbank (International Bank for Reconstruction and Development)

Adres: IBRD; 1818 H. Street; N.W.; Washington DC 20433; USA. Adres in Europa: 66 Avenue d' Iena; F-75116 Parijs; Frankrijk; tel. 09-33.17.23.54.21.

Organisatie voor ontwikkelingsfinanciering, op allerlei wijze betrokken in Derde Wereldlanden. Grote eigen onderzoeksdienst die veel publiceert. Katalogus van publikaties te krijgen bij hun Nederlandse agent: MBE; Noorderwal 38; 7241 BL Lochem; tel. 05730-4866.

O. Gespecialiseerde onderzoeks- en dokumentatiecentra (Nederland)

O0

ALGEMEEN

Hieronder zijn een aantal Nederlandse instellingen en groeperingen opgenomen waar men terecht kan voor informatie over specifieke ondernemingen. Sommigen hebben slechts archieven of bibliotheken die voor het publiek open staan, anderen doen zelf ook onderzoek. Er zijn echter nog meer instanties, zoals de KvK (M 31), terwijl ook het aantal bedrijfsbibliotheken dat hieronder genoemd wordt groter is (zie O 6).

O1

ABN Jaarverslagenarchief

Adres: Keizersgracht 589; Amsterdam; tel. 020-293504.

Onderdeel van de ABN Bank, dat na telefonische afspraak (evt. zeggen dat je rekeninghouder bent) kosteloos toegankelijk is. Kopiëren slechts beperkt mogelijk.

* Bezit zeer vele financiële jaarverslagen, emissieprospektussen (zie I 4) van ondernemingen in binnen- en buitenland (i.h.a. alleen de afgelopen 5 jaren). Uitsluitend van ondernemingen waarvan de aandelen aan de beurs genoteerd zijn.

O2

AMRO Jaarverslagenkamer

Adres: Herengracht 597; Amsterdam; tel. 020-289393.

Na telefonische afspraak toegankelijk. Kosteloos voor rekeninghouders. Kopiëren slechts beperkt mogelijk.

* Grote hoeveelheid jaarverslagen en emissie-prospektussen (zie I 4) van ondernemingen in binnen- en buitenland. Vooral ondernemingen waarvan de aandelen aan de beurs genoteerd zijn.

O3

Basta!

Adres: Postbus 1552; Nijmegen; tel. 080-564067.

Zelfstandige onderzoeksgroep. Beschikt over een kleine eigen bibliotheek met naslagwerken. Na telefonische afspraak vaak gratis ondersteuning voor niet-kommerciële en niet-gesubsidieerde instellingen. Kosten fotokopieën f 0,25 (1984).

* In het verleden werd onderzoek verricht op gebied van internationale grondstoffen- en graanhandel, DSM, MNO in Midden-Amerika en over elites en dubbelfuncties. Beschikt over een elektronische databank met gegevens over ondernemingen en machtsnetwerken van personen (kommissarissen, dubbelfuncties, etc.).

O4

Bibliotheek Bedrijfseconomie Universiteit van Amsterdam, Kollektie jaarverslagen

Adres: Jodenbreestraat 233; 4e etage; Ruimte V; Amsterdam; tel. 020-525.91.11

Grote kollektie financiële jaarverslagen, voornamelijk van Nederlandse ondernemingen. Openingsdagen op werkdagen van 10,00 tot 13,00 uur.

O5

Bibliotheek Econometrie/Economie/Bedrijfskunde R.U.G.

Adres: Rijksuniversiteit Groningen; Landlegen 5; Groningen; tel. 050-11.56.13.

Jaarverslagen van ca. 250 ondernemingen, voornamelijk Nederlandse ondernemingen. Meeste over afgelopen 10 jaar.

O6

Bibliotheeken van ondernemingen

(o.a. bij Shell, AKZO, Unilever, Philips, DAF, DSM, Hoogovens, VMF Stork en tal van andere grotere ondernemingen in Nederland)

Adressen: meestal gevestigd in of bij de hoofdkantoren van deze ondernemingen. Verdere adressen en beschrijving van deze bibliotheken in de "Venadam Bibliothekengids" (zie Z 35).

Deze bedrijfsbibliotheeken zijn primair, of zelfs uitsluitend bedoeld voor personeelsleden van de onderneming zelf. Met een "goed verhaal" komt men soms echter binnen. Zoniet, dan is het vaak mogelijk om via het zgn. leenverkeer tussen bibliotheken onderling tijdschriften te lenen of er kopieën van te krijgen. Via de CCP (zie Y 9) kan men te weten komen welke tijdschriften bij welke onderneming aanwezig zijn. Benader daarna je "eigen" (openbare of universiteits-)bibliotheek met een zo precies mogelijke omschrijving van wat je zoekt en waar het tijdschrift staat.

* Dure en specialistische bladen over een bepaalde internationale bedrijfstak zijn vaak alleen bij ondernemingen te vinden.

O7

Boerengroep Wageningen

Adres: Duivendaal 5; Postbus 265; 6700 AG Wageningen; tel. 08370-10500. Actieve onderzoeks- en scholingsgroep van studenten en afgestudeerden van de LH Wageningen. Publiceren blad "Landbouwmaand" (zie G 11). Beschikken over gespecialiseerde eigen bibliotheek, maar lenen niet uit.

* Onderzoek naar en informatie over de positie van boeren, landbouwbeleid, agribusiness in Nederland en voedselhulp aan de Derde Wereld.

O8

Derde Wereld Centrum (Groningen)

Adres: Oude Kijk in 't Jatstraat 10; 9712 EG Groningen; tel. 050-132095.

Uit de aktiewereld voortgekomen dokumentatie- en informatiecentrum over Derde Wereld-problematiek. Sterk gericht op middelbaar en beroeps-onderwijs. Op werkdagen 's middags geopend. Geen uitleen mogelijk. Wel kopieën.

* Informatie over MNO in specifieke landen in de Derde Wereld.

O9

DWC: Derde Wereld Centrum (Nijmegen)

Adres: Thomas van Aquinostraat 1; 6500 HK Nijmegen; tel. 080-513058.

Universitair onderzoeks- en onderwijsinstituut. Uitgebreide bibliotheek en dokumentatiecentrum. Archief van financiële jaar-verslagen. Uitleen en kopieën mogelijk.

* Veel informatie over MNO in Derde Wereld-landen (m.a. India) en uitgebreide knipseldokumentatie over alle Derde Wereldlanden.

O10

Economische Documentatie Dienst KUN

Adres: Thomas van Aquinostraat; Postbus 9108; 6500 HK Nijmegen; 080-513026.

Dokumentatie-afdeling verbonden aan de Nijmeegse universiteit. Na telefonische afspraak (met gericht verzoek!) toegankelijk op alle werkdagen. Geen uitleen. Kopiëren mogelijk à f 0,25 (1984).

* Financiële jaarverslagen van alle Nederlandse NV's, een groot aantal BV's, een groot aantal buitenlandse concerns. In totaal jaarverslagen van ca. 1000 ondernemingen, vaak over de laatste 5 jaren.

O11

Economisch Archief KHT

Adres: Hogeschoollaan 225; Gebouw B, derde verdieping; Tilburg; 013-869111.

Archief verbonden aan de economische faculteit van de Katholieke Hogeschool. Na telefonische afspraak is uitleen (beperkt) mogelijk. Mogelijkheid tot kopiëren.

* Financiële jaarverslagen van van de belangrijkste Nederlandse en internationale concerns.

O12

EVD: Dienst voor Economische Voorlichting en Exportbevordering

Adres: Bezuidenhoutseweg 151; 2594 AK Den Haag; 070-814111 (bibl. toestel 3207).

Onderdeel van het Ministerie van Economische Zaken. Grote bibliotheek op gebied van internationale handel en bedrijfsleven. Zeer veel tijdschriften en uitgebreide leeszaal met naslagwerken over ondernemingen en bedrijfstakken in vele landen. Beperkte kollektie financiële jaarverslagen van ondernemingen (laatste 5 jaar). Goede catalogus van de aanwezige informatie per trefwoord (bedrijfstakken, landen). Mogelijkheid om via computer specifieke informatievragen te stellen. Kosteloos. Kopiëren (f 0,25 in 1985) mogelijk. Uitleen op vertoon van legitimatiebewijs. Openingsuren op werkdagen van 9.45-16.45 uur. Elders in het gebouw bevindt zich een documentatiedienst met uitvoerige statistieken op gebied van nationale en internationale produktie en handel.

De EVD kan van advies dienen en als intermediair (tussenpersoon) optreden, wanneer men on-line databanken (zie S 0) elders wil raadplegen met vragen over specifieke ondernemingen of bedrijfstakken. Tel. inlichtingen over deze dienstverlening: 070-798933. Bij de EVD-bibliotheek zijn een aantal marktonderzoeken aanwezig (wanneer je binnenkomt helemaal links in de boek), waarin de marktaandeelen in diverse bedrijfstakken zijn terug te vinden, o.a. "Market Research Europe", "Marketing in Europe", "Retail Business" en andere.

* Uitstekende informatiebron over onder andere ontwikkelingen in internationale bedrijfstakken, sociaaleconomische ontwikkeling in bepaalde landen, basisinformatie over Nederlandse en internationale ondernemingen.

O13

IIB: Interuniversitair Instituut voor Bedrijfskunde

Adres: Poortweg 6-8; 2612 PA Delft; tel. 015-569254 (bibl. toestel 143).

Openbaar toegankelijk dokumentatiecentrum.

* Financiële jaarverslagen van een 1000-tal ondernemingen zijn aanwezig

O14

MOL: Onderzoeksgroep Multinationale Ondernemingen Latijns-Amerika

Adres: Passeerdersgracht 32; 1016 XH Amsterdam; tel. 020-223493.

Groep die onderzoek doet naar de activiteiten van multinationale ondernemingen in Latijns-Amerika. Heeft eigen publikaties, waaronder "Nederlandse bedrijven in Latijns-Amerika" (1980). Beschikt over een eigen dokumentatie die na afspraak op werkdagen toegankelijk is. Kopieren mogelijk.

* Vooral Nederlandse MNO in Latijns-Amerika.

O15

OSAC: Oecomenisch Studie- en Actiecentrum voor Investerings

Adres: Prins Hendrikkade 48; 1012 AC Amsterdam; tel. 020-241149.

Onderzoekscenrum dat vanuit een kritische kerkelijke invalshoek onderzoek doet en akties ondersteunt m.b.t. de rol van het (Nederlandse) bedrijfsleven in de de Derde Wereld. Beschikt over een eigen dokumentatie (o.a. fin. jaarverslagen). Na afspraak toegankelijk op alle werkdagen. Kopieren mogelijk.

* Specialisatie op gebieden van agro-industrie, wereldvoedselvraagstuk, rol van banken in de Derde Wereld, vraagstukken van bewapening en wapeningsindustrie.

O16

Rijn - Schelde Instituut (RSI)

Adres: Dam 47; 4331 GK Middelburg; tel. 01180-16915/25347.

Onderzoeksgroep die zich bezighoudt met de relaties tussen de Zeeuwse delta (tussen Rijn en Schelde) en de Derde Wereld. Heeft een aantal eigen publikaties. Beschikt over een eigen dokumentatie die na afspraak toegankelijk is.

* Specialisaties: bedrijfsleven in Zeeland; aluminiumsektor (Pechiney); kunstmestsektor (NSM/Norsk Hydro); scheepsbouw; kernenergie (centrale Borssele).

O17

SOBE: Stichting Onderzoek Bedrijfstak Electrotechniek

Adres: Kruisstraat 82; 5612 CK Eindhoven; tel. 040-447021.

Zelfstandige onderzoeksgroep op niet-kommerciële basis. Werkt regelmatig samen met werknemersgroepen en vakbonden. Publiceert tijdschrift "Philips Workers News" ("Connecta") en een aantal brochures. Beschikt over eigen dokumentatie die na afspraak op alle werkdagen (en eventueel ook 's avonds) toegankelijk is.

* Veel informatie over Philips, de bedrijfstak elektrotechniek, automatiseringsprocessen en arbeidsomstandigheden.

O18

Shell-bibliotheek (Koninklijke Nederlandse Petroleum Maatschappij)

Adres: Carel van Bylandtlaan 30; 2596 HR Den Haag; 070-779111.

Bibliotheek van de Kon. Ned. Petr. Mij. Deze is voor "studiedoeleinden" in principe voor een ieder toegankelijk. Kopiëren in meeste gevallen gratis.

* Voor Nederland unieke, uitgebreide bibliotheek over de internationale energiesector, de (petro-)chemie en alle daarmee verwante bedrijfstakken. Zeer veel tijdschriften op dit gebied.

O19

SOMO: Stichting Onderzoek Multinationale Ondernemingen

Adres: Paulus Potterstraat 20; 1071 DA Amsterdam; tel. 020-737515.

Zelfstandige onderzoeksinstelling op het gebied van het internationale bedrijfsleven en zijn activiteiten in de Derde Wereld. Werkt zowel voor vakbonden, ondernemingsraden en Derde Wereld-groepen. Grote eigen documentatie met publieke gegevens over afzonderlijke MNO, bedrijfstakken en economische relaties tussen Nederland en de Derde Wereld. De documentatie is deels geautomatiseerd. Daarnaast bestaat een uitgebreid knipselarchief. Na telefonische afspraak toegankelijk op werkdagen tussen 9.30 en 17.30 uur. Geen uitleen, wel kopiëren mogelijk à f 0,25 (1985).

* Informatie over ca. 600 belangrijkste Nederlandse en internationale ondernemingen (inclusief fin. jaarverslagen), over ca. 200 bedrijfstakken en over algemene onderwerpen i.v.m. multinationale ondernemingen. Daarnaast speciaal archief over rol van Nederlandse bedrijven bij de besteding van ontwikkelingshulp.

O20

SPOK: Spekulative-Onderzoeks Kollektief

Adres: Postbus 3303; Amsterdam; tel. 020-254970 (alleen dinsdag tussen 20.00 en 21.00 uur).

Amsterdamse onderzoeksgroep verbonden met de kraakbeweging. Verschaft een avond per week informatie aan huurders, kraakgroepen, buurtgroepen en journalisten. Gespecialiseerde eigen documentatie. Publiceerde de "Spekulative Onderzoeksgids" (zie Y 34).

* Informatie over de wereld van de handel en speculatie in onroerend goed.

O21

TIE: Transnationals Information Exchange

Sekretariatsadres: Paulus Potterstraat 20; 1071 DA Amsterdam; tel. 020-766724.

Kontaktpunt voor een internationaal netwerk van niet-kommerciële groepen die onderzoek doen naar de activiteiten van MNO, veelal in samenwerking met vakbonden, werknemers- en actiegroepen. Kent verschillende internationale werkgroepen, waar groepen uit verschillende landen hun inbreng bij leveren: agribusiness/pesticide-industrie; auto-industrie; informatikasector. TIE doet zelf geen onderzoek maar verwijst (kosteloos) door naar aangesloten groepen die deskundigheid of documentatie hebben op het gebied waarover men vragen heeft. Uitgaven van tijdschrift "TIE Report" (4x per jaar) en ledenbulletin "TIE Flyer". Engels- en Nederlandstalig.

* Specialisaties: internationale auto-industrie; nieuwe produktietechno-

logiën; agribusiness; internationale vakbondsorganisatie; algemene vraagstukken m.b.t. MNO.

O22

Unilever NV: Dokumentatiedienst en Informatievoorziening

Adres: Museumpark 1; 3015 CB Rotterdam; 010-644013.

Na afspraak op alle werkdagen toegankelijk. Kopiëren mogelijk.

* Veel tijdschriften en rapporten op gebied van alle voedingsmiddelensectoren en verwante chemische industrie, zowel gericht op technologie als op marktaspekten.

P. Gespecialiseerde onderzoeks- en documentatiecentra (buitenland)

P0

ALGEMEEN

De bijna 40 hieronder beschreven instellingen en groeperingen in het buitenland houden zich alle op een min of meer kritische manier bezig met MNO. Men kan er terecht voor informatie over specifieke ondernemingen. De meeste van de genoemde groeperingen en instanties kennen een specialisatie op een bepaalde regio, sommige ook op bepaalde bedrijfstakken. Uiteraard zijn er nog andere buitenlandse groeperingen en instellingen die kritisch onderzoek doen en documenteren over specifieke MNO. Aan hun adressen en eventueel de namen van kontaktpersonen kan men komen via zustergroepelingen in Nederland (T 0, O 0). Het coördinatiepunt van TIE (Transnationals Information Exchange, in Amsterdam; zie O 21) zal in veel gevallen kunnen doorverwijzen naar groepen/instellingen in het buitenland.

P1

Alternative News and Features

Adres: A 1/9 Model Town; Delhi 110009; India.

Onderzoeksgroep die zich bezig houdt met MNO in India. Engelstalig.

P2

Altinform

Adres: Kloosterstraat 62/1; 2000 Antwerpen; tel.nr. 09-3232.34.2113.

Alternatief documentatie- en informatiecentrum voor actiegroepen en werknemers. Open op werkdagen van 10 tot 18 uur. Groot aantal tijdschriften en rapporten, geïndexeerd naar onderneming en bedrijfstak. Geeft de "Alternatieve Informatiegids voor Vlaanderen" uit.

P3

Arbeitsgruppe Dritte Welt

Adres: Postfach 1007; 3001 Bern; Zwitserland.

Onderzoeks- en actiegroep die veel onderzoek doet naar relaties tussen Zwitserland en de Derde Wereld. Duits- en Engelstalig.

* Zwitserse MNO (Nestlé, Ciba-Geigy, Sandoz, Brown Boveri, Alusuisse, Sulzer, Hoffmann-la Roche, e.d.).

P4

Asia Monitor Resource Center

Adres: 2 Man Wan Road; 17-C Kowloon; Hongkong; tel.nr. 09-852-3855, 319/ 3713-5271.

Onderzoeks- en documentatiecentrum op sociaaleconomisch en politiek gebied; Geeft blad "Asia Labour Monitor" (voorheen Asia Monitor") uit (zie: H 2 en H 3). Voor speciale informatievragen van draagkrachtige instanties wordt een uurtarief in rekening gebracht (US \$ 15,00 per uur, 1983). Engelstalig.

* MNO en arbeidsvraagstukken in Zuid en Zuid-oost-Azië. Grote investeringsprojecten van afzonderlijke ondernemingen en bankleningen in de regio. Speciale onderzoeksprojecten op gebied van arbeidsomstandigheden

(gebruik gevaarlijke stoffen) in de elektronika-industrie en kernenergie in de regio.

P5

Australia Asia Worker Links

Adres: P.O.Box 94; Fitzroy 3065; Victoria; Australië.

Groep die zich bezig houdt met onderzoek naar en informatieverspreiding over MNO in Australië en Z.O. Azië. Tracht internationale kontakten te leggen tussen werknemers en hun organisaties.

P7

CAITS: Centre for Alternative Industrial and Technological Systems

Adres: CAITS; c/o Polytechnic of North London; Holloway Road; London NY 8DB; tel. 09-44.1607.2789.

Ondersteunt werknemersplannen op gebied van produktie-alternatieven. Werkt samen met vakbondsgroepen, o.a. bij: Lucas Aerospace, Ford, ICI en andere MNO.

P8

Center on Translational Economy

Adres: C.C. 89, Suc. No. 26-B; 1426 Buenos Aires; Argentinië.

Deel van IPAL (Institute Para America Latina). Houdt zich bezig met de groeiende rol van MNO in Latijns-Amerika en hun relaties met de lokale overheden.

*O.a. Studies voor afzonderlijke bedrijfstakken (auto, agribusiness, kap,goederen).

P9

CEREM: Centre d'Etudes et de Recherches sur l'Entreprise Multinationale

Adres: La Documentation Francaise; 124 Rue Henri-Barbusse; 93308 Aubervilliers Cedex; Frankrijk.

Dokumentatie- en onderzoekscentrum op gebied van MNO. Hebben een aantal eigen publikaties. Franstalig.

P10

CETRAL: Centre de Recherche sur l'Amerique Latine et le Tiers-Monde

Adres: 35 Avenue des Jeuneurs; 75002 Paris; Frankrijk; tel. 09-33.12.61.23.17.

Universitaire onderzoeksgroep. Engels- en Franstalig. Tal van publikaties.

* MNO in de agro-industrie in Latijns-Amerika (casestudies voor verschillende landen).

P11

CIS: Counter Information Services

Adres: 9 Poland Street; London; Engeland; tel.nr. 09-44.1439.3764.

Kritisch journalistenkollektief. Beschikt slechts over kleine eigen dokumentatie, maar heeft veel kennis m.b.t. mogelijke vindplaatsen voor allerlei soorten informatie in Engeland. Heeft tal van eigen publikaties ("Counter-reports").

* Toepassing nieuwe technologie (robots) in bedrijven; Ford; auto-industrie; Unilever; Anglo American Corp; telekomm. industrie; wapenindustrie.

P12

Corporate Data Exchange

Adres: 198 Broadway; Room 706-7; New York; NY 10038; Verenigde Staten van Amerika; tel. 09-1.21.29.62.29.80.

Onafhankelijke onderzoeksorganisatie. Serviceverlening aan kerken, vakbeweging en journalisten. Groot gegevensbestand over bedrijfstakken en ondernemingen. Doen onderzoek tegen financiële vergoeding.

* Onderzoek en publikaties m.b.t. concentratie van aandelenbezit van ondernemingen in verschillende bedrijfstakken: agribusiness, transport, banken en financiële wereld. Verder over Amerikaanse MNO in Zuid-Afrika.

P13

Coventry Workshop

Adres: 38 Binley Road; Coventry CV3 1JA; Engeland; tel. 09-44.2032.7772.

Onderzoeks- en actiegroep die zich richt op bedrijven en arbeidsvraagstukken in Midden-Engeland. Geeft eigen blad "Coventry Workshop Bulletin" uit.

* Informatie over MNO en bedrijfstakken in de regio (vooral auto-industrie en metaalindustrie).

P14

CRISP: Centre de Recherche et d'Informations Socio-Politiques

Adres: Rue du Congres 35; 1000 Brussel; België. Tel. 09-32.2218.3226.

Onafhankelijke Belgische onderzoeksorganisatie op sociaaleconomisch en politiek terrein. Publiceert o.a. "Répertoire Permanent des Groupes d'Entreprises" (zie B 7).

* MNO in België en netwerkstructuren van personele dubbelfuncties.

P15

CTC: Centre on Transnational Corporations

Adres: United Nations CTC; United Nations; Room DC2-1220; New York; NY 10017; USA; tel. 09-1.21.27.534.31.69

Gespecialiseerd onderzoeks- en documentatiecentrum van de Verenigde Naties op het terrein van MNO. Veel eigen uitgaven, vooral met gegevens per bedrijfstak. Centrale invalshoek is de versterking van de positie van (regeringen van) Derde Wereldlanden t.o.v. de MNO waarmee zij te maken hebben. Verder bezig met het ontwerp van de VN Gedragskode voor MNO. Ruime documentatie. Meertalig.

* Informatie over MNO in tal van bedrijfstakken (o.a. voedingsmiddelenind., aluminiumindustrie, autoindustrie, etc. etc.). Studies over speciale aspecten van de relatie Derde Wereldlanden t.o.v. MNO (o.a. joint ventures, mijnbouwovereenkomsten, etc.). In samenwerking met de regionale hoofdkwartieren van de VN (Bangkok, Chili, Addis Ababa, Genève) worden studies verricht naar MNO's in bepaalde regio's of landen.

P16**(The) Data Center**

Adres: 464, 19th Street; Oakland; California 94612; USA; tel. 09-1415.835.4692.

Non-profit onderzoekcentrum op gebied van MNO en aanverwante zaken. Verricht op aanvraag en tegen betaling (\$ 10 per uur, 1982) onderzoek en stelt informatiepakketten samen. Publiceert profielschetsen van US-ondernemingen. Databank over meer dan 6000 ondernemingen. Alleen Engelstalig.

* Dokumentatie over vooral US-multinationals, maar ook ondernemingen van elders. Profielschetsen bestaan uit gesystematiseerde artikelen uit Engelstalige kranten en tijdschriften.

P17**EILER (Educational Institute for Labour Education & Research)**

Adres: P.O.Box SM 437; 2806 Manila; Filippijnen.

Organisatie met kerkelijke achtergrond.

* Onderzoek en informatieverspreiding over arbeidsomstandigheden, vakbewegingsrechten bij buitenlandse MNO in de Filippijnen.

P18**FSA: Forschungsstelle Sozialökonomie der Arbeit (Projektbereich Ausenwirtschaft)**

Adres: Albrechtstrasse 36a; 1000 Berlin 41; West-Berlijn; tel. 09-49.30.791.10.91.

Universitair onderzoeksinstituut met eigen documentatiecentrum. Heeft een aantal eigen publikaties. Duits- en Engelstalig.

* Informatie over vooral Westduitse MNO: hun buitenlandse investeringen, werkgelegenheid en produktie, auto-industrie.

P19**GRESEA: Groep voor Research naar een Strategie voor een Economisch Alternatief**

Adres: Waversesteenweg (Chaussée de Wavre) nr. 136; 1050 Brussel; België; tel.nr. 09-32.2511.3312.

Onderzoeksgroep op gebied van de huidige Internationale arbeidsdeling en zijn gevolgen voor werknemers en landen in de Derde Wereld. Beschikken over een omvangrijke, deels gekomputeriseerde documentatie m.b.t. ondernemingen (ook jaarverslagen), specifieke bedrijfstakken en verwante onderwerpen. Open op werkdagen van 9.00 tot 16.30 uur. Frans- en Nederlandstalig.

* Specialisatie op ondernemingen in de bedrijfstakken tabakverwerking, non-ferro metalen, telekommunikatie en asbestverwerking. Verder over de banden van Belgische ondernemingen in Zaïre.

P20**IBASE: Instituto Brasileiro de Análises Sociais e Econômicas**

Adres: Rua Vicente Souza 29; Botafogo; 22251 Rio de Janeiro RJ; Brazilië; tel.nr. 09-55.286.0348.

Kritisch onderzoeks- en documentatiecentrum. Verricht sociaaleconomisch onderzoek gericht op vakbeweging, boerenbeweging en lokale organisaties in Brazilië. Publiceert veertiendaags "Brasil Information" (Engelstalig). Beschikt over een gekomputeriseerde databank, met ge-

vens over de 1000 belangrijkste ondernemingen in Brazilië.

P21

IBON Databank Philippines

Adres: 4427 Int. Old Sta. Mesa; Sta. Mesa; P.O. Box SM-447; Manilla; Filipijnen.

Kritische onderzoeks- en documentatiegroep. Houdt zich bezig met de sociaaleconomische ontwikkelingen in de Filipijnen, in het bijzonder het optreden van MNO. Geeft het tweewekelijks blad "IBON Facts and Figures" uit. Engelstalig. Gekomputeriseerde databank met gegevens over afzonderlijke ondernemingen en bedrijfstakken in de Filipijnen.

* Informatie over MNO op de Filipijnen: arbeidsomstandigheden, sociaal beleid, financiële gang van zaken, investeringen, prijsbeleid, e.d.

P22

ICAS: Internationaal Centrum voor Arbeiders Samenwerking

Adres: Tweelingenstraat 74; 2018 Antwerpen; tel.nr. 03-32.3235.2870.

Ondersteuningsgroep voor internationale samenwerkingsinitiatieven van Belgische werknemersgroepen. Doet daarvoor ondersteunend onderzoek, bijv. over concernbeleid van de betrokken ondernemingen. Heeft eigen documentatie bestaande uit financiële pers en vakbondsbladen.

* Eigen onderzoek over o.a. auto-industrie, farmaceutische en rubber-industrie.

P23

IDOC International

Adres: Via Santa Maria dell' Anima 30; 00186 Rome; Italië; tel. 09-39.6656.8332.

Met de kerkelijke wereld verbonden kritisch documentatie- en onderzoekscentrum op gebied van Noord-Zuid verhoudingen, Internationale arbeidsdeling, multinationals en mensenrechten. Publiceert "IDOC International Bulletin" (zie H 14). Geeft ook cursussen op documentatiegebied voor mensen uit de Derde Wereld. Gekomputeriseerde databank. Verstrekt op aanvraag informatie en kopleert à US\$ 0,25 per pagina (1985) plus porto.

* Informatie over internationale herstructurering, ontwikkelingsproblematiek, specifieke bedrijfstakken (o.a. agro-industrie) en de rol van MNO in het algemeen.

P24

ILET: Instituto Latino-americano de Estudios Transnacionales

Adres: Apartado Postal 85-025; 10.200 Mexico 20; D.F.; Mexico.

Onafhankelijk studie- en onderzoekscentrum op gebied van MNO, hun invloed in Latijns-Amerika en verwante ontwikkelingen op sociaaleconomisch gebied. Publicaties voor het merendeel Spaanstalig. Eigen documentatiecentrum. Behalve in Mexico heeft het ILET "filialen" in Buenos Aires (arg.) en Santiago (Chili).

* Informatie en studies over het binnendringen van MNO in de verschillende economische sectoren van de Latijnsamerikaanse economie: o.a. auto-industrie, agro-industrie, media-industrie, banken.

P25**Indian Institute of Public Administration**

Adres: Indrapratha Estate; Ring Road; New Delhi - 110002; India.
Universitair instituut dat o.a. ten behoeve van de Indiase overheid onderzoek- en documentatie-activiteiten verricht over buitenlandse MNO in India. Beschikt over grote gekomputeriseerde databank met gegevens over afzonderlijke ondernemingen. Levert ook informatie aan "derden".

* MNO die in India actief zijn, hun investeringsbeleid, technologiebeleid, prijsvorming, overeenkomsten met de Indiase overheid, e.d.

P26**Institute for Food and Development Policy**

Adres: 1588 Mission Street; San Francisco; California 94103; Verenigde Staten van Amerika; tel. 09-1415.864.8555.

Onafhankelijk en kritisch onderzoekscentrum op het gebied van het wereldvoedselvoorzieningsprobleem, de rol van de agro-industrie (MNO) daarbij en daarmee samenhangende politieke kwesties. Heeft tal van uitstekende eigen publikaties op dit gebied.

P27**Interfaith Center on Corporate Responsibility**

Adres: 475 Riverside Drive; Room 566; New York NY 10115; Verenigde Staten van Amerika; tel. 09-1212.870.2296.

Onderzoekscentrum van de Amerikaanse kerken dat kritisch het Amerikaanse bedrijfsleven volgt. Geeft maandelijks "The Corporate Examiner" (zie H 6) uit.

* Informatie over Amerikaanse MNO met activiteiten op gebied van kernenergie, babyvoeding, agribusiness, wapenning en Zuid-Afrika.

P28**IRM: Institute Européen de Recherche et d'Information sur les Multinationales**

Adres: 45-47 Rue de Lausanne; 1201 Genève; Zwitserland; tel. 09-4122.3253.32.

Instelling die (aanvankelijk onder de naam ECSIM) onderzoek naar MNO financiert en hierover een grote documentatie heeft opgezet. Wordt voor belangrijk deel gefinancierd door Nestlé. Publiek toegankelijk. Geeft het blad "Multinational Info" (zie H 22) uit.

P29**Labour Research Association**

Adres: 80 East 11th Street; Room 634; New York NY 10003; USA; tel. 09-1212.473.1042.

Onderzoeksgroep die zich bezighoudt met MNO en internationale of Amerikaanse vakbondsactiviteiten bij/tegen MNO. Publiceert maandblad "Economic Notes".

* MNO in de elektronica, chemische- en staalindustrie.

P30**Multis und Dritte Welt**

Adres: Grindelallee 1; 2000 Hamburg 13; Bondsrepubliek Duitsland. Onderzoeksgroep die zich vooral bezighoudt met de activiteiten van Duitse MNO in de Derde Wereld.

P31**NACLA: North American Congress on Latin America**

Adres: 151 West 19th Street; 9th Floor; New York NY 10011; Verenigde Staten van Amerika; tel. 09-1212.989.8890.

Onderzoeksgroep die zich bezig houdt met Latijns-Amerika. Brengt maandelijks NACLA-Bulletin uit, met regelmatig themanummers over bepaalde MNO of bedrijfstakken in Latijns-Amerika.

P32**NARMIC: National Action/Research on Military Industrial Complex**

Adres: 1501 Cherry Street; Philadelphia PA 19102; Verenigde Staten van Amerika; tel. 09-1215.241.7175.

Onderzoeks- en actiegroep. Heeft tal van (goedkope) eigen uitgaven. Databank over circa 600 ondernemingen. Levert eventueel speciale informatie tegen weinig geld, mits het niet voor commercieel gebruik is.

* Informatie over het Amerikaanse militair-industriële complex en de daarbij betrokken ondernemingen: wapenproductie, militair onderzoek, militaire installaties, betrokkenheid bij de productie van kernwapens.

P33**PARC: Pacific Asia Resources Center**

Adres: P.O. Box 5250; Tokyo International; Japan.

Kritische onderzoeksgroep op gebied van Japan's betrokkenheid in Zuidoost-Azië, de rol van buitenlands kapitaal en de sociaaleconomische situatie in Zuidoost-Azië. Geeft het maandblad "AMPO" (zie H 1) uit.

* Kritische informatie over Japanse MNO: arbeidsverhoudingen en hun rol in Z.O. Azië.

P34**Pacific Studies Center**

Adres: 222 B. View Street; Mountain View; California 94041; Verenigde Staten van Amerika; tel. 09-1415.969.1545.

Onafhankelijk documentatiecentrum gericht op actie-ondersteuning. Verricht op aanvraag zoek- en dokumentatiewerk (tarief 1982: \$ 10 per uur). Publiceert "Global Electronics Newsletter" en (tot voor kort) "Pacific Research". Engelstalig.

* Vooral informatie over Amerikaanse MNO in Z.O. Azië en in de elektronika-industrie.

P35**Partizans**

Adres: 218 Liverpool Road; Londen N1; Engeland.

Aktie- en onderzoeksgroep met gespecialiseerde eigen documentatie.

* MNO in de uraniumindustrie en hun praktijken in de Derde Wereld, o.a. Australië.

P36**Social Audit Limited**

Adres: P.O. Box 111; London NW1 8XG; tel. 09-44.17.34.15.61.

Onderzoek naar ethisch laakbaar gedrag van MNO.

* O.a. onderzoek naar medicijnen- en voedselindustrie.

P37**Third World Studies**

Adres: Faculty Center, room 3134; College of Arts and Sciences; University of the Philippines; Diliman; Quezon City; Metro Manila; Filippijnen.
Universitaire onderzoeksgroep. Kleine eigen dokumentatie.

* Kritisch onderzoek naar o.a. de rol van MNO op de Filippijnen, o.a. in de bananenindustrie.

P38**Transnational Corporations Research Project**

Adres: University of Sydney; Faculty of Economics; Sydney NSW 2006; Australië.

Universitair onderzoeksproject gericht op de sociaaleconomische rol van MNO in Australië en Z.O. Azië. Gaf reeds een groot aantal goede publikaties over deze thematiek uit.

P39**Women Working Worldwide**

Adres: c/o War on Want; 467 Caledonian Road; London N7 9BE; Engeland; tel. 09-4416.09.0211.

Onderzoeksgroep die zich bezighoudt met de positie van vrouwen in de internationale arbeidsverdeling en binnen MNO. Organiseert ook een netwerk van internationale onderzoeks- en actiegroepen op dit gebied.

* O.a. elektronika-, textiel- en confectie-industrie.

Q. Kommerciële informatiediensten in Nederland

Q1

Dongelmans Business Services

Adres: Leeghwaterplein 10; 2521 CT Den Haag; 070-889306.

Verstrekt op commerciële basis informatie over afzonderlijke Nederlandse en buitenlandse ondernemingen. Baseert zich op informatie van Kamers van Koophandel, faillissementsregister en financiële pers. Betaling naar mate men meer informatie gebruikt; bijv. een eenmalig "handelsrapport" over een Nederlands bedrijf kost ca. f 130,- (1984).

* Vooral basisinformatie (adres, direktiesamenstelling, soort activiteiten, bankrelatie, omvang aandelenkapitaal, e.d.) en informatie over de kredietwaardigheid van de onderneming.

Q2

Dun & Bradstreet BV

Adres: Westblaak 138; postbus 278; 3000 AG Rotterdam; 010-146266.

Onderdeel van groot internationaal concern dat zich bezig houdt met dienstverlening op gebied van ondernemings- en marketing-informatie. Verstrekt op commerciële basis informatie over kredietwaardigheid van ondernemingen in zowel binnen- als buitenland.

Q3

ITIS: International Technology & Innovation Service

Adres: De Boelelaan 14; Amsterdam; 020-423802.

Onderdeel van VNU Data Publishing International BV. Kommerciële informatieverstrekking.

* Informatie op gebied van nieuwe technologische ontwikkelingen, innovatieve processen, milieuwetgeving en veiligheidswetgeving in verschillende landen.

Q4

Van der Graaf Informatie- en Inkassodiensten

Adres: Helmholtzstraat 61; 1098 LE Amsterdam; 020-934934.

Verstrekt op commerciële basis informatie over binnen- en buitenlandse ondernemingen. Betaling naar gelang de geleverde hoeveelheid informatie. Eenmalig "doorzichtrapport" voor een Nederlands bedrijf kost ca. f 170,- (1983).

* Vooral basisinformatie en informatie over kredietwaardigheid van een bepaalde onderneming.

R. Commerciële informatiediensten in het buitenland

R1

DAFSA

Adres: 125 Rue Montmartre; Paris (2°); tel. 09-33.1233.2123.

Maakt en publiceert op commerciële basis tal van studies over afzonderlijke bedrijven en bedrijfstakken. Een aantal ervan zijn te vinden bij IDOC (P 23) en UN CTC (P 15).

R2

Disclosure Incorporated

Adres: 516 River Road; Bethesda; MD 20816; Verenigde Staten van Amerika; telefoonnummer 09-1301.951.1300.

Verstrekt tegen betaling kopiën van alle informatie die Amerikaanse ondernemingen bij de beursautoriteiten van Wall Street (SEC) moeten deponeren elk jaar. Op verzoek worden microfiches van de betreffende informatie gestuurd, wat portiekosten scheelt.

* Financiële informatie en verslaggeving zelf opgesteld door de Amerikaanse ondernemingen die aan de beurs genoteerd zijn in de USA: financiële jaarverslagen (zie I 5), 10-K rapporten (zie I 13), 8-K rapporten (zie I 14), e.d.

R3

Extel Information Services

Adres: 37-45 Paul Street; London EC2; Engeland; tel. 09-44-1253.3400.

Geeft losbladige informatie-overzichten per onderneming uit: 10 jaar overzicht van financiële cijfers, werkgelegenheid, e.d. Handig wanneer geen jaarverslagen beschikbaar zijn. Kosten per Informatiekaart ("Extel Statistical Card"): £ 1,95 (1983).

* Vooral over Europese (m.n. Engelse) en Amerikaanse ondernemingen.

R4

Funk and Scott Index

Adres: Predicasts International Inc; 199 High Street; Orpington; Kent BR6-0PF; Engeland; tel. 09-44-689.38.488.

Kommerciële informatiedienst in de USA die een eigen index publiceert van managementbladen en overheidsrapporten. Wordt twee weken lijks aangevuld. Registers op ondernemingen, bedrijfstakken en landen. Ook te raadplegen in elektronische databank (zie S 21).

* Afzonderlijke indexen voor Amerikaanse, Europese en overige ondernemingen.

R5

McCarthy's Information Service Ltd

Adres: Manor House; Ash Walk; Warminster BA12 8PY; Engeland; tel. 09-44-985.21.5151.

Knipseldienst gebaseerd op internationale (vooral Engelstalige) financiële dag- en weekbladen. Per onderneming worden deze knipsels op afzonderlijke vellen verzameld. Men kan deze zgn. 'back copies' voor alle grote ondernemingen opvragen vanaf een zelf gekozen jaar.

* Recente informatie over afzonderlijke ondernemingen (overnames, stakingen, financiële en organisatorische veranderingen, e.d.). Nadruk op Britse en Europese ondernemingen.

R6

Microinfo Ltd

Adres: P.O. Box 3; Newman Lane; Alton; Hampshire GU 34 2 PG; England. Onderneming die de verspreiding verzorgt van allerlei marktonderzoeken, rapporten met technische informatie en alle US-overheids-publicaties. Alles is op microfilm verkrijgbaar.

* Vooral bedrijfstaksgegevens op gebied van marktontwikkeling en (productie-)techniek.

5. Geautomatiseerde databanken over bedrijven en bedrijfstakken

S0

ALGEMEEN

De geautomatiseerde gegevensbestanden met informatie over afzonderlijke ondernemingen en bedrijfstakken schieten werkelijk als paddestoelen uit de grond. De groei van hun aantal zet zich voorlopig nog stevig voort. Er zijn een drietal soorten van geautomatiseerde gegevensbestanden te onderscheiden:

a. **database**: deze bevat voornamelijk bibliografische gegevens. Een database geeft aan welke boeken of artikelen over een bepaald onderwerp verschenen zijn (titel, plaats, en dergelijke).

b. **databank**: deze bevat niet alleen de titels, maar ook de feitelijke gegevens. Dat kunnen statistieken zijn, produktinformatie, lijsten van patenten, maar ook uitgebreide samenvattingen van rapporten of artikelen.

c. **"full text databank"**: deze bevat complete teksten van rapporten, wettelijke regelingen, artikelen, "profielen" van ondernemingen en dergelijke.

Alle drie deze vormen van geautomatiseerde gegevensbestanden kunnen erg waardevol zijn. Hieronder worden in totaal 26 bestanden en instanties genoemd. Er zijn er natuurlijk veel meer. Om een idee te geven: eind 1984 waren er internationaal 70 databases, 99 databanken en 52 "full text databanken" op het gebied van het bedrijfsleven. In de praktijk wordt voor alle geautomatiseerde gegevensbestanden de term "databank" gebruikt.

Het raadplegen van geautomatiseerde databanken kan in principe op twee manieren. De eerste manier is **schriftelijk** een zo nauwkeurig mogelijk toegespitste zoekopdracht (onderneming, zonnig bedrijfstak of produkt, landen waarom het gaat, over welke jaren) aan de databank doorgeven. Er moet dan bij vermeld worden of je van de gevonden informatie fotokopieën toegestuurd wilt krijgen. Dit heet in het automatiseringsjargon een **"off-line retrieval"**. De tweede methode is nog rechtstreeks en gaat via een terminal en telefoonlijn. Daarvoor is dus nodig dat men in een (universiteits-)bibliotheek of bij een van de in aantal groeiende bezitters van een kleine computer gebruik kan maken van een computerterminal en een zgn "modem" dat op de telefoon kan worden aangesloten. Aldus is het mogelijk om rechtstreeks met de computer vragen te stellen aan de computer van de databank, die deze informatie vervolgens rechtstreeks oversleut met zeer hoge snelheid. Deze tweede methode heet **"on-line retrieval"** in het vakjargon.

Bij beide methoden betaalt men voor de "zoektijd" dat de computer bezig is met jouw informatievraag. Naarmate je je vraag nauwkeuriger, d.w.z. meer toegespitst stelt, is de zoektijd korter en bespaar je dus geld. Goede voorbereiding van de vraagstelling is daarom aan te bevelen. Bij de "on-line retrieval" komen er in het algemeen nog kosten bij voor toegang tot de databank en voor telefoonkosten.

Bij COBIDOC (postbus 16601; 1001 RC Amsterdam; 020-223955) kan men een brochure en verdere informatie krijgen over hoe men op de "on-line" manier geautomatiseerde databanken kan raadplegen, wat de kosten zijn, een vrij volledig overzicht van databases en databanken met al hun specialiteiten, enz. Bij de VOGIN (Nederlandse Vereniging van Gebruikers van On-line Informatiesystemen) kan men de ervaringen van andere gebruikers vernemen, bijvoorbeeld over kwaliteit van de informatie, over de kosten

die ermee gemoed zijn, e.d. De VOGIN geeft ook een nieuwsbrief en een "beginnershandboek" uit. Het adres van de VOGIN: p/a Bibliotheek KNAW; Kloveniersburgwal 29; 1011 JV Amsterdam; Tel. 020-222902.

S1

ABI/Inform (INFO)

Adres producent: Data Courier Inc; 620 Fifth Street; Louisville; KY 40202; USA;; tel. 09-1-502.5824111.

Databank op gebied van zakenleven en financieel management. Bestaat vanaf 1971. Gebaseerd op artikelen van ruim 400 (overwegend Engelstalige) tijdschriften. Deze Databank is ondergebracht bij DataStar (zie S 4).

* Bevat informatie over methoden van management, organisatie, e.d. zoals vooral toegepast bij Amerikaanse MNO.

S2

Agrodata

Adres: Institut Agronomique Méditerranéen; B.P. 1239; Montpellier Cedex; Frankrijk; tel. 09-33-6763.2880.

Vanaf 1972 bijgehouden databank, waarvan de informatie jaarlijks met nieuwe gegevens wordt aangevuld. Gebaseerd op financ. jaar-verslagen, financiële naslagwerken, bedrijfstakstudies en interviews. Prijzen op aanvraag. Softwarepakket van IBM Call Network.

* Voornamelijk financiële informatie over de ongeveer honderd grootste MNO's op gebied van de agro-industrie van de gehele wereld.

S3

BIPA: Banque d'Information Politique et d'Actualité

Adres: La Documentation Française; 8 Avenue de l'Opera; 75001 Paris; Frankrijk; tel. 09-33-296.1422. *

Onderdeel van Franse overheid. Gebaseerd op hoofdzakelijk de Franse financiële en dagbladers. Zeer bij de tijd. Geeft samenvatting van artikelen. Tegen betaling kan op verzoek informatie over een bepaald bedrijf worden ingewonnen, zowel "on-line" als "off-line" (in uitgeprinte vorm toegestuurd). Kosten (1983): Ffr 10,- per minuut en Ffr 0.90 per uitgeprinte samenvatting van een artikel. Ook volledige fotokopieën van de artikelen kunnen à Ffr 2 per pagina worden opgevraagd.

* Hoofdzakelijke over Franse concerns of dochters van MNO in Frankrijk.

S4

Datastar

Adres: D-S Marketing; 5th Floor; Plaza Suite; 114 Jermyn Street; London SW, 7 6HJ; Engeland; tel. 09-4419.300.5503.

Organisatie ("host") waar verschillende databanken op gebied van ondernemings- en bedrijfstaksinformatie zijn ondergebracht. Daartoe behoren o.a.: PTS Promt (zie S 22), PTS F&S Indexes (S 21), New York Times Information Database, Financial Times Company Information (zie S 10), Hoppenstedt (zie S 12). Prijzen variëren per databank en per hoeveelheid gevraagde informatie (zoektijd en aantal gevonden informaties). Publiceert maandblad "Datastar Newsletter". In Nederland wordt Data-Star vertegenwoordigd door COBIDOC (Postbus 16601; 1001 RC Amsterdam; tel. 020-223955).

S5**DIALOG Information Services**

Adres: 3460 Hillview Avenue; Palo Alto; CA 94304; USA; tel. 09-1-800.227.1960 (customer services). In Europa: Dialog; P.O.Box 8; Abingdon; Oxford OX13 6EG; Engeland; tel. 09-44-8657.30969.

Amerikaanse onderneming, verbonden met Lockheed, die gastorganisatie ("host") is voor een groot aantal databanken. Daaronder ook verschillende op gebied van ondernemings- en bedrijfstakinformatie: ABI/Inform (zie S 1), PTS F&S Indexes (zie S 21), PTS PROMT (zie S 22), Standard & Poor's News, Harfax Industry Data Sources, D&B Principal International Businesses (zie S 18). In de meeste gevallen is het zowel mogelijk om "on-line" (rechtstreeks op beeldscherm) als "off-line" (uitgeprint) informatie te betrekken. Kosten opvragen; deze variëren per databank en per gevraagde hoeveelheid informatie. Publiceert de maandelijkse nieuwsbrief "Chronolog".

S6**DJ News: Dow Jones/News Retrieval**

Databank, dagelijks bijgewerkt door de Dow Jones Company. Bevat alleen de gegevens voor de laatste drie maanden. Gericht op de financiële wereld, met name beleggers. Gebaseerd op vooral de Amerikaanse financiële pers en andere beursinformatie. Prijzen op aanvraag.

* Laatste nieuws over 7000 ondernemingen in 26 bedrijfstakken: reorganisaties, investeringsprojecten, stakingen, grote orders en andere zaken die van invloed zijn op de beurskoersen. Duidelijke nadruk op Amerikaanse ondernemingen. Databank is ondergebracht bij Datastar (S 4).

S7**Eurozet Diane (EEG)**

Adres: B.P. 777; L-2017; Luxemburg; tel. 09-352-40221. (Eurozet belt kosteloos terug indien gewenst: goedkoper).

Door de EEG opgezette dienstverlening die on-line informatiezoekers op goedkope wijze verbindt met de gastorganisaties ("hosts") van een zeer groot aantal databanken. De belangrijkste Europese "hosts" (o.a. DataStar) en ook verschillende Amerikaanse (o.a. Dialog) bevinden zich onder de ruim 35 aangesloten.

S8**EXSTAT (a computerised company data base service)**

Adres: Extel Statistical Services; 37-45 Paul Street; London EC2A 4PB; Engeland; tel. 09-44-1253.3400.

EXSTAT is een databank gebaseerd op dezelfde informatie als de zgn Extel Cards (zie R 3). Vanaf 1977 "on-line" te raadplegen. Wordt wekelijks bijgewerkt.

* Financiële gegevens over 2000 ondernemingen (1425 Britse, 425 overig Europa, 125 in Australië).

S9**FACTS; Failure and Accidents Technical Information Service**

Adres: TNO; Postbus 342; 7300 AH Apeldoorn; Tel. 055-773344. (toestel 2055).

TNO Databank over de industriële veiligheid, speciaal in verband met schadelijke stoffen.

* Internationale informatie over incidenten met internationale gevaarlijke stoffen, de betrokken producten en procedures, slachtoffers, gevolgen, bedrijven, plaats.

S10

Financial Times Company Information

Adres producent: Joint venture van Financial Business Information Ltd (Londen) en Information Industries Ltd (Bracknell, G.Br.).

Bevat stukken en samenvattingen van ondernemingsinformatie die is verschenen in de Financial Times (zie D 14). Bestaat vanaf 1981 en wordt wekelijks bijgewerkt. Jaarlijks ca. 50.000 nieuwe samenvattingen. Databank is ondergebracht bij Data-Star (zie S 4).

* Financieel-ekonomische informatie over ondernemingen, vooral Europese ondernemingen.

S11

Foreign Trade and Economic Abstracts

Adres Stichting Economische Publikaties (EVD); Bezuidenhoutseweg 151; 2594 AG Den Haag; tel. 070-798933.

Bibliografische databank verzorgd door de dokumentatiedienst van de EVD (O 12). Bijgewerkt vanaf 1978 (maandelijks). Gebaseerd op boeken, rapporten en ca. 2000 tijdschriften over een groot aantal bedrijfstakken en landen. De inhoud van de databank verschijnt ook in druk in de vorm van het tijdschrift "Economic Titles", wat in de meeste universitaire bibliotheken (M 3) aanwezig is. Prijzen van de databank op aanvraag.

* Financieel-ekonomisch nieuws over bedrijfstakken en landen.

S12

HOPE: Hoppenstedt

Adres: Verlag Hoppenstedt & Co.; Havelstrasse 9; D-6100 Darmstadt; Bondsrepubliek Duitsland.

Databank is ondergebracht bij de "host" Datastar (S 4). Bestaat uit een online versie van het "Handbuch der Grossunternehmen" (Zie B 17). Wordt halfjaarlijks bijgewerkt. Prijzen op aanvraag.

* Korte beschrijvingen van 20.000 grote en middelgrote westduitsse ondernemingen; basisgegevens, activiteiten, eigendomsrelaties, financiële gegevens.

S13

HONL: Hoppenstedt Netherlands

Adres: ABC voor Handel en Industrie (zie A 1). Ondergebracht bij "host" Datastar (S 4). Databank wordt eenmaal per jaar bijgewerkt. Zelfde informatie als de gedrukte ABC (A 1), maar meer zoekmogelijkheden.

S14

IBJ Financial Data

Adres: IBJ Data Service; 1-3-3 Marunouchi Chiyodaku; Tokyo; Japan; tel. 09-81-3214.1111.

Databank geproduceerd door de Industrial Bank of Japan. Bestaat vanaf 1963. Wordt eenmaal per kwartaal bijgewerkt. Vooral gebaseerd op financiële verslaggeving van ondernemingen. Engelstalig.

* Financieel-ekonomische gegevens van de 1700 voornaamste (multinationale) Japanse ondernemingen, die aan de Japanse beurs zijn genoteerd. Bevat geen informatie over de Japanse financiële instellingen, zoals banken en verzekeringsinstellingen.

S15

Nationaal Agentschap Informatieverzorging (COBIDOC)

Adres: postbus 16601; 1001 RC Amsterdam; tel. 020-223955.

Door de Nederlandse overheid opgezette organisatie die adviezen en informatie geeft over het raadplegen van geautomatiseerde databanken. Zeer toegankelijk en bereid tot serviceverlening. Bemiddelt ook bij contacten met databanken. Verzorgt (tegen betaling) cursussen over het raadplegen van verschillende databanken.

S16

Nikkei Financials

Adres: The Nihon Keizai Shimbun; 9-5 Otemachi 1-Chome; Chiyoda-ku Tokyo; 100 Japan; tel. 09-81-3270-0251.

Japanse databank, gebaseerd op de "Nikkei Financials" en financiële verslaggeving door ondernemingen zelf. Bestaat vanaf 1970. Engelstalig. Wordt jaarlijks bijgewerkt.

* Financiële gegevens over 1500 Japanse ondernemingen die aan de beurs zijn genoteerd. Geen informatie over Japanse financiële instellingen en banken.

S17

Pergamon Info Line Ltd

Adres: 12 Vandy Street; London EC2A 2DE; Engeland; tel. 09-44-1377.4650.

Levert op aanvraag kopieën uit de databank KBE (Key British Enterprises, zie: B 26). Prijs (1983): ca. f 10,- tot f 15,- per ondernemingsprofiel.

* Korte basisinformatie over Britse ondernemingen: adres, direktie, kerngegevens over omzet, aantal werknemers, omvang aandelenkapitaal, activiteiten, e.d.

S18

Principal International Businesses

Adres: Dun & Bradstreet; tel. 010-146266.

Jaarlijks bijgewerkte databank, die is ondergebracht bij de "host" DIALOG (zie S 5). Berust op een aantal andere Dun & Bradstreet publikaties. Bevat uitsluitend gegevens over het afgelopen jaar. Viertalig (E/F/D/Sp.). Prijzen op aanvraag. * Basisinformatie over 50.000 grote ondernemingen in 133 landen: naam, adres, soort activiteiten, direktie, omzet, aantal werknemers en naam moedermaatschappij.

S19

PTAR: Predicast Annual Reports

Adres: Predicast International Inc.; Orpington; Engeland.

Databank, met inhoud van een zeer groot aantal financiële jaarverslagen van Amerikaanse, aan de beurs genoteerde ondernemingen. Ook een (beperkt) aantal niet-Amerikaanse ondernemingen. Databank is o.a. ondergebracht bij de "host" Datastar (S 4). Prijzen op aanvraag bij de host.

S20**PTDT: Predicasts Defence Markets and Technology**

Adres: Predicast International; Orpington; Engeland.

Ondergebracht bij o.a. de "host" Datastar (S 4). Prijzen op aanvraag. Bestrijkt inhoud uit ruim 100 vooraanstaande tijdschriften op gebied van wapens en militaire zaken.

* Bibliografische gegevens over wapens, wapenindustrie, defensie-budgetten, wapentechnologie, samenvattingen van alle belangrijke defensiekontrakten in de USA.

S21**PTS Indexes**

Adres: Predicasts International Inc; Orpington; Engeland.

Bibliografische databank ondergebracht bij o.a. de "hosts" Data-Star vanaf 1978 (zie S 4) en DIALOG vanaf 1972 (zie S 5). Gebaseerd op financiële pers, overheidsrapporten en investeringsanalyses. Wordt voortdurend bijgewerkt. Prijzen op aanvraag bij de "hosts".

* Geeft aan waar, in welke boeken of tijdschriften informatie over een bepaalde onderneming, produkt of bedrijfstak is verschenen. Nadruk op bedrijfstakken. Bestrijkt de gehele wereld, ook ondernemingen in de Derde Wereld.

S22**PTS PROMT**

Adres: Predicasts International Inc; Orpington; Engeland.

Bibliografische databank, ondergebracht bij o.a. de "hosts" Dialog (zie S 5) en Data-Star (zie S 4). Gebaseerd op internationale financiële pers. Wordt maandelijks bijgewerkt. Prijzen op aanvraag bij "host".

* Geeft per onderneming en bedrijfstak aan waar welke informatie is verschenen, met een korte samenvatting van de inhoud.

S23**Standard & Poor's Register-Biographical**

Adres: In hostorganisatie Dialog (zie S 5).

Prijzen op aanvraag. Wordt eens per half jaar bijgewerkt.

* Bijzonderheden (beroep, opleiding, zakenrelaties) over ruim 70.000 personen met sleutelposities in het Amerikaanse en internationale bedrijfsleven.

S24**Standard & Poor's Register Corporate**

Adres: hostorganisatie Dialog (zie S 5).

Prijzen op aanvraag. Wordt eens per halfjaar bijgewerkt.

* Geeft enige basgegevens en de management-samenstelling van 45.000 grote en middelgrote Amerikaanse ondernemingen, met een omzet van meer dan een miljoen dollar.

S25**Télésystèmes-Questel**

Adres: Boulevard Vincent Auriol 83-85; 75013 Parijs; Frankrijk; tel. 09-3315.82.644.

Hostorganisatie waar verschillende databanken op gebied van bedrijfs- en technische informatie zijn ondergebracht. Publiceert maandelijks nieuwsbrief "Questel Actualités". Wordt in Nederland vertegenwoordigd door COBIDOC (S 15).

S26

Viditel/Vidipoort

Adres: Centrale Directie PTT; Directoraat Commerciële Zaken; Viditel; Postbus 30000; 2500 GA Den Haag; tel. 070-754074.

Viditel is het viedatasysteem van de PTT voor communicatie en voor informatie. Werkt via telefoon en (voor Viditel geschikt) TV-toestel. De abonnementskosten van Viditel per maand bedragen ca. f 18,- (eind 1984), daarin zit de huur van een speciaal verbindingssapparaat ("modem") inbegrepen. Via Viditel heeft men de mogelijkheid om met de zgn Vidipoort aansluiting te krijgen op andere computers en databanken. Buiten de abonnementsprijs kent Viditel geen kosten voor de opgevraagde informatie.

* Viditel kent (eind 1984) ca. 800 vaste leveranciers van informatie, van sterk uiteenlopende aard. Verschillende bedrijven publiceren al hun persberichten op Viditel, maar er zijn ook databanken (zoals Tijd's Financiële Databank, die gericht is op een beleggerspubliek) die dagelijks bijgewerkte financiële informatie over ondernemingen op Viditel zetten.

T. Aktiegroepen in Nederland

T0

ALGEMEEN

De term "aktiegroepen" is niet helemaal volledig voor de hieronder genoemde groepen en organisaties. Een aantal van hen houdt zich niet alleen via aktie bezig met de Derde Wereld, milieu of mensenrechten. Het aantal aktiegroepen, landenkomitees, werkgelegenheidskomitees is natuurlijk uitgebreider dan de 38 hier genoemde. Ben je op zoek naar andere groepen, neem dan contact op met verwante groepen in de onderstaande lijst of met een van de onderzoeksgroepen (O 0).

Zij zullen je waarschijnlijk verder kunnen helpen. Voor wat betreft de Derde Wereld-groepen kan men veel adressen vinden in de "Adreslijst Nederland en de Derde Wereld" (zie Y 1). Veel adressen en korte beschrijvingen van aktiegroepen zijn tenslotte te vinden in de NBLC-uitgave "Nederland in aktie: adressengids van aktiegroepen, werkgroepen, verenigingen." In 1984 zijn 5 deeltjes uitgebracht: deel 1 (Ontwikkelingsamenwerking/oorlog-en vredesvraagstukken), deel 2 (politiek/onderwijs), deel 3 (gezondheidszorg), deel 4 (emancipatie) en deel 5 (energie/milieu). Zij zijn te bestellen bij de NBLC in Den Haag (070-264351). In veel OB (M 47) zijn ze ook aanwezig.

T1

AABN: Anti Apartheidsbeweging Nederland

Adres: Lauriersgracht 116; 1016 RR Amsterdam; 020-237335/257952.

Ondersteunt op allerlei manieren de strijd tegen de apartheid in Zuid-Afrika, o.a. via steun aan ANC en SACTU in Zuid-Afrika.

* Veel informatie over Nederlandse bedrijven in Zuid-Afrika.

T2

Aktieplan Werkgelegenheid Nijmegen

Adres: p/a Graafseweg 215; 6531 ZS Nijmegen.

Regionaal samenwerkingsverband van vakbeweging, jongerenbeweging, milieubeweging e.a., gericht op uitbreiding en behoud van werkgelegenheid, onder andere door ondersteuning van werknemersplannen in bedrijven. (Philips, Holec, CSM/Honig, e.a.).

T3

Amnesty International

Adres: 3e Hugo de Grootstraat nr 7; Postbus 61501; 1005 HM Amsterdam; tel. 020-847905.

Nederlandse tak van de internationale beweging die zich bezig houdt met naleving van de mensenrechten (VN Handvest) in alle landen ter wereld. Kan benaderd worden voor informatie over de mensenrechten-situatie in landen waar een bep. MNO een dochteronderneming heeft. Publiceert blad "Wordt Vervolgd".

T4

BOW: Bond van Ontwikkelingswerkers

Adres: Postbus 501; 6700 AM Wageningen; tel. 08370-15300.

Vereniging van mensen die werkzaam zijn (gewoest) in ontwikkelingslanden. Stelt zich ten doel de kwaliteit van de Nederlandse hulp te verbeteren. Sekr. open op dinsdagochtend en donderdagochtend van 9-12 uur.

* Informatie over Nederlandse ontwikkelingshulp en de betrokkenheid van Nederlandse bedrijven daarbij.

T5

Buurtgroepen in plaatsen waar op een of andere wijze overlast wordt ondervonden van een bepaald bedrijf

Adressen: via kranten achterhalen in welke plaatsen buurtacties plaatsvonden, vooral in lokale kranten. Daarna via buurt-, wijk- of opbouwwerkers ter plaatse de adressen van deze buurtactiegroepen achterhalen.

Vaak worden door dergelijke groepen in korte tijd veel activiteiten verricht om voor de belangen van de bewoners op te komen, bijv. in verband met hinderwetvergunningen, vestiging van ongewenste fabrieken, milieuklachten. Deze groepen beschikken in veel gevallen over eigen 'deskundigen' en archiefjes.

T6

Chili Komitee Nederland

Adres: Nieuwe Herengracht 29; 1011 RL Amsterdam; 020-270307.

Naast tal van solidariteitsacties met de verzetsbeweging in Chili wordt ook onderzoek gedaan naar de rol van Nederlandse ondernemingen in Chili. (O.a. ABN, andere banken, importen uit Chili).

T7

CON: Centrum Ontwikkelingswerk Nederland

Adres: Postbus 211; 6700 AE Wageningen; tel. 08370-20573.

Vereniging van mensen die zowel in Nederland als in de Derde Wereld op kritische wijze bezig zijn met ontwikkelingsproblematiek. Stimuleren en verrichten regelmatig zelf onderzoek. Publiceren blad "CON-tekst".

* Informatie op gebied van de relatie Nederland - Derde Wereld m.b.t. zuivelleveranties, bestrijdingsmiddelen, zaden, kunstmest, en andere vormen van landbouwhulp.

T8

C.O.S.: Centrum voor Ontwikkelingssamenwerking

Adressen:

* COS Breda/West Brabant; Van Goorstraat 31; 4811 HH Breda; tel. 076-145781.

* COS Den Bosch; Verwerstraat 84; 5211 HZ Den Bosch; tel. 073-146680.

* COS Eindhoven; Krabbendampad 7b; 5611 GW Eindhoven; tel. 040-443063.

* COS Friesland; Korfmakerstraat 1b; 8911 LA Leeuwarden; tel. 058-125391.

* COS Haarlemmermeer; Hoofdweg 671; Postbus 271; 2130 AG Hoofddorp; tel. 02503-16560.

* COS Middelburg; Dam 47; 4331 GK Middelburg; tel. 01180-16915/25347.

* COS Nijmegen; Prins Hendrikstraat 5; 6521 AV Nijmegen; tel. 080-233018.

* COS Tilburg; Korvelseweg 127; 5025 JC Tilburg; tel. 013-433346.

* COS Twente; Arninksweg 106; 7552 DX Hengelo; tel. 074-424647.

* COS Utrecht; Voor Clarenburg 10; 3511 JE Utrecht; tel. 030-311094.

Aktiviteiten op gebied van informatieverstrekking over en bewustwording van de samenhang van de situatie in de eigen regio met die in de landen van de Derde Wereld. Vaak werken zij samen met werknemers en vakbeweging in vormings- en scholingsactiviteiten over de relatie die de bedrijven in de regio hebben met Derde Wereld-landen. Hebben meestal eigen documentatiecentrum en bibliotheek met Nederlandstalige literatuur. Zijn op werkdagen voor ieder toegankelijk.

* Informatie over MNO in de regio die activiteiten of bindingen hebben met de Derde Wereld.

T9

DIAS: Diensten Internationale Arbeiders Samenwerking

Adres: Singel 137; 1012 VJ Amsterdam; 020-273243.

Verleent ondersteuning bij het leggen en onderhouden van contacten tussen werknemers (binnen een concern of bedrijfstak) in Nederland en het buitenland. Geen eigen documentatie, wel veel kennis voor wat betreft internationale contactmogelijkheden binnen concerna. Heeft een aantal eigen videoprodukties op dit gebied.

T10

(Stichting) Derde Wereld Centrum Arnhem

Adres: Willemsplein 1; Arnhem; tel. 085-513628.

Aktiviteiten op gebied van onderwijs en vorming m.b.t. Derde Wereld-problematiek en de relatie met de eigen regio.

* Informatie m.b.t. AKZO en Billiton (Shell).

T11

Eduardo Mondlane Stichting

Adres: O.Z. Achterburgwal 173; 1012 DJ Amsterdam; 020-237263.

Aktiviteiten gericht op solidariteit met en hulpverlening aan voormalige Portugese koloniën in Afrika. Eigen documentatie.

* Informatie over Nederlandse en buitenlandse MNO in deze landen.

T12

El Salvador Komitee Nederland

Adres: Postbus 8039; 5004 GA Tilburg; 013-354577.

T13

Filippijnengroep Nederland

Adres: Van Lith de Jeudestraat 26; 3581 GJ Utrecht; 030-319323.

Aktiegroep m.b.t. Filippijnen. Houden zich niet alleen bezig met politieke ontwikkelingen daar, maar ook met de economische banden tussen Nederland en de Filippijnen. Publiceren blad "Philippine Trends". Staan in contact met verschillende onderzoeksgroepen op de Filippijnen.

* Informatie over o.a. de rol van (Nederlandse) MNO en banken in de Filippijnen: arbeidsvoorwaarden, investeringen, e.d.

T14

Ghana Werkgroep(landelijke)

Adres: Groenenwoudseweg 25; Postbus 1504; 6501 BM Nijmegen; tel. 080-221417.

T15

Greenpeace

Adres: Damrak 83ⁿ; 1012 LN Amsterdam; 020-23.65.45.

Informatie over en actie voor behoud van een gezond leefmilieu.

* O.a. informatie over bedrijven die betrokken zijn bij dumping van chemisch en radio-actief afval in zee.

T16

Guatemala Komitee

Adres sekretariaat: Refelingse Erven 101; 5672 TC Nuenen; 040-833305.

T17

IKVOS:Interkerkelijk Vormingswerk Ontwikkelingssamenwerking

Adres: Anna Paulownaplein 3; postbus 18747; 2502 ES Den Haag; 070-469756.

Stichting die verbonden is met de Raad van Kerken. Houdt zich bezig met vormingswerk op gebied van ontw.samenwerking en internationale arbeidsdeling. Kent een aantal regionale centra die o.a. in samenwerking met werknemers zich bezig houden met de Derde Wereld-activiteiten van MNO die ook in deze regio vestigingen hebben.

* Informatie over bijvoorbeeld verplaatsing van bedrijven of bedrijfstakken (zoals textiel en confektie-industrie).

T18

Indonesië Komitee

Adres: Minahassastraat 1; 1094 RS Amsterdam; 020-925050.

Aktiviteiten op gebied van informatieverschaffing over politieke en sociaaleconomische situatie in Indonesië. Publiceert blad "Indonesia Feiten en Meningen"

* Informatie over (Nederlandse) MNO in Indonesië en het Nederlandse overheidsbeleid t.a.v. dit land.

T19

(Werkgroep) Kairos

Adres: C. Houtmanstraat 19; 3572 LT Utrecht; 030-712913.

Kerkelijk georiënteerde actiegroep tegen het apartheidregime in Zuid-Afrika. Ijvert voor een economische boycot vanuit Nederland.

* Informatie over en onderzoek naar de economische relaties tussen Nederland en Zuid-Afrika, en met name de rol van bep. produkten (bijv. steenkool, olie) en ondernemingen (vooral Shell) daarbij.

T20

KNV: Kontaktgroep Nederlandse Vrijwilligers

Adres: Keizersgracht 181; 1016 DR Amsterdam; tel. 020-257212.

Organisatie van (ex-)vrijwilligers die in Derde Wereldlanden ontwikkelingshulp hebben gedaan. Houden zich bezig met voorlichting over ontwik-

kelingsproblematiek en beïnvloeding van het Nederlandse ontwikkelingsbeleid. Geven eigen blad "Kworum" uit, met kritische info over het ontwikkelingsbeleid.

* O.a. over de rol van bedrijven bij ontwikkelingshulp.

T21

KZA: Komitee Zuidelijk Afrika

Adres: O.Z. Achterburgwal 173; 1012 DJ Amsterdam; 020-270801.

Aktiegroep gericht op bevrijdings- en anti-apartheidsstrijd in Zuid-Afrika en de ondersteuning daarvan vanuit Nederland.

* Veel informatie over de rol van Shell in Zuid-Afrika.

T22

Landelijke India Werkgroep

Adres: Oude Gracht 36; 3511 AP Utrecht; 030-321340.

Onderzoeks- en actiegroep gericht op India. Geeft de tweemaandelijks "India Nieuwsbrief" uit. Eigen dokumentatiecentrum na afspraak toegankelijk. Heeft o.a. een eigen index van Indiase tijdschrift "Economic and Political Weekly" (zie: H 10).

* Informatie over (Nederlandse) MNO in India en over het Nederlandse ontwikkelingsbeleid m.b.t. India..

T23

Medefinancieringsorganisaties ontwikkelingshulp

Adressen:

* CEBEMO (katholieke organisatie); Rijngeesterstraatweg 40; 2341 BV Oegstgeest; 071-171771.

* ICCO (Interkerkelijke Coördinatie Commissie Ontwikkelingsprojecten); Zusterplein 22 a; Postbus 51; 3700 AD Zeist; 033404-24844.

* NOVIB (Nederlandse Organisatie Voor Internationale Ontwikkelingssamenwerking); Amaliastraat 5-7; 2514 JC Den Haag; tel. 070-624081.

* HIVOS (Humanistisch Instituut Voor Ontwikkelingssamenwerking); Beeklaan 387; 2562 AZ Den Haag; 070-636970.

Partikuliere organisaties die een deel van de Nederlandse ontwikkelingshulpstroom naar Derde Wereldlanden kanaliseren, vooral gericht op niet-overheidsprojecten (partikuliere organisaties in de Derde Wereld). Doen ook aan voorlichting en documentatie over ontwikkelingsproblematiek en specifieke ontwikkelingsprojecten, soms eigen publikaties (bijv. NOVIB). Bibliotheken na afspraak toegankelijk.

T24

MIAC: Mondiaal Informatie en Actie Centrum

Adres: Voor Clarenburg 10; 3511 JE Utrecht; 030-318981.

Centrum gericht op mondiale vorming m.b.t. de relatie tussen de eigen leefsituatie en de Derde Wereld. Uitgebreide bibliotheek, welke op werkdagen van 13.00 tot 17.00 uur open is.

* Algemene literatuur over MNO en Derde Wereld.

T25**(Vereniging) Milieudefensie**

Adres: 2e Weteringplantsoen 9; 1017 ZD Amsterdam; 020-221366.
Informatie en documentatie over milieuproblematiek. Verricht ook eigen onderzoek op gebied van milieu- en energiebeleid.

T26**Mondiaal Alternatief**

Adres: Vondellaan 37 zw; Postbus 168; 2040 AD Zandvoort; tel. 02507-16296.

Beweging gericht op bestrijding van milieuvervuiling hier en in de Derde Wereld.

* O.a. informatie over pesticidengebruik.

T27**(Stichting) Nicaragua Komitee Nederland**

Adres: Van Speykstraat 21; postbus 13005; 3507 LA Utrecht; 030-718163.

T28**NIO Vereniging; Nederlandse Vereniging voor een Nieuwe Internationale Orde)**

Adres: Ie Helmersstraat 105; 1054 EG Amsterdam; 020-121220.

Onderzoek, publikaties, lobbywerk en acties voor een rechtvaardiger relatie tussen Noord en Zuid. Sterk gericht op beïnvloeding van Nederlandse overheidsbeleid. Publiceert 2-maandelijkse blad "NIO Kroniek".

Algemene info over MNO in relatie tot Derde Wereld. Verder over: zaadveredeling, wapenexport, rol bedrijven bij ontwikkelingshulp, e.d.

T29**Peru Komitee**

Adres: Nieuwe Herengracht 29; 1011 RL Amsterdam; 020-229953 (alleen woensdag 9,00 tot 13,00 uur).

T30**Polisario Komitee**

Adres: postbus 63089; 3002 JB Rotterdam; 010-779157.

T31**(Stichting) Reinwater**

Adres: Vossiusstraat 20; 1071 AD Amsterdam; tel. 020-719322.

Stichting, gericht op vervuiling van Nederlandse oppervlaktewateren: o.a. de grote rivieren. Heeft aantal rapporten uitgebracht over de watervervuiling door grote bedrijven.

T32**SNV: Stichting Nederlandse Vrijwilligers**

Adres: Hofstraat 2; 2511 CN Den Haag; tel. 070-624191.

Informatie over ontwikkelingsproblematiek. Voornaamste taak is het uitzenden van ontwikkelingswerkers ("vrijwilligers") naar ontwikkelingsprojecten in Derde Wereldlanden.

* Via SNV kunnen kontakten met ontwikkelingswerkers in specifieke landen of bij specifieke projecten worden gelegd.

T34

Tanzania Komitee

Adres: Oude Gracht 237; 3511 NK Utrecht; 030-328662.

T35

TOOL: Stichting Technische Ontwikkeling OntwikkelingsLanden

Adres: Entrepotdok 68a/69a; 1018 AD Amsterdam; 020-264409.

Gericht op bevordering van de ontwikkeling van aangepaste, kleinschalige technieken voor gebruik in landen van de Derde Wereld. Heeft eigen bibliotheek op dit gebied.

* Informatie over technologiegebruik door MNO in Derde Wereld-landen en de alternatieven die daarvoor zijn.

T36

WEMOS: Werkgroep Medische OntwikkelingsSamenwerking

Adres: Minahassastraat 1; postbus 4098; 1009 AB Amsterdam; 020-653115.

Informatie en actie over de rol van de ontwikkelingssamenwerking op medisch gebied en de rol van de medicijnen-producerende MNO in de Derde Wereld. (O.a. veel over AKZO/Organon).

T37

Wereldwinkel

Adressen: in een zeer groot aantal Nederlandse gemeenten (niet alleen de grote) aanwezig. Adressen daarvan in de plaatselijke telefoongidsen. Het landelijke hoofdkwartier van de Vereniging van Wereldwinkels is gevestigd op het volgende adres: Westerkade 18; 3511 HA Utrecht; 030-316312. (Daar kan men ook het adres van de dichtstbijzijnde Wereldwinkel opvragen). Informatie- en actie-"winkels" op gebied van ontwikkelingssamenwerking en Derde Wereld-landen. Verkopen op ideeële basis geïmporteerde produkten uit die landen. Beschikken vrijwel steeds over een kleine bibliotheek.

* Algemene informatie op gebied van MNO in Derde Wereld en hun invloed op de ontwikkelingsprocessen in die landen.

T38

WISE

Adres: Czaar Peterstraat 1; 1018 NW Amsterdam; 020-234160.

Onderzoek naar en dokumentatie over kernenergie, het overheidsbeleid op dit gebied, de rol van de (Nederlandse) MNO die bij de hele cyclus van de kernenergie-opwekking betrokken zijn, en relatie met de kernwapenwedloop. Grote eigen dokumentatie, internationaal gericht. Geeft een eigen "Nieuwsbrief" uit.

U. Aktiegroepen in het buitenland

U0

ALGEMEEN

Ook in de ons omringende landen bestaat natuurlijk een zeer uitgebreid scala van aktiegroepen die zich bezig houden met MNO en de verschillende konsekwenties van hun optreden (arbeidsomstandigheden, milieu, optreden in Derde Wereld, etc.). De beste manier om met buitenlandse groepen op een bepaald gebied in contact te komen is via vergelijkbare groepen in Nederland, die altijd wel met een aantal buitenlandse groepen konnekties hebben. Een andere mogelijkheid is contact op te nemen met een van de hieronder genoemde twaalf internationale netwerken. Deze bestaan op diverse gebieden (soorten van activiteiten). Tal van internationale groepen die op zo'n terrein aktief zijn, (bijvoorbeeld milieu) zijn aangesloten bij zulke internationale netwerken. De hieronder genoemde adressen zijn van de koördinatie- of kontakadressen van de netwerken.

U1

ELC: Environment Liaison Centre

Adres: P.O. Box 72461; Nairobi; Kenya.

Internationaal netwerk van niet-gouvernementele (Niet-overheid) organisaties en groepen op het gebied van milieubehoud.

U2

HAI: Health Action International

Adres: p/o IOCU; P.O. Box 1045; Penang; Maleisië. Kontakadres in Nederland: WEMOS (T 36).

* Netwerk van organisaties in op gebied van gezondheidszorg, medicijnen-industrie en praktijken van farmaceutische MNO.

U3

Environmental NGO's in developing countries

Publikatie van het Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, in samenwerking met Centrum voor Milieustudies in Leiden; Den Haag; 1984, ca. 100 p.

Bij: OB (M 47), UB (M 3), SOMO (O 19), Staatsuitgeverij (M 52).

* Overzicht van partikuliere (niet-overheids)milieubeheerorganisaties in Derde Wereldlanden; adres, doelstelling, kort overzicht van activiteiten en publikatie.

U4

HURIDOCS: Human Rights Information and Documentation System

Adres: Nieuwegracht 94; 3512 LX Utrecht; tel. 030-332357.

Netwerk van een zeer groot aantal internationale groepen en instellingen in tal van landen op het gebied van mensenrechten. HURIDOCS kan de namen en adressen van deze groepen geven. Verder zijn de aangesloten groepen gezamenlijk bezig een internationale databank op te bouwen voor gegevens en dokumenten op het gebied van mensenrechten.

U5**ICDA: International Coalition for Development**

Adres: Rue des Bollandistes 22; 1040 Brussel; België.

Internationaal netwerk van een groot aantal nationale organisaties en groepen die ijveren voor een Nieuwe Internationale Economische Orde, waarin de huidige Derde Wereld-landen een meer rechtvaardige plaats innemen. Geven maandbulletin "ICDA Newsletter" uit. Heeft zich o.a. veel beziggehouden met internationaal lobby-werk tegen plundering van genetisch materiaal in Derde Wereldlanden door Westerse zaadveredelingsbedrijven zoals Shell en Sandoz.

U6**INTERDOC**

Adres: c/o Idoc; Via Santa Maria dell' Anima 30; 00186 Rome; Italië; tel. 09-3966.56.8332.

Netwerk van kritische partikuliere documentatiecentra over de gehele wereld, ook in Azië, Afrika en Latijns-Amerika. De aangesloten documentatiecentra zijn alle op een of andere manier bezig met ontwikkelingsproblematiek, mensenrechten, multinationale ondernemingen en milieuvraagstukken. Zij zijn in het kader van Interdoc bezig met het ontwikkelen van mogelijkheden voor onderlinge gegevens uitwisseling via o.a. hun computers.

U7**IOCU: International Organisation of Consumers Unions**

Zie N 19.

U8**IRENE: Industrial Restructuring Education Network Europe**

Adres: c/o COS Tilburg; Korvelseweg 127;; 5025 JC Tilburg; Tel. 013-351523.

Netwerk van organisaties en groepen in Europa die op een of andere manier bezig zijn met scholing en vormingsactiviteiten over mondiale ontwikkelingsproblematiek en industriële herstructurering. In Nederland zijn de meeste Centra voor Ontwikkelingssamenwerking (T 8) erbij aangesloten.

U9**ISIS International**

Adres: Via Santa Maria dell' Anima 30; 00186 Rome; Italië.

Netwerk van vrouwengroepen in allerlei landen die zich bezighouden met scholing en onderzoek over de positie van de vrouw in de internationale arbeidsdeling.

U10**PAN: Pesticides Action Network**

Adres: PAN Europe; c/o Public Affairs Unit, Oxfam, 274 Banbury Rd, Oxford, Engeland OX2 7DZ (0865)56777.

U11**SATIS: Socially Appropriate Technology Information Services**

Adres: Secretariaat SATIS; Mauritskade 61a; 10922 AD Amsterdam; tel. 020-926892.

Netwerk van organisaties in tal van landen over de gehele wereld die zich bezighouden met informatie over aangepaste techniek voor Derde Wereldlanden, d.w.z. technieken die gebruik maken van de lokaal aanwezige hulpbronnen, goedkoop zijn, kleinschalig en milieuvriendelijk. Dit levert alternatieven op voor de kapitaalintensieve en onaangepaste techniek die MNO vaak naar Derde Wereldlanden overplanten. In Nederland is TOOL (T 35) bij SATIS aangesloten.

U12**TIE: Transnational Information Exchange**

(zie verder O 21)

U13**Women Working Worldwide**

(zie P 39).

V. Nederlandse vakbeweging

V0

ALGEMEEN

Van de niet met name genoemde vakbonden per beroepsgroep of bedrijfstak zijn de adressen verkrijgbaar bij FNV (zie V 5) of bij CNV (zie V 2). Met goed gemotiveerde vragen kan men bij vakbonden en vakbondsbestuurders vaak terecht voor informatie over de vakbondsorganisatie bij een bepaald bedrijf en soms ook voor verdere informatie. Vakbonden zijn belangenorganisaties die uiteraard liever niet willen worden lastig gevallen door niet-leden met allerlei basisvragen die ze ook elders beantwoord kunnen krijgen.

V1

Bouw- en Houtbond FNV

Landelijk adres: Houttuinlaan 3; 3447 GM Woerden; 03480-16441. Adressen van de plaatselijke afdelingen vindbaar in de telefoongids of bij landelijke organisatie.

Vakbond voor werknemers in de bouwnijverheid, houtindustrie, bouwmaterialenbedrijven, baggerbedrijven, e.d. Geeft ledenblad "Profiel" uit en blad "Stuwing" voor kaderleden.

V2

CNV: Christelijk Nationaal Vakverbond

Landelijk adres: Ravellaan 1; 3533 JE Utrecht; tel. 030-941041.

Overkoepelende organisatie van bonden op protestants-christelijke grondslag. Er zijn afzonderlijke CNV-bonden per bedrijfstak (o.a. Industriebond CNV, Bouw- en Houtbond CNV, Dienstenbond CNV, etc.).

V3

Dienstenbond FNV

Landelijk adres: Houttuinlaan 3; 3447 GM Woerden; 03480-18941. Lokale afdelingen te vinden via telefoonboek of landelijke organisatie.

FNV-bond voor werknemers in de handels-, verzekerings-, bank- en overige dienstverleningsbedrijven en vrije beroepen. Ledenblad heet "Bonds-krant".

V4

Federatie Druk & Papier

Adres: Koninginneweg 20; 1075 CX Amsterdam; 020-735431.

FNV-bond die werknemers in de drukkerijen, uitgeverijen, overige grafische bedrijven en papierhandel organiseert. Publiceert veer-tiendaags blad "Druk & Papier".

V5

FNV: Federatie Nederlandse Vakverenigingen

Landelijke adres: Plein '40-'45 nr. 1; 1064 SW Amsterdam; 020-5110777.

Overkoepelende organisatie van groot aantal afzonderlijke bonden per bedrijfstak. FNV is totstand gekomen na een fusie tussen NVV (sociaaldemo-

kratische bonden) en NKV (katholieke bonden). Publiceert "FNV Magazine". Voor informatie over afzonderlijke bedrijven moet men meestal niet bij de FNV, maar bij de aangesloten bonden (zoals Industriebond FNV, Dienstenbond FNV, Vervoersbond FNV, etc) zijn.

V6

Industriebond CNV

Landelijk adres: Rietgors 1; Nieuwegein; 03402-44124.

Organisatie van CNV-werknemers in industriebedrijven. Geeft tweewekkelijk blad "Industriegids" uit.

V7

Industriebond FNV

Landelijk adres: Slotermeeriaan 80; 1064 AB Amsterdam; 020-5110511.

Adressen van plaatselijke afdelingen en distrikten te vinden in telefoon-gids of bij landelijke organisatie.

Organisatie van FNV-werknemers in industriebedrijven. Ledenblad heet "Zin".

V8

Jongerenbeweging, verbonden met de FNV

Landelijk adres: Oorsprongpark 9; 3581 ET Utrecht; 030-333115. Plaatselijke afdelingen te vinden in telefoonboek of bij landelijk hoofdkantoor.

Samenwerkingsverband van vroegere KWJ en NVV Jongerencontact. Geeft landelijk het 3-wekelijkse blad "Klets" uit. Georganiseerd in groot aantal lokale afdelingen. Vooral activiteiten rond jeugdlonen, jeugdwerkloosheid, huisvesting en arbeidsomstandigheden voor jongeren. Soms speciale acties bij bepaalde bedrijven waar de belangen van jongeren in het geding komen.

V9

Unie BLHP

Landelijk adres: Mallestraat 5a; 3581 SH Utrecht; 030-312846.

Zelfstandige vakorganisatie voor in het algemeen hoger betaalde werknemers, vaak staffunktionarissen en hoger kantoorpersoneel.

V10

Vervoersbond FNV

Landelijk adres: Goeman Borgesiuslaan 77; 3515 ET Utrecht; 030-738222.

Organisatie van FNV-werknemers in de vervoers-, haven- en overslag-bedrijven.

V11

Voedingsbond FNV

Landelijk adres: Goeman Borgesiuslaan 77; 3515 ET Utrecht; 030-716841.

Organisatie van FNV-werknemers (en werkloze ex-werknemers) in productie en verwerking van voedingsmiddelen, inclusief de landbouwbedrijven. Geeft blad "Dondig" uit. Heeft databank met gegevens over Nederlandse voedingsmiddelenindustrie.

W. Internationale vakbeweging

W0

ALGEMEEN

De internationale vakbondsorganisaties zijn te verdelen in een drietal overkoepelende **internationale federaties** (Internationaal Verbond van Vrije Vakverenigingen, Wereldvakverbond en Wereldverbond van de Arbeid) waarbij de vakbonden in de verschillende landen zijn aangesloten. De FNV is bijvoorbeeld aangesloten bij het Internationaal Verbond van Vrije Vakverenigingen. Daarnaast zijn er de zogenaamde **internationale beroepssekretariaten**, die verbonden zijn met de internationale federaties. De Industriebond FNV is bijvoorbeeld aangesloten bij de International Metalworkers' Federation.

Meer informatie over de internationale vakbondsorganisatie is in beknopte vorm te vinden in o.a. de brochure "Werken aan internationale solidariteit" (Z 7), in de TIE-brochure "Industrial Relations: a guide for trade unionists" (Y 21). Het Europees Vakbondsinstituut (W 7) publiceert regelmatig brochures over de vakbondsorganisatie (met adressen) in diverse landen.

W1

ABVV: Algemene Bond van Vakverenigingen

Adres: Aldestraat 59; 3500 Hasselt; België; tel.nr. 09-3211.2265.22.

Grootste Belgische federatie van vakbonden, van sociaaldemocratische signatuur. Aangesloten bij IVVV.

W2

ACV: Algemeen Christelijk Vakverbond

Adres: Rue de la Loi 121; vijfde etage; Brussel; België; tel. 09-233.34.11.

Op een na grootste Belgische federatie van vakbonden. Van katholieke signatuur. Aangesloten bij WVA.

W3

CFDT: Confederation du Travail

Adres: Rue Cadet; 75009 Parijs; tel. 09-3312.8062.43

Op een na grootste Franse vakcentrale. Van sociaal-democratische signatuur. Aangesloten bij IVVV en EVVV.

W4

CGT: Confederation Generale du Travail

Adres: Rue Lafayette; 75480 Parijs 10; tel. 09-3312.0886.50

Grootste Franse vakcentrale. Van communistische signatuur. Aangesloten bij WVV.

W5

DGB: Deutscher Gewerkschafts Bund

Adres: Hans Böcklerstrasse 39; Postfach 2601; D-4000 Düsseldorf -1; tel. 09-4921.1430.11

Grootste Duitse vakcentrale die vrijwel alle Duitse vakbondsleden organi-

seert. Van sociaal-democratische signatuur. Aangesloten bij IVVV en EVVV.

W6

EMB: Europese Metaalbewerkers Bond (EMB)

Adres: Rue Montagne aux Herbes Potagères 37-41; Brussel 1000; België; tel.nr. 09-3222.1727.47.

Onderdeel van de IMB (zie W 12), organiseert Europese vakbonden van metaalbewerkers. Organiseert o.a. conferenties over bepaalde ondernemingen of bedrijfstakken. In Nederland is de Industriebond FNV aangesloten.

W7

Europees Vakbondsinstituut (Institut Syndical Europeen, European Trade Union Institute)

Adres: Boulevard de l'Imperatrice 55; 1000 Brussel; België; tel.nr. 09-3225.1230.70.

Europees onderzoeksinstituut van /voor aangesloten vakbonden. Opgericht in 1978 op initiatief van de EVVV (W 8). Heeft serie publicaties over sociaal-economische ontwikkelingen en de Europese vakbeweging. Informatiebrochures over vakbondsorganisatie in Europese landen. Na afspraak bezoek aan dokumentatie-afdeling mogelijk.

W8

EVVV: Europees Verbond van Vakverenigingen

Adres: Boulevard de l'Imperatrice 55 (Bte. 4); 1000 Brussel; België; tel. 09-3225.1230.70.

Europees vakbondsfederatie waar zowel een aantal IVVV-bonden als WVA-bonden lid van zijn. Zowel de Nederlandse FNV als de CNV zijn erbij aangesloten.

W9

ICEF: International Federation of Chemical, Energy and General Workers' Union

Adres: 53 Rue de Mollebeau; CH-1211 Genève; Zwitserland; 09-4122.3377.60.

Internationaal beroepssekretariaat voor vakbonden in de chemische industrie. ICEF stuurt aan op internationale vakbonds-concernraden voor afzonderlijke MNO. Organiseert voor de aangesloten bonden conferenties over afzonderlijke concerns en subsectoren.

W10

IFTGL: Internationale Federatie van Werknemers in Textiel, Kleding en Leer

Adres: 120 Bakerstreet; Londen W1; Engeland.

Internationaal beroepssekretariaat voor vakbonden die werknemers in de textiel-, kleding-, en lederindustrie organiseren. Organiseert o.a. conferenties over grote MNO in deze bedrijfstak en stelt daarover informatie-mappen samen. Kunnen slechts via de aangesloten nationale vakbonden worden verkregen (in Ned. de Industriebond FNV).

W11

IFPAAW: International Federation of Plantation, Agricultural and Allied Workers

Adres: 17 Rue Necker; CH-1201 Genève; Zwitserland.

Internationaal beroepssecretariaat voor land-bouw- en plantage-arbeiders, ook in de Derde Wereld.

W12

IMB: Internationale Metaalbewerkers Bond (International Metalworkers' Federation, IMF)

Adres: 54bis Route des Acacias; CH-1227 Genève; Zwitserland.

Internationaal beroepssecretariaat voor vakbonden in de metaalindustrie. Publiceert wekelijks "IMF News". Organiseert konferenties over concerns en bedrijfstakken en stelt daarvoor konferentiemappen samen, die echter l.h.a. alleen te verkrijgen zijn via de aangesloten bonden.

W13

IUF: International Union of Food Workers

Adres: Rampe du Pont Rouge 8; CH-1213 Petit-Lancy; Zwitserland; tel.nr. 09-4193.2233.7.

Internationaal beroepssecretariaat van vakbonden in de voedingsmiddelenindustrie. Organiseert konferenties over specifieke concerns en branches binnen de voedingsmiddelenindustrie. Publiceert een losbladig handboek met informatie over afzonderlijke concerns (B 22).

W14

IVVV: Internationaal Verbond van Vrije Vakverenigingen (Engelse afkorting ICFTU)

Adres: 37-41 Rue Montagne-aux-Herbes-Potagères; B-1000 Brussel; België; tel.nr. 09-3222.1780.85.

Internationale federatie van een groot nationale vakbondsfederaties in ruim 90 landen (in Nederland de FNV). Publiceert een aantal tijdschriften: "Free Labour World", "ICFTU Economic and Social Bulletin" en "Trade Unions and the Transnationals" (erg nuttig).

* Een van de terreinen waarover veel te vinden is in de publicaties van het IVVV zijn de (schendingen van) vakbonds- en mensenrechten in tal van landen. Verder standpunten over gedragskodes voor MNO, internationale normen op gebied van arbeidswetgeving, e.d.

W15

LO: Landsorganisationen i Sverige

Adres: Barnhusgatan 18; 105-53 Stockholm; Zweden; tel. 09-4682.255.80
Zweeds vakverbond. Aangesloten bij IVVV en EVVV.

W16

TUC: Trade Union's Congress

Adres: Congress House; Great Russellstreet; London WC1B,3LS; Engeland; tel. 09-4416.3640.30

Engels vakverbond. Aangesloten bij IVVV en EVVV.

W17

Wereldvakverbond (Engelse afkorting WFTU)

Adres: Vinohradská 10; Praag 2; Tsjechoslowakije.

Internationale federatie van vakbonden, waarin de Oosteuropese vakcentrales de boventoon voeren, maar waar ook vakcentrales uit landen in de Derde Wereld lid van zijn. Publiceert o.a. de tijdschriften "World Trade Union Movement" en "Economic Bulletin".

* De Commission on Transnational Companies van het Wereldvakverbond publiceert regelmatig profielschetsen van afzonderlijke concerns. Verder informatie over vakbondssituatie in Derde Wereld-landen, relatie ontwapening-werkgelegenheid.

W18

WVA: Wereldverbond van de Arbeid

Adres: Jozef II Straat 71; 1040 Brussel; België.

Internationale federatie van nationale vakcentrales waarbij vooral christelijk geïnspireerde bonden zijn aangesloten (in Ned. het CNV). Publiceert o.a. "Labor", ook Nederlandstalig.

X. Publikaties over afzonderlijke ondernemingen en bedrijfstakken

X0

ALGEMEEN

Voor een groot aantal bedrijfstakken en afzonderlijke ondernemingen bestaan uitstekende boeken en naslagwerken. Door hiervan gebruik te maken kan men veel zoekwerk in afzonderlijke tijdschriften, jaarverslagen en financiële pers overslaan of onnodig maken. Dit soort 'vlooiwerk' is namelijk al gedaan door de schrijvers van deze boeken. Een probleem is natuurlijk dat zulke boeken snel verouderen. Ook zit er altijd wel een jaar tussen de laatste feitelijke gegevens die in zo'n boek zijn opgenomen en de verschijningsdatum ervan. Dus voor de allerrecentste gegevens zal men toch andere informatiebronnen moeten hanteren. Niettemin loont het de moeite om zulke speciale boeken of naslagwerken op te zoeken.

Het is natuurlijk ondoenlijk om hier zelfs maar een poging te doen een lijst te geven van dit soort overzichtsboeken en naslagwerken. Hieronder wordt slechts een klein aantal recente (na 1980 verschenen) Nederlandse publikaties over de internationalisatie van het Nederlandse bedrijfsleven genoemd. Voor het overige zal men moeten zoeken bij de volgende vindplaatsen waar men een goede kans maakt boeken te vinden over specifieke ondernemingen en bedrijfstakken.

Vindplaatsen:

* Boeken en naslagwerken over afzonderlijke bedrijfstakken treft men vooral aan bij de EVD (O 12), universiteitsbibliotheken (M 3), SOMO (O 19), werkgeversverenigingen (M 57), een aantal gespecialiseerde onderzoeks- en dokumentatie-instellingen (O 0) en grote Openbare Bibliotheken (zoals in Amsterdam)(M 47).

* Boeken en naslagwerken over afzonderlijke ondernemingen treft men vooral aan bij gespecialiseerde onderzoeks- en dokumentatiecentra (O 0), SOMO (O 19), universiteitsbibliotheken (M 47), tweedehands boekhandels (De Slechte).

X1

B. Alders, G. v.d. Broek en M. Meys, *"Het dochterbedrijf Nijmegen BV"*, Nijmegen 1982, circa 400 pag.

Bij: SOMO (O 19), Actieplan Werkgelegenheid Nijmegen (T 2), UB (M 3).

Voorbeeld van een studie naar de groeiende betekenis van MNO in een bepaalde regio (Nijmegen) en werknemersinitiatieven voor behoud van werkgelegenheid.

X2

Bedrijfstakoverzichten van banken

Bij: Banken zelf, sommige UB (M 3), SOMO (O 19).

Verscheidende Nederlandse en buitenlandse banken brengen regelmatig korte achtergrondinformatie over de ontwikkelingen in bepaalde bedrijfstakken uit. Soms zeer informatief.

X3**Bedrijfstakverkenningen Ministerie van Economische Zaken**

Bij: UB (M 3), sommige OB (M 47), Staatsuitgeverij (M 52).

Publicaties van het Ministerie van Economische Zaken (M 34). Verschillende delen (ca. 10), per bedrijfstakgroep. Zowel in 1976/1977 als in 1980/1982 is een complete reeks verschenen.

* Beschrijft de activiteiten van de bedrijfstak, de belangrijkste ontwikkelingen, het overheidsbeleid per sektor. Statistische gegevens.

X4

F. Crone & H. Overbeek, **"Nederlands Kapitaal over de grenzen"**, SUA, Amsterdam 1981, 270 pag.

Bij: UB (M 3), OB (M 47), SOMO (O 19).

Reader met verschillende bijdragen over de 4 grote Nederlandse multinationals en de internationalisatie van de Nederlandse economie, de rol van de oliemultinationals in Nederland, perspectieven voor de vakbeweging.

X5**CTC-Publicaties over bedrijfstakken**

Bij: UB (M 3), SOMO (O 19) (zie verder P 15).

* Groot aantal verschillende studies over MNO in bepaalde bedrijfstakken en hun activiteiten wereldwijd.

X6

Paul Elshof, **"Unilever en de Derde Wereld"**, SOMO, Amsterdam 1985, 250 pag.

* Overzicht van structuur en beleid van het Unileverconcern, optreden in de Derde Wereld.

X7

P. Elshof en L. van Velzen, **"De internationalisatie van de bouw"**, Bouw- en Houtbond FNV/SOMO, Woerden 1985, 200 pag.

* Overzicht van de internationalisatie van de Nederlandse bouwconcerns, hun activiteiten in het buitenland, gevolgen voor de werknemers in Nederland.

X8

R. Gerretsen, **"Nederlands kapitaal in Afrika"**, SOMO, Amsterdam 1981 (2e druk), 150 pag.

Register per land en per onderneming.

* Overzicht over de aanwezigheid van Nederlandse MNO in Afrikaanse landen, dochterondernemingen, joint-ventures, etc.

X9

H. Kox en L. van Velzen, **"Kapitaalexport vanuit Nederland"**, SOMO, Amsterdam 1985, 136 pag.

* Over de rol van Nederlandse MNO bij de export van kapitaal vanuit Nederland, de gevolgen voor werknemers en fiskus, de controle mogelijkheden. Voor de grootste 100 ondernemingen een overzicht van financiële dochtermaatschappijen in belastingparadijzen.

X10

Multinationale ondernemingen en Derde Wereld, dokumentatiemap voor het gelijknamige seminar(gehouden op 20/21 maart 1982), IPSO, Amsterdam 1982, 255 pag.

* Naast enige algemene beschouwingen ook specifieke informatie over de internationalisering van Nederlandse ondernemingen en hun activiteiten in Derde Wereldlanden.

X11

Onderzoeksgroep Mol, *Multinationale Ondernemingen Latijns-Amerika*, MOL, Amsterdam 1980, 200 pag.

Bij: EYD (O 12), MOL (O 14), SOMO (O 19), sommige UB (M 3), sommige OB (M 47).

Register per land en per onderneming.

* Overzichtswerk over de aanwezigheid en activiteiten van Nederlandse ondernemingen in Latijns-Amerika.

X12

Th. Ruyter, *De Nederlandse voederindustrie en de Derde Wereld*, OSACI, Amsterdam 1982, 90 pag.

X13

Th. Ruyter & J.B. Wijbrandt, *Het Nederlandse agrocomplex en de Derde Wereld: een inventarisatie*, OSACI, Amsterdam 1982, 159 pag.

* Kritisch overzicht van de banden tussen de Nederlandse landbouwindustrie en de Derde Wereld.

Y. Onderzoekshulpmiddelen, verwijzingsystemen, handleidingen

Y0

ALGEMEEN

Er zijn een aantal hulpmiddelen en naslagwerken die van grote dienst kunnen zijn bij het zoeken naar informatie en het interpreteren van informatie. De hieronder genoemde 41 hulpmiddelen hebben allen betrekking op MNO en het (internationale) bedrijfsleven. Voor allerlei specifieke onderwerpen, bedrijfstakken en landen zijn weer andere handboeken en hulpmiddelen te vinden. Vooral de UNIDO-gidsjes (Y 39) en de centrale tijdschriftencatalogus CCP (Y 9) kunnen de weg daarnaar wijzen.

Y1

Adreslijst Nederland en de Derde Wereld

Bi: Openbare Bibliotheken (M 47), Wereldwinkels (T 37).

Handzaam boekje dat iedere paar jaar in vernieuwde versie uitkomt. Laatste bekende versie: september 1984. Is gratis te bestellen bij: Voorlichtingsdienst Ontwikkelingssamenwerking; Ministerie van Buitenlandse Zaken; Postbus 20061; 2500 EB Den Haag; 070-48.64.86. Geeft namen, adressen en korte omschrijving van een zeer groot aantal groepen en organisaties in Nederland die activiteiten ontplooiën m.b.t. ontwikkelingsproblematiek en ontwikkelingssamenwerking.

Y1a

ARBOMEMO(jaartijks)

Bi: OB (M 47), UB (M 3), ondernemingsraad, SOMO (O 19).

Handzame uitgave van Kluwer (Deventer). Bevat veel verwijzingen naar het meer uitgebreide "Praktijkboek Arbeidsomstandigheden" (Kluwer).

* Praktische informatie over de arbeidsomstandighedenwet; belangrijkste bepalingen, toepassing, arbeidsinspectie, controle, nuttige adressen.

Y2

Almanak van Sociaal-Economisch Nederland (periodiek)

Bi: grotere OB (M 47), UB (M 3), EVD (O 12), SOMO (O 19).

Uitgave van de SER (Den Haag) uit 1980. Zal t.z.t. vernieuwd worden. Trefwoordenregister.

* Groot aantal namen en adressen: van alle ondernemers- en vakbondsorganisaties in Nederland; van alle produktschappen; van talrijke instellingen en raden op sociaaleconomisch gebied in Nederland.

Y3

Ambassadelijsten van Nederlandse ondernemingen in een bepaald land

Bi: EVD (O 12), SOMO (O 19).

Opgesteld door Nederlandse ambassades in een bepaald land.

* Overzichten met namen en adressen van Nederlandse dochterondernemingen in een bepaald land.

Y3a

Bibliografiën (boekenlijsten) per onderwerp, per land, per bedrijfstak

Bij: OB (M 47), UB (M 3).

Veel bibliotheken en zeker universiteitsbibliotheken hebben een aparte kaartenbak waarin ze alle bibliografiën bij elkaar zetten. Vraag aan het personeel achter de balie waar deze te vinden is. Dit soort boekenlijsten kunnen soms veel zoek besparen.

Y4

Bibliographie der Wirtschaftspresse

Bij: EVD (O 12).

Uitgave van HWWA Institut für Wirtschaftsforschung in Hamburg. Nuttig hulpmiddel.

* Geeft per bedrijfstak en afzonderlijk onderwerp een overzicht van de artikelen die elk jaar hierover zijn verschenen in een groot aantal zakentijdschriften.

Y5

E. Blauvelt & J. Durlacher, "Sources of African and Middle Eastern economic information", Aldershot 1982, 315 pag.

Bij: IVO (M 24)

* Bronnenoverzicht voor het vinden van informatie over economische ontwikkeling in o.a. bepaalde bedrijfstakken in Afrika en het Midden-Oosten.

Y6

E. Blauvelt & J. Durlacher, "Sources of Asian Pacific economic information", 2 delen, Gower Press, Westmead 1981, 700 pag.

Bij: IVO (M 23).

* Bronnenoverzicht voor het vinden van informatie over economische ontwikkeling in o.a. bepaalde bedrijfstakken in Azië en het Verre Oosten.

Y7

D. Brownstone & G. Carruth, "Where to find business information (a worldwide guide for everyone who needs the answers to business questions)", John Wiley & Sons, New York 1979, 616 p.

Bij: OB Amsterdam (M 47).

* Uitvoerig overzicht van Engelstalige (vooral Amerikaanse en Canadese) informatiebronnen over allerlei zaken die met het bedrijfsleven te maken hebben. Per bedrijfstak en onderwerp worden de belangrijkste bronnen genoemd en kort beschreven.

Y8

Business Periodicals Index, H.W. Wilson Company, Bronx/New York.

Bij: Bibl. TH Delft (M 3), RU Groningen (M 3), Erasmus Universiteit Rotterdam (M 3), Shell Bibliotheek (O 18).

Maandelijks aangevuld overzicht van alle titels van artikelen die verschenen zijn in zo'n 170 zakentijdschriften uit voornamelijk USA en in mindere mate Engeland. Gerangschikt naar onderwerp en bedrijfstak. Informatie per onderwerp en per bedrijfstak. Geen apart register op ondernemingen.

Y9

CCP: Centrale Catalogus van Periodieken en Seriewerken in Nederlandse Bibliotheken

Bij: alle UB (M 3), grotere OB (M 47), EVD (O 12).

Uitgave van de Kon. Bibliotheek in Den Haag (zie M 29) in 13 delen. Laatste bekende uitgave is van 1983. Geeft aan waar in Nederland een 'e-paald tijdschrift of periodiek verschijnend boekwerk te vinden is. Zal in de toekomst alleen nog per computer te raadplegen zijn (o.a. bij alle OB en UB).

* Vooral van belang voor het achterhalen van de plek waar men allerlei, vaak dure en specialistische vaktijdschriften kan vinden, zoals allerlei bedrijfstakbladen. Ook voor allerlei soorten van jaarlijks opnieuw verschijnende naslagwerken en handboeken wordt aangegeven waar in Nederland ze te vinden zijn. Vermeldt ook de aanwezigheid ervan in een groot aantal bibliotheken van bedrijven in Nederland.

Y10

C. Asplund, "Certain basic trade union rights in Western European enterprises", EVI, Brussel 1980, 160 pag.

Publikatie van Europees Vakbonds Instituut (EVI/ETUI) in Brussel (zie W 7).

* Overzicht van vakbondsrechten en informatierechten binnen ondernemingen, zoals deze in verschillende Europese landen bestaan.

Y11

European directory of business information sources & services, Center for Business Information, Parijs.

Bij: UB (M 3).

Losbladige uitgave die maandelijks wordt aangevuld.

* Geeft overzicht van internationale en vooral Europese informatiebronnen over banken, verzekeringen, zakenwereld, voor ondernemingen belangrijke wetgeving.

Y12

S. Gray, "Information disclosure and the multinational corporation", J. Wiley & Sons, Chichester 1984; 236 pag.

Bij: UB (M 3), SOMO (O 19).

Uitgave in serie van IRM-publikaties (zie P 28).

* Geeft aan welke informatieverplichtingen er internationaal gezien zijn voor MNO op grond van internationale regelingen (voorstellen UN, OECD Richtlijnen, EEG Richtlijnen). Beschrijft de belangrijkste elementen ervan en geeft enige case studies.

Y13

Institute for Food and Development Policy, "Food First: Resource Guide", San Francisco 1979.

Bij: UB (M 3), grotere OB (M 47), SOMO (O 19), OSACI (O 15), DWC (O 9).
Bronnenoverzicht.

* Informatiebronnen op gebied van (oorzaken van) wereldvoedselvraagstuk en MNO in de agro-industrie.

Y14**Funk & Scott Index of Corporations and Industries**

Bij: CBL (N 4)

Verschijnt om de twee weken. Register op ondernemingen. Bevat kumulatief jaarregister van artikelen, rapporten en boeken die informatie bevatten over bepaalde ondernemingen. Ook te raadplegen via databank "host" Dialog (zie S 5).

Y15**Gids 1981-1985: Kamers van Koophandel en Fabrieken in Nederland**

Bij: OB (M 47), KvK (M 31), UB (M 3), SOMO (O 19).

Regelmatig opnieuw uitgebrachte uitgave van de Kamers van Koophandel. Bevat informatie over alle Nederlandse KvK, o.a. de samenstelling van hun besturen. Met een overzicht van welke gemeente onder welke KvK valt.

Y16

C. Hird, "Challenging the figures - a guide to company finance and accounts", Londen 1983, 276 pag.

Bij: SOMO (O 19), UB (M 3)

Engelstalige gids. Nadruk op de Engelse situatie.

* Hoe kan men leren "tussen de regels door" te lezen in de financiële jaarverslagen van ondernemingen en waar vindt men de informatie die men vergeefs in de jaarverslagen zoekt.

Y17

Investigators Handbook, Community Action, Londen.

Bij: SPOK (O 22)

Engelstalige gids. Bedoeld voor huurders, werknemers en actiegroepen.

* Geeft aan hoe men te werk moet gaan bij onderzoek naar ondernemingen, organisatie en personen.

Y18

M. Kidron & R. Segal, "De toestand in de wereld: een politieke atlas", uitg. Bert Bakker, Amsterdam 1981, 150 pag.

Bij: OB (M 47), UB (M 3).

* Kaarten, statistische gegevens en teksten over sociale, economische en politieke verschillen op de wereld.

Y19

R. Knoppers & F. Schopenhauer, "Kernachtige periodieken: overzicht van internationale tijdschriften over kernenergie", WISE/Vereeniging voor Milieudefensie, Amsterdam 1983, 68 pag.

Bij: VMD (T 25), OB (M 47), SOMO (O 19), WISE (T 38).

Geeft een vrij volledig overzicht van de ca. 300 tijdschriften (uit meer dan 20 landen) die in de Nederlandse bibliotheken te vinden zijn, met een vermelding waar het tijdschrift gevonden kan worden en een korte beschrijving van de soort informatie in elk tijdschrift.

Y20

J. Klaasen & G. Zevenboom, "De nieuwe jaarverslaggeving: een gebruikers-handleiding", Kluwer, Deventer 1983, 200 pag.

Bij: OB (M 47), UB (M 3), SOMO (O 19).

Overzicht van de publikatieplichten en de eisen die aan financiële jaarverslagen worden gesteld met ingang van 1984. Met trefwoordenregister op onderwerp.

Y21

"Industrial Relations: a guide for trade unionists", TIE, Amsterdam 1983, 85 pag.

Bij: sommige UB (M 3), TIE (O 21), SOMO (O 19), DWC (O 9).

Uitgave van TIE (zie O 21).

* Overzicht van vakbondsorganisatie en vakbondsstructuren in elf landen (vooral Europa).

Y22

Th. Landau, "European directory of market research surveys", Gower Press 1976, 326 p.

Bij: sommige UB (M 3), SOMO (O 19), EVD (O 12).

Overzicht van marktonderzoeken per produkt/bedrijfstak en per land. Met beknopte informatie over de inhoud van de marktonderzoeken. Register per produktgroep.

Y23

List of company directories and summary of their contents, United Nations Centre on Transnational Corporations, New York 1983(2).

Bij: EVD (O 12), sommige UB (M 3), SOMO (O 19).

Overzicht van de internationaal beschikbare handboeken en naslagwerken die informatie over ondernemingen bevatten. Korte beschrijving van hun inhoud. Alfabetisch gerangschikt. Register op land, op bedrijfstak en op soort van informatie.

Y24

Master Key Index

Bij: EVD (O 12)

Kwartaaluitgave van Business International Corporation. Geeft een inhoudsopgave van alle publikaties van Business International tijdschriften (zie o.a. D 5, 6, 7, 8) en naslagwerken (o.a. H 15) in de twaalf voorafgaande maanden. Bevat steeds een register op land, op ondernemingsnaam (blauwe pagina's) en op een aantal trefwoorden. Waardevol.

Y25

J.O. Mekeirle, "Multinational corporations: the ECSIM guide to information sources", Brussel 1977, 454 pag.

Bij: sommige UB (M 3), SOMO (O 19).

Uitgave van ECSIM, de voorganger van IRM (P 28). Zeer uitvoerige registers op zowel titel, auteur, tijdschrift, organisatie als trefwoord.

* Belangrijk overzicht van allerlei mogelijke bronnen en organisaties waar informatie over MNO gevonden kan worden.

Y26

OECD, "Responsibility of parent companies for their subsidiaries", OECD, Parijs 1980.

Bij: UB (M 3), SOMO (O 19).

* Geeft per OECD-land (de 24 rijke landen) een overzicht van de wettelijke regelingen die er bestaan t.a.v. de verantwoordelijkheid van de moedermaatschappij voor de afzonderlijke dochtermaatschappijen.

Y27

H. van 't Oever, "Wegwijzer in het commercieel bronnenlabyrint", FED, Deventer 1975, 93 pag.

Bij: sommige UB (M 3), sommige OB (M 47), SOMO (O 19).

Vooral op bedrijven gerichte handleiding voor het vinden van goede informatiebronnen voor markt- en bedrijfstakonderzoek. Bevat veel bruikbare tips en literatuurlijst.

Y28

Periodiekenparade

Bij: OB (M 47), UB (M 3).

Maandblad dat de inhoudsopgaves van steeds de jongste nummers van een groot aantal Nederlandse tijdschriften op o.a. sociaaleconomisch en juridisch gebied bevat. Uitgave van SWIDOC (020-225061). Geeft ook een jaarregister (KWIC-Index) van de inhoud van deze tijdschriften uit.

Y29

Pyttersen's Nederlandse Almanak (jaarlijks)

Bij: UB (M 3) en OB (M 47), gemeentehuizen.

Jaarlijks verschijnend adressenboek van personen, officiële en particuliere organisaties en instellingen in Nederland en de Nederlandse Antillen. Alleen een zakenregister. Bij Dastal (O 3) wordt jaarlijks een register bijgehouden op de personen die in deze almanak genoemd worden, met vermelding van dubbelfuncties.

* O.a. adressen van ministeries, overheidsdiensten, bedrijfstakorganisaties, werkgevers- en werknemersorganisaties.

Y30

Research Index

Bij: sommige UB (o.a. Nijmegen) (M 3), SOMO (O 19).

Veertiendaags verschijnende index van artikelen die verschenen zijn in een groot aantal zakentijdschriften en financiële bladen, o.a. de Financial Times en de Wall Street Journal. Registers op ondernemingen (blauwe gedeelte) en op bedrijfstakken/trefwoorden/landen (roze gedeelte). Uitgave van Business Surveys Ltd in Groot-Brittannië.

* Vooral gericht op Europese ondernemingen, waaronder zeer veel Britse bedrijven.

Y31

M. Smit, "Kursusboek financieel jaarverslag", Industriebond FNV, Amsterdam 1982.

Te bestellen bij: Ind.bond FNV (V 7).

Kursusboek voor een cursus van vakbondskaderleden. Met duidelijk trefwoordenregister.

* Handzaam en praktisch boekwerk waarin zeer begrijpelijk en aan de hand van voorbeelden wordt duidelijk gemaakt hoe men financiële jaarverslagen moet lezen. Gaat in op de informatierechten voor werknemers.

Y32

Cambridge Information and Research Services Ltd, "Sources of European economic information", Gower Press, Westmead 1977.

Bij: sommige UB (M 3), EVD (O 12), SOMO (O 19).

Overzicht van Europese informatiebronnen over de ontwikkeling van de economie, specifieke bedrijfstakken en verschillende daarmee samenhangende onderwerpen, telkens aangegeven per land.

Y33

G.R.Dicks, "Sources of world financial and banking information", Gower Press, Westmead 1981.

Bij: EVD (O 12), sommige UB (M 3).

Geeft per land de voornaamste bronnen voor financiële en economische informatie.

Met registers op land en bedrijfstak/trefwoord.

Y34

Spekulatie Onderzoeks Kollektief, "Spekulatie-onderzoek: gids voor krakers, huurders en aktiegroepen", Amsterdam 1982.

Bij: sommige OB (M 47), SPOK (O 22), SOMO (O 19).

Goedkope handleiding bij het zelf doen van onderzoek naar speculatie in panden en ander onroerend goed. Met een overzicht van de belangrijkste bronnen die je daarbij kunt gebruiken.

Y35

Staatsalmanak (jaarlijks)

Bij: OB (M 47) en UB (M 3), gemeentehuizen en openbare instellingen.

Uitgave van de Staatsuitgeverij (M 52). Met zaken- en persoonsregister.

* Informatie over openbare instellingen (zelfs per afdeling) en de namen van functionarissen die er werken: ministeries, provinciale overheden, bedrijfstakorganisaties, adviesraden. Belangrijk hulpmiddel bij het leggen van contacten met de overheid.

Y36

Sythoff's Adresboek voor dagbladen en tijdschriften

Bij: OB (M 47).

* Basisgegevens van vrijwel alle Nederlandse tijdschriften, ook de bedrijfs- en bedrijfstaktijdschriften.

Y37

TIE, "Meeting the corporate challenge: a handbook on corporate campaigns", Amsterdam, TIE-report nr. 18/19, 1985, 75 pag.

Bij: TIE (O 21), SOMO (O 19), DWC (O 9).

* Algemene informatie over (geslaagde) internationale akties tegen onrechtvaardige praktijken van MNO, met een achttal uitgewerkte voorbeelden. Met lijst van organisaties in tal van landen die zich met aktie-onderzoek naar/over MNO bezighouden.

Y38

T. van Tijen e.a., "Andere informatiebronnen over milieu, techniek en samenleving: van de eerste tot de vijfde wereld", *Ekologische Uitgeverij*, Amsterdam 1984, 465 pag.

Bij: OB (M 47), UB (M 3), TOOL (T 35), VMD (T 25), SOMO (O 19).

Gezamenlijke uitgave van de stichting TOOL en de *Ekologische Uitgeverij*. Bestellen bij: 020-792503. Bevat uitvoerig trefwoordenregister.

* Uitgebreid overzicht van allerlei mogelijke informatiebronnen met betrekking tot techniekgebruik in Derde Wereldlanden, aangepaste technieken, milieu, landbouwmethodes, etc.

Y39

UNIDO Guides to Information Sources (30 verschillende, per bedrijfstak)

Bij: UB (M 3), EVD (O 12), SOMO (O 19).

Een dertigtal handige gidsjes per bedrijfstak of productgroep. Engelstalig.

* Geven per industriële bedrijfstak een overzicht van een zeer groot aantal internationale en nationale organisaties, bibliografien en tijdschriften die voor het onderzoek naar/over een bepaalde bedrijfstak van belang kunnen zijn.

Y40

Wall Street Journal Index

Bij: CBL (N 4)

Uitgave van Dow Jones & Co (New York). Maandelijks inhoudsopgave van artikelen die in de *Wall Street Journal* gepubliceerd zijn. Index op ondernemingen, bedrijfstakken, landen en trefwoorden.

Y41

P. Wasserman, C. Georgi & J. Woy, "Encyclopedia of business information sources: a detailed listing of primary subjects of interest to managerial personnel, with a record of sourcebooks, periodicals, organizations, directories, handbooks, bibliographies, on-line databases and other sources of information." *Yale Research*, Detroit 1980 (4e druk), 778 pag.

Bij: OB Amsterdam (M 47).

Uitgebreid handboek dat allerlei soorten informatiebronnen over het bedrijfsleven geeft. Nadruk op de Verenigde Staten, maar ook internationale bronnen. Nuttig hulpmiddel.

Y42

World Business Reports

Bij: EVD (O 12).

Losbladige uitgave in verzamelband. Ingedeeld naar land. Wordt eens per twee jaar voor ieder land vernieuwd. Uitgave van het internationale accountantskantoor Arthur Young International (USA).

* Voor ruim 30 landen (ook in de Derde Wereld) geeft het een overzicht van het investeringsklimaat voor buitenlandse ondernemingen, belastingwetgeving en publicatie-verplichtingen voor ondernemingen.

Z. Diverse, niet eerder genoemde informatiebronnen

Z1

(Stichting) Arbeid en Gezondheid

Adres: Oude Gracht 320; 3511 PL Utrecht.

Niet-kommerciële instelling die onderzoek doet op gebied van arbeidsomstandigheden en veiligheid op de werkplek, vaak in samenwerking met vakbondsgroepen in bedrijven. Geeft het tijdschrift "Risicobulletin" uit. (zie G 15)

Z2

W. Arkin, "Research guide to current military and strategic affairs", IPS, Washington, 231 pag.

Bij: UB (M 3), SOMO (O 19).

Onderzoekshandboek over militaire zaken, met alle politieke en economische aspecten. Nadruk op de USA.

* Ook bronnenoverzicht over wapenproductie en militair-industrieel complex.

Z3

W. Buitelaar & R. Vreeman, "Vakbondswerk en kwaliteit van de arbeid: voorbeelden van werknemersonderzoek in de Nederlandse industrie", SUN, Nijmegen 1985.

Bij: OB (M 47), UB (M 3), SOMO (O 19).

* Geeft 18 uitgewerkte voorbeelden van werknemersonderzoek naar de kwaliteit van de arbeid bij Nederlandse (dochter)bedrijven.

Z3a

G. Boon & K. Brants, "Het mediaboek; hoe krijg je toegang tot de media", Stichting Burgerschapskunde; Leiden 1984; 158 pag.

Bij: OB (M 47), UB (M 3), SOMO (O 19).

Goedkoop uitgebreid overzichtswerk: te bestellen bij Stichting Burgerschapskunde (071-89.92.72). Bevat veel voorbeelden.

* Zeer praktische informatie over het maken van een publiciteitsplan, contacten leggen met journalisten, maken van persberichten, interviews voor radio en t.v., adressen van alle media in Nederland.

Z4

TNO Bureau Humanisering van de Arbeid

Adres: Wassenaarseweg 56; 2300 AC Leiden; 071-170441.

Geeft aan ondernemingsraden en vakbonden advies en ondersteuning bij problemen met betrekking tot arbeidsomstandigheden en zeggenschap.

Z5

Consumentenbond

Adres: Leeghwaterplein 26; Den Haag; 070-889377.

* Informatie over kwaliteit van producten van een bepaalde onderneming, vooral in verhouding tot de producten van andere ondernemingen.

Z6

J. Dunning & J. Stopford, **"Multinationals: company performance and global trends"**, MacMillan, London 1983, 160 pag.

Bij: UB (M 3).

Bevat een uitgebreid register van de grootste ondernemingen gerangschikt naar alfabetische volgorde, per land en per bedrijfstak.

* Geeft informatie over allerlei algemene trends in de strategieën en structuren van MNO.

Z7

FNV Afdeling Internationale Zaken, **"Werken aan internationale solidariteit"**, Amsterdam 1983.

* Beknopte brochure over de internationale vakbondsstructuren, de geschiedenis daarvan en hoe de FNV in dat internationale geheel past.

Z8

"FNV Handboek reorganisaties", (A. van Halem), FNV, Amsterdam Bestellen: FNV (V 5).

* Over achtergronden van reorganisaties binnen ondernemingen, het verloop ervan, hoe kan men ze zien aankomen? Wat zijn de mogelijkheden voor tegenbeleid van werknemers? Met praktijkvoorbeelden.

Z9

"FNV Handboek voor beter werk", (E. Buringh), FNV, Amsterdam 1983.

Bij: OB (M 47), UB (M 3), FNV (V 5), SOMO (O 19).

* Zeer veel praktische informatie voor voorkoming van ongezond werk, verbetering van de arbeidsomstandigheden, de wettelijke regelingen op dit gebied, hulpverlenende instanties voor werknemers.

Z10

Gemeenteraadsverslagen, gemeenteraadsstukken

Bij: Gemeentehuis/stadhuis ter inzage voor iedereen, bij de OB in de gemeente, bij bekende leden van de gemeenteraad.

Aan de hand van de agenda voor iedere (vaak maandelijkse) gemeenteraadsvergadering is het mogelijk om op te zoeken welke stukken over een bepaald onderwerp gaan.

* Informatie over aanbestedingen, gunningen van bouwopdrachten e.s., overeenkomsten en juridische gevechten tussen gemeente en ondernemingen, conflicten over hinderwetvergunningen, etc.

Z11

Hinderwetvergunning (aanvraag)

Bij: stadhuis/gemeentehuis ter inzage.

Een bedrijf moet bij iedere uitbreiding, bij invoering nieuwe productieprocessen en bij alle veranderingen in de bedrijfsuitoefening (die gevolgen kunnen hebben voor milieu en omwonenden) een hinderwetvergunning aanvragen. De oude aanvragen en vergunningen (voor 1972) liggen bij Provinciaal Archief.

* Beschrijving van de voorgenomen uitbreiding, verandering, etc.

Z12

Industriebond FNV, **"Reorganisatie en vakbondsstrategie"**, Amsterdam 1983, 112 pag.

Bestellen: Industriebond FNV (V 7).

* Overzicht over verloop van reorganisaties, de betrokken partijen en de verschillende mogelijkheden voor vakbondsleden om een eigen strategie bij reorganisaties op te zetten.

Z13

Informatiebrochures voor investeerders in een bepaalde streek of land

Bij: Ambassade van het betreffende land in Nederland, bij de EVD (O 12), bij landencomitees (zie T 0), voorlichtingscentra in betreffende land of streek. Gratis op te vragen. Adressen van de voorlichtingscentra zijn altijd op te vragen via de bovengenoemde instanties.

* Informeren over de voordelen, de investeringsvoorwaarden, eventuele belastingvoordelen, loonnivo, (afwezigheid van) arbeidswetgeving, waar de bedrijven van kunnen profiteren ter plaatse.

Z14

Keesings' Historisch Archief

Bij: OB (M 47), UB (M 3), EVD (O 12).

Losbladige uitgave in verzamelband. Wordt twee maal per week aangevuld. Register per onderwerp (trefwoord) en per land.

* Geeft beknopte politieke en economische informatie over ontwikkelingen in allerlei landen. Handig hulpmiddel om overzicht te krijgen van de situatie in een bepaald land waarin een MNO investeert.

Z15

W. Kolvenbach, **"Employee councils in European companies"**, Deventer 1978, 334 pag.

Bij: UB (M 3), sommige OB (M 47).

* Informatie over de wettelijke regelingen over de rechten en mogelijkheden van ondernemingsraden in verschillende Europese landen, o.a. de informatierechten die ze hebben.

Z16

Konsumentenkontakt

Adres: Sweelinckplein 74; Den Haag; 070-469424.

* Informatie over de kwaliteit van de produkten van een bepaalde onderneming, vooral in relatie tot de produkten van andere bedrijven.

Z17

Kritische / progressieve boekhandels

Adressen: Hieronder volgen enige namen en adressen, maar er zijn er natuurlijk meer. Informeer bij de Rooie Rat in Utrecht (030-317189) waar de dichtstbijzijnde is.

a) Fort van Sjakoo; Jodenbreestraat 24; Amsterdam; 020-258979.

b) Pegasus; Leidsestraat 25; Amsterdam; 020-231138.

c) Vrije Boekhandel; Veemarktstraat 40; Breda; 076-145491.

d) Slagerszicht; Folklingestraat 10; Groningen; 050-181238.

e) De Oude Mol; Van Broeckhuysenstraat 48; Nijmegen; 080-221734.

f) Vrije Boekhandel; Heuvelstraat 139; Tilburg; 013-435944.

- g) De Rooie Rat; Oude Gracht 65; Utrecht; 030-317189.
 h) De Uytbuyt; Churchillweg 1; Wageningen; 08370-20855.
 Beschikken vaak over allerlei boeken en niet-kommerciële brochures die bij de traditionele boekhandels niet te vinden zijn: Bijvoorbeeld over arbeidsomstandigheden bij bedrijven, de handel en wandel van bepaalde MNO in een bepaald land, MNO en milieu, etcetera.

Z18

Landelijke media: pers

Adressen:

- a) Algemeen Nederlands Persbureau (ANP); Postbus 2000; Utrecht; 030-941941.
 b) Redactie De Volkskrant; Postbus 1002; Amsterdam; 020-914400.
 c) Het Parool; Postbus 433; Amsterdam; 020-914400.
 d) Redactie Trouw; Postbus 859; Amsterdam; 020-220383.
 e) Red. Het Vrije Volk; Postbus 1162; Rotterdam; 010-147400.
 f) NRC-Handelsblad; Postbus 824; Rotterdam; 010-147211.
 g) Gemeenschappelijke Persdienst; Postbus 224; Den Haag; 070-924061.
 h) De Telegraaf; Basisweg 30; Amsterdam; 020-585911.
 i) Het Financieele Dagblad; Weesperstraat 83; Amsterdam; 020-223333.

Al deze kranten en nieuwsdiensten beschikken over eigen dokumentatie-afdelingen waar ook stukken en artikelen over bedrijven bewaard worden. Als het niet lukt rechtstreeks toegang te krijgen, dan proberen via een journalist die (blijkens zijn/haar artikelen) zich regelmatig bezighoudt met het bedrijf of de bedrijfstak waarover je informatie zoekt.

Z19

Lokale kranten

Adressen: zie in de kranten zelf waar de krant is gevestigd. Heb je zelf geen abonnement, ga ze dan bijv. inzien op de plaatselijke Openbare Bibliotheek.

Iedere lokale krant van enige omvang (wat betreft verspreiding) beschikt over een archiefdienst. Men bewaart in elk geval de eigen kranten en heeft vaak een knipselarchief waarin per onderwerp (kan een bedrijf zijn) informatie wordt bijgehouden. Meestal zijn deze alfabetisch geordend, bijv. op naam van een bedrijf. Als het niet lukt rechtstreeks toegang te krijgen, probeer het dan via een journalist die zich met betreffende bedrijf heeft beziggehouden.

* Informatie over gebeurtenissen m.b.t. lokale vestigingen van een onderneming.

Z20

Miljoenennota (Rijksbegroting)

Bij: OB (M 47), UB (M 3), EVD (O 12).

Verschijnt jaarlijks op de derde dinsdag in september. Is een soort samenvatting van de (veel uitvoeriger) begrotingen van de verschillende ministeries. Deze volledige begrotingen per ministerie kunnen worden opgevraagd bij de Staatsuitgeverij (zie M 45).

* Hoofdpijnen van het regeringsbeleid in de periode tot september volgend jaar: waar men zijn inkomsten vandaan wil halen en waar men het aan uit wil geven (o.a. subsidies aan bedrijven). Bevat ook gedetailleerde gegevens over de staatsbedrijven.

Z21

F.Pot & F.van Waarden, **"Zeggenschap over je werk"**, Amsterdam 1983.

Bij: OB (M 47), UB (M 3), Kritische boekhandels (Z 17).

Uitgave gericht op actieve vakbondsgroepen.

* Allerlei handzame informatie op gebied van arbeidsomstandigheden, veiligheid op het werk, zeggenschap, beleid bij reorganisaties, e.d. Bevat een groot aantal nuttige adressen en telefoonnummers.

Z22

Praten met de detailhandelaar

Adres: "op de hoek" in de eigen omgeving.

Wel een tijd kiezen buiten de drukke uren.

* Vaak veel informatie over de herkomst van artikelen: wat heeft een vertegenwoordiger in "zijn pakket" en wat komt dus (waarschijnlijk) van één concern, prijsbeleid en stunts, produkteigenschappen, e.d.

Z23

Projectlijst Ontwikkelingssamenwerking (jaarlijks)

Bij: UB (M 3), sommige OB (M 47), SOMO (O 19).

Gratis opvraagbaar bij het Ministerie van Ontwikkelingssamenwerking.

* Uitvoerige opsomming van ontwikkelingsamenwerking vanuit Nederland. Per project (ook deskundigenhulp) informatie over: inhoud, bedrag dat ermee genoemd is, naar welk land het gaat, soort goederen of diensten dat geleverd wordt. Uit dat laatste kan in veel gevallen worden afgeleid welke bedrijven erbij betrokken zijn.

Z24

Rijksdienst voor het wegverkeer

Adres: Skagerrak 10; Veendam; 05987-17920.

Voor de echte speurneuzen is het mogelijk bij deze dienst informatie te krijgen over wie de eigenaar van een bepaalde auto is. Door overmaking van f 3,50 (1984) op girorekening 3227597 ter name van deze dienst en onder vermelding van van het kentekennummer. Men ontvangt dan naam en adres van de eigenaar van de betreffende auto. Duurt soms wel enkele weken.

Z25

J.Servotte, **"Woordenboek voor handel en financiën (Frans-Engels-Duits-Nederlands)"**, Utrecht 1972, 960 p.

Bij: UB (M 3), sommige OB (M 47).

Geeft vertalingen voor alle belangrijke Franse, Duitse en Engelse termen uit de financiële en ondernemingswereld. Kan handig zijn bij het lezen van jaarverslagen van buitenlandse ondernemingen.

Z26

SOMO, **"Wie helpt wie? Ontwikkelingshulp aan het Nederlandse bedrijfsleven"**, Amsterdam, 1983.

Bij: OB (M 47), UB (M 3), kritische boekhandels (Z 17).

Te bestellen bij SOMO (zie O 19).

* Informatie over de rol van Nederlandse ondernemingen bij de besteding en "invulling" van Nederlandse ontwikkelingshulp. Met tal van voorbeelden en tips voor verder onderzoek op dit gebied.

Z27

Subsidiememo (jaarlijks)

Bi: OB (M 47), UB (M 3), SOMO (O 19), EVD (O 12).

Handzame uitgave in zakformaat van Kluwer.

* Alle Nederlandse overheidsregelingen op het gebied van subsidies en financieringssteun voor het bedrijfsleven worden hierin kort vermeld.

Z28

Tentoonstellingen / toetoonstellingsorganisaties (Jaarbeurs in Utrecht, RAI in Amsterdam, AHOY in Rotterdam)

Adressen: via telefoongidsen of 008.

* Via deze organisaties kunnen soms de adressen van de belangrijkste ondernemingen in een bepaalde bedrijfstak worden verzameld, alsmede gegevens over de produkten van die bedrijven.

Z29

Tijdschriftenkatalogus EVD

Bi: EVD (O 12), SOMO (O 19)

Geeft een lijst van alle bij de EVD voorhanden tijdschriften. Is ook te bestellen bij de EVD.

* Bij een onderzoek dat geen grote spoed heeft is deze catalogus te gebruiken als een soort aanstreeplijst om - afgaande op de namen van de tijdschriften - te kijken welke tijdschriften van belang zouden kunnen zijn voor het onderzoek naar de ontwikkelingen binnen een bepaalde bedrijfstak.

Z30

UN Center on Transnational Corporations, "International Accountancy and reporting issues: 1984 Review", New York 1985, 122 pag.

Bi: UB (M 3), SOMO (O 19).

Periodiek opnieuw verschijnend overzicht over de standaardisatie (internationale normen) van internationale verplichtingen voor het maken en publiceren van financiële jaarverslagen. Geeft ook een overzicht van de nog bestaande deelproblemen en de opvattingen van de afzonderlijke landen daarover.

Z31

Verslagen en behandelde stukken van de Tweede Kamer

Bi: OB (M 47), UB (M 3).

Nota's, verslagen van vergaderingen, vragen aan de minister en diens antwoorden, verslagen van hoorzittingen over speciale onderwerpen. (Ook te bestellen bij de Staatsuitgeverij, zie M 52; het is wel verstandig om van tevoren zo precies mogelijk op te schrijven wat je zoekt).

* Voor gedetailleerde informatie over het overheidsbeleid en zaken waar de Tweede Kamer mee bezig is geweest.

Z32

United Nations Center on Transnational Corporations,

- "Multinational corporations in world development", UN, New York 1973

- "Transnational corporations in world development: a re-examination, UN, New York 1978

- "Transnational corporations in world development: third survey", UN, New York 1983

Bij: UB (M 3), grotere OB (M 47), SOMO (O 19).

Lijvige boekwerken opgesteld door het VN Centrum voor Transnationale Ondernemingen. Engelstalig.

* Geven een analyse van de rol van MNO in de ontwikkelingsproblematiek van Derde Wereld-landen. Alle belangrijke trends worden hierin wel gesignaleerd. Bevatten statistische bijlagen met unieke hoeveelheid cijfers over MNO in de wereldeconomie en in het bijzonder hun betekenis m.b.t de Derde Wereld-landen.

Z33

Vademecum voor de In- en uitvoer (5 delen)

Bij: UB (M 3), EVD (O 12), sommige grote OB (M 47).

Losbladige uitgave van Kluwer/Samson in vijf verzamelbanden; worden regelmatig aangevuld. Inhoud is samengesteld door de EVD (zie O 12). Met uitgebreide inhoudsopgave en trefwoordenregister.

* Samenvatting van de In- en uitvoerregelingen en -bepalingen voor alle landen ter wereld. Ook gegevens over de samenstelling van de handel van het betreffende land met Nederland (laatste drie jaar), eventueel de door Nederland verleende ontwikkelingshulp.

Z34

Veiligheidsinstituut (Stichting Het -)

Adres: Postbus 5665; 1007 Amsterdam; tel. 020-44.56.55.

* Dokumentatie, voorlichting en adviezen over allerlei aspecten van de arbeidsveiligheid.

Z35

Venadam Bibliothekengids: adresboek van bibliotheken, informatie- en documentatiediensten in Nederland

Bij: OB (M 47), UB (M 3), SOMO (O 19).

Uitgave van Venadam. Laatste bekende uitgave is van 1982.

* Handzaam boekwerk waarin per woonplaats alle Nederlandse bibl. en documentatiecentra worden beschreven. Belangrijk is het overzicht van alle bedrijfsbibliotheken dat erin opgenomen is. Steeds wordt aangegeven of en hoe ze toegankelijk zijn, of er de mogelijkheid is tot kopiëren en wat dat kost, wat voor literatuur ze hebben en op welke computerdatabanken ze zijn aangesloten.

Z36

Verslagen van Nederlandse handelsmissies

Bij: EVD (O 12).

Worden op onregelmatige tijden gepubliceerd. Een korte samenvatting van hun rapport verschijnt meestal in het tijdschrift "Eco-nomische Zaken" (zie G 3). De handelsmissies zijn in de regel samengesteld uit vertegenwoordigers van overheid en bedrijven die belangen of interesse hebben in het land waaraan een bezoek wordt gebracht.

* Beschrijving van de handels- en/of produktiemogelijkheden voor bedrijven in het betreffende land.

Z37**Wet Openbaarheid Bestuur (WOB)**

Wet die het aan de burgers mogelijk maakt om ook niet extern gepubliceerde overheidsstukken ter inzage te krijgen. Ieder Ministerie heeft bijvoorbeeld een WOB-kommissie waar men inzage kan aanvragen van bepaalde overheidsstukken. Men dient dan zo nauwkeurig mogelijk op te geven : wie/wat het stuk heeft geschreven; hoe het heet; in welk jaar het geschreven is; waarom men de informatie wil inzien.

Z38**(Stichting) Zelfbestuur**

Adres: Oude Gracht 322; 3511 PL Utrecht; 030-312219.

Niet-kommerciële stichting gericht op de bevordering van zelfbestuur in bedrijven.

* Voor adviezen bij plannen om een bedrijf in werknemers-zelfbeheer (bijv. coöperatie) voort te zetten na een reorganisatie of afstoting door een concern.

5.3 Alfabetisch register van de informatiebronnen

De kodenummers die steeds achter iedere bron genoemd worden verwijzen niet naar paginanummers, maar naar de rubrieken in dit hoofdstuk. Bijvoorbeeld achter "ABC voor Handel en Industrie (Belgische)" staat de code "B 2". Dat betekent dat verdere details over deze informatiebron te vinden zijn in rubriek B (buitenlandse naslagwerken over ondernemingen). Binnen die rubriek staat deze rubriek (alfabetisch) op de tweede plaats (vandaar: B2).

AABN	T 1
ABC DER DEUTSCHEN WIRTSCHAFT	B 1
ABC VOOR HANDEL EN INDUSTRIE (BELGISCHE,)	B 2
ABC VOOR HANDEL EN INDUSTRIE (NEDERLANDS,)	A 1
ABI/INFORM (INFO)	S 1
ABN JAARVERSLAGENARCHIEF	O 1
ABVV: ALGEMENE BOND VAN VAKVERENIGINGEN	W 1
ACV: ALGEMEEN CHRISTELIJK VAKVERBOND	W 2
ADRESLIJST ECONOMISCH TECHNOLOGISCH INSTITUUT	A 2
ADRESLIJST NEDERLAND EN DE DERDE WERELD	Y 1
ADVERTENTIES ONDERNEMINGEN OVER LENINGEN/EMISSIONS	I 1
AFRICA (INTERNAT. BUSINESS, ECONOMIC, POL. MONTHLY)	D 1
AFRICA ECONOMIC DIGEST	D 3
AFRICAN BUSINESS	D 2
AG (AUTOMATISERINGSGIDS), DE	E 1
AGRA EUROPA	F 1
AGRIBUSINESS WORLDWIDE	F 2
AGRISERVICE INTERNATIONAL	F 3
AGRODATA	S 1
AKTIEPLAN WERKGELEGENHEID NIJMEGEN	T 2
ALDERS, V.D. BROEK & MEYS, DOCHTERBEDRIJF NIJMEGEN BV	X 1
ALERTA	G 1
ALGEMEEN INFORMATIERECHT OR	J12
ALGEMEN. GEGEVENS OVER WERKZAAMHEDEN/ RESULTATEN	J14
ALMANAK VAN SOCIAAL-ECONOMISCH NEDERLAND (SER)	Y 2
ALTERNATIVE NEWS AND FEATURES	P 1
ALTINFORM	P 2
AMBASSADELIJSTEN VAN NEDERLANDSE ONDERNEMINGEN	Y 3
AMBASSADES, NEDERLANDSE IN HET BUITENLAND	M41
AMERICAN DOCUMENTATION CENTER	M 1
AMNESTY INTERNATIONAL	T 3
AMPO: JAPAN-ASIA QUARTERLY REVUE	H 1
AMRO BEURSNIEUWS	C 1
AMRO JAARVERSLAGENKAMER	O 2
ANEP EUROPEAN PETROLEUM YEARBOOK	F 4
ANTI APARTHEIDSBEWEGING NEDERLAND	T 1
ARBEID EN GEZONDHEID, STICHTING	Z 1
ARBEID EN MILIEU	G 2
ARBEIDSVEILIGHEIDSRAPPORT (ARBO)	I 2
ARBEITSGRUPPE DRITTE WELT	P 3
ARBO-MEMO	Y1A
ARKIN, RESEARCH GUIDE CURRENT MILITARY/STRAT. AFF.	Z 2
ASIA LABOUR MONITOR	H 2

ASIA MONITOR	H 3
ASIA MONITOR RESOURCE CENTER	P 4
ASIA RESEARCH BULLETIN	H 4
ASPECTEN	G 3
ATOMWIRTSCHAFT - ATOMTECHNIK	F 5
AUSTRALIA ASIA WORKER LINKS	P 5
AUTOMATISERINGSGIDS (DE AG)	E 1
AUTOMOTIVE INDUSTRIES	F 6
BALANCE OF PAYMENTS YEARBOOK (IMF)	L 4
BALANSCENTRALE VAN DE NATIONALE BANK VAN BELGIE	N2A
BANK- EN EFFECTENBEDRIJF	E 2
BANKBLADEN (BELEGGINGSADVIESBLADEN)	C 1
BANKER, THE	F 7
BANKERS' ALMANAC AND YEARBOOK	B 3
BARRON'S (NATIONAL BUSINESS AND FINANCIAL WEEKLY)	D 4
BASIC TRADE UNION RIGHTS IN WEST. EUR. ENTERPRISES	Y10
BASTA!	O 3
BDBH: BELGISCHE DIENST VOOR DE BUITENLANDSE HANDEL	N 1
BEDRIJFSBIBLIOTHEKEN (AKZO,VMF,HOOGOVENS,DSM,ETC.)	O 6
BEDRIJFSTAKOVERZICHTEN VAN BANKEN	X 2
BEDRIJFSTAKVERKENNINGEN MINISTERIE VAN ECON, ZAKEN	X 3
BELANGENORGANISATIES VAN ONDERNEMINGEN	M 4
BELEGGINGSADVIESBLADEN BANKEN	C 1
BELGISCHE DIENST VOOR DE BUITENLANDSE HANDEL	N 1
BEROEPSVERVOER	E 3
BESTEDINGSWIJZER ONTWIKKELINGSSAMENWERKING	G 4
BEURS EN BEDRIJFSLEVEN (NED. CREDIETBANK)	C 1
BEURSPLEIN 5	C 2
BEURZEN	Z28
BIBL. EKONOMIE (BEDRIJFSKUNDE) RIJKSUNIV. GRONING.	O 5
BIBLIOGRAFIEN (BOEKENLIJSTEN) PER ONDERWERP	Y3A
BIBLIOGRAPHIE DER WIRTSCHAFTSPRESSE	Y 4
BIBLIOTH. BEDRIJFSECONOMIE UNIV. VAN AMSTERDAM	O 4
BIBLIOTH. ONDERNEMINGEN (HOOGOVENS,AKZO,DSM,ETC.)	O 6
BIBLIOTHEEK EEG KOMMISSIE	N 8
BIBLIOTHEEK LANDBOUWHOGESCHOOL WAGENINGEN	M33
BIBLIOTHEKEN HBO-INSTELLINGEN (HTS, HEAO, HAS,E,D)	M 2
BIBLIOTHEKEN TECHNISCHE HOGESCHOLEN	M 3
BIBLIOTHEKEN UNIVERSITEITEN	M 3
BIPA: BANQUE D'INFORMAT. POLITIQUE ET D'ACTUALITE	S 3
BOARD OF TRADE HOUSE (EXPORT HOUSE)	N 2
BOERENGROEP WAGENINGEN	O 7
BOND VAN ONTWIKKELINGSWERKERS	T 4
BOON& BRANTS, MEDIABOEK: HOE TOEGANG TOT DE MEDIA?	Z3A
BOTTIN INTERNATIONAL	B 6
BOUW- EN HOUTBOND FNV	V 1
BOUWCENTRUM (STICHTING)	M 5
BOW: BOND VAN ONTWIKKELINGSWERKERS	T 4
BRABY'S COMMERCIAL DIRECTORY OF SOUTHERN AFRICA	B 4
BRITAINS' TOP PRIVATE COMPANIES: 1 - 2000	B 5
BROCHURES VAN ONDERNEMING OVER DIVERSE ONDERWERPEN	I 3
BROWNSTONE, WHERE TO FIND BUSINESS INFORMATION?	Y 7
BUITELAAR & VREEMAN, VAKBONDWERK EN KWALIT. ARBEID	Z 3
BUITENLANDSE HANDEL JAARBOEK EEG (NIMEXE)	L 1
BULLETIN (CENTRALE) ONDERNEMINGSRAAD	K 1
BULLETIN EUROPESE KOMMISSIE	H 5
BUNDESSTELLE FUER AUSSENHANDELSINFORMATION	N 3

BURINGH, FNV HANDBOEK VOOR BETER WERK	Z 9
BUSINESS ASIA	D 5
BUSINESS EUROPE	D 6
BUSINESS INTERNATIONAL	D 7
BUSINESS LATIN AMERICA	D 8
BUSINESS PERIODICALS INDEX	Y 8
BUSINESS WEEK	D 9
BUURTGROEPEN	T 5
CAITS: CENTRE ALTERN. INDUSTR. & TECHNOL. SYSTEMS	P 7
CAMBRIDGE,SOURCES OF EUROPEAN ECONOMIC INFORMATION	Y 32
CBS	M 9
CBS MAANDSTATISTIEK VOOR DE BUITENLANDSE HANDEL	L 2
CBS PRODUKTIESTATISTIEKEN	L 5
CBS STATISTISCH ZAKBOEK	L 16
CCP: CENTR. CATALOGUS VAN PERIODIEKEN EN SERIEWERK	Y 9
CEBEMO	T 23
CEDLA	M 7
CENTER FOR RESEARCH ON MULTINATIONAL CORPORATIONS	O 19
CENTER ON TRANSNATIONAL ECONOMY	P 8
CENTRA VOOR BUITENLANDSE WERKNEMERS	M 8
CENTRAAL BUREAU VOOR DE STATISTIEK (CBS)	M 9
CENTRALE CATALOGUS VAN PERIODIEKEN EN SERIEWERKEN	Y 9
CENTRE D ETUDES / RECHERCHES SUR ENTREPRISES MULT.	P 9
CENTRE FRANCAIS DU COMMERCE EXTERIEUR	N 5
CENTRE ON TRANSNATIONAL CORPORATIONS (UN, NATIONS)	P 15
CENTRUM V. STUDIE EN DOCUMENTATIE LATIJNS-AMERICA	M 7
CENTRUM VOOR ONTWIKKELINGSSAMENWERKING IN ...	T 8
CEREM:CENTRE D'ETUDES/RECHERCHES ENTREPR. MULTINAT	P 9
CETRAL: CENTRE DE RECHERCHE SUR L'AMERIQUE LATINE.	P 10
CFDT: CONFEDERATION DU TRAVAIL	W 3
CGT: CONFEDERATION GENERALE DU TRAVAIL	W 4
CHAMBRE INTERNATIONALE DE COMMERCE	N 18
CHEMICAL AGE (THE INTERNAT. NEWS WEEKLY)	F 8
CHEMIEWINKELS VAN UNIVERSITEITEN / HOGESCHOLEN	M 58
CHEMISCH WEEKBLAD	E 4
CHILI KOMITEE NEDERLAND	T 6
CIS: COUNTER INFORMATION SERVICES	P 11
CITY BUSINESS LIBRARY	N 4
CNV: CHRISTELIJK NATIONAAL VAKVERBOND	V 2
COAL AGE	F 9
COBIDOC	S 15
COBOW	E 5
COMMODITY TRADE AND PRICE TRENDS (WERELDBANK)	L 6
COMPANIES HOUSE	N 6
COMPANIES REGISTRATION OFFICE	N 6
CON: CENTRUM ONTWIKKELINGSWERK NEDERLAND	T 7
CONSUMENTENBOND	Z 5
CONSUMER CURRENTS	H 6
CORPORATE DATA EXCHANGE	P 12
CORPORATE EXAMINER, THE	H 6
COS: CENTRUM VOOR ONTWIKKELINGSSAMENWERKING IN ...	T 8
COUNTER INFORMATIONS SERVICES	P 11
COURIER, THE: AFRICA-CARRIBEAN-EUR.ECONOMIC COMM.	H 7
COVENTRY WORKSHOP	P 13
CRISP REPERTOIRE PERMANENT DES GROUPES D'ENTREPRIS.	B 7
CRISP: CENTRE RECHERCHE/D'INFORMATIONS SOCIO-POLIT.	P 14
CRONE&OVERBEEK, NEDERL. KAPITAAL OVER DE GRENZEN	X 4

CTC	P15
CTC REPORTER, THE	H 8
CTC-PUBLIKATIES OVER BEDRIJFSTAKKEN	X 5
DAC YEARBOOK	L 3
DAFSA	R 1
DAFSA DOCUMENTATION	B 8
DAFSA JAARBOEK DER BEHEERDERS	B 9
DAGBLADEN, LANDELIJKE	Z18
DATA CENTER, THE	P16
DATABANK	S 0
DATABASE	S 0
DATASTAR	S 4
DERDE WERELD CENTRUM (GRONINGEN)	O 8
DERDE WERELD CENTRUM (NIJMEGEN)	O 9
DERDE WERELD CENTRUM ARNHEM	T10
DETAILHANDELAAR, PRATEN MET	Z22
DEVELOPMENT BUSINESS	H 9
DEVELOPMENT COOPERATION, ANNUAL REVIEW OF EFFORTS	L 3
DGB: DEUTSCHER GEWERKSCHAFTSBUND	W 5
DGIS	M36
DIALOG INFORMATION SERVICES	S 5
DIA: DIENSTEN INTERNAT. ARBEIDERSSAMENWERKING	T 9
DICKS, SOURCES OF WORLD FINANCIAL AND BANKING INF.	Y33
DIENST VOOR ECON. VOORLICHTING & EXPORTBEVORDERING	O12
DIENSTENBOND FNV	V 3
DIRECTION OF TRADE YEARBOOK (IMF)	L 7
DIRECTORY ON TRANSNATIONAL CORPORATIONS (IUF)	B22
DISCLOSURE INC	R 2
DJ NEWS	S 6
DONGELMANS BUSINESS SERVICES	Q 1
DOW JONES/NEWS RETRIEVAL	S 6
DSM-BIBLIOTHEEK	O 6
DUN & BRADSTREET BV	Q 2
DUNNING&STOPFORD, MULT. COMPANY PERFORMANCE/TRENDS	B 6
DUNNING, J AND STOPFORD, J.: WORLD DIRECTORY MNE	B52
DWC (NIJMEGEN)	O 9
ECN: ENERGIE ONDERZOEKSCENTRUM NEDERLAND	M11
ECONOMIC AND POLITICAL WEEKLY	H10
ECONOMIC NOTES	P29
ECONOMISCH ARCHIEF KATH. HOGESCHOOL TILBURG	O11
ECONOMISCH DAGBLAD	C 3
ECONOMISCH INSTITUUT VOOR DE BOUWNIJVERHEID	M12
ECONOMISCH-TECHNOLOGISCHE DIENST	M14
ECONOMISCHE DOCUMENTATIEDIENST KATH. UNIV. N MEGEN	O10
ECONOMISCHE ZAKEN	G 5
ECONOMIST, THE	D10
ECSIM: ZIE IRM	
EDUARDO MONDLANE STICHTING (EMS)	T11
EEG BUREAU VOOR DE STATISTIEK	N 7
EEG KOMMISSIE: CENTRALE BIBLIOTHEEK	N 8
EEG VOORLICHTINGSDIENST	M13
EFFECTEN (NMB)	C 1
EG DOKUMENTATIECENTRA IN NEDERLAND	M15
EILER: EDUCATION, INSTIT. FOR LABOUR EDUC. & RESEARCH	P17
EL SALVADOR KOMITEE NEDERLAND (ESKN)	T12
ELC	U 1
ELECTRONICS WEEKLY	F10

ELSHOF & VAN VELZEN, INTERNATIONALISATIE V.D. BOUW	X 7
ELSHOF, UNILEVER EN DE DERDE WERELD	X 6
EMB: EUROPESE METAALBEWERKERS BOND	W 6
EMMISSIEPROSPOEKTUS	I 4
EMS	T11
ENCYCLOPEDIA OF BUSINESS INFORMATION SOURCES	Y41
ENVIRONMENT LIAISON COMMITTEE (ELC)	U 1
ENVIRONMENTAL NGO-S IN DEVELOPING COUNTRIES	U 3
ETI: ECONOMISCH TECHNOLOGISCHE DIENST	M14
ETUI	W 7
EUR. DIRECTORY OF BUSINESS INF. SOURCES & SERVICES	Y11
EURATOOM	N 9
EUROMONEY	H11
EURONET DIANE	S 7
EUROPE ECONOMIC INTERPENETRATION	D11
EUROPE'S 10,000 LARGEST COMPANIES	B10
EUROPEAN CHEMICAL NEWS	F11
EUROPEAN PLASTIC NEWS	F12
EUROPEAN RUBBER JOURNAL	F13
EUROPEAN TRADE UNION INSTITUTE (ETUI,EVI,ISE)	W 7
EUROPEES VERBOND VAN VAKVERENIGINGEN	W 8
EUROPESE DOKUMENTATIECENTRA IN NEDERLAND	M15
EUROPESE GEMEENSCHAP	N10
EUROPESE INVESTERINGSBANK	N11
EUROPESE REKENKAMER	N12
EUROSTAT BASISSTATISTIEKEN VAN DE GEMEENSCHAP	L 8
EVD	O12
EVD TIJDSCHRIFTENCATALOGUS	Z29
EVERYBODY'S BUSINESS ALMANAC: IRREVERENT GUIDE	B11
EVI: EUROPEES VAKBONDS INSTITUUT	W 7
EVVV	W 8
EXKURSIES IN BEDRIJF	I16
EXPORTMAGAZINE	G 6
EXPORTMARKTEN	G 7
EXPORTVOORLICHTINGS DIENSTEN IN ANDERE LANDEN	N13
EXPORTVOORLICHTINGSDIENST (EVD)	O12
EXPRESS (ZEITUNG FUER SOZIAL. BETRIEBSARBEIT)	H12
EXSTAT	S 8
EXTEL INFORMATION SERVICES	R 3
FACTS: FAILURE AND ACCIDENTS TECHN. INF. SERVICE	S 9
FAO: FOOD AND AGRICULTURE ORGANISATION	N14
FAR EASTERN ECONOMIC REVIEW	D12
FEDERATIE DRUK & PAPIER	V 4
FEM	C 5
FERTILIZER INTERNATIONAL	F14
FILIPPIJNENGROEP NEDERLAND	T13
FINANCIAL MAIL	D13
FINANCIAL TIMES - BIJLAGEN	F15
FINANCIAL TIMES COMPANY INFORMATION	S10
FINANCIAL TIMES MINING INTERNATIONAL YEARBOOK	B12
FINANCIAL TIMES OIL AND GAS YEARBOOK	B13
FINANCIAL TIMES WORLD INSURANCE YEARBOOK	B14
FINANCIAL TIMES, THE	D14
FINANCIEEL DAGBLAD-BIJLAGE "OMZETCIJFERS"	A 3
FINANCIEEL ECONOMISCH LEXICON	A 4
FINANCIEEL ECONOMISCH MAGAZINE	C 5
FINANCIEEL ECONOMISCH WEEKBLAD BELEGGERS BELANGEN	C 6

FINANCIËEL ECONOMISCHE TIJD, DE	D15
FINANCIËEL JAARVERSLAG VAN KLEINE BV'S	I 8
FINANCIËEL JAARVERSLAG VAN MIDDELGROTE BV'S	I 9
FINANCIËEL JAARVERSLAG VAN NV'S EN GROTE BV'S	I 7
FINANCIËELE DAGBLAD, HET	C 4
FINANCIËLE JAARVERSLAGEN BUITENLANDSE MOEDERMIJ.	I 5
FINANCIËLE JAARVERSLAGEN BUITENLANDSE ZUSTERMIJ. EN	I 6
FINANCIËLE RUBRIEKEN DAGBLADEN	C 7
FMO: FINANCIËRINGSMIJ VOOR ONTWIKKELINGSLANDEN	M16
FNV MAGAZINE	G17
FNV, WERKEN AAN INTERNATIONALE SOLIDARITEIT	Z 7
FNV: FEDERATIE NEDERLANDSE VAKVERENIGINGEN	V 5
FOOD AND AGRICULTURE ORGANISATION (FAO)	N16
FOOD MANAGEMENT	E 6
FOOD POLICY	F16
FOOD PROCESSING INDUSTRY	F17
FOODPRESS	E 7
FORBES	D16
FOREIGN TRADE AND ECONOMIC ABSTRACTS	S11
FOREIGN TRADE BY COMMODITIES (OECD)	L13
FORTUNE	D17
FORTUNE-LIJSTEN	B15
FRANKFURTER ALLGEMEINE ZEITUNG	D18
FSA: FORSCHUNGSSTELLE SOZIALÖKONOMIE DER ARBEIT	P18
FULL TEXT DATABANK	S 0
FUNK & SCOTT INDEX OF CORPORATIONS AND INDUSTRIES	Y14
FUNK AND SCOTT INDEX	R 4
GAB	M19
GAS (MAANDBLAD VOOR DE GASINDUSTRIE)	E 8
GAS WORLD	F18
GEDENKBOEKEN BIJ JUBILEA ONDERNEMINGEN	I10
GEMEENTELIJKE ARCHIEFDIENST	M17
GEMEENTELIJKE DIENSTEN VOOR EKON. ONDERZOEK/STATIST.	M18
GEMEENTERAADSVERSLAGEN, -STUKKEN	Z10
GEOGRAPHICAL DISTRIBUTION OF FINANCIAL FLOWS TO...	L14
GEWESTELIJK ARBEIDS BUREAU	M19
GHANA WERKGROEP	T14
GIDS 19..-19.. KAMERS VAN KOOPHANDELS IN NEDERLAND	Y15
GIDS AMSTERDAMSE EFFECTENBEURS	A 5
GOUDEN GIDS, PER STAD/STREEK	A 6
GRAY, INFORMATION DISCLOSURE & MULTINAT. CORPORAT.	Y12
GREENPEACE	T15
GRESEA	P19
GROUPES ET SOCIETES D'AFRIQUE NOIRE	H13
GUATEMALA KOMITEE	T16
GUIA INTERINVEST	B16
GUIDES TO INFORMATION SOURCES, PER INDUSTRY	Y39
HAI: HEALTH ACTION INTERNATIONAL	U 2
HALFJAARLIJKSE BESPREKING FIN. EKONOMISCHE SITUATIE	J 1
HANDBOOK OF INTERNAT. TRADE AND DEVELOPM. STATIST.	L 9
HANDBOOK OF INTERNATIONAL LABOUR STATISTICS (ILO)	L10
HANDBUCH DER DEUTSCHEN AKTIENGESELLSCHAFTEN	B17
HANDBUCH DER DEUTSCHEN GROSSUNTERNEHMEN	B18
HANDELSMISSIES, VERSLAGEN VAN NEDERLANDSE	Z36
HANDELSREGISTER	M31
HAVENBEDRIJF GEMEENTE ROTTERDAM	M21
HAVENSCHAPPEN / HAVENDIENSTEN	M20

HBO-INSTELLINGEN (HEAO,HTS,HA, E.A.)	M 2
HEALTH ACTION INTERNATIONAL	U 2
HINDERWETVERGUNNING /-AANVRAAG	Z11
HIRD, CHALLENGING THE FIGURES - GUIDE COMPANY FIN.	Y16
HIVOS	T23
HOLLAND SHIP BUILDING	E 9
HONL: HOPPENSTEDT NETHERLANDS	S13
HOPE: HOPPENSTEDT	S12
HOPPENSTEDT: KONZERNE IN SCHAUBILDERN	B19
HOST-ORGANISATIE	S 0
HUISORGAAN VAN ONDERNEMINGEN	I11
HUMAN RIGHTS INFORMATION AND DOCUMENTATION SYSTEM	U 4
HURIDOCs: HUMAN RIGHTS INF. AND DOCUMENT, SYSTEM	U 4
HV-REDEN:REDEN IM HAUPTVERSAMLINGEN ...	D19
IBASE: INST. BRASILEIRO DE ANALISES SOCIAIS E ECON.	P20
IBJ FINANCIAL DATA	S14
IBON DATABANK PHILIPPINES	P21
ICAS: INTERNAT. CENTRUM VOOR ARBEIDERSSAMENWERKING	P22
ICC	T23
ICDA: INTERNATIONAL COALITION FOR DEVELOPMENT	U 5
ICEF: INT. FEDER. OF CHEMIC.,ENERGY & GEN. WORKERS	W 9
ICFTU	W14
IDOC INTERNATIONAL	P23
IDOC INTERNATIONAL BULLETIN	H14
IFDP, FOOD FIRST: RESOURCE GUIDE	Y13
IFPAAW: INT. FED. OF PLANTATION, AGRIC. & ALLIED.,	W11
IFPD	P26
IFTGL	W10
IIB: INTERUNIV. INSTITUUT VOOR BEDRIJFSKUNDE	O13
IKVOS: INTERKERKELIJK VORMINGSWERK ONTWIKK.SAMENW.	T17
IL & T (INVESTING, LICENSING & TRADING CONDITIONS)	H15
ILET: INSTIT. LATINO-AMERICANO DE ESTUD. TRANSNAC.	P24
ILO HANDBOOK OF INTERNATIONAL LABOUR STATISTICS	L10
IMB: INTERNATIONALE METAALBEWERKERS BOND (IMF)	W12
IMF: INTERNATIONALE MONETAIRE FONDS	N17
IMGO	M58
IMWOO BULLETIN	G 8
IND.BOND FNV, REORGANISATIE EN VAKBONDSSTRATEGIE	Z12
INDIAN INSTITUTE OF PUBLIC ADMINISTRATION	P25
INDONESIE KOMITEE	T18
INDUSTRIAL MINERALS	F19
INDUSTRIAL RELATIONS, A GUIDE FOR TRADE UNIONISTS	Y21
INDUSTRIEBOND CNV	V 6
INDUSTRIEBOND FNV	V 7
INFORM.BROCHURES VOOR INVESTEERDERS (LAND/STREEK)	Z13
INFORMATIE UIT BUITENLANDSE (ZUSTER-)OR	K 2
INFORMATIERECHTEN ONDERNEMINGSRADEN IN BELGIE	J 8
INFORMATIERECHTEN ONDERNEMINGSRADEN IN FRANKRIJK	J 9
INFORMATIERECHTEN ONDERNEMINGSRADEN IN W.DUITSLAND	J10
INFORMATIEVERSTREKKING BIJ ADVIESAANVRAGEN OR	J19
INFORMATIONEN UEBER MULTINATIONALEN KONZERNE	H16
INSIGHT (ASIA' S BUSINESS MONTHLY)	D20
INST. EUROPEEN DE RECHERCHE/INFORMATION MULTINAT.	P28
INSTITUTE FOR FOOD AND DEVELOPMENT POLICY	P26
INSTITUTE OF SOCIAL STUDIES	M23
INSTITUUT VOOR ONTWIKKELINGSVRAAGSTUKKEN (IVO)	M24
INT. FED. OF PLANTATION, AGRIC. & ALLIED WORKERS	W11

INT. FEDERATIE V. WERKNEMERS IN TEXTIEL, KLEDING,...	W16
INTERAVIA	F20
INTERDOC	U 6
INTERFAITH CENTER ON CORPORATE RESPONSIBILITY	P27
INTERNAT. KAMER VAN KOOPHANDEL (CHAMBRE INTERNAT.)	N18
INTERNATIONAAL BELASTING DOCUMENTATIE BUREAU	M25
INTERNATIONAAL VERBOND VAN VRIJE VAKVERENIGINGEN	W14
INTERNATIONAL BUSINESS REGISTER	B 6
INTERNATIONAL COALITION FOR DEVELOPMENT	U 5
INTERNATIONAL FINANCIAL STATISTICS (IMF)	L11
INTERNATIONAL LABOUR REPORTS	H17
INTERNATIONAL MARKET GUIDE LATIN AMERICA	B31
INTERNATIONAL METALWORKERS' FEDERATION (IMF)	W12
INTERNATIONAL MONETARY FUND (IMF)	N17
INTERNATIONAL ORGANISATION OF CONSUMER UNIONS	N19
INTERNATIONAL PETROLEUM TIMES	F21
INTERNATIONAL SUGAR JOURNAL	F22
INTERNATIONAL TEXTILES	F23
INTERNATIONAL UNION OF FOOD WORKERS (IUF)	W13
INTERNATIONAL YELLOW PAGES	B21
INTERNATIONALE KAMERS VAN KOOPHANDEL IN NEDERLAND	M22
INTERNATIONALE NETWERKEN	U 0
INTERNATIONALE SAMENWERKING	G 9
INTERNATIONALE TELEXGIDS	B20
INTERNE STAFRAPPORTEN BINNEN DE ONDERNEMING	K 3
INTERUNIVERSITAIR INSTITUUT VOOR BEDRIJFSKUNDE	O13
INVESTIGATORS HANDBOOK	Y17
INVESTOR'S CHRONICLE	D21
INZICHT: EEN TOELICHTING BIJ DE WET OP DE O.R.	J 2
IOCU: INTERNAT. ORGANISATION OF CONSUMER UNIONS	N19
IPSO, MULTINATIONALE ONDERNEMINGEN EN DERDE WERELD	X10
IRENE: INDUSTRIAL RESTRUCTURING EDUC. NETWORK EUR.	U 8
IRM: INST. EUROP. DE RECHERCHE/INFORM. SUR MULTIN.	P28
ISS INTERNATIONAL	U 9
ISS	M23
ITIS: INTERNAT. TECHNOL. & INNOVATION SERVICE	Q 3
IUF DIRECTORY ON TRANSNATIONAL CORPORATIONS	B22
IUF: INTERNATIONAL UNION OF FOOD WORKERS	W13
IVO	M24
IVV: INTERNAT. VERBOND VAN VRIJE VAKVERENIGINGEN	W14
JAARBEURZEN	Z28
JAARPLAN EN BUDGET	K 4
JAARREDES DIREKTIES OP VERGAD. VAN AANDEELHOUDERS	I12
JAARVERSLAGEN PRODUKTSCHAPPEN	G10
JAARVERSLAGEN VAN DE NEDERLANDSCHE BANK	L12
JAARVERSLAGEN, FINANCIËLE: ZIE I 5 T/M I 9	
JAARVERSLAGEN, SOCIALE	I20
JANE'S MAJOR COMPANIES OF EUROPE	B23
JAPAN COMPANY HANDBOOK	B24
JAPAN EXTERNAL TRADE ORGANISATION (JETRO)	M26
JETRO	M26
JONGERENBEWEGING, VERBONDEN MET HET FNV	V 8
KADASTER EN HYPOTHEEKREGISTER	M27
KAIROS, WERKGROEP	T19
KAMER VAN KOOPHANDEL CURAÇAO	N20
KAMERS VAN KOOPHANDEL	M31
KAMERS VAN KOOPHANDEL (VERENIGING VAN)	M32

KAMERS VAN KOOPHANDEL IN NEDERLAND, INTERNATION.	M22
KEESINGS FINANCIËEL ARCHIEF	A 7
KEESINGS HISTORISCH ARCHIEF	Z14
KELLY'S MANUFACTURERS AND MERCHANTS DIRECTORY	B25
KEMA	M28
KEY BRITISH ENTERPRISES	B26
KIDRON&SEGAL, TOESTAND IN DE WERELD: POLIT. ATLAS	Y18
KIT	M30
KLAASEN&ZEVENBOOM, DE NIEUWE JAARVERSLAGGEVING	Y20
KNV: KONTAKTGROEP NEDERLANDSE VRIJWILLIGERS	T20
KOLVENBACH, EMPLOYEE COUNCILS IN EUROP. COMPANIES	Z15
KOMITEE ZUIDELIJK AFRIKA	T21
KOMPASS NETHERLANDS	A 8
KOMPASS, VOOR VERSCHILLENDE LANDEN	B27
KONINKLIJK INSTITUUT VOOR DE TROPEN	M30
KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK	M29
KONSUMENTENKONTAKT	Z16
KONTAKTGROEP NEDERLANDSE VRIJWILLIGERS	T20
KOX & VAN VELZEN, KAPITAALEXPORT VANUIT NEDERLAND	X 9
KRITISCHE / PROGRESSIEVE BOEKHANDELS	Z17
KVK	M31
KWARTAALBERICHTEN EN HALFJAARBERICHTEN ONDERN.	I15
KZA: KOMITEE ZUIDELIJK AFRIKA	T21
LABOUR RESEARCH ASSOCIATION	P29
LANDAU, EUROPEAN DIRECTORY OF MARKET RESEARCH	Y22
LANDBOUWHOGESCHOOL WAGENINGEN: BIBLIOTHEEK	M33
LANDBOUWMAAND	G11
LANDELIJKE INDIA WERKGROEP (LIW)	T22
LANDELIJKE PERS	Z18
LANDELIJKE VER. VAN WERELDWINKELS	T37
LATIN AMERICAN WEEKLY	H18
LLOYDS' LIST	F24
LO: LANDSORGANISATIONEN I SVERIGE	W15
LOKALE AKTIEGROEPEN	T 5
LOKALE KRANTEN	Z19
LONDON BUSINESS SCHOOL	N21
MAANDSTATISTIEK VOOR DE BUITENLANDSE HANDEL (CBS)	L 2
MAASBOEKJE	A 9
MACHINERY MARKET	F25
MAJOR COMPANIES OF ARGENTINA, MEXICO AND VENEZUELA	B29
MAJOR COMPANIES OF EUROPE	B29
MAJOR COMPANIES OF THE ARAB WORLD	B30
MANAGER MAGAZIN	D22
MARCHES TROPICAUX ET MEDITERRANÉES	H19
MARITIEM INSTITUUT, NEDERLANDS	M43
MASTER KEY INDEX	Y24
MCCARTHY'S INFORMATION SERVICE	R 5
MEDEFINANCIERINGSORGANISATIES ONTWIKKELINGSHULP	T23
MEERJARENPLAN	K 5
MEETING CORPORATE CHALLENGE: HANDBOOK ON CAMP.	Y37
MEKERLE, MULTINAT. CORP: ECSIM GUIDE TO INFORMAT.	Y25
MEMENTO DER EFFECTEN	B32
MEMO OR	J 3
METAL BULLETIN	F26
MIAC: MONDIAAL INFORMATIE EN AKTIE CENTRUM	T24
MICROINFO	R 6
MILIEUDEFENSIE, VERENIGING	T25

MILJOENENNOTA (RIJKSBEGROTING)	Z20
MINING JOURNAL	F27
MINISTERIE VAN ECONOMISCHE ZAKEN	M34
MINISTERIE VAN LANDBOUW EN VISSERIJ	M35
MINISTERIE VAN ONTWIKKELINGSSAMENWERKING (DGIS)	M36
MINISTERIE VAN SOCIALE ZAKEN EN WERKGELEGENHEID	M37
MINISTERIE VAN VERKEER EN WATERSTAAT	M38
MINISTERIE VAN VOLKSHUISVESTING EN RUIMTELIJKE ORD	M39
MOL, GIDS MULTINAT, ONDERNEMINGEN LATIJNS-AMERIKA	X11
MOL: ONDERZOEKSGROEP MULTINAT. ONDERN. LAT.AMERIKA	O14
MONDIAAL ALTERNATIEF	T26
MONTHLY BULLETIN OF STATISTICS (UNITED NATIONS)	L19
MOODY'S INDUSTRIAL MANUAL	B33
MOSQUITO	H20
MOTOR BUSINESS	F31
MULTINATIONAL BUSINESS	H21
MULTINATIONAL INFO	H22
MULTINATIONAL MONITOR	H23
MULTIS UND DRITTE WELT	P30
NACHRICHTEN FUER DEN AUSSENHANDEL	D23
NACLA: NORTH AMERICAN CONGRESS ON LATIN AMERICA	P31
NARMIC: NAT. ACTION/RESEARCH ON MILIT.IND. COMPLEX	P32
NATIONAAL AGENTSCHAP INFORMATIEVERZORGING	S15
NATIONALE INVESTERINGSBANK NV	M40
NATURAL RESOURCES FORUM	F29
NBLC ADRESSENGIDSJES AKTIEGROEPEN IN NEDERLAND	T 0
NEDERL. ONDERNEMINGEN EN HUN FINANCIËLE KENMERKEN	A10
NEDERLAND IN AKTIE: ADRESSENGIDS NBLC	T 0
NEDERLANDS CENTRUM VOOR HANDELSBEVORDERING	M42
NEDERLANDS MARITIEM INSTITUUT	M43
NEDERLANDSCHE BANK JAARVERSLAGEN	L12
NEDERLANDSE AMBASSADES IN HET BUITENLAND	M41
NEDERLANDSE CHEMISCHE INDUSTRIË	E10
NEDERLANDSE HERSTRUKTURERINGS MAATSCHAPPIJ	M44
NEHEM	M44
NETHERLANDS-AMERICAN TRADE DIRECTORY	B34
NEUE ZUERCHER ZEITUNG	D24
NIBE BANKENBOEKJE	A11
NICARAGUA KOMITEE NEDERLAND	T27
NIKKEI FINANCIALS	S16
NIMEXE	L 1
NINING MAGAZINE	F28
NIO VERENIGING: NED. VER. VOOR NIEUWE INTERN. ORDE	T28
NOTULEN (CENTRALE) ONDERNEMINGSRAAD	J 4
NOUVEL ECONOMISTE, LE	D25
NOUVEL ECONOMISTE: CLASSEMENT DES PREMIERES SOCIETES	B35
NOVIB	T23
NUCLEAR ENGINEERING INTERNATIONAL	F30
OCEAN INDUSTRY, ENGINEERING, CONSTRUCTION & OPERAT.	F32
OCTROOIRAAD	M45
OECD GEOGRAPHICAL DISTRIB. OF FINANC. FLOWS	L14
OECD, RESPONSIBILITY OF PARENT COMPANIES	Y26
OECD: ORGANIS. FOR ECONOMIC COOPERATION AND DEVEL.	N22
OECOMENISCH STUDIE- EN AKTIECENTRUM VOOR INVESTER.	O15
OESO	N22
OFF-LINE RETRIEVAL	S 0
ON-LINE RETRIEVAL	S 0

ONDERNEMING, DE (VNO)	G18
ONDERZOEKERS AAN UNIVERSITEITEN EN HOGESCHOLEN	M46
ONDERZOEKSGROEP MULTINAT. ONDERN. LATIJNS-AMERIKA	O14
ONTWIKKELINGSMAAATSCHAPPIJEN, REGIONALE (NOM, E.A.)	M51
ONZE WERELD	G12
OPEC BULLETIN WEEKLY DIGEST	F33
OPEC: ORGANISAT. OF PETROLEUM EXPORTING COUNTRIES	N23
OPEN DAGEN VAN BEDRIJF	I16
OPENBARE BIBLIOTHEKEN (OB)	M47
OPERATIONEEL PLAN EN BIJBEHOOREND BUDGET	K 4
OR BLAD	G14
OR CENTRUM CNV	J 5
OR CENTRUM FNV	J 6
OR CENTRUM INDUSTRIEBOND FNV	J 7
OR INFORMATIE	G13
ORGANISATIE VOOR ECONOMISCHE SAMENWERKING EN ONTW.	N22
ORIENTAL ECONOMIST, THE	D26
OSACI	O15
PACIFIC STUDIES CENTER	P34
PACKAGING	F34
PAN: PESTICIDES ACTION NETWORK	U10
PARC: PACIFIC ASIA RESOURCES CENTER	P33
PARTIZANS	P35
PERGAMON INFO LINE LTD	S17
PERIODIEKENPARADE	Y28
PERSBERICHTEN ONDERNEMING	I17
PERSMUSEUM / INSTIT. VOOR PERSWETENSCHAPPEN	M49
PERSENEELSADVERTENTIES ONDERNEMINGEN	I18
PERSENEELBLAD ONDERNEMING	I11
PERSOVERZICHTEN PRODUKTSCHAPPEN	E11
PERU KOMITEE	T29
PESTICIDES ACTION NETWORK	U10
PETROLEUM ECONOMIST	F35
PETROLEUM INTELLIGENCE WEEKLY	F37
PETROLEUM PRESS SERVICE	F36
PIW	F37
POLISARIO KOMITEE	T30
PORT AND HARBOUR AUTHORITY	F38
POT & VAN WAARDEN, ZEGGENSCHAP OVER JE WERK	Z21
PRATEN MET DETAILHANDELAAR	Z22
PRATEN MET MENSEN IN HET EIGEN BEDRIJF	K 7
PRATEN MET OR-LEDEN IN EIGEN BEDRIJF	K 8
PREDICAST ANNUAL REPORTS	S19
PREDICAST DEFENCE MARKETS AND TECHNOLOGY (PTDT)	S20
PREMIERES SOCIETES D'AFRIQUE NOIRE, LES 500	B36
PRINCIPAL INTERNATIONAL BUSINESSES	S18
PRODUKTIESTATISTIEKEN (CBS)	L 5
PRODUKTSCHAPPEN	M48
PRODUKTSCHAPPEN JAARVERSLAGEN	G10
PROJEKTLIJST ONTWIKKELINGSSAMENWERKING	Z23
PROVINCIAAL ARCHIEF	M50
PROVINCIEHUIS	M50
PTAR	S19
PTS INDEXES	S21
PTS PROMT	S22
PUBLIC RELATIONS-AFDELING ONDERNEMING	I22
PULP AND PAPER INTERNATIONAL	F39

PYTTERSEN'S NEDERLANDSE ALMANAK	Y29
QUARTERLY ECONOMIC REVIEW	H24
QUETELET-FONDS	N24
RAW MATERIALS REPORT	F40
RAW MATERIALS REPORT	H25
REGIONALE ONTWIKKELINGSMAATSCHAPPIJEN (NOM, LIOF, EA)	M51
REINWATER, STICHTING	T31
REKLAME- EN VOORLICHTINGSFOLDERS OVER PRODUCTEN	I21
REPORT 8-K (8-K FORM)	I14
REPORT 10-K (10-K FORM)	I13
RESEARCH INDEX	Y30
RIJKSBEGROTING (PER MINISTERIE)	Z20
RIJKSDIENST VOOR HET WEGVERKEER	Z24
RIJN-SCHELDE INSTITUUT (RSI)	O16
RISICOBULLETIN	G15
RODO JOHO (NEWS FROM MILITANT JAPANESE WORKERS)	H26
ROTTERDAM EUROPOORT	A13
RSI: RIJN-SCHELDE INSTITUUT	O16
RUBBER TRENDS	F41
RUYTER&WIJBRANDI, NEDERL. AGROCOMPLEX EN 3E WERELD	X13
RUYTER, NEDRL. VEEVOEDERINDUSTRIE EN DERDE WERELD	X12
SATIS: SOCIALLY APPROPRIATE TECHNOL. INF. SERVICES	U11
SER ALMANAK	Y 2
SERVICE D'ETUDES STRATEGIES ET DES STATIST. INDUST	N25
SESSI: SERV. D'ETUDES STRAT. ET DES STATIST. IND.	N25
SHELL - BIBLIOTHEEK	O18
SHIPPING WORLD AND SHIPBUILDER	F42
SIPRI: STOCKHOLM INTERNAT. PEACE RESEARCH INSTIT.	N26
SMIT, KURSUSBOEK FINANCIEL JAARVERSLAG (IB FNV)	Y31
SNV: STICHTING NEDERLANDSE VRIJWILLIGERS	T32
SOBE	O17
SOCIAAL JAARVERSLAG	I20
SOCIAL AUDIT LTD	P36
SOCIETES ET FOURNISSEURS D'AFRIQUE NOIRE / MAGHREB	B37
SOMO	O19
SOMO, NEDERLANDS KAPITAAL IN AFRIKA	X 8
SOMO, WIE HELPT WIE?	Z26
SOURCES OF AFRICAN AND MIDDLE EASTERN ECON. INFORM	Y 5
SOURCES OF ASIAN PACIFIC ECONOMIC INFORMATION	Y 6
SOUTH	H27
SOUTHEAST ASIA CHRONICLE	H28
SPEKULATIE ONDERZOEKS KOLLEKTIEK (SPOK)	O20
SPOK, SPEKULATIE-ONDERZOEK: GIDS VOOR KRAKERS, E.A	Y34
SPOK: SPEKULATIE ONDERZOEKS KOLLEKTIEF	O20
STAATSALMANAK	Y35
STAATSCOURANT, NEDERLANDSE	G16
STAATSUITGEVERIJ	M52
STANDARD & POOR'S CORPORATE REGISTER	S24
STANDARD & POOR'S REGISTER-BIOGRAPHICAL	S23
STATISTICAL YEARBOOK (UNITED NATIONS)	L15
STATISTISCH ZAKBOEK (CBS)	L16
STANDARD AND POOR'S REGISTER OF CORPORATIONS, ..	B38
STEEL TIMES	F43
STICHTING NEDERLANDSE VRIJWILLIGERS	T32
STICHTING ONDERZOEK BEDRIJFSTAK ELEKTROTECHNIEK	O17
STICHTING ONDERZOEK MULTINATIONALE ONDERNEMINGEN	O19
STOCK EXCHANGE OFFICIAL YEARBOOK	B39

STRATEGISCH PLAN	K 5
SUBSIDIE-MEMO	Z27
SURVEY OF CURRENT BUSINESS	L17
SURVEY OF INDUSTRIALS	B40
SURVEY OF MINES AND ENERGY RESOURCES	B41
SWEDISH EXPORT COUNCIL	N13
SYTHOFF S ADRESBOEK VOOR DAGBLADEN EN TIJDSCHR.	Y36
TANZANIA KOMITEE	T34
TELEFOONGIDSEN VOOR HEEL NEDERLAND	A14
TELESYSTEMES - QUESTEL	S25
TENTOONSTELLINGEN / (JAAR)BEURZEN	Z28
TEXTILE MONTH	F44
THIRD WORLD STUDIES	P37
THOMAS REGISTER	B42
TIE REPORT	H29
TIE: TRANSNATIONALS INFORMATION EXCHANGE	O21
TIMBER TRADES JOURNAL	F45
TIMES 1000, THE	B43
TNO BUREAU HUMANISERING VAN DE ARBEID	Z 4
TNO STUDIECENTRUM VOOR TECHNOLOGIE EN BELEID	M53
TOOL: STICHT, TECHNISCHE ONTWIKKELING ONTW.LANDEN	T35
TRANSNATIONAL CORPORATIONS RESEARCH PROJECT	P38
TRANSNATIONALS INFORMATION EXCHANGE (TIE)	O21
TRENDS TOP 4000	B44
TRENDS	D27
TUC: TRADE UNION'S CONGRESS	W16
TWEDE KAMER - STUKKEN	Z31
UN CENTER ON TRANNNATIONAL CORPORATIONS	P15
UN CONFERENCE FOR TRADE AND DEVELOPMENT (UNCTAD)	N27
UN MONTHLY BULLETIN OF STATISTICS	L19
UN STATISTICAL YEARBOOK	L15
UN YEARBOOK OF INTERNATIONAL TRADE STATISTICS	L20
UNCTAD HANDBOOK OF TRADE / DEVELOPMENT STATISTICS	L 9
UNCTAD TRADE AND DEVELOPMENT REPORT	L18
UNCTAD: VN CONFERENTIE VOOR HANDEL EN ONTWIKKELING	N27
UNCTC, INTERNATIONAL ACCOUNTANCY & REPORTING ISSUES	Z30
UNCTC, LIST OF COMPANY DIRECTORIES (SUMM, CONTENTS)	Y23
UNCTC, MULTIN. CORPORATIONS IN WORLD DEVELOPMENT	Z32
UNCTC, TRANSN. CORP. IN WORLD DEVELOPM.: 3RD SURVEY	Z32
UNCTC, TRANSNAT. CORP. IN WORLD DEVELOPMENT: RE-EXAM.	Z32
UNEP: UNITED NATIONS ENVIRONMENT PROGRAM	N28
UNIDO GUIDES TO INFORMATION SOURCES PER INDUSTRY	Y39
UNIDO: UN ORGANIZATION FOR INDUSTRIAL DEVELOPMENT	N29
UNIE BLHP	V 9
UNILEVER - BIBLIOTHEEK	O22
UNITED NATIONS	N30
UNIVERSITAIRE ONDERZOEKERS EN STUDENTEN	M46
UNIVERSITEITEN, AFDELING VOORLICHTING	M54
USINE NOUVELLE, L'	D28
V. T OEVER, WEGWIJZER IN COMMER. BRONNENLABYRINT	Y27
V. TIJEN E.A., ANDERE INFO. BRONNEN OVER MILIEU, ...	Y38
VADEMECIUM VOOR DE IN- EN UITVOER	Z33
VAKBONDEN BUITENLAND	W 0
VAKBONDEN NEDERLAND	V 0
VAKBONDSBLADEN	G17
VAKBONDSKADERLEDEN BIJ ZUSTERBEDRIJVEN	K 7
VAN DER GRAAF INFORMATIE EN INKASSODIENSTEN	Q 4

VAN HALEM, FNV HANDBOEK REORGANISATIES	Z 8
VAN OSS EFFECTENGIDS	A12
VASTGOEDMARKT	E12
VEILIGHEIDSIINSTITUUT	Z34
VENADAMS BIBLIOTHEKENGIDS: ADRESBOEK	Z35
VERENIGDE NATIES	N30
VERENIGING MILIEUDEFENSIE	T25
VERENIGING VAN KAMERS VAN KOOPHANDEL	M32
VERSLAGEN VAN NEDERLANDSE HANDELSMISSIES	Z36
VERSTREKKING JAARREKENING EN ACCOUNT.VERKLARING	J15
VERSTREKKING MEERJARENPLAN	J17
VERSTREKKING ORGANISATORISCHE EN JURIDISCHE INFO	J13
VERSTREKKING SOCIAAL JAARVERSLAG EN TOELICHTING	J18
VERSTREKKING VERWACHTING ONDERNEMER OVER TOEKOMST	J16
VERVOERSBOND FNV	V10
VIDITEL / VIDIPOORT	S26
VISION (THE EUROPEAN BUSINESS MAGAZINE)	D29
VN-VOORLICHTINGSDIENST IN NEDERLAND	M56
VOEDINGSBOND FNV	V11
VOORLICHTINGSAFDELING ONDERNEMING	I22
VOORLICHTINGSDIENST MIN. VAN ONTWIKK.SAMENWERKING	M55
VOORLICHTINGSDIENST VERENIGDE NATIES IN NEDERLAND	M56
W.O.R.: WET OP DE ONDERNEMINGSRADEN	J11
WALL STREET JOURNAL (EUROPE)	D30
WALL STREET JOURNAL INDEX	Y40
WEMOS: WERKGR. MEDISCHE ONTWIKKELINGSSAMENWERKING	T36
WER GEHOERT ZU WEM? (CAPITAL LINKS IN GERMANY)	B51
WERELDBANK (IBRD)	N31
WERELDVAKVERBOND (WVV,WFTU)	W17
WERELDVERBOND VAN DE ARBEID (WVA)	W18
WERELDWINKELS	T37
WERKGEVER, DE (NCW)	G18
WERKGEVERSBLADEN	G18
WERKGEVERSORGANISATIES PER BEDRIJFSTAK	M57
WEST AFRICA	H30
WET OPENBAARHEID VAN BESTUUR	Z37
WETENSCHAPSWINKELS	M58
WHO OWNS WHAT IN WORLD BANKING?	B45
WHO OWNS WHOM? AUSTRALIA AND THE FAR EAST	B47
WHO OWNS WHOM? CONTINENTAL EUROPE	B49
WHO OWNS WHOM? DER SCHWEIZERISCHEN BETEILIGUNGS ..	B46
WHO OWNS WHOM? NORTH AMERICA	B48
WHO OWNS WHOM? UNITED KINGDOM AND IRELAND	B50
WIRTSCHAFTSWOCH	D31
WISE	T38
WISE/VMD, KERNACHTIGE PERIODIEKEN: OVERZICHT VAN..	Y19
WOMEN WORKING WORLDWIDE	P39
WOORDENBOEK VOOR HANDEL EN FINANCIEN (F/D/E/N)	Z25
WORLD BUSINESS REPORTS	Y42
WORLD DIRECTORY OF MULTINATIONAL ENTERPRISES, THE	B52
WORLD S LARGEST INDUSTRIAL ENTERPRISES	B53
WOW: WOMEN WORKING WORLDWIDE	P39
WVA: WERELDVERBOND VAN DE ARBEID	W18
WVV: WERELDVAKVERBOND	W17
YEARBOOK OF INTERNATIONAL TRADE STATISTICS (U.N.)	L20
ZELFBESTUUR, STICHTING	Z38

aantekeningen

In 1972 al kwam wijlen President Salvador Allende van Chili op de UNCTAD III-konferentie tot de volgende woorden over de groeiende macht van de multinationale ondernemingen:

"Hun financiële, commerciële en technologische macht neemt gestadig toe. Zij worden steeds meer de eigenlijke machtsfaktor achter de kenmerken die de wereldeconomie vertoont. Zij hebben hun eigen doelstellingen, hun eigen handelsbeleid, hun eigen investeringsbeleid, hun eigen scheepvaartpolitiek, hun eigen politiek van economische samenwerking, hun eigen actieprogramma, hun eigen wereld."

Dit boek biedt een zeer praktisch handvat voor allen die de "eigen wereld" van de multinationale ondernemingen kritisch willen doorlichten. Zowel voor werknemers, actiegroepen, studerenden, journalisten en anderen geeft het boek in kort bestek aan hoe men achter bepaalde informatie over deze ondernemingen kan komen. Het is geschreven voor al degenen die van onderzoeken niet hun beroep maken, maar toch wel eens bepaalde zaken over multinationals willen uitzoeken. Vooral het overzicht van informatiebronnen zal voor velen erg nuttig zijn.